

UNIwersYTET WARSZAWSKI
WYDZIAŁ FILOZOFII I SOCJOLOGII
INSTYTUT SOCJOLOGII

PAULA KUKOŁOWICZ

**PRZYMUS ZAAKCEPTOWANY.
LEGITYMIZACJA WŁADZY POLICJI
W SPOŁECZEŃSTWACH
POST-KOMUNISTYCZNYCH**

ROZPRAWA DOKTORSKA NAPISANA POD KIERUNKIEM:

PROF. DR HAB. KRZYSZTOFA KOSEŁY

WARSZAWA 2016

Oświadczenie promotora pracy

Oświadczam, że niniejsza rozprawa została przygotowana pod moim kierunkiem i stwierdzam, że spełnia ona warunki do przedstawienia jej w postępowaniu o nadanie stopnia doktora nauk społecznych.

Data

Podpis kierującego pracą

Spis treści

Wstęp	4
Rozdział 1. Legitymizacja władzy w państwach postkomunistycznych	12
1.1. Pojęcie legitymizacji w teorii nauk społecznych	12
1.1.1. Weberowski pogląd na legitymizację władzy	12
1.1.2. Koncepcja legitymizacji władzy Talcotta Parsonsa	14
1.1.3. Koncepcja Davida Eastona	14
1.1.4. Legitymizacja w ujęciu Dornbuscha, Scotta i Zelditcha	16
1.1.5. Koncepcja Davida Beethama	17
1.1.6. Pojęcie legitymizacji władzy: podsumowanie rozważań	19
1.2. Akceptacja władzy policji a doświadczenie komunizmu	20
1.2.1. Kultura prawna państw komunistycznych na przykładzie Polski lat 80.	21
1.2.2. Ideał państwa prawa a postkomunizm	26
1.2.3. Teza o przyczynowym wpływie komunizmu	34
1.2.4. Akceptacja władzy policji a doświadczenie komunizmu: podsumowanie rozważań	37
Rozdział 2. Funkcje policji w państwach europejskich: od różnorodności ku jednolitości	38
2.1. Wstęp	38
2.2. Model brytyjski	39
2.2.1. Policja zdecentralizowana. „Policing by consent”	40
2.2.2. W stronę modelu zcentralizowanego: New Public Management	43
2.3. System policji w Europie kontynentalnej	47
2.4. Policja w państwach postkomunistycznych Europy Środkowo-Wschodniej	48
2.4.1. Policja w Polsce	51
2.4.2. Policja w Słowenii	54
2.5. W stronę modelu uniwersalnego: „Community Policing”	56
2.6. Podsumowanie	59
Rozdział 3. Jaki jest dobry policjant? Psychologiczne wyjaśnienia akceptacji decyzji policji	61
3.1. Wstęp	61
3.2. Podejście punitywne	62
3.3. Podejście normatywne	64
3.3.1. Sprawiedliwość dystrybutywna	65
3.3.2. Sprawiedliwość proceduralna	66
3.3.3. Kryteria oceny sprawiedliwości proceduralnej	67
3.3.4. Kryterium sprawiedliwości interakcyjnej	68

3.3.5.	Podsumowanie omówionej literatury przedmiotu	68
3.4.	Badanie winietowe legitymizacji władzy policji w Polsce	70
3.4.1.	Hipotezy badawcze i metodologia badań winietowych	71
3.4.2.	Charakterystyka przeprowadzonego eksperymentu winietowego oraz charakterystyka zbioru danych	73
3.4.3.	Testowanie hipotez badawczych	78
3.5.	Analiza wpływów interakcyjnych: dlaczego sposób działania policji może mieć znaczenie? ...	85
3.5.1.	Testowanie efektów interakcyjnych	89
3.5.2.	Podsumowanie rozważań	97
	Rozdział 4. Policja w Europie: Gdzie najłatwiej o legitymizację władzy policji?	100
4.1.	Wstęp	100
4.2.	Dane Europejskiego Sondażu Społecznego	101
4.3.	Trafność i rzetelność wybranych wskaźników. Zagadnienia teoretyczne	104
4.4.	Testy statystyczne rzetelności pomiaru	108
4.5.	Legitymizacja władzy policji w państwach objętych badaniem Europejskiego Sondażu Społecznego	118
4.6.	Podsumowanie rozważań	122
	Rozdział 5. Co powoduje, że policje oceniane są jako dobre i sprawiedliwe?	123
5.1.	Wstęp	123
5.2.	Analizy na poziomie indywidualnym: model sprawiedliwości proceduralnej i model instrumentalny	124
5.2.1.	Podstawy teoretyczne	124
5.2.2.	Zmienne niezależne	126
5.2.3.	Analizy wielozmiennowe	137
5.3.	Normatywna legitymizacja władzy policji: analizy na poziomie makro	147
5.3.1.	Legitymizacja władzy policji a jakość sprawowania władzy przez instytucje publiczne ..	148
5.3.2.	Legitymizacja władzy policji a pozycja policji w systemie władz publicznych	154
5.4.	Podsumowanie rozważań	167
	Zakończenie	170
	Literatura przywoływana:	179
	Załączniki	190

Wstęp

Tematem podejmowanym w niniejszej pracy jest legitymizacja władzy policji w społeczeństwach postkomunistycznych. Poprzez legitymizację rozumie się szczególny rodzaj posłuszeństwa, to jest posłuszeństwo, które nie jest wymuszone sankcjami. Rozważania i analizy przedstawione w dysertacji koncentrują się na badaniu czynników, które tak rozumianą legitymizację władzy policji warunkują.

Praca składa się z pięciu rozdziałów. Pierwszy rozdział pracy poświęcony jest konceptualizacji podstawowego pojęcia wykorzystywanego w pracy, tj. pojęcia legitymizacji oraz opisowi specyfiki państw postkomunistycznych. W rozdziale tym przedstawione są podstawowe sposoby rozumienia pojęcia legitymizacji obecne w naukach społecznych. Zaprezentowana jest również definicja operacyjna tego pojęcia, która służy za punkt wyjścia do prowadzonych w pracy analiz empirycznych. W rozdziale tym omówiona jest również specyfika państw postkomunistycznych, ich kultura prawna, sposób działania instytucji systemu prawa a także postawy obywateli względem prawa i instytucji systemu prawa.

Drugi rozdział pracy ma charakter deskryptywny. Omówione w nim zostają podstawowe modele organizacji pracy policji państw europejskich, tj. model brytyjski, model państw Europy kontynentalnej oraz model postkomunistycznych państw Europy Środkowo-Wschodniej. Zaprezentowane opisy i rozważania wskazują, że legitymizacja władzy policji zależy w dużym stopniu od historycznie ukształtowanych relacji między państwem, policją i społeczeństwem. Z jednej strony policja może pełnić funkcję instytucji zorientowanej na rozwiązywanie problemów lokalnych społeczności, jak miało to miejsce w początkowym okresie funkcjonowania policji w Anglii i Walii, z drugiej zaś strony może ona pełnić funkcje polityczne, koncentrując swoje działania na wypełnianiu zadań zleconych przez rządzących, jak miało to miejsce w byłych państwach komunistycznych.

Kolejne trzy rozdziały pracy mają charakter analityczny i skoncentrowane są na wykazaniu, jakiego rodzaju czynniki determinują legitymizację władzy policji. Rozdział trzeci poświęcony jest badaniu psychologicznych uwarunkowań legitymizacji władzy policji. Problematyka ta badana jest w kontekście polskim. Przedstawione w rozdziale rozważania i analizy koncentrują się na zbadaniu, jakiego rodzaju czynniki dotyczące sposobu działania policji zwiększają prawdopodobieństwo legitymizacji jej władzy przez jednostki. W tym celu wykorzystywane są dane pochodzące z eksperymentu winietowego przeprowadzonego w 2013 roku. Wyniki przeprowadzonych badań wskazują, że szeroko rozumiana jakość interakcji między

jednostkami a policją a także prawnie ugruntowany sposób działania policji istotnie zwiększają gotowość jednostek do akceptacji decyzji policji.

Czwarty rozdział pracy ma charakter porównawczy. Stanowi on próbę odpowiedzi na pytanie o to, gdzie w Europie władza policji cieszy się najwyższym poziomem legitymizacji. Pytanie dodatkowe, podejmowane w tym kontekście, dotyczy tego, czy ewentualne różnice obserwowane w tym względzie związane są z doświadczeniem komunizmu. Innymi słowy, czy państwa postkomunistyczne różnią się w sposób systematyczny od państw niekomunistycznych pod względem społecznej akceptacji władzy policji. Analizy prowadzone są na podstawie danych Europejskiego Sondażu Społecznego.

Piąty rozdział pracy stanowi próbę wyjaśnienia obserwowanych różnic w legitymizacji władzy policji. Analizy prowadzone w tym rozdziale zmierzają do wykazania, jakiego rodzaju czynniki determinują legitymizację władzy policji na poziomie mikro, a więc na poziomie indywidualnych respondentów. Podejmowane są również próby przedstawienia tych cech poszczególnych państw i właściwych im systemów policyjnych, które mogą potencjalnie odpowiadać za obserwowane różnice w legitymizacji władzy policji pomiędzy poszczególnymi krajami. W analizach wykorzystywane są dane sondażowe Europejskiego Sondażu Społecznego oraz dane na poziomie makro, dotyczące poszczególnych państw, pochodzące z Banku Światowego, Transparency International oraz Eurostatu.

Powszechnie uważa się, że dobrowolne posłuszeństwo obywateli względem władz jest warunkiem koniecznym istnienia stabilnych systemów rządów (Easton 1975; 1976; Gilley 2006; Tyler 2006). Można bowiem argumentować, że legitymizacja normatywna, a więc dobrowolne posłuszeństwo obywateli względem władz, oraz stosowanie przez władze środków przymusu i przemocy stanowią dwa alternatywne względem siebie instrumenty sprawowania rządów. Państwo pozbawione legitymizacji, które nie może liczyć na dobrowolne stosowanie się obywateli do istniejącego prawa, musi odwoływać się do środków przymusu i przemocy. Tymczasem wiele argumentów przemawia na rzecz tezy, że taki sposób sprawowania rządów jest rozwiązaniem suboptymalnym.

Po pierwsze, stoi on w sprzeczności z podstawowymi zasadami funkcjonowania współczesnych państw demokratycznych. Państwa te, ufundowane na idei rządów prawa, dla swego sprawnego funkcjonowania potrzebują dobrowolnej współpracy ze strony obywateli. Idea rządów prawa zakłada bowiem, że państwo i jego agendy działają wyłącznie w granicach i na podstawie prawa. Innymi słowy w kontaktach z obywatelami władza i instytucje państwowe mogą

podejmować jedynie te działania, na które *explicite* zezwala im prawo (Holmes 2010; Troper 2010). Tej ograniczonej dyskrecjonalności władz towarzyszy, przynajmniej w założeniu, znaczna swoboda działań obywateli, którym wolno wszystko to, co nie jest zabronione prawem. W takiej sytuacji, gdy przymus i przemoc ze strony państwa mogą być stosowane jedynie w sposób przewidywalny, w zakresie i sytuacjach dozwolonych prawnie, dobrowolne przestrzeganie prawa przez obywateli staje się najważniejszym czynnikiem umożliwiającym utrzymanie porządku publicznego.

Po drugie, sprawowanie rządów przy pomocy środków przymusu i przemocy, nawet jeśli byłoby możliwe do pogodzenia z podstawowymi zasadami systemu, nie jest rozwiązaniem stabilnym w dłuższej perspektywie czasu. Wymaga ono bowiem stworzenia i utrzymania sprawnego systemu nadzorowania i kontrolowania obywateli, co pociąga za sobą znaczące nakłady zarówno osobowe, finansowe jak i organizacyjne. O ile badania pokazują, że systemy rządów oparte na ekstensywnej kontroli obywateli i powszechnym stosowaniu środków przymusu mogą, przynajmniej przez jakiś czas, zachować stabilność, o tyle też taki rodzaj rządów, ze względu na ogromne koszty jakie pochłania, okazuje się w dłuższej perspektywie niestabilny. Skierowanie znaczących zasobów państwa na wymuszanie posłuchu obywateli względem prawa sprawia bowiem, że znacznie mniejsza część środków może być wydatkowana na zwiększanie efektywności rządów. Zmniejszona efektywność rządów oznacza z kolei mniejsze poparcie dla systemu ze strony obywateli, co czyni całokształt systemu podatnym na obalenie. W czasach kryzysu gospodarczego, gdy tylko zmniejszy się ilość zasobów, jakimi dysponuje państwo, sprawowanie kontroli nad społeczeństwem za pośrednictwem rozrośniętego systemu przymusu okaże się niemożliwe. Państwo nie będzie w stanie utrzymać kosztochłonnego systemu kontroli obywateli, nie będzie również w stanie nagradzać posłuszeństwa. Scenariusz taki jest tym bardziej realistyczny, że prawdopodobieństwo kryzysu gospodarczego wzrasta w związku z faktem, że większość zasobów państwa skierowana jest na utrzymanie władzy przez rządzących (Easton 1975; 1976; Gilley 2006; Tyler 2006). Obydwa te argumenty wskazują, że w dzisiejszych państwach demokratycznych stabilność systemów rządów w dużej mierze zależy od skłonności jednostek do dobrowolnego okazywania posłuchu prawu i władzom.

Policja jest instytucją zajmującą szczególne miejsce w systemie władzy nowoczesnego państwa demokratycznego. Według klasyka socjologii, Maxa Webera, funkcją konstytuującą państwo jest stosunek panowania oparty na legalnym użyciu przemocy (Weber 1987). Państwo posiada monopol używania tak rozumianej przemocy zaś policja jest instytucją specjalizującą się w

realizacji tej podstawowej funkcji państwa. Policję można również postrzegać jako nieodłączny element nowoczesnego społeczeństwa. Dokonujące się w XVIII i XIX wieku przemiany społeczne i kulturowe, mające swoje źródło między innymi w rewolucji przemysłowej, doprowadziły do przeobrażenia tradycyjnej struktury społecznej i zachwiania dotychczas istniejącego ładu. Społeczna dezintegracja i zanik wspólnych wartości moralnych były wówczas widoczne dla wielu (Szacki 2002: 252). To właśnie te czynniki dały podłoże do powstania nowoczesnych systemów policji, w pierwszej kolejności w Anglii (1829) oraz we Francji. Warto odnotować, że właśnie w tym czasie, gdy do życia powołano pierwsze narodowe formacje policyjne, myśliciele pozytywizmu – Henri de Saint-Simon, August Comte a także John Stuart Mill, coraz intensywniej dawali wyraz potrzebie ukonstytuowania „nowej nauki społecznej”. Kryzys, w którym pogrążyło się społeczeństwo, był w ich mniemaniu tak głęboki, że wymagał zaangażowania nauki oraz wiedzy przez nią wytwarzanej dla ocalenia ładu społecznego. Nowoczesne społeczeństwo, bardziej zróżnicowane i zdeintegrowane niż było to wcześniej, wymagało z jednej strony stworzenia instytucji stojących na straży porządku i ładu społecznego, z drugiej zaś wzmożonej refleksji nad podstawami swego egzystowania. Nie będzie więc przesadą stwierdzenie, że funkcje wypełnianie przez współczesną policję należą do podstawowych dla życia społecznego.

Szczególne miejsce zajmowane przez policję w systemie władzy nowoczesnego państwa oraz jej historycznie ukształtowane związki z nowoczesnym społeczeństwem wskazują na dualizm funkcji pełnionych przez policję. Z jednej bowiem strony, w zgodzie z tradycją weberowską, policję można postrzegać jako „sługę” państwa – instytucję realizującą zadania zlecone przez rządzących. Wiele faktów poświadczają istnienie tego rodzaju zależności policji od rządu, począwszy od jej organizacyjnego podporządkowania władzom państwowym po szerokie prerogatywy policji w zakresie ingerowania w życie prywatne obywateli (Silver 2005: 13). Drugie jednak spojrzenie na policję oraz funkcje przez nią pełnione podkreśla „wspólnotowy” charakter policji. Wyraża się on w tym, że działania policji zorientowane są na wypełnianie zadań zdefiniowanych przez społeczeństwo. Z tej perspektywy można uznać, że porządek publiczny i bezpieczeństwo są podstawowymi potrzebami jednostek zaś ich realizacja jest pierwszorzędym czynnikiem uzasadniającym istnienie instytucji państwa (Hobbes 1954). O wadze, jaką funkcje wspólnotowe zajmują, bądź też powinny zajmować, w agendzie zadań policji świadczy fakt bezprecedensowego rozwoju prywatnego sektora usług bezpieczeństwa (Jones i Newburn 2005). Opisany powyżej dualizm funkcji pełnionych przez policję stwarza istotne wyzwania w zakresie społecznej legitymizacji jej władzy. Wiele bowiem argumentów

przemawia na rzecz tezy, że postrzeganie policji jako „instrumentu” w rękach rządzących wyraźnie osłabia społeczne poczucie zobowiązania do akceptacji jej decyzji (Tupman i Tupman 1999). Fakt ten stanowi istotne wyzwanie w zakresie tworzenia i utrzymywania porządku publicznego. Dlatego też badanie czynników warunkujących legitymizację władzy policji stanowi najważniejszy cel prezentowanych w pracy analiz i rozważań.

W pracy niniejszej problematyka legitymizacji władzy policji badana jest w kontekście państw postkomunistycznych. Kontekst ten jest szczególnie istotny z dwóch powodów. Po pierwsze, istnieją powody, aby przypuszczać, że w byłych państwach komunistycznych wykształciły się formy uprawomocnienia stosunków władzy alternatywne wobec przemocy i legitymizacji normatywnej. Rychard i Sułek (1988) wskazywali, że wypracowane na Zachodzie koncepcje legitymizacji nie są w pełni aplikowalne do państw komunistycznych. Mianowicie, władza w Polsce komunistycznej ani nie miała podstaw normatywnych, ani też nie opierała się na ciągłym stosowaniu przemocy. Dlatego też, zdaniem Rycharda i Sułka oraz zdaniem współautorów cytowanego tomu, w państwach tych wykształciły się alternatywne i uzupełniające formy legitymizacji. Były to na przykład obecne w czasach realnego socjalizmu konflikty, które nie naruszały zasad systemu, lecz go stabilizowały (Staniszki 1988) lub też zinstytucjonalizowane systemy korzyści ekonomicznych, które stanowiły substytut legitymizacji o charakterze normatywnym (Tarkowski 1988). Argumenty powyższe wskazują, że badanie problematyki legitymizacji władzy policji w państwach postkomunistycznych może mieć ważne implikacje teoretyczne. Możliwe jest bowiem, że w państwach tych, po z górą dwudziestu latach od upadku komunizmu, władza, w tym władza policji, wciąż znajduje inne źródła swojego uprawomocnienia niż w państwach niekomunistycznych. Po drugie, istnieją głosy mówiące o tym, że państwa postkomunistyczne charakteryzują się kulturą braku poszanowania obywateli dla prawa i instytucji państwowych (Sztompka 1998; Kojder 2001; Lagerspetz 2009) oraz, że obserwowany stan rzeczy wynika przyczynowo z dziedzictwa komunizmu (Sztompka 1998; Sandholtz i Taagepera 2002). W pracy niniejszej stoję na stanowisku, że empiryczne dowiedzenie tezy o przyczynowym wpływie komunizmu w tym względzie jest niemożliwe. Nie mniej jednak argumenty wskazujące na specyfikę państw postkomunistycznych w zakresie stosunku obywateli względem instytucji państwa i prawa przekonują, że kontekst postkomunizmu powinien doczekać się większego zainteresowania ze strony badaczy społecznych. W sposób szczególny podjęcie problematyki legitymizacji władzy policji w państwach postkomunistycznych może dostarczyć istotnych wskazówek w zakresie tego, w jaki

sposób w państwach tych budować zaufanie obywateli względem policji oraz tworzyć społeczne podstawy legitymizacji jej władzy.

W tym miejscu wyjaśnienia wymaga stosowany w pracy termin „postkomunizm”. Mówienie o „postkomunizmie” nie zaś o „pokomunizmie” zakłada pewnego rodzaju ciągłość między okresem komunizmu a współczesnością. Wielu autorów dało wyraz przekonaniu o silnym wpływie komunizmu na kształt teraźniejszości. Lagerspetz (2009) wskazuje na istnienie po dziś dzień wielu wspólnych cech społeczeństw, które w latach 1989-1991 obaliły rządy komunistyczne. Owe cechy wspólne, dzielone przez społeczeństwa nazywane w niniejszej pracy postkomunistycznymi, odnoszą się do lat wspólnej historii w ramach monocentrycznego reżimu komunistycznego, do powszechnego wśród ich obywateli braku poparcia dla tego systemu rządów a także do wyzwań, jakie stanęły przed badanymi społeczeństwami w wyniku przyspieszonej transformacji politycznej i gospodarczej (Lagerspetz 2009: 153). Również Kofman i Roszkowski (1999) twierdzą, że państwa, które odzyskały niepodległość po upadku Związku Radzieckiego wciąż noszą ślady dawnego systemu zarówno w sensie politycznym, społecznym jak i ekonomicznym. Linz i Stephan (1996) pisali o problemach, jakie dziedzictwo komunizmu stwarzało dla zachodzących w państwach Europy Środkowo-Wschodniej procesów demokratyzacji. Mirosława Grabowska z kolei podkreślała wagę komunizmu dla sposobu funkcjonowania podziałów partyjnych w postkomunistycznej Polsce (Grabowska 2004), uznając komunizm, w nawiązaniu do koncepcji Lipseta i Rokkana (1967), za źródło podziałów socjopolitycznych. Istnienie tych wszystkich podobieństw, pomimo ponad dwudziestu lat dzielących nas od upadku komunizmu, wskazuje, że termin „postkomunizm” może być stosowany jako wyjściowa hipoteza badawcza.

W pracy niniejszej przyjęte jest założenie, że mówienie o legitymizacji władzy policji w państwach postkomunistycznych wymaga przyjęcia perspektywy porównawczej. Tylko bowiem porównanie zjawiska legitymizacji pomiędzy różnymi kontekstami instytucjonalnymi i kulturowymi może pomóc stwierdzić, czy w państwach postkomunistycznych przyjmuje ono szczególnie kształt (por. Jowell 1998: 168). Przyjęcie perspektywy porównawczej niesie ze sobą kilka istotnych wyzwań metodologicznych. Pierwszym z nich jest wybór odpowiedniego kontekstu, w odniesieniu do którego można by dokonywać porównań. Przeworski i Teune (1979: 294) wskazują, że jednym z najlepszych sposobów dokonywania porównań jest zestawianie takich systemów bądź zjawisk, które łączy możliwie największa liczba cech oraz różni możliwie najmniejsza liczba zmiennych potencjalnie wyjaśniających badane zjawisko (tzw. „schemat systemów maksymalnie podobnych”). Z perspektywy tak określonych

wymogów być może jedyny możliwy punkt odniesienia dla badania problematyki legitymizacji władzy policji w państwach postkomunistycznych stanowią te państwa europejskie, które po II wojnie światowej nie zostały poddane rządowi komunistycznemu. Porównanie takie wydaje się uzasadnione przede wszystkim ze względu na różnice w funkcjach, jakie prawo i policja pełniły w państwach komunistycznych i państwach niekomunistycznych. Prawo w państwach komunistycznych stanowiło istotny instrument sprawowania władzy, co określone zostało mianem „sprawowania rządów poprzez prawo”. Z kolei państwa, które nie zostały poddane rządowi komunistycznemu z większym lub mniejszym powodzeniem usiłowały sprostać ideałowi „rządów prawa”. Istotne różnice między tymi grupami państw dotyczyły również funkcji pełnionych przez policję. W byłych państwach komunistycznych, w przeciwieństwie do państw niekomunistycznych, instytucje policyjne pełniły na ogół represyjną rolę i pozostawały w konflikcie ze społeczeństwem (problematyka funkcji, jakie prawo i policja pełniły w obydwu grupach państw zostaje szerzej omówiona w rozdziale pierwszym i drugim niniejszej pracy). Wybór europejskich państw niekomunistycznych jako punktu odniesienia dla badania problematyki legitymizacji władzy policji w państwach postkomunistycznych dużo trudniej jednak uzasadnić z perspektywy cech wspólnych obydwu grup państw. Można bowiem mówić o procesach gospodarczych, narodotwórczych i demokratycznych, jakie różnicowały wschód i zachód Europy na długi czas przed powstaniem systemów komunistycznych (problematyka ta jest rozwijana w rozdziale pierwszym pracy). Jeżeli zatem zgodzić się ze stwierdzeniem, że różnice między współczesnymi nam państwami postkomunistycznymi a państwami niekomunistycznymi są wielowymiarowe i trwałe, to można mieć niebezpieczne wątpliwości co do tego, czy rzeczywiście europejskie państwa niekomunistyczne stanowią odpowiedni punkt odniesienia dla badania legitymizacji władzy policji w państwach postkomunistycznych. Wątpliwości takie nie powinny jednak podważać celowości prowadzenia tego typu analiz. Schemat systemów maksymalnie podobnych, opisany przez Przeworskiego i Teune (1979: 294), postuluje bowiem, by porównywanie zjawisk społecznych upodobić w jak największym stopniu do schematów badawczych stosowanych w randomizowanych eksperymentach, w których porównywane zjawiska są zbliżone do siebie pod względem wszystkich charakterystyk za wyjątkiem bodźca przydzielonego w ramach eksperymentu (Morgan i Winship 2007). Spełnienie tak ściśle określonych wymogów umożliwia wnioskowanie o przyczynowości. Jest oczywiste, że większość zjawisk społecznych nie poddaje się manipulacji ze strony badacza i z tego względu zazwyczaj jest niemożliwe spełnienie opisanych powyżej wymogów metodologicznych. Stwierdzenie takie odnosi się w szczególności do badań międzykrajowych, w których porównywane kraje różnią się od

siebie pod względem tak dużej liczby zmiennych (często nieobserwowalnych), że ich uwzględnienie w analizach okazuje się niemożliwe. O ile więc problemy metodologiczne, jakie spotykamy w prowadzeniu międzykrajowych badań porównawczych, uniemożliwiają nam wyciąganie wniosków o charakterze przyczynowym, o tyle też nie umniejszają one wagi dokonywanych porównań i opisywanych związków pomiędzy zmiennymi (por. Jowell 1998: 173).

Autorka niniejszej pracy pragnie złożyć podziękowania promotorowi, prof. Krzysztofowi Kosele, za wiele cennych wskazówek, którymi służył na każdym etapie powstawania niniejszej dysertacji. Problematyka stosunków między obywatelami a władzą częstokroć była tematem naszych rozmów w okresie, gdy Autorka odbywała studia magisterskie w Instytucie Socjologii UW. Dzięki tym rozmowom i koncepcyjnemu wsparciu Profesora Koseły, problematyka ta rozwijana jest w niniejszej pracy. Wyrazy wdzięczności składam również za uwagi Profesora dotyczące sposobu kompozycji niniejszej pracy. Osobne podziękowania pragnę złożyć członkom Zakładu Metodologii Badań Socjologicznych UW, którzy niejednokrotnie udzielali cennych uwag wobec prezentowanych projektów badawczych.

Szczególne wyrazy podziękowania składam również członkom zespołu realizującego projekt ERC Starting Grant „Public Goods through Private Eyes: Exploring Citizens’ Attitudes to Public Goods and the State in Central Eastern Europe”. Dr hab. Natalii Letki oraz dr Maciejowi A. Góreckiemu zawdzięczam rozwój warsztatu badawczego, zarówno w zakresie posługiwania się danymi sondażowymi, jak i w zakresie analizy danych ilościowych. Umiejętności zdobyte w trakcie pracy z dr hab. Natalią Letki oraz dr Maciejem A. Góreckim okazały się bardzo potrzebne podczas pisania niniejszej pracy.

Powstanie niniejszej pracy możliwe dzięki finansowemu wsparciu dotacji DSM udzielonych mi w Instytucie Socjologii UW: „Obywatelskie posłuszeństwo względem władz – przypadek Polski”, nr DSM 102600/14 oraz „Obywatelskie posłuszeństwo względem władz – międzykrajowa analiza porównawcza”, nr DSM105200/10 a także Subsydium „Idee dla Polski” dr hab. Natalii Letki oraz Projektowi „Public Goods thorough Private Eyes: Exploring Citizens’ Attitudes to Public Goods and the State in Central Eastern Europe” nr 240830 realizowanemu przez dr hab. Natalię Letki w Instytucie Socjologii UW.

Rozdział 1. Legitymizacja władzy w państwach postkomunistycznych

Rozdział niniejszy poświęcony jest zdefiniowaniu podstawowych pojęć wykorzystywanych w pracy, tj. legitymizacji i postkomunizmu. Składa się on z dwóch części. W części pierwszej przedstawione są obecne w naukach społecznych sposoby rozumienia pojęcia legitymizacji. W kolejności omówione zostają koncepcje Maxa Webera, Talcotta Parsonsa, Davida Eastona, Sanforda Dornbuscha, Richarda Scotta i Morrisa Zelditcha oraz Davida Beethama. Druga część rozdziału poświęcona jest problematyce specyfiki postkomunizmu. W tej części rozdziału omówione są związki między państwem a prawem w państwach postkomunistycznych oraz państwach niekomunistycznych. Ponadto, na przykładzie Polski lat 80. XX wieku, omówiona zostaje kultura prawna państw komunistycznych.

1.1. Pojęcie legitymizacji w teorii nauk społecznych

Pojęcie legitymizacji władzy wydaje się być jednym z kluczowych pojęć w naukach społecznych (Beetham 1991; Gilley 2006). Wszelka dyskusja dotycząca kształtu współczesnych stosunków władzy a także wzajemnych relacji między państwem a obywatelami wymaga w pierwszym rzędzie ustalenia tego, na jakiej podstawie sprawowane są rządy. Nic więc dziwnego, że w naukach społecznych pojęcie legitymizacji doczekało się wielu, niekiedy ze sobą rywalizujących, konceptualizacji (Wesołowski 2001; Gilley 2006). W tej części rozdziału przedstawione są najważniejsze sposoby rozumienia pojęcia legitymizacji. Cel zaprezentowanego w kolejnych sekcjach rozdziału przeglądu literatury jest jednak ograniczony. Przedstawione zostaną jedynie te konceptualizacje pojęcia legitymizacji, które mogą okazać się najbardziej wartościowe z punktu widzenia prowadzonych w pracy analiz empirycznych oraz rozważań teoretycznych.

1.1.1. Weberowski pogląd na legitymizację władzy

W naukach społecznych rozważania dotyczące legitymizacji władzy biorą swój początek w pracach Maxa Webera (Wesołowski 2001). Weber (2002), definiując pojęcie władzy, stwierdził, że dobrowolne posłuszeństwo jest warunkiem koniecznym istnienia prawdziwego stosunku władzy (Weber 2002: 317). Innymi słowy, w rozumieniu Webera, władza uprawnomożona jest władzą, która, nie odwołując się do środków przymusu i sankcji, może liczyć na dobrowolny posłuch ze strony poddanych. W polskiej socjologii oraz politologii przyjęło się utożsamianie pojęcia prawomocności władzy z terminem legitymizacji, stanowiącym kalkę językową angielskiego terminu „legitimation”.

W sensie ogólnym Weber uznaje, że zasadniczym czynnikiem powodującym dobrowolne podporządkowanie jednostek względem władzy zwierzchników jest wiara w prawomocność ich władzy (Weber 2002: 323). Według Webera wiara w prawomocność może być powodowana wieloma czynnikami. Jednak we współczesnych państwach określających się mianem „państwa prawa” jedynym czynnikiem, który może w satysfakcjonujący sposób uzasadniać stosunki władzy jest kryterium legalności¹. Zasadniczą cechą porządku legalnego, według Webera, jest fakt, że władza nie przynależy osobom, ale urzędom (Weber 2002: 323). Jednostki sprawują władzę jedynie w takim zakresie, w jakim pełnią dany urząd. Konsekwencją tego jest fakt, że sposób sprawowania władzy jest określony poprzez prawo a sama władza może być wykonywana jedynie w zakresie przewidzianym przez prawo. Drugą konsekwencją przypisania władzy urzędom a nie osobom jest fakt, że podporządkowanie się władzy nie jest podporządkowaniem względem konkretnych jednostek, ale podporządkowaniem względem bezosobowego porządku prawnego (Weber 2002: 323). Tak więc to prawo, regulując zarówno sposób postępowania podwładnych, jak i sposób sprawowania władzy jest właściwym podmiotem władzy. Drugim kryterium władzy legalnej jest, według Webera, jej bezstronność. W zakresie, w jakim prawo jest sformułowane w sposób ogólny, oczekuje się, że osoby sprawujące władzę nie będą ulegać własnym preferencjom i poglądom oraz w toku postępowania nie będą uwzględniać tych wszystkich osobistych charakterystyk jednostek, które nie stanowią kryteriów określonych przez prawo.

Podsumowując koncepcję władzy legalnej przedstawioną przez Webera należy zwrócić uwagę na kilka jej istotnych elementów. Po pierwsze, w koncepcji Webera nieomal wszelka władza sprawowana jest przez urzędników, tj. osoby, które nie tylko prywatnie, ale i w zakresie pełnienia swych funkcji, podlegają prawu. Dlatego też mówiąc o sprawowaniu władzy przez określone jednostki powinniśmy raczej mówić o „sprawowaniu urzędu”. Po drugie, przynajmniej w teorii, sposób sprawowania władzy jest określony prawnie zaś dyskrecjonalność jednostek w podejmowaniu decyzji jest ograniczona do minimum. Po trzecie, choć Weber nie pisze o tym *explicite*, z jego koncepcji wynika, że polecenia wydawane przez osoby sprawujące urząd mogą/muszą być akceptowane w takim zakresie, w jakim są legalne a ich przedmiot wchodzi w zakres władzy powierzonej danemu urzędowi.

¹ W dalszych rozważaniach pomijam źródła prawomocności odnoszące się do władzy tradycyjnej i charyzmatycznej. Choć z pewnością stanowią one wciąż ważne kryteria legitymizacji to, ze względu na temat legitymizacji władzy poruszany w tej pracy, koncentruję się na typie władzy legalnej.

1.1.2. Koncepcja legitymizacji władzy Talcotta Parsonsa

Wpływową koncepcję legitymizacji władzy zaproponował Talcott Parsons (1967) w swojej teorii systemów społecznych. Parsons określa osiąganie celów jako główne zadanie systemu politycznego. Dlatego też w nowoczesnych społeczeństwach wyłania się liderów, których zadaniem jest podejmowanie decyzji, które doprowadzą do osiągnięcia pożądanych społecznie celów. Aby decyzje te przynosiły zamierzone efekty potrzeba, aby były one efektywne, a więc aby miały charakter „władczy” (tłumaczenie własne ang. terminu „authoritative”) i były wiążące dla obywateli (Easton 1975: 432). Innymi słowy, liderzy wyłonieni w celu realizacji społecznych zadań i interesów muszą dysponować realną władzą. W koncepcji Parsonsa termin „władza” rozumiany jest więc jako pewien atrybut liderów, który podlega kwantyfikacji i może występować w niedoborze. To właśnie atrybut władzy, o ile towarzyszy liderom stojącym na czele systemu politycznego, sprawia, że ich decyzje przyjmowane są przez obywateli jako wiążące. Według Parsonsa władzę nabywa się w procesie legitymizacji. Dokonuje się to poprzez działanie dwóch podsystemów społecznych. Jednym z nich jest podsystem konstytucyjny, który określa sposoby sprawowania władzy i odnosi się do ogólnych zasad funkcjonowania systemu rządów. Drugi podsystem zapewniający legitymizację dotyczy zasad wymiany systemu politycznego z innymi systemami i podsystemami społecznymi. Jest to „podsystem podtrzymywania wzorów” (ang. „pattern-maintenance subsystem”). Zawarte są w nim ogólne normy społeczne, które służą za punkt odniesienia dla oceny norm określonych w podsystemie konstytucyjnym (Easton 1975: 433). Zatem koncepcja legitymizacji władzy Parsonsa jest dwupoziomowa. Pierwszy poziom to konstytucjonalizm poprzez który władza jest przyznawana konkretnym liderom politycznym. Drugi poziom to wartości społeczne, które uprawomocniają konstytucję (Easton 1975: 437).

1.1.3. Koncepcja Davida Eastona

Koncepcja legitymizacji władzy Davida Eastona w dużej mierze czerpie z prac Talcotta Parsonsa. Easton, wychodząc od typologii systemów społecznych Parsonsa i właściwych im procesów nadawania władzy (legitymizacji), rozszerza propozycje Parsonsa. Główny wkład Davida Eastona polega na teoretycznym i empirycznym rozdzieleniu dwóch przedmiotów legitymizacji. Według Eastona uprawomocnienie dotyczy nie tylko konkretnych liderów politycznych sprawujących władzę (ang. „incumbents”, polska wersja językowa również jako „inkambenci”), ale też i całokształtu systemu rządów. Są to dwa niezależne przedmioty legitymizacji, które nabywają władzę w wyniku odrębnych procesów (Easton 1975: 439). W tym kontekście Easton rozróżnia więc „poparcie specyficzne” oraz „poparcie uogólnione” (ang.

„specific support” oraz „generalised support”). Poparcie specyficzne udzielane jest konkretnym osobom sprawującym władzę, konkretnym liderom politycznym, w odpowiedzi na to, w jakim stopniu udało im się zrealizować pożądane cele społeczne bądź też zaspokoić potrzeby obywateli (Easton 1976: 437). Poparcie uogólnione oznacza z kolei stosunek obywateli do obowiązującego systemu rządów i zasad, wedle których sprawowane są rządy (Easton 1976: 437). O ile poparcie specyficzne, udzielane liderom, zależy przede wszystkim od konkretnych wyników ich rządów (ang. „outputs” oraz „performance”), o tyle poparcie uogólnione jest stosunkowo niewrażliwe wobec sukcesów i porażek sprawujących władzę inkambentów.

W kontekście podejmowanej w tej pracy problematyki legitymizacji władzy policji szczególnie interesująca wydaje się zaproponowana przez Eastona koncepcja poparcia uogólnionego. Według Eastona uogólnione poparcie to „rezewuar sprzyjających postaw i dobrej woli, który pomaga członkom społeczeństwa akceptować bądź tolerować te wyniki rządów, z których są oni niezadowoleni bądź też te, które postrzegają jako sprzeczne z własnymi preferencjami”² (Easton 1976: 444, tłum. PK). Ten rodzaj poparcia względem systemu rządów można uznać za względnie trwałe. Poparcie uogólnione powinno pozostawać na stałym poziomie nawet jeśli sposób sprawowania władzy przez konkretnych liderów nie daje oczekiwanych społecznie rezultatów i poparcie dla nich, jako dla inkambentów, spada. Easton dopuszcza jednak możliwość zmian w poziomie uogólnionego poparcia dla systemu rządów. Zmiany te jednak zachodzą znacznie wolniej i znacznie trudniej niż w przypadku poparcia specyficznego.

Dla Eastona uogólnione poparcie względem systemu rządów składa się z dwóch komponentów: zaufania oraz wiary w legitymizację (Easton 1976: 447). Pierwszy komponent, zaufanie (ang. „trust”), oznacza wiarę w to, że osoby sprawujące władzę zadbają o nasze interesy bez poddawania ich bezpośredniej presji i bez kontrolowania ich działań. W tym sensie przedmiotem zaufania w stosunku do władz są własne, w rozmaity sposób zdefiniowane, korzyści. Tak rozumiane zaufanie może więc być uznane za wyraz satysfakcji z rezultatów działań liderów politycznych (Easton 1976: 447). Tak więc zaufanie względem władz staje się pojęciem bliskim znaczeniowo względem pojęcia poparcia specyficznego. Zarówno zaufanie, jako komponent uogólnionego poparcia, jak i poparcie specyficzne oceniane są w kontekście satysfakcji z bieżących działań władz. Easton sam odnotowuje ten fakt, stwierdzając jednak, że różnica między zaufaniem do władz a poparciem specyficznym leży w uogólnionym,

² Dokładne brzmienie cytatu jest następujące: [poparcie uogólnione to] „reservoir of favourable attitudes or good will that helps members to accept or tolerate outputs to which they are opposed or the effects of which they see as damaging to their wants” (tłumaczenie własne za: Easton 1976: 444).

powtarzalnym i podlegającym kumulacji charakterze reakcji pierwszego typu (Easton 1976: 449). Drugim wyróżnionym przez Eastona komponentem uogólnionego poparcia jest wiara w legitymizację. Easton definiuje ją jako przekonanie, że „jest to słuszne i właściwe [...], aby akceptować decyzje władz i być im posłusznym oraz aby zachowywać posłuch względem reguł systemu rządów. [Pojęcie legitymizacji] odzwierciedla fakt, że w pewnym sensie osoba postrzega obiekt legitymizacji jako dzielący te same zasady moralne oraz to samo poczucie tego, co właściwe w sferze politycznej”³. W swojej definicji legitymizacji Easton podkreśla więc psychologiczny aspekt tego pojęcia, zwracając uwagę na to, że to ostatecznie poglądy jednostek mają decydujące znaczenie dla uznania określonego stosunku władzy za uprawomocniony, oraz uznając wspólne standardy moralne za źródło tego rodzaju przekonań.

1.1.4. Legitymizacja w ujęciu Dornbuscha, Scotta i Zelditcha

Kolejna koncepcja zawierająca ważne implikacje teoretyczne dla rozumienia pojęcia legitymizacji zaproponowana została przez Dornbuscha i Scotta (1975), a następnie rozwinięta przez Zelditcha (2001). Pierwszym ważnym elementem tej koncepcji jest rozumienie władzy jako systemu relacji, nie zaś pojedynczej relacji między sprawującym władzę a poddanym. W tym rozumieniu sprawowanie władzy przez rządzącego A nad podwładnym B zależy od istnienia innych podwładnych, którzy popierają władzę A, dając posłuch jej decyzjom oraz, w razie konieczności, sankcjonując nieposłuszeństwo innych. Koncepcja ta rozróżnia dwa źródła legitymizacji władzy: „słuszność” (ang. „propriety”, tłumaczenie własne) oraz „intersubiektywną ważność” (ang. „validity”, tłumaczenie własne). Rozróżnienie to jest kolejnym ważnym elementem koncepcji zaproponowanej przez Dornbuscha i Scotta (1975). Pierwszy czynnik legitymizacji władzy, kryterium słuszności („propriety”), oznacza wiarę żywioną przez konkretne jednostki w to, że normy, procedury, lub praktyki charakterystyczne dla danego sposobu sprawowania władzy są właściwe i z tego powodu zasługują na posłuch (Zelditch 2001: 6). Kryterium słuszności prowadzi do legitymizacji władzy na gruncie normatywnym, niezależnie od istnienia innych osób popierających daną władzę. Pozostaje ono w zgodzie z tradycją weberowską. Natomiast oryginalnym elementem tej teorii jest intersubiektywna ważność („validity”), która oznacza zbiorowe (publiczne) poczucie zgody co do tego, że osobie sprawującej władzę przynależy się legitymizacja a zatem i posłuszeństwo ze

³ Dokładne brzmienie cytatu jest następujące: “[conviction] that it is right and proper (...) to accept and obey the authorities and to abide by the requirements of the regime. It reflects the fact that in some vague or explicit way [a person] sees these objects as conforming to his own moral principles, his own sense of what is right and proper in the political sphere.” (Easton 1976: 451).

strony społeczeństwa. Intersubiektywna ważność może być źródłem legitymizacji danego stosunku władzy w tym sensie, że społecznie widoczna akceptacja władzy i posłuszeństwo ze strony innych mogą kształtować postawę legitymizacji ze strony konkretnych jednostek. Tym samym, nawet w przypadku braku poczucia jednostek co do tego, że określone stosunki władzy i rządzące nimi normy są „odpowiednie” i „właściwe”, a więc przy niespełnieniu kryterium słuszności, możliwa jest legitymizacja danego stosunku władzy ze względu na przeświadczenie jednostek co do istnienia społecznie podzielanego przekonania o legitymizacji określonego stosunku władzy. Warto jednak podkreślić, że w zakresie, w jakim legitymizacja określonego stosunku władzy zachodzi ze względu na jej intersubiektywną ważność, legitymizacja ta nie ma charakteru normatywnego. Pomimo tego zaproponowane rozróżnienie dwóch dystynktywnych źródeł legitymizacji stosunków władzy jest istotne ze względu na fakt, że zwraca ono uwagę na społeczne źródła procesu legitymizacji.

1.1.5. Koncepcja Davida Beethama

Ostatnią koncepcją legitymizacji władzy, jaka zostanie omówiona w niniejszej pracy, jest koncepcja Davida Beethama. W książce *The Legitimation of Power* (1991) Beetham przedstawia symetryczną typologię czynników warunkujących stopień legitymizacji władzy. W sensie teoretycznym Beetham wychodzi od weberowskiej definicji władzy prawomocnej, uznając ją za władzę opartą na dobrowolnym posłuszeństwie jednostek oraz przyjmując legalność za najważniejsze kryterium w jej ocenie. Jednakże, poza tym oczywistym nawiązaniem do Webera, Beetham usiłuje wyjść poza koncepcję (w jego własnym przekonaniu) przedstawioną przez Webera. W tym sensie Beetham nie zgadza się z poglądem, jakoby legitymizacja władzy była jedynie kwestią subiektywnych przekonań jednostek na temat władzy, a więc kwestią tego, co ludzie myślą i w co wierzą (Barker 1993). Według Beethama władza posiada legitymizację nie tylko dlatego, że ludzie myślą, że jest prawomocna, ale również dlatego, że jej cele oraz reguły, wedle których jest sprawowana, są społecznie uzasadnione.

Beetham przedstawia legitymizację władzy jako uwarunkowaną trzema rodzajami czynników. Pierwszym warunkiem legitymizacji władzy jest zgodność sposobu jej nabycia oraz sposobu jej sprawowania z regułami obowiązującego prawa. Kryterium to odpowiada warunkowi legalności określonemu przez Webera. Jako że obowiązujące reguły prawne i normy różnią się między społeczeństwami, ważne jest, aby w każdym społeczeństwie istniała zgodność między sposobem nabycia i sprawowania władzy a obowiązującymi normami legalności (Beetham

1991: 65-66). Drugim warunkiem legitymizacji władzy jest akceptacja wspomnianych reguł nabywania i sprawowania władzy przez osoby poddane władzy, przez tych którzy władzę sprawują oraz tych, którzy się o nią ubiegają. Kryterium to Beetham określa mianem „usprawiedliwienia” (ang. „justification”). Według Beethama w każdym społeczeństwie mogą istnieć różne przekonania na temat tego, co jest prawomocnym źródłem władzy, w jaki sposób władza prawomocna powinna być nabywana i sprawowana, a także jakie interesy powinna realizować. Dlatego też zgodność reguł sprawowania władzy z systemem aksjologicznym społeczeństwa jest kolejnym wymiarem legitymizacji władzy. Tym samym można uznać, że to normy i wartości obowiązujące w społeczeństwie stanowią punkt odniesienia dla oceny działania władz (Beetham 1991: 69). Ostatni warunek legitymizacji władzy odnosi się do zachowań jednostek. Beetham uznaje, że legitymizacja władzy powinna wiązać się z dobrowolnymi i publicznymi oznakami jej akceptacji ze strony obywateli. Według Beethama samo przestrzeganie prawa lub brak otwartego sprzeciwu względem władzy nie pozwala wnioskować o legitymizacji danych stosunków władzy. Dlatego też dobrowolne wyrazy akceptacji stosunków władzy, takie jak na przykład uczestnictwo w wyborach, uznaje Beetham za warunek konieczny jej legitymizacji.

W typologii warunków legitymizacji władzy Beethama można zauważyć pewnego rodzaju gradację. Warunek legalności odnosi się do prawnych podstaw nabywania i sprawowania władzy, warunek drugi, usprawiedliwienia, dotyczy norm i wartości podzielanych społecznie, zaś warunek trzeci dotyczy zachowań i działań konfirmacyjnych podejmowanych przez obywateli. O ile w koncepcji tej wszystkie trzy kryteria muszą być zachowane, aby mówić o władzy w pełni uprawomocnionej, to zarazem Beetham dostarcza koncepcyjnego narzędzia do mówienia, przynajmniej na poziomie teoretycznym, o stopniu legitymizacji danego rodzaju władzy. Dlatego też, w świetle tej koncepcji, można mówić o deficycie legitymizacji władzy, który może wynikać z trzech powodów: z powodu braku legalności, z powodu niezgodności sposobu sprawowania władzy ze społecznie uznanymi normami, bądź też z powodu braku społecznych wyrazów tak rozumianej legitymizacji.

Można mieć wątpliwości, w jakim zakresie Beetham wyszedł poza kryterium subiektywnej oceny legitymizacji władzy jako warunku jej prawomocności, w stosunku do tego, co zaproponował Weber (Barker 1993). Niewątpliwie jednak koncepcja Beethama stanowi odpowiedni punkt wyjścia do operacjonalizacji i pomiaru poziomu legitymizacji władzy. Świadczy o tym z jednej strony definiowanie legitymizacji poprzez zgodność norm i reguł

panujących w społeczeństwie i tych realizowanych przez władze, z drugiej zaś możliwość identyfikacji konkretnych obszarów odpowiedzialnych za deficyt legitymizacji.

1.1.6. Pojęcie legitymizacji władzy: podsumowanie rozważań

Zarysowane powyżej sposoby rozumienia pojęcia legitymizacji mają wiele cech wspólnych. Po pierwsze wszystkie one uznają, że legitymizacja oznacza dobrowolną akceptację władzy przez obywateli i jako taka stanowi ona warunek efektywnego sprawowania rządów. We wszystkich tych koncepcjach, mniej lub bardziej dobitnie, przejawia się rozumienie procesów legitymizacji jako procesów nabywania władzy przez sprawujących rządy. Zgoła inaczej jednak koncepcje te formułują kryteria oraz warunki decydujące o legitymizacji danego stosunku władzy. Kryterium legalności, wedle którego zgodność sposobu nabywania i sprawowania władzy z zapisami prawa pozytywnego jest podstawowym warunkiem uznania danego stosunku władzy za uprawomocniony, jest najsilniej artykułowane przez Maxa Webera (2002) oraz Davida Beethama (1991). W tym rozumieniu legitymizacja oznacza posłuszeństwo nie konkretnym osobom pełniącym określone urzędy, lecz bezosobowemu porządkowi prawnemu, w imieniu którego władza sprawowana jest przez jednostki. W zgodzie z kryterium legalności David Easton (1975; 1976) proponuje rozróżnienie „poparcia uogólnionego”, jako zorientowanego na całokształt systemu rządów, oraz „poparcia specyficznego” jako przynależnego konkretnym osobom sprawującym władzę. Z kolei aspekt psychologiczny, w którym podkreśla się, że źródłem legitymizacji władz są przekonania jednostek i ich wiara w prawomocność danego stosunku władzy, jest obecny przede wszystkim u Davida Eastona (1975; 1976) oraz Maxa Webera (2002). W pewnym przeciwieństwie do kryterium legalności formułowane jest kryterium efektywności. W tym rozumieniu proponowanym przede wszystkim przez Talcotta Parsonsa (1967) a po części również przez Davida Eastona (1975; 1976) podkreśla się, że efektywność władz osiągnięciu celów oraz zaspokajaniu potrzeb społecznych może stanowić czynnik decydujący o tym, czy dane stosunki władzy są społecznie sankcjonowane. Na interesujące cechy procesu legitymizacji wskazuje również koncepcja Dornbusch i Scotta (1975) oraz Zelditcha (2001). W odróżnieniu od pozostałych prac autorzy ci wprost wskazują, że władza jest systemem relacji, nie zaś jedynie dwustronną relacją między rządzącym a podwładnym. Tym samym w koncepcji tej zwraca się uwagę na społeczne źródła procesów legitymizacji. Legitymizacja władzy może, w określonych warunkach, być rozumiana jako pewnego rodzaju norma, na straży której stoją sankcje społeczne.

Wszystkie opisane koncepcje zajmują się sformułowaniem ogólnym warunków legitymizacji władzy. Problemem niepodjętym w tych koncepcjach jest wariancja uprawnomocnienia na poziomie indywidualnym. Koncepcje te nie dostarczają narzędzi do badania zróżnicowanych postaw jednostek, pomimo że w nurcie psychologicznym postrzegają one subiektywne przekonania jednostek na temat legitymizacji jako kluczowy warunek dla istnienia prawomocnych stosunków władzy.

1.2. Akceptacja władzy policji a doświadczenie komunizmu

Podjęcie w niniejszej pracy problematyki legitymizacji władzy policji w państwach postkomunistycznych wymaga pewnego uzasadnienia. Większość istniejących badań poświęconych legitymizacji władzy policji prowadzonych było w Stanach Zjednoczonych lub Wielkiej Brytanii. W USA federalna instytucja *The Bureau of Justice Statistics* od 1996 roku w trzyletnich interwałach prowadzi ekstensywny sondaż – *Police Public Contact Survey* - poświęcony kontaktom obywateli z policją⁴. Sondaż ten, prowadzony na reprezentatywnej próbie mieszkańców Stanów Zjednoczonych, ma na celu badanie sposobów postrzegania policji przez obywateli, którzy mieli z nią kontakt w ciągu ostatniego roku poprzedzającego badanie. W Wielkiej Brytanii, choć brakuje ogólnokrajowych badań sondażowych poświęconych wzajemnym relacjom między policją a obywatelami, powstało wiele inicjatyw rządowych, których celem było jak najdalej idące podporządkowanie działań policji potrzebom lokalnych społeczności, takich jak „neighbourhood policing” oraz „neighbourhood watch” (Newburn 2008; Waddington i Wright 2008), a więc inicjatywach, które podkreślają społeczny charakter misji policji, i które dzisiaj wdrażane są w systemach policyjnych w wielu państwach europejskich.

Podjęcie problematyki legitymizacji władzy policji w państwach postkomunistycznych może stanowić wartościowe rozszerzenie wniosków wysnutych na podstawie badań prowadzonych w Stanach Zjednoczonych i Wielkiej Brytanii. Wynika to z faktu, że zarówno formalne instytucje systemu prawnego jak i kultura prawna tych państw różnią się zasadniczo od modelu obecnego w państwach zachodnich, zwłaszcza zaś Stanach Zjednoczonych. Teza dotycząca kulturowej i instytucjonalnej odmienności państw postkomunistycznych obecna jest od wielu lat w literaturze przedmiotu, szczególnie zaś pracach poświęconych partycypacji obywatelskiej (Howard 2003), kapitałowi społecznemu (Smilova 2011; Zakaria 2013; Badescu i inni 2004),

⁴ Więcej informacji o metodologii oraz wynikach sondażu można znaleźć na stronie: <http://www.bjs.gov/index.cfm?ty=dcdetail&iid=251>

związkom między korupcją, jakością instytucji a zaufaniem do władz (Linde 2009), czy kształtowi postkomunistycznych systemów partyjnych (Grabowska 2004; Kitschelt 1999). Pytaniem otwartym pozostaje jednak, czy państwa postkomunistyczne, z ich odmiennością kulturową, instytucjonalną, a zwłaszcza nieodległą historią rządów komunistycznych, odstają równie wyraźnie od państw starej demokracji pod względem legitymizacji władzy policji. Celem rozważań przedstawionych w drugiej części rozdziału jest scharakteryzowanie państw postkomunistycznych pod względem czynników potencjalnie warunkujących legitymizację władzy policji. Charakterystyka ta opierać się będzie na pojęciu kultury prawnej. Pojęcie to, powstałe na gruncie socjologii prawa, jest na tyle szerokie, że pozwala w sposób zadowalający ze względu na cele niniejszej pracy scharakteryzować postulowaną specyfikę państw postkomunistycznych.

1.2.1. Kultura prawna państw komunistycznych na przykładzie Polski lat 80.

Pojęcie kultury prawnej odnosi się do sposobu oddziaływania wartości i norm kulturowych obecnych w społeczeństwie na sposób funkcjonowania systemu prawa oraz jego instytucji (Gibson i Caldeira 1996: 56-57). Andrzej Kojder kulturę prawną rozumie jako „całokształt społecznie akceptowanych wzorów racjonalnego tworzenia prawa pozytywnego, jego efektywnego obowiązywania i właściwego (zgodnego ze społecznym poczuciem sprawiedliwości) stosowania” (Kojder 2001: 320). Kojder stawia zarazem tezę o dysfunkcjonalności kultury prawnej w Polsce lat 80-tych. Z sytuacją dysfunkcjonalności kultury prawnej mamy do czynienia wówczas, gdy normy zawarte w prawie pozytywnym, na którego straży stoi państwowy aparat przymusu, rozmiągają się bądź stoją w sprzeczności z prawem intuicyjnym, to jest prawem wyrażającym społeczne poczucie sprawiedliwości (Kojder 2001: 317). Definicja kultury prawnej przedstawiona przez Kojdera jest zgodna z wyróżnionymi przez Blankenburga (1994) trzema sposobami, w jakie wartości i normy kulturowe mogą wywierać swój wpływ na system prawny danego państwa. Blankenburg wyróżnia 1) poziom tworzenia prawa pozytywnego oraz procedur, 2) poziom stosunku i zachowań wobec prawa i instytucji systemu prawa ze strony obywateli, oraz 3) poziom działania formalnych instytucji systemu prawa (Blankenburg 1994: 792). Poniżej, na przykładzie Polski lat 80-tych, omówiona zostanie kultura prawna państw komunistycznych, a ściślej rzecz biorąc przejawy jej dysfunkcjonalności na trzech wyróżnionych przez Blankenburga poziomach.

Dysfunkcjonalność kultury prawnej na poziomie tworzenia prawa

Na pierwszym z wyróżnionych przez Blankenburga (1994) poziomów, tj. poziomie tworzenia prawa, dysfunkcjonalność kultury prawnej wyrażała się w instrumentalnym traktowaniu prawa przez organa stanowiące. Prawo komunistyczne tworzone było dla osiągnięcia doraźnych celów politycznych, najczęściej ugruntowania władzy rządzącej elity, w toku niejasnych i niesformalizowanych procesów (Pomorski 1989). Jako symptomy tego zjawiska można uznać częste zmiany norm prawnych oraz ich nieustanne – i nie zawsze uzasadnione – nowelizacje. Drugim symptomem były próby regulowania wszystkich sfer życia społecznego poprzez tworzenie nowych aktów prawnych. Tej swoistej „inflacji” przepisów prawnych towarzyszyła wiara w to, że w sposób automatyczny doprowadzą one do pożądanych zmian społecznych oraz do naprawy wszelkich deficytów instytucjonalnych państwa. Zjawisku „nadregulacji” życia społecznego za pośrednictwem aktów prawnych towarzyszył niedostatek prawa, które regulowałoby obowiązki władz. Wiele instytucji systemu władzy miało status ponadprawnych, jako że prawo nie określało dopuszczalnego zakresu ich działania. Za kolejny przejaw dysfunkcjonalności kultury prawnej na poziomie prawodawstwa można uznać takie praktyki stanowienia prawa, jak jego retroaktywność – w ocenie Kojdera dotyczyło to 13% ustaw przyjętych w latach 1944-1984, brak *vocatio legis* – dla 63% ustaw z tego okresu, czy też formułowanie przepisów „blankietowych”, które pozostawiały władzy wykonawczej duży wpływ na dokładne brzmienie norm (Kojder 2001: 327). Kolejnym przejawem dysfunkcjonalności kultury prawnej była fasadowość stanowionego prawa: jak podaje Kojder, prawo stanowione w latach 80-tych było z góry traktowane jako nieskuteczne, o czym świadczył fakt, że wielu aktom prawnym brakowało stosownych przepisów wykonawczych. Jeszcze innym przejawem dysfunkcjonalności kultury prawnej był dysonans między wartościami obecnymi w normach prawa pozytywnego, a wartościami prawa intuicyjnego, wyrażającymi społeczne poczucie sprawiedliwości. Jak podkreśla Kojder, znaczna część Polaków wierzyła, że prawo pozytywne służy ochronie interesów rządzących, nie zaś zabezpieczaniu interesów społecznych (Kojder 2001: 325). Za ostatni przejaw dysfunkcjonalności kultury prawnej na poziomie tworzenia prawa uznaje Kojder ciągłą eskalację represyjnych środków prawa karnego. W tym sensie sytuację w Polsce traktowano ciągle jako wymagającą stosowania nadzwyczajnych środków prawnych. Przykładami rosnącej punitywności prawa karnego były najwyższa w Europie liczba więźniów przypadających na 100 000 ludności (w Polsce było to 300 osób) oraz wzrost stosunku kar długookresowych w porównaniu do kar krótkookresowych (Kojder 2001: 330).

Dysfunkcjonalność kultury prawnej na poziomie postaw obywateli wobec prawa

Instrumentalne posługiwanie się prawem przez ustawodawcę doprowadziło, według Kojdera, do powstawania analogicznego stosunku względem prawa wśród obywateli. Pierwszym symptomem tego zjawiska było podważenie w świadomości obywateli idei rządów prawa, to jest przekonania co do tego, że rządy sprawują normy prawne, a nie konkretne osoby posługujące się prawem dla realizacji własnych celów. W tym kontekście Kojder mówi o „upaństwowieniu prawa i uprzywilejowaniu państwa”. Oznacza to panujące wśród obywateli przekonanie, że normy prawa pozytywnego nie służą społeczeństwu, ale tym, którzy prawo tworzą oraz grupom uprzywilejowanym (Kojder 2001: 325). Jak podkreśla Kojder, Polacy powszechnie wierzyli, że osoby i organizacje sprawujące władzę rządzą poprzez prawo traktując je jako instrument ugruntowania własnej pozycji i warunek utrzymania władzy. Drugą konsekwencją instrumentalnego posługiwania się prawem przez ustawodawcę było obniżenie prestiżu prawa oraz prestiżu systemu sprawiedliwości w Polsce. Jak pisze Kojder, Polacy utracili wiarę w egalitaryzm prawa oraz niezawisłość decyzji administracyjnych. W drugiej połowie lat 80-tych większość Polaków deklarowała niechęć do powierzania sądom lub Milicji Obywatelskiej (organizacyjnego odpowiednika dzisiejszej policji) ochrony swoich interesów lub odwoływania się do tych instytucji w celu dochodzenia swych praw. Zamiast tego Polacy wykorzystywali znajomości, układy oraz łapówki jako instrumenty ochrony swoich praw bądź interesów (Kojder 2001: 332). W sondażu opinii publicznej z 1986 roku 80% Polaków wyrażało przekonanie, że szanse wygrania sprawy w postępowaniu sądowym są uzależnione od statusu społeczno-zawodowego i przynależności partyjnej strony, zaledwie 10% Polaków twierdziło, że przepisów prawa przestrzega większość społeczeństwa, a dopiero co 13 osoba uważała, że przepisów tych przestrzegają ludzie władzy (Kojder 2001: 333). Kolejnym przejawem dysfunkcjonalności kultury prawnej na poziomie stosunku obywateli do prawa był relatywizm prawny Polaków. Relatywizm prawny, według Jakubowskiej-Branickiej (2000), jest postawą przeciwną legalizmowi prawnemu. O ile, jak pisze Jakubowska-Branicka za Borucką-Arctową (Jakubowska-Branicka 2000: 201), „podstawowym założeniem postawy legalistycznej jest (...) generalna akceptacja wszelkich wzorów postępowania zawartych w normach prawnych”, to przejawem relatywizmu prawnego będzie selektywna akceptacja norm prawnych uzależniona od czynników sytuacyjnych. Kojder twierdzi, że w Polsce relatywizm prawny stał się postawą dominującą i społecznie akceptowaną. Według niego w Polsce ukształtowała się tradycja kwestionowania oficjalnej normatywności, a zwłaszcza zakazów prawnych (Kojder 1999: 170): „Polacy są nadal gotowi lekceważyć wszelkie odgórne regulacje i zarządzenia, jeżeli

ograniczają one ich prywatne interesy oraz potrzeby osobiste i rodzinne. Również kulturowo ukształtowane wzory zaradności życiowej nie liczą się z normatywnymi i prawnymi barierami.” Używając w tym kontekście innej terminologii można powiedzieć, że postawy Polaków charakteryzowały się niską praworządnością.

Dysfunkcjonalność kultury prawnej na poziomie sposobu działania instytucji systemu prawa

Trzecim poziomem, na którym może objawiać się dysfunkcjonalność kultury prawnej jest poziom działania oficjalnych instytucji systemu prawa. Na tym poziomie podstawową oznaką rozbieżności norm prawa pozytywnego oraz wartości prawa intuicyjnego był fakt, że instytucje systemu prawa przestały pełnić funkcje, do których zostały powołane (Kojder 2001: 321). Tym samym prawo przestało regulować sposoby działania instytucji publicznych i państwowych a także zabezpieczać swobody, prawa i interesy obywateli w relacjach ze sobą nawzajem oraz w relacjach z instytucjami państwowymi. Zamiast tego prawo komunistyczne pełniło funkcje polityczne: prawo niejasno sformułowane oraz zawierające liczne luki i niedopowiedzenia pozostawiało instytucjom je wdrażającym szerokie pole do interpretacji, umożliwiając stosowanie go w niemal dowolny sposób (Pomorski 1989). Prawo komunistyczne drastycznie odeszło również od stosowania formalnych kryteriów odpowiedzialności prawnej⁵. Prawo to brało pod uwagę przede wszystkim kategorię osoby oskarżonej o złamanie prawa, nie zaś sam akt złamania prawa. Tym samym więc to nie natura czynu decydowała o przewinieniu, ale kategoria osoby i uznanie jej bądź nie, przez panującą ideologię, za niebezpieczną ze względu na przynależność klasową (Pomorski 1989: 584). Oznaczało to w praktyce odrzucenie zasady równości wobec prawa, co, według Pomorskiego (1989), było niemal zinstytucjonalizowaną cechą stosowania prawa w komunizmie.

Innym powszechnie rozpoznawanym przejawem dysfunkcjonalności kultury prawnej na poziomie instytucji systemu prawa oraz instytucji aparatu państwa jest korupcja. Zjawisko korupcji rozumianej jako odstępstwo od norm i standardów państwa prawa można, w sensie dosłownym, odnieść wyłącznie do pokomunistycznej historii Polski, kiedy to standardy te zostały sformułowane i stały się punktem odniesienia w ocenie działania władz. Zjawisko korupcji w sensie substancjalnym było jednak obecne na szeroką skalę również w okresie

⁵ W okresie stalinizmu oficjalnie odrzucano wszelkie formalne kryteria odpowiedzialności karnej. Po 1953 roku nastąpiła ewolucja w kierunku tworzenia sformalizowanego, ogólnego i egalitarnego prawa. Jak wskazują jednak znawcy tej tematyki, praktyka stosowania prawa nie zmieniła się i w linii orzeczniczej nadal odrzucano formalne kryteria odpowiedzialności prawnej - por. Pomorski 1989.

komunizmu. Jak wskazuje Rasma Karklins (2002; 2005), wybitna badaczka korupcji w państwach postkomunistycznych, korupcję należy rozumieć jako nadużywanie władzy publicznej dla prywatnych interesów, co odbywa się ze szkodą dla dobra publicznego. Według niej korupcja obecna w państwach postkomunistycznych różni się w swej formie od korupcji zachodnioeuropejskiej (Karklins 2002). Korupcja zachodnia to przede wszystkim korupcja sektora publicznego przez prywatne osoby, chcące wpłynąć na swoje interesy. Chociaż ten rodzaj korupcji nie jest nieobecny w państwach postkomunistycznych, to jednak cechą charakterystyczną tych państw jest obecność „systemowej” korupcji, a więc korupcji mającej miejsce wtedy, gdy sektor publiczny domaga się łapówek od osób prywatnych. W tym przypadku to urzędnicy mający dostęp do zasobów publicznych domagają się prywatnych pieniędzy, oferując w zamian dostęp do pozostających w ich władaniu usług bądź zasobów. Ten rodzaj korupcji w sposób systematyczny wspierany jest przez niejasność bądź sprzeczność istniejących regulacji prawnych, brak sprawnie działających instytucji chroniących interesy, swobody i prawa obywateli oraz brak zrównoważonych pod względem prawnych relacji między obywatelem i państwem. Tego rodzaju praktyki korupcyjne znalazły podatny grunt do rozwoju zarówno w czasach komunizmu, jak i po jego upadku. W komunizmie sprzyjała temu w sposób szczególny państwowa własność środków produkcji, istnienie rozrośniętego systemu biurokratycznego administrującego tymi dobrami, a także specyficzna konstrukcja systemu gospodarki komunistycznej z towarzyszącymi jej ciągłymi (nieomal zinstytucjonalizowanymi) niedoborami (Karklins 2005; Sandholtz i Taagepera 2005). Problem korupcji na szeroką skalę dotyczył również państw Europy Środkowo-Wschodniej w okresie ich transformacji ustrojowej. Rasma Karklins stawia tezę o instytucjonalizacji korupcji w państwach postkomunistycznych (Karklins 2002; 2005). Jej zdaniem wytworzyła się tutaj swoista „kultura korupcji” charakteryzująca się inercją i stanowiąca charakterystykę państw postkomunistycznych po dziś dzień. Wiele danych wskazuje na to, że poziom korupcji w państwach postkomunistycznych jest wciąż istotnie wyższy niż w państwach starej demokracji (patrz wykresy w kolejnej sekcji). Z kolei Janine Wedel (2001; 2003) pisze o trwającym w państwach postkomunistycznych „zawłaszczeniu” państwa przez skorumpowane sieci (ang. „state capture”). Oznacza to wytworzenie się sieci zależności, w których dysponenci dóbr publicznych wykorzystują podległe im zasoby w celu podtrzymywania własnej władzy. Owe sieci zależności, nazywane przez Wedel „collusive networks”, przetrwały okres transformacji i hamują procesy demokratyzacji poprzez ograniczanie rywalizacji politycznej. Tym samym, oprócz oczywistych kosztów ekonomicznych, korupcja generuje również koszty polityczne: podważa

działanie mechanizmów demokratycznych oraz, ze względu na swoją społeczną widoczność, obniża legitymizację systemu rządów (Anderson i Tverdova 2003; Linde 2012).

1.2.2. Ideał państwa prawa a postkomunizm

Opisana powyżej na przykładzie Polski lat 80-tych dysfunkcjonalność kultury prawnej wskazuje na istnienie bardziej ogólnego problemu dotyczącego relacji między państwem a prawem. W sposób ogólny można powiedzieć, że państwa komunistyczne oraz demokratyczne państwa zachodnie prezentują dwa skrajnie różne stanowiska w tym względzie. O ile w państwach demokratycznych państwo ma być z założenia podporządkowane prawu, o tyle państwa komunistyczne podporządkowują prawo swojemu aparatowi (Pomorski 1989). Poniżej omówione zostaną obydwa rodzaje relacji poczynając od wzoru obecnego w państwach demokratycznych.

Podporządkowanie państwa i jego agend systemowi prawa określa się mianem „rządów prawa” (Holmes 2010). Powszechnie uważa się, że pewnym, choć niedoskonałym, ucieleśnieniem idei rządów prawa są współczesne nam demokracje zachodnie. Holmes (2010), czerpiąc z rozważań Machiavellego i Rousseau, uznaje przewidywalność prawa oraz równość obywateli względem prawa za dwie konstytutywne cechy rządów prawa. Przewidywalność prawa bierze swoje źródło w dobrowolnym ograniczeniu własnej władzy przez osoby sprawujące rządy. Władcy ustanawiają reguły krępujące ich władzę oraz ograniczające ich dyskrejonalność, co staje się podwaliną przewidywalnego systemu prawa. Tak rozumiane samoograniczenie władzy ma na celu pozyskanie dobrowolnej współpracy obywateli, którzy dysponują umiejętnościami i zasobami pożądanymi z punktu widzenia interesu państwa (Holmes 2010: 27). O ile przewidywalność prawa, ufundowana na ujęciu możliwych działań władzy w ryzach prawnych, pozwala włączyć obywateli w ogólny system państwa, o tyle działania przeciwne, polegające na wprowadzeniu niepewności i nieprzewidywalności do systemu prawa, można uznać za podstawowy element kontroli obywateli przez państwo (Holmes 2010: 27). Drugim konstytutywnym elementem rządów prawa jest egalitaryzm prawny oznaczający równość obywateli wobec prawa. Zwrócić należy uwagę na to, że realizacja tego postulatu jest bardzo trudna do osiągnięcia. O ile bowiem podstawowym motywem stojącym za samoograniczeniem władzy przez rządzących jest chęć pozyskania współpracy ze strony społeczeństwa, o tyle też trzeba pamiętać, że obywatele są zróżnicowani pod względem stopnia, w jakim ich zasoby i umiejętności są pożądane przez państwo. Dlatego też istnieje tendencja do faworyzowania przez instytucje państwa tych grup społecznych, które są szczególnie użyteczne ze względu na

interesy państwa. W tym sensie prawo jest często stosowane w sposób dwojaki: jest przewidywalne dla warstw uprzywilejowanych oraz nieprzewidywalne dla grup marginalizowanych (Holmes 2010: 29). Spełnienie dwóch opisanych powyżej warunków istnienia rządów prawa jest, według teoretyków, warunkiem uzyskania legitymizacji rządów ze strony obywateli. Prawo przewidywalne i egalitarne jest prawem akceptowanym społecznie.

Opisana powyżej koncepcja rządów prawa jest pewnego rodzaju typem idealnym. Tym samym stopień jej realizacji w ramach konkretnych systemów rządów może być zróżnicowany. Jak bowiem wskazuje Holmes, powtarzając za Rousseau (Holmes 2010: 30) „nie istnieje bezstronna władza, sprawowana przez prawo a nie przez ludzi.” Tym samym trzeba uznać, że korupcja i wykorzystywanie władzy dla celów prywatnych jest czymś nieuchronnym. Jednocześnie jednak Rousseau twierdzi, że rządy prawa (rozumiane jako ideał) i rządy poprzez prawo (będące wypaczeniem rządów prawa) w praktyce nie wykluczają się wzajemnie. To bowiem od stopnia rozproszenia w społeczeństwie różnych atrybutów władzy (na przykład bogactwa) zależy, czy prawo będzie służyć wyłącznie nielicznym czy też szerszemu kręgowi obywateli. Według Rousseau przykładem rządów prawa będzie sytuacja, gdy biedni i niezamożni mają możliwość stosowania prawa w obronie swoich interesów (Holmes 2010: 30). Dlatego też demokratyczne państwa zachodnie, w stopniu, w jakim tworzą udostępniają biednym i niezamożnym instrumenty kontroli prawa i władz a także ochrony własnych interesów, zbliżają się od opisanego powyżej ideału rządów prawa.

W sposób zgoła odmienny kształtowały się relacje między państwem a prawem w systemach komunistycznych (Pomorski 1989). W państwach tych prawo i instytucje stojące na jego straży pełniły funkcje polityczne. Miały one na celu ochronę istniejących relacji władzy oraz dominującej pozycji politycznej rządzących elit. Ponieważ zaś elity te pozbawione były normatywnych źródeł legitymizacji, sprawowały one władzę przy pomocy prawa oraz środków przymusu i przemocy (Krajewski 2004: 378). Podporządkowanie systemu prawa aparatowi państwowemu oznaczało drastyczne odejście od ideału rządów prawa. Prawo traktowane w sposób przedmiotowy, jako instrument sprawowania rządów, było nieprzewidywalne i nieegalitarne. Nieuchronną konsekwencją istnienia tego rodzaju „dualnego” prawa – przewidywalnego jedynie dla niewielu, a nieprzewidywalnego dla wielu – był spadek jego autorytetu oraz ukształtowanie się w oczach obywateli poczucia braku zobowiązania do jego przestrzegania (Troper 2010). Sytuacja taka odpowiada zarysowanym w poprzedniej sekcji symptomom dysfunkcjonalności kultury prawnej państw komunistycznych oraz wydaje się zrozumiała na gruncie teoretycznym. Jak bowiem argumentuje Troper, obowiązek

posłuszeństwa wobec prawa i władz istnieje jedynie wtedy, gdy agendy państwa, w tym urzędnicy, działają na podstawie prawa i zgodnie z jego duchem (Troper 2010: 96). Prawo, stanowiące wyraz umowy między rządzącymi a rządzonymi, zobowiązuje obydwie strony do przestrzegania ustalonych zasad zaś brak posłuszeństwa prawu ze strony rządzących rodzi moralne usprawiedliwienie dla nieposłuszeństwa ze strony rządzonych (Troper 2010: 97).

Obraz przedstawiony powyżej wydaje się w sugestywny sposób wskazywać na specyfikę państw komunistycznych w zakresie relacji między państwem i prawem. Idea rządów prawa, po części przynajmniej realizowana w państwach zachodniej demokracji, była nieobecna w państwach komunistycznych. Można przypuszczać, że pociągnęło to za sobą długofalowe konsekwencje w postaci praktycznych trudności z realizacją tej idei w okresie następującym po obaleniu rządów komunistycznych. Tym samym zasadne wydaje się istnienie ciągłości między doświadczeniem państw komunistycznych a poziomem realizacji idei rządów prawa przez państwa postkomunistyczne. Oczekiwanie takie wydaje się być uzasadnione w świetle teorii nowego instytucjonalizmu, który postuluje daleko idącą inercję czynników instytucjonalnych i kulturowych (koncepcja „zależności od szlaku”, North 1990; Page 2006).

Niestety nie jest możliwe dostarczenie bezpośredniego dowodu dotyczącego ciągłości między poziomem realizacji idei rządów prawa w czasach komunistycznych a poziomem jej realizacji w czasach obecnych. Jako że porównywalne zarówno w czasie jak i między państwami dane dotyczące relacji między państwem a prawem dostępne są dopiero od roku 1996, możliwe jest jedynie zaprezentowanie pośrednich dowodów w tym względzie. W celu ilustracji istnienia stabilnych w czasie różnic w zakresie relacji między państwem a prawem w państwach zachodniej demokracji i państwach postkomunistycznych wykorzystane zostaną wskaźniki *The Worldwide Governance Indicators* (WGI) dotyczące „jakości rządów” (ang. „governance”). Wskaźniki WGI opracowywane są przez Bank Światowy (Bank Światowy 2015) od 1996 roku i opisują 215 państw świata. Bank Światowy definiuje jakość rządów jako „tradycje i instytucje, poprzez które władza w państwie jest sprawowana”⁶ (Kaufmann i inni 2011: 4). Spośród sześciu różnych wskaźników używanych przez Bank Światowy do pomiaru jakości rządów, zaprezentowane zostaną dwa, które w sposób bezpośredni odnoszą się do relacji między państwem a prawem. Pierwszy ze wskaźników dotyczy rządów prawa. Mierzy on opinie dotyczące stopnia, w jakim można mieć ufność względem istniejących reguł prawnych, oraz w jakim reguły te są rzeczywiście przestrzegane. Wskaźnik ten odnosi się również do sposobów,

⁶ Dokładne brzmienie cytatu jest następujące: „governance” jest rozumiane jako „the traditions and institutions by which authority in a country is exercised” (tł. własne).

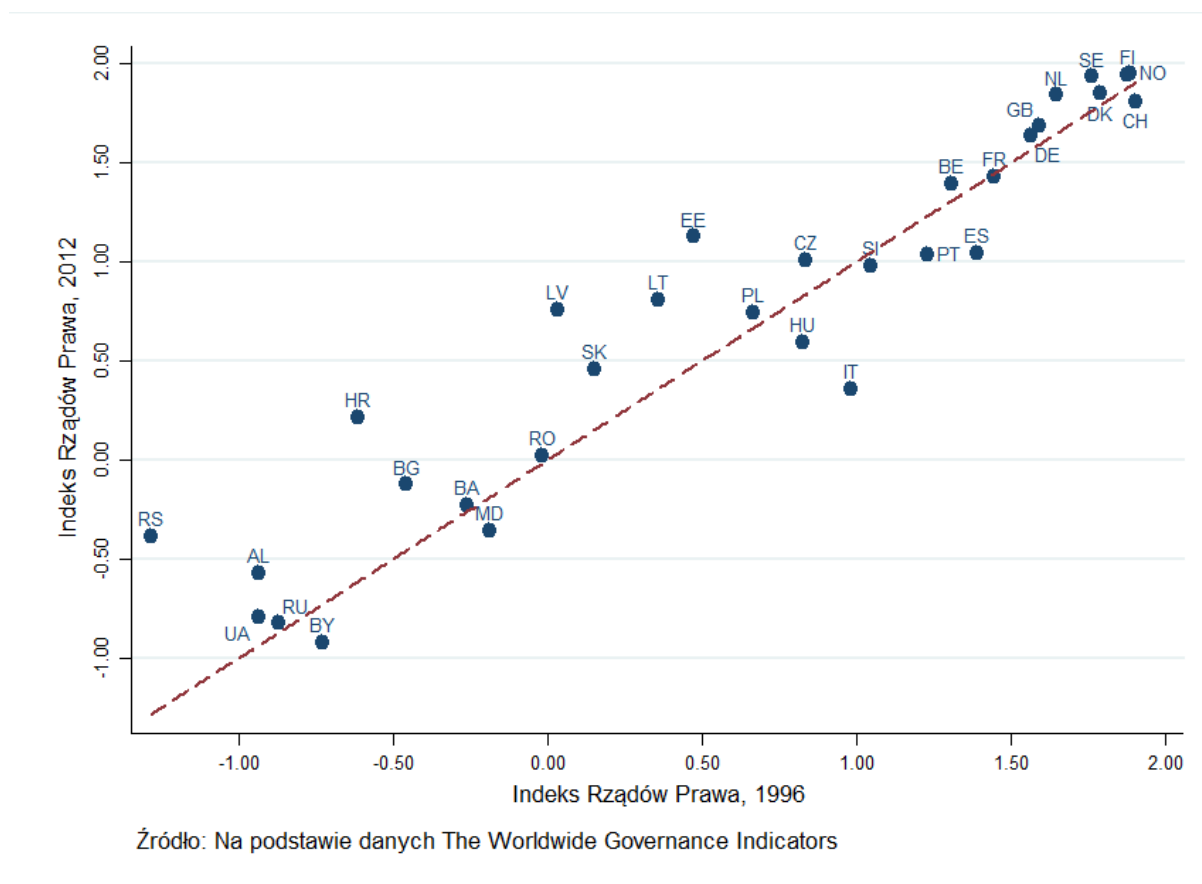
w jakie państwo gwarantuje poszanowanie umów i zabezpiecza prawa własności, a także do jakości działania policji i sądów. Drugi wskaźnik mierzy zakres kontroli państwa nad korupcją. W sposób szczególny wskaźnik ten dotyczy postrzegania zakresu, w jakim władza publiczna sprawowana jest dla prywatnego zysku, włączając w to zarówno korupcję na małą jak i na wielką skalę, a także wspomniane już zjawisko zawłaszczenia państwa przez skorumpowane sieci interesów (Kaufmann i inni 2011: 4).

Zanim dokonane zostanie porównanie państw zachodniej demokracji oraz państw postkomunistycznych pod względem poziomu realizacji idei rządów prawa oraz kontroli korupcji, pokrótce omówiona zostanie metodologia zbierania i agregowania danych stosowana w projekcie *The Worldwide Governance Indicators*. Wskaźniki WGI, opracowywane przez Bank Światowy, powstają poprzez zagregowanie subiektywnych opinii wielu niezależnych respondentów. W celu ich stworzenia prowadzone są sondaże w gospodarstwach domowych, firmach, komercyjnych instytucjach zajmujących się zbieraniem danych, organizacjach pozarządowych, instytucjach państwowych oraz międzynarodowych organizacjach. Wśród instytucji objętych sondażem Banku Światowego można wymienić *the European Bank for Reconstruction and Development*, *Reporters Without Borders*, *Freedom House*, czy *World Economic Forum's Global Competitiveness Report*. Dobór indywidualnych źródeł danych (respondentów) jest przeprowadzony tak, aby zagwarantować jak największe ich zróżnicowanie. Dane na poziomie indywidualnym, pochodzące z różnych źródeł, są standaryzowane a następnie agregowane w taki sposób, aby możliwe było dokonywanie porównań zarówno w czasie jak i pomiędzy krajami⁷. Zamieszczone poniżej wykresy 1 oraz 2 przedstawiają poziom rządów prawa oraz poziom kontroli korupcji w poszczególnych państwach postkomunistycznych oraz państwach niekomunistycznych w roku 1996 oraz w roku 2012⁸.

⁷ Używane metody agregowania indywidualnych źródeł danych do postaci zbiorczych wskaźników omówione są w artykule Kaufmanna i innych (2010) oraz dostępne są na stronie projektu *The Worldwide Governance Indicators*.

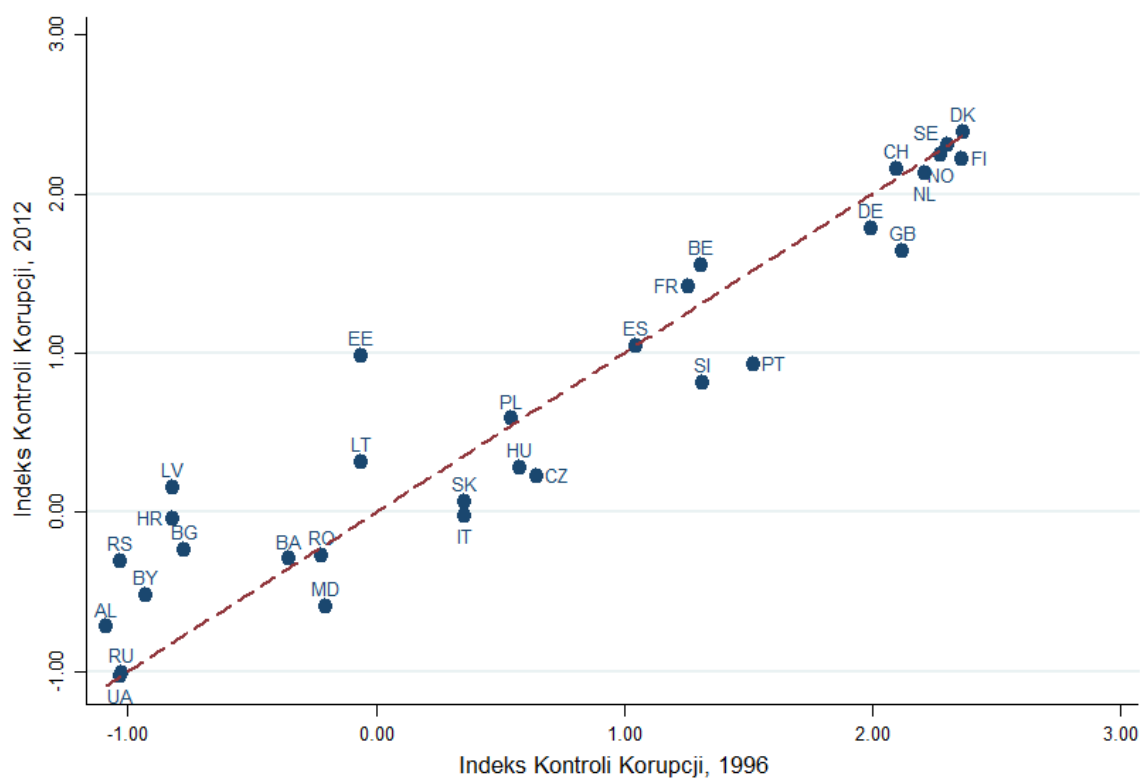
⁸ Na wykresach prezentowane są wyniki dotyczące wszystkich dostępnych w zbiorze danych WGI europejskich państw postkomunistycznych oraz niekomunistycznych państw zachodnich, włączając w to państwa skandynawskie.

Wykres 1. Rządy prawa: dane dla krajów z lat 1996 i 2012

Legenda: AL – Albania, BA – Bośnia i Hercegowina, BE – Belgia, BG – Bułgaria, BY – Białoruś, CH – Szwajcaria, CZ – Czechy, DE – Niemcy, DK – Dania, EE – Estonia, ES – Hiszpania, FI – Finlandia, FR – Francja, GB – Wielka Brytania, HR – Chorwacja, HU – Węgry, IT – Włochy, LT – Litwa, LV – Łotwa, MD – Mołdawia, NL – Holandia, NO – Norwegia, PL – Polska, PT – Portugalia, RO – Rumunia, RS – Serbia, RU – Rosja, SE – Szwecja, SI – Słowenia, SK – Słowacja, UA – Ukraina.

Wykres 2. Kontrola korupcji: dane dla krajów z lat 1996 i 2012

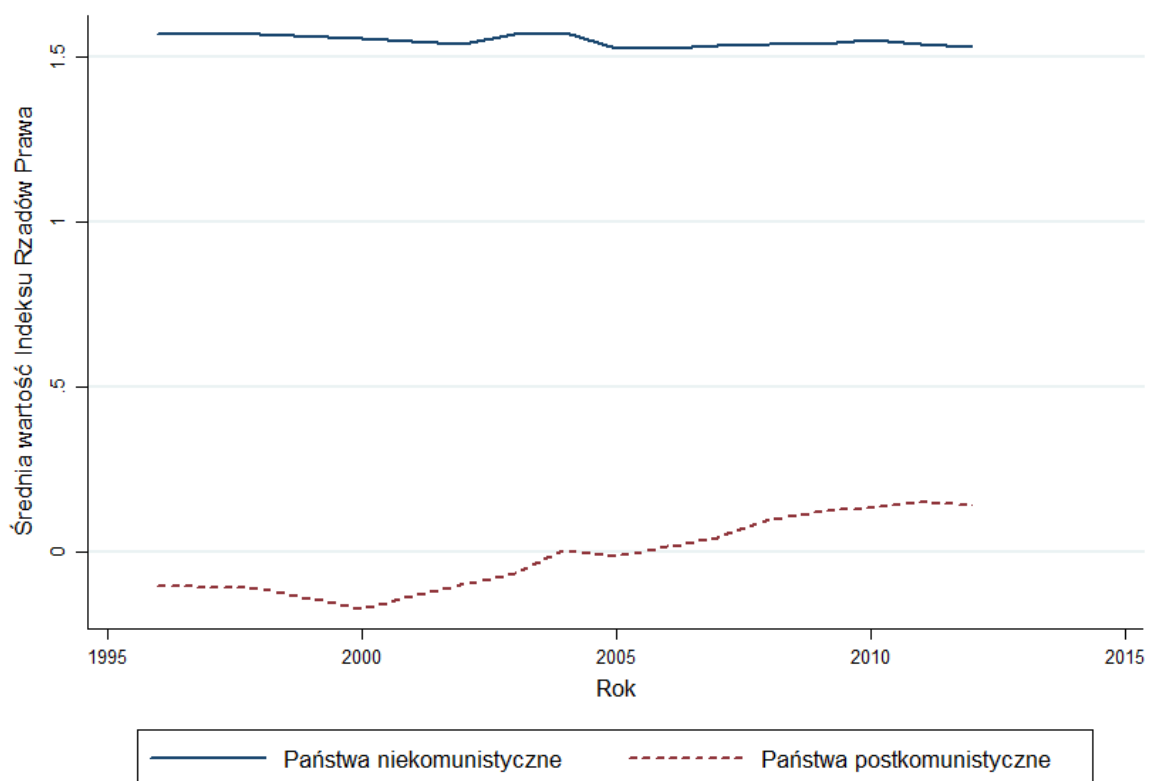
Źródło: Na podstawie danych The Worldwide Governance Indicators

Legenda: AL – Albania, BA – Bośnia i Hercegowina, BE – Belgia, BG – Bułgaria, BY – Białoruś, CH – Szwajcaria, CZ – Czechy, DE – Niemcy, DK – Dania, EE – Estonia, ES – Hiszpania, FI – Finlandia, FR – Francja, GB – Wielka Brytania, HR – Chorwacja, HU – Węgry, IT – Włochy, LT – Litwa, LV – Łotwa, MD – Mołdawia, NL – Holandia, NO – Norwegia, PL – Polska, PT – Portugalia, RO – Rumunia, RS – Serbia, RU – Rosja, SE – Szwecja, SI – Słowenia, SK – Słowacja, UA – Ukraina.

Obydwa zaprezentowane powyżej wykresy wskazują na istnienie kilku ciekawych prawidłowości. Po pierwsze, zaobserwować możemy wysoki poziom stabilności obserwowanych zjawisk w czasie. Obserwacje plasują się wokół linii o nachyleniu 45 stopni, co wskazuje, że wartości obydwu wskaźników obserwowane w 2012 roku nie odbiegają znacząco od wartości obserwowanych w 1996 roku. Można również zauważyć, że w przypadku obydwu wskaźników państwa postkomunistyczne, częściej niż państwa niekomunistyczne, umieszczone są powyżej linii odniesienia, co wskazuje na fakt, że dla wielu z nich poziom rządów prawa oraz poziom kontroli korupcji osiągnął wyższe wartości w roku 2012 niż w roku 1996. Ponadto wykresy 1 oraz 2 wskazują, że państwa postkomunistyczne oraz państwa starej demokracji odstają od siebie wyraźnie zarówno pod względem poziomu rządów prawa jak i kontroli korupcji. Państwa postkomunistyczne plasują się w dolnej i środkowej części wykresów. Zaobserwować można jednak wśród nich znaczące zróżnicowanie. Z kolei państwa zachodniej demokracji skupione są w górnej części wykresu a ich wyniki na obydwu wymiarach wskazują na znaczną homogeniczność.

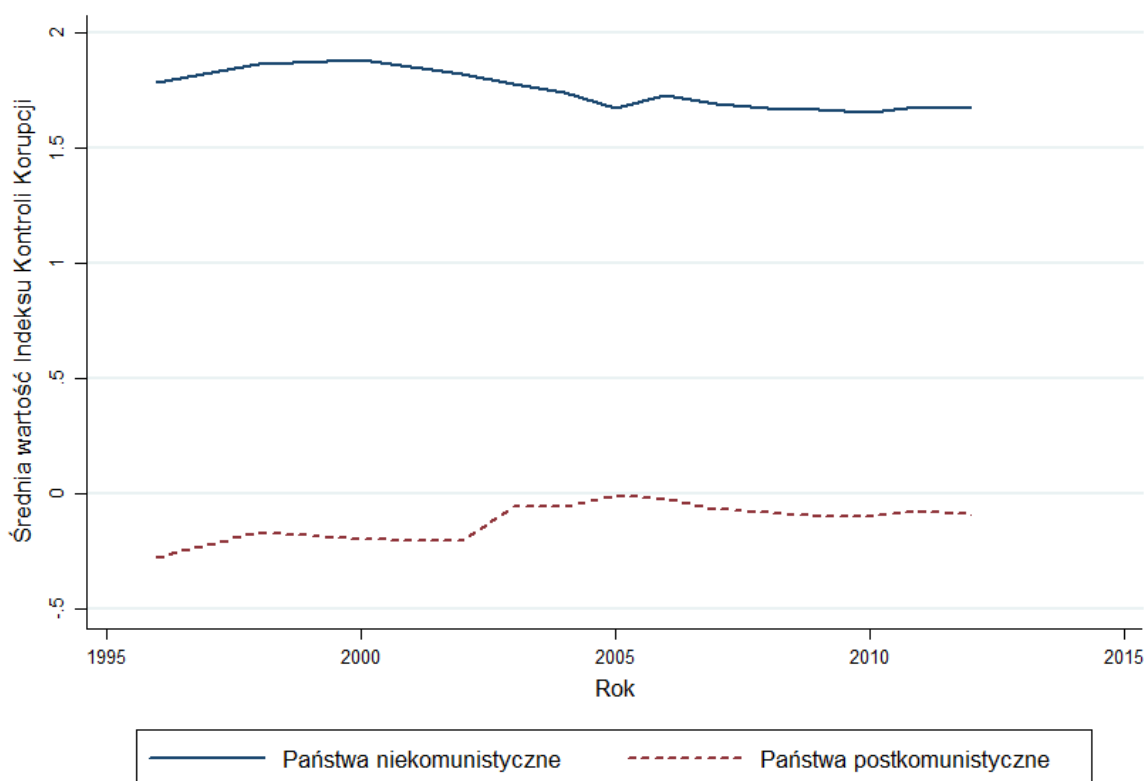
Podobne wnioski można wysnuć analizując wykresy 3 oraz 4 przedstawione poniżej. Wykresy te ilustrują średnie wartości obserwowanych indeksów osobno dla państw postkomunistycznych oraz państw starej demokracji. Dane zaprezentowane są jako szeregi czasowe i obejmują czternaście pomiarów. Dane zaprezentowane na tych wykresach po pierwsze potwierdzają istnienie znaczących różnic między państwami postkomunistycznymi a państwami starej demokracji, po drugie, wskazują na istnienie długofalowego trendu spadku omawianych wskaźników dla państw starej demokracji oraz analogicznego wzrostu dla państw postkomunistycznych.

Wykres 3. Rządy prawa: porównanie trendów dla państw postkomunistycznych oraz państw niekomunistycznych

Źródło: Na podstawie danych The Worldwide Governance Indicators

Wykres 4. Kontrola korupcji: porównanie trendów dla państw postkomunistycznych oraz państw niekomunistycznych

Źródło: Na podstawie danych The Worldwide Governance Indicators

Jak już to zostało wspomniane, zaprezentowane na powyżej przedstawionych wykresach dane nie stanowią bezpośredniego dowodu na istnienie ciągłości w realizacji idei rządów prawa oraz kontroli korupcji pomiędzy okresem komunizmu a okresem postkomunizmu. Wykorzystywane dane w sposób bezpośredni dotyczą okresu postkomunistycznego i dlatego też wszelkie wnioski wysuwane na ich podstawie powinny być ostrożne. Zaprezentowane relacje z pewnością pozwalają jednak stwierdzić, że poziom realizacji przez poszczególne państwa idei rządów prawa oraz kontroli korupcji jest w dużej mierze stabilny w czasie. Ponadto zaobserwować można istotne różnice między państwami postkomunistycznymi oraz państwami niekomunistycznymi w zakresie realizacji przez nie idei rządów prawa oraz kontroli korupcji.

1.2.3. Teza o przyczynowym wpływie komunizmu

Zaobserwowane powyżej wzory relacji skłaniają do postawienia pytania o to, czy obserwowany niski poziom realizacji idei rządów prawa w państwach postkomunistycznych wynika przyczynowo z dziedzictwa komunizmu. Odpowiedź na to pytanie wydaje się niemożliwa

biorąc pod uwagę specyficzną historię państw, które poddane były rządowi komunistycznym a także uwzględniając naukowe kryteria przyczynowości.

Teza o przyczynowym wpływie komunizmu wydaje się być trudna do dowiedzenia przede wszystkim z tego powodu, że państwa postkomunistyczne dzielą ze sobą niejedną wspólną cechę, która zarazem odróżnia je od państw zachodniej demokracji. Jerzy Wiatr (2006: 21) zwraca uwagę na trzy podstawowe doświadczenia historyczne, które połączyły państwa Europy Środkowej i Wschodniej na długo przed narzuceniem im rządów komunistycznych. Są to odrębne od Europy Zachodniej procesy gospodarcze, narodotwórcze oraz demokratyczne. Różnice gospodarcze między Wschodem a Zachodem zaczęły kształtować się na przełomie XVI i XVII wieku, kiedy to rozwijający się na Zachodzie absolutyzm królewski wzmocnił pozycję mieszczaństwa oraz osłabił wpływy arystokracji i szlachty. To właśnie mieszczaństwo stało się w tej części globu nośnikiem rozwoju gospodarki kapitalistycznej oraz rewolucji przemysłowej w XIX wieku. Przemiany te w dużym stopniu ominęły Europę Środkowo-Wschodnią, w której dominującą rolę nadal odgrywała szlachta. Państwa Europy Zachodniej i Środkowo-Wschodniej doświadczyły również zgoła odmiennych procesów narodotwórczych. Na Zachodzie Europy już w XVIII wieku formowały się nowoczesne państwa narodowe. Na tych terenach wykształciło się rozumienie narodu poprzez więź z określonym państwem. W tym czasie ziemie wschodnie poddane były rządowi trzech wielonarodowych imperiów: Imperium Rosyjskiego, Cesarstwa Austriackiego oraz Imperium Osmańskiego. Tutaj też przynależność państwowa nie mogła definiować poczucia narodowego, które, ze względu na wielonarodowy skład państw, rozumiano jako więź wyłącznie z własną grupą etniczną. Dodatkowo istnienie wielonarodowych imperiów na Wschodzie Europy doprowadziło do znacznego zróżnicowania powstałych po pierwszej wojnie światowej państw pod względem etnicznym. Trzecią cechą wspólną obszarów, które znalazły się pod rządami komunistycznymi były opóźnione, względem Europy Zachodniej, procesy demokratyczne. Z oczywistych względów zaczęły się one dopiero po pierwszej wojnie światowej, kiedy państwa Europy Środkowo-Wschodniej uzyskały niepodległość.

Państwa określane w niniejszej pracy jako postkomunistyczne dzielą więc niejedno wspólne doświadczenie historyczne. Istnieje wiele powodów, dla których można twierdzić, że to właśnie te doświadczenia, nie zaś sama dużo późniejsza podległość rządowi komunistycznym, odpowiadają przyczynowo za obserwowany niski poziom rządów prawa. Badacze zwracają tu szczególną uwagę na wspólne doświadczenie podległości narodów wschodnio-europejskich obcym im narodowościowo dynastiom (czy to Romanowom w Imperium Rosyjskim czy

Habsburgom w Cesarstwie Austriackim czy też dynastii Osmańskiej). Jak się podkreśla, podległość ta mogła tworzyć przeświadczenie o opozycji państwa i jego instytucji względem narodu i społeczeństwa, a także wpływać na pojmowanie przez jednostki wszelkiego prawa jako narzędzia opresji ze strony tak rozumianego państwa (Lagerspetz 2009). Współdzielenie przez analizowane w tej pracy państwa tak wielu cech, które przynajmniej teoretycznie można powiązać ze współczesnym niskim poziomem rządów prawa sprawia, że niemożliwe staje się stwierdzenie, które z nich, niezależnie od pozostałych, odpowiadają za obserwowany stan rzeczy. W języku teorii statystycznej, a więc przy podjęciu próby rozwiązania tego problemu przy zastosowaniu metod regresji wielozmiennowej, problem ten przekłada się na wysoką współliniowość między zmiennymi niezależnymi oraz bardzo małą liczbę stopni swobody (Pop-Eleches 2007).

Również ściśle określone naukowe kryteria przyczynowości nie pozwalają na rozwiązanie problemu przyczynowego wpływu komunizmu na obserwowany w państwach postkomunistycznych niski poziom rządów prawa. Wynika to z założeń tzw. „kontrfaktualnego modelu przyczynowości” (ang. „counterfactual model”; Holland 1986). Model ten, choć stosowany w naukach społecznych również w odniesieniu do danych o charakterze obserwacyjnym, a więc danych niewytworzonych w wyniku randomizowanego eksperymentu, próbuje przenieść do tej dziedziny sposób myślenia o przyczynowości stosowany w badaniach eksperymentalnych (Morgan i Winship 2007; Holland 1986; Angrist i Pischke 2008). W modelu tym szczególną uwagę zwraca się na występujący w danych obserwacyjnych problem braku randomizacji bodźca i związany z tym problem potencjalnej autoselekcji. W randomizowanych eksperymentach każda jednostka badania może z równym (i niezerowym) prawdopodobieństwem być przypisana bądź to do grupy eksperymentalnej bądź też do grupy kontrolnej. W związku z tym otrzymanie (bądź nieotrzymanie) w eksperymencie określonego rodzaju bodźca nie jest w żaden sposób skorelowane z obserwowanymi i nieobserwowanymi cechami jednostek. Dzięki spełnieniu tego warunku obserwowane po przeprowadzeniu eksperymentu różnice w średniej wartości zmiennej zależnej pomiędzy grupą eksperymentalną a grupą kontrolną można przypisać przydzielonemu bodźcowi, jako że obydwie grupy badane, średnio rzecz biorąc, nie różnią się pod względem żadnej innej cechy oprócz zastosowanego bodźca. Tak sformułowane kryteria wnioskowania o przyczynowości w oczywisty nie są one spełnione w omawianym przypadku komunizmu. Trudno bowiem uznać, iż doświadczenie komunizmu, a więc kluczowa zmienna niezależna, było w sposób losowy przydzielone poszczególnym państwom. Przeciwnie, to najprawdopodobniej skomplikowane procesy i

doświadczenia historyczne zadecydowały o tym, które państwa poddane zostały rządów komunistycznym, a które nie. O ile trudno w tym kontekście mówić wprost o problemie autoselekcji, uwzględniając ogromne rozmiary opozycji antykomunistycznej w okresie zdobywania przez komunistów władzy w państwach Europy Wschodniej, o tyle też trzeba przyznać, że wiele młodych państw tego regionu posiadało cechy, które umożliwiły komunistom przejęcie władzy na ich terytorium.

1.2.4. Akceptacja władzy policji a doświadczenie komunizmu: podsumowanie rozważań

Rozważania oraz dane przedstawione w niniejszej części rozdziału miały na celu wykazanie specyfiki państw postkomunistycznych w zakresie ich kultury prawnej oraz obowiązujących w nich relacji między państwem a prawem. Przedstawione zostały argumenty wskazujące na fakt dysfunkcyjności kultury prawnej byłych państw komunistycznych. Na przykładzie Polski lat 80-tych omówione zostały przykłady tej dysfunkcyjności, dotyczące takich zjawisk jak instrumentalny sposób tworzenia prawa przez rządzących, znaczne obniżenie w oczach obywateli prestiżu prawa, co doprowadziło do usankcjonowania nieposłuszeństwa wobec prawa, a także destabilizacja sposobu działania prawa, przez co należy rozumieć fakt, że prawo przestało pełnić funkcje mu przypisywane a więc regulować sposoby postępowania rządzących i rządzonych. Zaprezentowane zostały również dane wskazujące na różnice w poziomie realizacji idei rządów prawa i kontroli korupcji pomiędzy państwami postkomunistycznymi oraz państwami starej demokracji. Różnice te wskazują, że idea rządów prawa, wyrażająca się przede wszystkim w przewidywalności prawa oraz jego egalitarnym charakterze jest w większym stopniu realizowana w państwach zachodniej demokracji w mniejszym zaś w postkomunistycznych państwach Europy Środkowo-Wschodniej. Obserwowane w tym względzie różnice oraz ich stabilny w czasie charakter wskazują, że podjęcie pytania o legitymizację władzy policji w państwach postkomunistycznych wydaje się w pełni uzasadnione.

Rozdział 2. Funkcje policji w państwach europejskich: od różnorodności ku jednolitości

2.1. Wstęp

W pierwszym rozdziale niniejszej pracy przedstawione zostały podstawowe teoretyczne sposoby rozumienia pojęcia legitymizacji. W niniejszym drugim rozdziale pracy problematyka legitymizacji podejmowana jest z perspektywy historycznej. Celem przedstawionych tu rozważań i opisów jest ukazanie legitymizacji władzy policji jako pewnego rodzaju makrocharakterystyki państw i społeczeństw objętych badaniem. Twierdzić bowiem można, że o właściwym dla każdego kraju poziomie akceptacji władzy policji decyduje, przynajmniej po części, historycznie i kulturowo ukształtowany rodzaj relacji między policją a społeczeństwem. Dlatego też rozdział niniejszy koncentruje się na przedstawieniu dominujących w państwach europejskich modeli organizacji pracy policji.

Twierdzenie, że legitymizacja władzy policji zależy od jakości jej relacji ze społeczeństwem pociąga za sobą przynajmniej trzy konsekwencje istotne z punktu widzenia konstrukcji niniejszego rozdziału. Po pierwsze, w takim myśleniu nieuchronnie pojawia się instytucja państwa, jako tego, które z jednej strony w różnoraki sposób kształtuje swoje relacje ze społeczeństwem, z drugiej zaś angażuje w te relacje siły policyjne. Inne bowiem będą relacje policji ze społeczeństwem w systemie monocentrycznym, gdzie rządy sprawowane są poprzez prawo zaś policja wykorzystywana jest przez rządzących do utrzymania swojej dominującej pozycji. Inaczej zaś relacje te ukształtują się w systemie policentrycznym, gdzie wyższy poziom realizacji idei rządów prawa zapewnia obywatelom narzędzie niezbędne do kontroli poczynąń władz, zaś zadania policji przynajmniej po części ukierunkowane są na zaspokajanie potrzeb obywateli. Dlatego też w rozważaniach zawartych w niniejszym rozdziale państwo przedstawione jest jako aktor decydujący o rodzaju relacji między policją a społeczeństwem.

Po drugie, twierdzenie, że poziom legitymizacji władzy policji zależy od całokształtu relacji między policją a społeczeństwem, kładzie nacisk na fakt, że relacje te są dwukierunkowe. Nie tylko bowiem społeczeństwo obdarza policję i jej działania określonym poziomem akceptacji i legitymizacji. Również i policja ponosi za swoje działania – chociażby moralną a często i prawną – odpowiedzialność przed społeczeństwem. W literaturze anglojęzycznej mówi się w tym kontekście o „accountability” (Tupman i Tupman 1999: 66; Jones 2011). W języku polskim przez termin też można rozumieć zarówno responsywność, a więc ukierunkowanie działań policji na realizację potrzeb obywateli, jak i szczególnego rodzaju odpowiedzialność,

wyrażającą się chociażby w możliwości odwoływania się obywateli od decyzji policji czy też podporządkowaniu działań policji sądom cywilnym. W literaturze przedmiotu znaleźć można wiele przesłanek pozwalających stwierdzić, że akceptacja władzy policji przez społeczeństwo w dużym stopniu zależy od tego, na ile działania policji ukierunkowane są na zaspokajanie potrzeb społeczeństwa oraz na ile policja odpowiada za swoje działania przed społeczeństwem (Tupman i Tupman 1999: 66; Hough 2007). O ile standardem współczesnych państw, niezależnie od poziomu ich demokratyzacji, jest podporządkowanie działań policji instytucjom politycznym, szczebla centralnego bądź lokalnego, a także sądom cywilnym (Waddington i Wright 2011: 482), o tyle odpowiedzialność policji przed społeczeństwem jest praktyką realizowaną przez poszczególne systemy policji w bardzo zróżnicowanym stopniu.

Po trzecie, uznanie legitymizacji władzy policji za pewnego rodzaju makrocharakterystykę państw i społeczeństw objętych badaniem wymaga przyjęcia podejścia typów idealnych Maxa Webera (Weber 1985: 80-93). Niemożliwe byłoby bowiem dokładne przedstawienie genezy organizacji policji w poszczególnych państwach objętych badaniem a także omówienie historii wzajemnych relacji między państwem, społeczeństwem i policją. Podejście takie byłoby również nieuzasadnione z perspektywy celów niniejszej pracy⁹. Dlatego też opisy poszczególnych modeli przedstawione poniżej, choć oddają główne rysy zjawisk obserwowanych w poszczególnych państwach, stanowią, siłą rzeczy, pewnego rodzaju uogólnienie i uproszczenie.

Rozdział niniejszy ma następującą strukturę. W pierwszej kolejności przedstawione zostają modele policyjne państw europejskich objętych badaniem w niniejszej pracy, tj. model brytyjski, model państw Europy kontynentalnej oraz model państw postkomunistycznych Europy Środkowo-Wschodniej. Następnie przedstawione zostanie podejście określane mianem „community policing”, stanowiące pewnego rodzaju filozofię funkcjonowania policji, wedle której najważniejszym wymiarem działania policji są jej relacje ze społeczeństwem. Idea ta jest obecnie uznawana przez niemal wszystkie państwa europejskie za pewnego rodzaju normę, wedle której powinny być ukształtowane relacje między policją a społeczeństwem.

2.2. Model brytyjski

Pierwszy z omawianych modeli określany jest mianem „brytyjskiego modelu policji”. Na wstępie trzeba wyjaśnić, że określenie to, choć używane częstokroć w literaturze przedmiotu,

⁹ Wiele cennych informacji na temat organizacji policji w poszczególnych państwach świata, a zwłaszcza prawnych ram jej funkcjonowania, można znaleźć w książce Brunona Hołysta (2013).

jest nieprecyzyjne. Twórca wspomnianej we wstępie typologii modeli policyjnych, Robert Mawby, nazwę tę odnosi wyłącznie do systemu policji ukształtowanego w Anglii i Walii. Mawby twierdzi, że system ten zasadniczo różni się od systemu policji działającego w Irlandii Północnej, Szkocji czy na Wyspach Kanalu La-Manche (Mawby 2003: 18). Jednak w literaturze przedmiotu termin „brytyjski model policji” jest nazwą najczęściej stosowaną w odniesieniu do modelu wykształconego w Anglii i Walii w XIX wieku (Tupman i Tupman 1999; Hough 2007). Dlatego też, ze względu na chęć zachowania spójności terminologicznej, nazwa ta będzie stosowana w dalszych opisach i rozważaniach. Brytyjski model policji zostanie omówiony w sposób obszerny ze względu na fakt, że stanowi on pewnego rodzaju standard, do którego dostosowują swój sposób organizacji policji poszczególne państwa (Tupman i Tupman 1999: 68-69). W zamieszczonych poniżej opisach szczególna uwaga skierowana będzie na rodzaj relacji między policją a społeczeństwem. Dlatego też wyróżnione zostają dwa główne okresy funkcjonowania brytyjskiej policji charakteryzujące się odmiennym sposobem ukształtowania tychże relacji: okres trwający od roku 1829 do lat 80. i 90. XX wieku, charakteryzujący się decentralizacją organizacji brytyjskiej policji oraz okres rozpoczynający się wraz z końcowymi dekadami XX wieku, w którym dominował zcentralizowany sposób działania policji.

2.2.1. Policja zdecentralizowana. „Policing by consent”

Początki współczesnego systemu policyjnego Wielkiej Brytanii sięgają pierwszej połowy XIX wieku, kiedy to w 1829 r. powstała tzw. „Nowa Policja”. Do tego czasu nie istniał w Królestwie Brytyjskim jednolity system policyjny. Poszczególne gminy na własną rękę i w wybrany przez siebie sposób organizowały jednostki czuwające nad zabezpieczeniem porządku publicznego (Emsley 2011). Dlatego też kontrola przestępczości w poszczególnych gminach była zróżnicowana a jej efektywność częstokroć zależała od dochodów poszczególnych jednostek. Temu zjawisku towarzyszyła niewydolność systemu sądowniczego, w którym poszkodowani przeprowadzali dochodzenia na własny koszt. W efekcie wielu przestępców unikało kar, szczególnie wtedy, gdy pokrzywdzeni byli zbyt biedni, by dochodzić swoich praw. Tak ukształtowany system policji i sądownictwa okazał się szczególnie nieefektywny w obliczu głębokich przemian struktury społecznej na przełomie XVIII i XIX wieku. Industrializacja, urbanizacja i wyłanianie się klasy robotniczej prowadziły do wzrastającego poziomu przestępczości, wobec którego sądy i policja, działające w sposób skrajnie zdecentralizowany, pozostawały bezradne. W związku z powyższym przeprowadzona w 1829 roku reforma miała

na celu powołać do życia nową zcentralizowaną organizację zdolną do zapewnienia rzeczywistej ochrony porządku publicznego, to jest policję (Emsley 2011).

Policja, w kształcie, jaki otrzymała w 1829 r., była silnie zcentralizowaną organizacją, podporządkowaną bezpośrednio rządowi w Westminsterze. Jednocześnie koszty jej utrzymania w całości spoczywały na władzach lokalnych. Zarówno to obciążenie finansowe, jak i brak jakiegokolwiek kontroli nad działaniami policji ze strony władz lokalnych, spowodowały, że wprowadzony w 1829 r. system był silnie kontestowany przez władze lokalne. Domagały się one współfinansowania policji przez rząd centralny oraz przekazania im kontroli nad działającymi na ich terytorium jednostkami. Obydwa te postulaty zostały spełnione w wyniku reformy przeprowadzonej w 1835 r. Wówczas to podporządkowano terytorialne jednostki policji władzom lokalnym a także przerzucono część kosztów związanych z utrzymaniem policji na rząd centralny – najpierw w wymiarze $\frac{1}{4}$ a potem $\frac{1}{2}$ ogółu kosztów. System policji ukształtowany w wyniku reformy z 1835 r. położył podwaliny pod zdecentralizowany i lokalny charakter brytyjskiej policji, który utrzymał się, choć nie bez zmian, do drugiej połowy XX wieku.

Zadania stawiane przed brytyjską policją od momentu jej powstania aż po dziś dzień definiowane są dwojako. Rozróżnia się jej funkcje jako z jednej strony zorientowane na walkę z przestępczością (ang. „crime control”), co wiąże się ze sprawowaniem kontroli nad społeczeństwem oraz częstokroć prowadzi do użycia siły, z drugiej zaś wskazuje się na podstawową rolę policji w zaspokajaniu rozmaicie definiowanych potrzeb lokalnych społeczności (ang. „service providing”, por. Mawby i Wright 2011: 225, 240). Sposób realizacji obydwu tak różnych od siebie funkcji zmieniał się nieustannie. Ogólna jednak tendencja zarysowująca się od początku istnienia współczesnej brytyjskiej policji prowadziła od nacisku na pełnienie przez policję funkcji pomocowych względem lokalnych społeczności do priorytetyzacji zadań związanych ze zwalczaniem przestępczości.

W pierwszym okresie działania brytyjskiej policji, to jest od 1829 roku aż do końcowych dekad XX wieku, a więc w okresie względnej decentralizacji, przyjmowano, że odpowiadanie na potrzeby lokalnych społeczności ma być podstawowym zadaniem policji realizowanym nawet kosztem egzekwowania powszechnego przestrzegania prawa przez obywateli (Mawby i Wright 2011: 240). Wydaje się jednak, że w tym pierwszym okresie działalności brytyjskiej policji obydwie te cele („crime control” i „service providing”) częstokroć nie wykluczały się wzajemnie i mogły być realizowane równocześnie. Podstawowym bowiem sposobem pracy

policji były nieustanne obchody i patrolowanie terenów podległych funkcjonariuszom policji. Szeroka i widoczna obecność policji na ulicach i w miejscach publicznych pełniła funkcję podwójną. Z jednej strony działała ona prewencyjnie, odstraszać przestępców i zapewniając ochronę porządku publicznego, z drugiej zaś obecność ta umożliwiała bieżące odpowiadanie policji na potrzeby lokalnych społeczności. Pomagała ona również w podtrzymywaniu więzi i zaufania między policją a obywatelami (Emsley 2011: 74). O tym, jak istotny dla brytyjskiego systemu policji był bezpośredni kontakt funkcjonariuszy policji z obywatelami świadczy fakt, że w latach 40. XX wieku odrzucono ideę wprowadzenia patroli zmotoryzowanych, argumentując, że zmniejszyłyby one „ten kontakt z obywatelami, który jest tak pożyteczny dla policji oraz dla społeczeństwa”¹⁰ (Newbur 2011: 91).

W organizacji brytyjskiej policji od początku ważny był jej cywilny charakter. Wydaje się to szczególnie istotne w kontekście systemów policyjnych państw kontynentalnych, w których siły policyjne pełniące służbę na obszarach wiejskich miały często charakter quasi-wojskowy (Tupman i Tupman 1999: 7). Mówiąc o cywilnym charakterze brytyjskiej policji chodzi nie tylko o jej podporządkowanie władzom cywilnym (nie zaś wojskowym), ale przede wszystkim o rodzaj relacji ze społeczeństwem. Brytyjska policja została zorganizowana w taki sposób, aby w niczym nie przypominała narzędzia rządu służącego do sprawowania kontroli nad społeczeństwem (Mawby i Wright 2011: 234). Dlatego też mundur noszony przez brytyjskich policjantów znacznie różnił się od munduru wojskowego czy też munduru francuskiej zmilitaryzowanej żandarmerii, zaś standardowe uzbrojenie brytyjskiej policji stanowiły jedynie pałki, które były dyskretnie schowane przed oczami obywateli (Mawby i Wright 2011: 234; Emsley 2011: 72). Nie bez powodu więc brytyjskich policjantów tradycyjnie postrzegano jako „cywili w mundurach” (ang. „citizens in uniforms”, por. Mawby i Wright 2011: 233).

Drugą niezmiernie ważną cechą brytyjskiej policji wpływającą na jej relacje ze społeczeństwem była jej wielofunkcyjność a także wynikająca stąd dyskrecjonalność (Tupman i Tupman 1999: 7; 67). Brytyjscy policjanci pełnili wieloletnią służbę w określonych przypisanych im terenach, w obrębie których upoważnieni byli do rozwiązywania wszystkich postawionych przed nimi problemów. Tej wielofunkcyjności i brakowi podziału pracy między poszczególnych funkcjonariuszy towarzyszyła znacząca swoboda w podejmowaniu decyzji i działań. Priorytetem w działaniu policji było rozwiązanie w sposób efektywny i w możliwie najkrótszym czasie konkretnych problemów przed którymi stały lokalne społeczności (Tupman

¹⁰ Dokładne brzmienie cytatu jest następujące: „it would diminish <<that contact with the public which is so useful to the police and to the public itself>>” (Newburn 2011: 91).

i Tupman 1999: 67). W tym celu funkcjonariusze policji mogli podejmować wszelkie uzasadnione w ich ocenie działania. Tak daleko posunięta dyskrecjonalność poszczególnych funkcjonariuszy możliwa była dzięki wspomnianej już zdecentralizowanej strukturze organizacji brytyjskiej policji.

Wszystkie opisane powyżej elementy działania brytyjskiej policji, to jest jej lokalny, zdecentralizowany oraz cywilny charakter, nacisk na pełnienie funkcji pomocowych względem lokalnych społeczności, wielofunkcyjność w działaniu oraz dyskrecjonalność stały się podwaliną pod wypracowaną w Wielkiej Brytanii ideę „policing by consent”. Idea ta kładzie nacisk na realizowanie swych funkcji przez policję we współpracy ze społeczeństwem, a nie na przekór społeczeństwu (Hough 2007; Tupman i Tupman 1999: 66-80). Podkreśla się, że współpraca policji ze społeczeństwem wpływa w dwojaki sposób na efektywność działania policji. Po pierwsze znacząco podnosi ona legitymizację władzy policji w społeczeństwie, a co za tym idzie, pomaga policji liczyć na dobrowolne posłuszeństwo obywateli w sytuacji niepewności. Jak bowiem podkreśla wielu badaczy, niemożliwe byłoby działanie policji, gdyby tak rozumiane posłuszeństwo nie istniało, a wszystkie decyzje policji musiałyby być egzekwowane siłą. Po drugie idea ta wskazuje, że efektywna walka z przestępczością w dużej mierze zależy od dobrowolnej współpracy obywateli z policją (Tupman i Tupman 1999: 68). To bowiem obywatele donoszą policji o dokonanych przestępstwach bądź wykroczeniach, oni również pełnią rolę świadków w procesach sądowych. Idea „policing by consent” proponuje więc wizerunek policji jako instytucji posiadającej legitymizację w oczach społeczeństwa i, po części dzięki temu, efektywnie realizującej swe funkcje. Symptomatyczny dla takiego myślenia jest fakt, że w połowie XX wieku stworzono osobne i niezwiązane organizacyjnie z policją oddziały paramilitarne, których podstawową funkcją miała być kontrola zamieszek. Oddziały te nazywano „trzecią siłą”, podkreślając ich odrębność zarówno względem wojska jak i policji. Argumentem za ich stworzeniem było dążenie do ochrony policji przed utratą legitymizacji, jaka musiała by nastąpić w wyniku stosowania przemocy przez policję wobec społeczeństwa (Tupman i Tupman 1999: 72).

2.2.2. W stronę modelu zcentralizowanego: New Public Management

Zarysowany powyżej zdecentralizowany model brytyjskiej policji podlegał znaczącym przekształceniom w XX wieku, zwłaszcza zaś w drugiej jego połowie. Od początku bowiem XX wieku następowała stopniowa centralizacja brytyjskiej policji: wzrastała kontrola rządu nad działalnością policji oraz postępowało rozluźnienie jej zależności od władz lokalnych

(Newburn 2011: 98). Początkowo działało się to pod wpływem wyzwań, jakie dwie wojny światowe stawiały brytyjskiemu systemowi bezpieczeństwa. Późniejsze jednak przekształcenia struktury i organizacji brytyjskiej policji były efektem, mówiąc w uproszczeniu¹¹, dwóch czynników: wyzwań, jakie zorganizowana przestępczość postawiła przed dotychczas zdecentralizowanym brytyjskim systemem bezpieczeństwa oraz polityki Nowego Zarządzania Publicznego (ang. „New Public Management”, dalej również jako NPM), realizowanej przez rząd brytyjski w ostatnich dekadach XX wieku. Wszystkie te zmiany doprowadziły do istotnych przekształceń w sposobie działania brytyjskiej policji oraz w funkcjach przez nią pełnionych. Doprowadziły one również do istotnego przeformułowania relacji między policją a społeczeństwem, zwłaszcza zaś stopniowego spadku legitymizacji władzy policji.

Jak zostało wspomniane zasadnicze zmiany w sposobie organizacji i działania brytyjskiej policji nastąpiły pod wpływem wyzwań, jakie niosła ze sobą tzw. zorganizowana przestępczość (Newburn 2011: 98; Mawby i Wright 2011: 246). Przestępstwa, przed którymi stawała policja, jak na przykład handel narkotykami czy terroryzm, coraz częściej wiązały się z działalnością wielu rozproszonych i współpracujących ze sobą grup przestępczych i w tym sensie wykraczały swoim zasięgiem poza obszar działania lokalnych jednostek policji. Podjęcie efektywnej walki z grupami przestępczymi zorganizowanymi na skalę ogólnonarodową bądź też międzynarodową okazało się możliwe dopiero dzięki łączeniu lokalnych jednostek policji w jednostki większe i silniejsze. Dlatego też, w wyniku kolejnych reform, ogólna liczba jednostek policji (ang. „Police Forces”) w Anglii i Walii stopniowo zmniejszyła się z 200 jednostek w 1945 roku do obecnej liczby 43 jednostek (Mawby i Wright 2011: 224; Newburn 2011: 99). Zmiany te stanowiły z jednej strony adekwatną odpowiedź na zmieniający się charakter przestępczości. Z drugiej jednak strony, jak podkreśla wielu brytyjskich badaczy (Hough 2007; Mawby i Wright 2011; Newburn 2011), zmiany te doprowadziły do skoncentrowania działalności policji na zwalczaniu przestępczości oraz zaniechaniu bądź zaniedbaniu wielu działań tradycyjnie stanowiących podstawowe zadania brytyjskiej policji, to jest dbania o bezpieczeństwo na poziomie lokalnym oraz bieżącemu odpowiadaniu na potrzeby lokalnych społeczności.

¹¹ Ze względu na ograniczone miejsce, pomijam wiele odrębnych reform wprowadzanych przez rząd, jak na przykład Ustawę z 1964 r., która zasadniczo zmieniła strukturę podporządkowania policji, ustanawiając jej potrójną podległość względem władzy centralnej, władzy naczelników poszczególnych sił policyjnych oraz odpowiednich władz lokalnych (Jones 2011: 697; Newburn 2011: 102; Mawby i Wright 2011: 242). W efekcie tej reformy znacznie wzrosła zależność jednostek policyjnych od władzy centralnej oraz zmalało ich podporządkowanie względem władz lokalnych.

Drugą zasadniczą zmianę w sposobie działania brytyjskiej policji przyniósł przełom XX i XXI wieku (Hough 2007). Wtedy to zarówno rządy konserwatywne (1979-1997), jak i rządy Nowej Lewicy (1997-2010) konsekwentnie realizowały program „modernizacji” usług publicznych określany jako Nowe Zarządzanie Publiczne. Początkowo polityka NPM nie wpływała zasadniczo na sposób działania policji. W odniesieniu do niej priorytetem rządów Margaret Thatcher była bowiem forsowna walka z przestępczością. Cel ten próbowano osiągnąć poprzez zwiększenie nakładów na policję. Chociaż w latach 1979-1984 nakłady te zostały podwojone, to jednak, jak się okazało, tak znaczny wzrost finansowania w żaden sposób nie przełożył się na rzeczywisty spadek przestępczości (Newburn 2011:105). Poważne zmiany w sposobie zarządzania policją nastąpiły wówczas, gdy Nowa Lewica, najpierw jako partia opozycyjna a następnie jako partia rządząca, również przyjęła program forsownej walki z przestępczością. Wówczas walka z przestępczością oraz dążenie do usprawnienia działania policji stały się istotnym obszarem współzawodnictwa między partią konserwatywną a laburzystami (Hough 2007: 67). Dopiero od tego momentu mechanizmy NPM, stosowane szeroko od lat 80. w zarządzaniu sektorem publicznym, stały się podstawą organizowania pracy brytyjskiej policji.

U podstaw koncepcji NPM leży specyficzne postrzeganie relacji między rządem a sektorem publicznym. Rząd pełnić ma funkcję organizacji wyznaczającej cele względem podległych mu instytucji publicznych, a także zapewniającej odpowiednie środki na realizację tych celów. Instytucje publiczne, podległe rządowi, mają z kolei za zadanie ściśle realizowanie otrzymanych z góry instrukcji i celów. Zastosowanie strategii NPM do działalności policji doprowadziło w pierwszej kolejności do bezpośredniego podporządkowania sił policyjnych rządowi oraz stopniowego uniezależnienia policji od władz lokalnych. Ta bezpośrednia zwierzchność władzy centralnej nad policją umożliwiała rządowi pełnienie funkcji instytucji wyznaczającej cele dla działalności policji. Następnym elementem realizacji strategii NPM stało się przeformułowanie celów działalności policji. Zostały one zestandaryzowane na poziomie ogólnokrajowym i poddane kwantyfikacji tak, aby możliwe było planowanie i kontrolowanie działalności policji na poziomie centralnym. Od 2002 r. rząd wyznaczał dla policji tzw. „cele narodowe” (ang. „National Policing Plan”), których wypełnianie stanowiło klucz do oceny poszczególnych jednostek. Ponadto od roku 2008 każda lokalna jednostka policji (ang. „local police authority”), w porozumieniu z właściwą dla siebie „siłą” (ang. „Police Force”), musiała opracowywać i publikować trzyletnie plany pracy, które również stanowiły podstawę dla oceny ich działalności (Mawby i Wright 239; Jones 2011: 700). Nadzór rządu nad policją nie kończył się na etapie formułowania zestandaryzowanych celów działania. Dotyczył

on również sprawowania kontroli nad ich realizacją. Rząd zyskał prawo podejmowania bezpośrednich ingerencji w działalność lokalnych jednostek policji, śledząc raportowany przez nie poziom przestępczości oraz, w razie potrzeby, domagając się sporządzania bardziej szczegółowych cotygodniowych raportów. Rząd uzyskał również prawo dokonywania zmian personalnych w tych jednostkach policji, które nie radziły sobie z realizacją wyznaczonych centralnie standardów i celów (Newburn 2011: 104).

Zmiany, które zaszły w wyniku wcielania w życie koncepcji Nowego Zarządzania Publicznego, dotyczyły nie tylko zakresu, w jakim rząd centralny mógł regulować działanie poszczególnych jednostek policji. Zasadnicze przekształcenia nastąpiły również w funkcjach pełnionych przez brytyjską policję oraz w jej relacjach ze społeczeństwem. Wprowadzona w ramach NPM polityka wyznaczania celów policji przez rząd centralny oraz szerokie zastosowanie w tym względzie wskaźników ilościowych doprowadziły do zawężenia zakresu zadań stawianych przed policją. Tego rodzaju formalizacja i kwantyfikacja doprowadziły do dominacji w agendzie policji celów, które w sposób łatwy podlegają kwantyfikacji, a więc, *de facto*, działań związanych ze zwalczaniem przestępczości (Hough 2007: 68-69). Niekorzystnym efektem takich zmian było skupienie się policji na wypełnianiu zadań mierzalnych z pominięciem tego, co niemierzalne (np. kosztem relacji ze społecznością lokalną). W wywiadach indywidualnych przeprowadzonych z oficerami policji przez Mike'a Hougha jak mantra powracało następujące stwierdzenie: „To co jest niemierzalne, nie liczy się, a czego się nie liczy tego też się nie robi” (Hough 2007: 74)¹².

Rozważania przedstawione powyżej wskazują na głębokie przemiany, jakim w ciągu dwóch minionych wieków podlegała organizacja brytyjskiej policji. Zdecentralizowany model brytyjskiej policji, wprowadzony w wyniku reform z roku 1835 został, u progu XXI wieku, zastąpiony modelem silnie zcentralizowanym. Przemianom tym towarzyszyło znaczące przeformułowanie funkcji pełnionych przez policję. O ile, początkowo, podstawową funkcję pełnioną przez policję upatrywano w pełnieniu zadań pomocowych względem lokalnych społeczności, o tyle z czasem kładziono coraz większy nacisk na zwalczanie przestępczości. Efektem zarysowanych przemian było rozluźnienie związków między policją a społeczeństwem oraz stopniowy spadek legitymizacji władzy policji. O tym, jak bardzo autorytet policji w oczach społeczeństwa ucierpiał w ostatnich dekadach XX wieku, a więc w okresie forsownej realizacji idei NPM, świadczą wyniki badań sondażowych. Od roku 1982 do

¹² Tłumaczenie własne. Oryginalne brzmienie cytatu jest następujące: „What can't be measured doesn't count and what doesn't count doesn't get done” (Hough 2007: 74)

roku 2002 w sposób ciągły i konsekwentny spadał odsetek respondentów pozytywnie oceniających pracę brytyjskiej policji¹³. W 1982 r. 92% respondentów uznawało, że lokalna policja wypełnia swe funkcje dobrze bądź bardzo dobrze. Po 20 latach, w 2002 roku proporcja ta zmalała o 18 punktów procentowych, tj. do poziomu 74%. Działo się to pomimo faktu, że w tym samym okresie rzeczywisty poziom przestępczości prezentował trend spadkowy (Hough 2007: 69-72).

2.3. System policji w Europie kontynentalnej

W opozycji do brytyjskiego modelu policji kształtowały się systemy policyjne państw Europy kontynentalnej. Jest jednak kwestią sporną, jak wskazuje Robert Mawby, czy systemy te tworzą jakiś spójny i wyróżniający się model policji. Pomimo tej wątpliwości większość autorów zgadza się z tezą, że organizacja i sposób działania policji w państwach kontynentalnych znacznie różnią się od modelu ukształtowanego w Anglii i Walii (Mawby 2011: 21). Robert Mawby proponuje porównanie obydwu systemów policyjnych – brytyjskiego i państw Europy kontynentalnej – pod względem ich struktury, pełnionych funkcji oraz legitymizacji władzy policji (Mawby 2011: 18). Poniżej przedstawię podstawowe różnice między obydwoima modelami policji na wskazanych przez Mawby’ego wymiarach.

Pod względem swej organizacji i struktury systemy policyjne państw kontynentalnych były na ogół bardziej zcentralizowane i zmilitaryzowane niż system Anglii i Walii. I tu jednak istniały wyjątki, bo chociaż Szwecja, Francja i Irlandia miały systemy policji silnie zcentralizowane, to istniejąca w Szwajcarii organizacja policji bazowała na administracyjnym podziale kraju na kantony, w Holandii w 1993 r. siły policyjne były zorganizowane w 25 regionach, zaś w Niemczech policja zorganizowana była w landach (Mawby 2011: 22). Cechą charakterystyczną systemów policyjnych państw Europy kontynentalnej było również istnienie, obok państwowej zcentralizowanej i częściowo zmilitaryzowanej policji, innych sił quasi-policyjnych, jak na przykład lokalnych straży miejskich. We Francji, Włoszech i Hiszpanii przez długi czas istniały rywalizujące ze sobą siły policyjne. Sytuacja taka dawała rządowi pewność, że żadna z tych organizacji nie zdobędzie zbyt dużej władzy, która mogłaby zagrażać rządzącym (Mawby

¹³ Niewątpliwie jedną z przyczyn spadku autorytetu policji w oczach społeczeństwa był udział policji w pacyfikacji strajków górników w 1984 r. Udział ten, za sprawą telewizji, odbił się szerokim echem w całej Wielkiej Brytanii i stał się wydarzeniem, które w bezprecedensowy sposób obniżyło legitymizację władzy policji (Newburn 2011: 94).

2011: 22). Ponadto w większości państw kontynentalnych policja była uzbrojona w znacznie większym stopniu niż na Wyspach Brytyjskich.

Pod względem pełnionych funkcji systemy policyjne państw kontynentalnych kładły większy nacisk na wypełnianie zadań administracyjnych i politycznych. W państwach kontynentalnych policja rzadko wypełniała funkcje wyznaczane przez państwo opiekuńcze bądź też funkcje pomocowe wobec lokalnych społeczności, jak działo się to w Anglii i Walii. Wyjątkiem od tej reguły są jednak państwa skandynawskie, w których funkcje te były ważnym elementem działania policji. W pozostałych państwach Europy kontynentalnej policja wypełniała szeroki zakres zadań administracyjnych. Jak wskazuje Mawby, w przeszłości w różnych krajach Europy kontynentalnej policja zajmowała się między innymi kontrolami paszportowymi, zbieraniem podatków, bądź też kontrolami produktów spożywczych (Mawby 2011: 23).

W zakresie legitymizacji swej władzy policja państw kontynentalnych pozostawała silnie związana z rządem i w związku z tym w mniejszym stopniu ponosiła odpowiedzialność za swoje działania zarówno przed prawem jak i przed społeczeństwem (Mawby 2011: 22). W dzisiejszych czasach, gdy idea odpowiedzialności policji przed społeczeństwem jest, przynajmniej w teorii, powszechnie akceptowana w państwach demokratycznych, rzeczywista odpowiedzialność ponoszona przez policję przed społeczeństwem jest zróżnicowana. W sposób szczególny jest ona bardziej ograniczona w państwach, w których policja ma zcentralizowany i zmilitaryzowany charakter (choć wyjątkiem od tej reguły jest Szwecja, Mawby 2011: 23).

2.4. Policja w państwach postkomunistycznych Europy Środkowo-Wschodniej

Mówienie o istnieniu jednego modelu policyjnego łączącego systemy policji poszczególnych państw postkomunistycznych jest równie kontrowersyjne, jak mówienie o istnieniu jednego modelu policji w państwach Europy kontynentalnej. Wszak istniały w przeszłości i istnieją obecnie znaczące różnice między poszczególnymi państwami wchodzącymi w skład byłego bloku wschodniego. Państwa te różnią się obecnie nie tylko pod względem oczywistych cech, takich jak liczba ludności, struktura religijna i narodowa. Różni je przede wszystkim historia, także ta z okresu komunizmu i transformacji ustrojowej. W okresie komunizmu państwa te różnił stopień zależności od Rosji Sowieckiej. Niektóre z nich stanowiły część składową Związku Sowieckiego, podczas gdy inne, przynajmniej z pozoru, były niepodległymi państwami. Państwa te różniły także procesy transformacji. Jedne po upadku komunizmu przeszły gwałtowny proces transformacji politycznej, gospodarczej i społecznej oraz

przystąpiły do Unii Europejskiej, w innych zaś zmiany polityczne, gospodarcze i społeczne zachodzą znacznie wolniej. I w tym wypadku istnieje jednak wiele elementów wspólnych, które sprawiają, że systemy policyjne państw postkomunistycznych wyróżniają się na tle pozostałych państw europejskich. Te wspólne elementy wynikają przede wszystkim ze wspólnych doświadczeń funkcji, jakie policja (a ściślej Milicja Obywatelska) pełniła w okresie komunizmu oraz ze wzoru przemian gospodarczych, społecznych i kulturowych okresu transformacji (Mawby 2011: 28).

W okresie powojennym systemy policyjne państw Europy Środkowo-Wschodniej były ściśle modelowane na wzorze sowieckim¹⁴. Oznaczało to przede wszystkim ich daleko posuniętą centralizację. Wszystkie lokalne jednostki policji podlegały, za pośrednictwem dowództwa policji, odpowiednim komórkom partii komunistycznych. Drugą dystynktywną cechą systemów policyjnych państw komunistycznych była ich militaryzacja. Przejawiała się ona chociażby we wzorach rekrutacji. Większość funkcjonariuszy policji pochodziła bądź z szeregów działaczy partii komunistycznych bądź też z wojska. Podstawową przesłanką w ich rekrutacji były czynniki ideologiczne i polityczne (Misiuk 2011: 259, 281). Innym przejawem militaryzacji było nadrzędne znaczenie rozkazów przełożonych i dyscypliny. Funkcjonariusze policji, niczym żołnierze w wojsku, zobowiązani byli do bezwzględnego posłuszeństwa przełożonym (Mawby 2011: 26).

Policja w państwach komunistycznych pełniła szereg funkcji politycznych i administracyjnych. Funkcje administracyjne obejmowały m. in. wydawanie dowodów osobistych, prowadzenie ewidencji ludności, prowadzenie rejestracji cudzoziemców czy też nadzór nad przestrzeganiem obowiązku meldunkowego przez obywateli (Misiuk 2011: 278-281). Funkcje polityczne polegały przede wszystkim na ochronie władzy partii komunistycznej, której „zbrojne ramię” stanowiła policja (Mawby 2011: 26-28). Szczególnie dobitnie przejawiało się to w okresie stalinizmu oraz w późnych latach 80-tych, kiedy to w niektórych państwach rządy komunistyczne doświadczały masowej opozycji ze strony społeczeństwa. Wówczas policja pełniła upolitycznioną rolę narzędzia do walki ze społeczeństwem, znacząco przyczyniając się do utrzymania władzy przez partię komunistyczną (Mawby 2011: 26). Politycznej funkcji policji w państwach komunistycznych towarzyszył skrajnie punitwny charakter prawa, na straży którego miała stać policja. Punitwność ta wynikała z faktu, że funkcją prawa komunistycznego było zabezpieczanie politycznych i ekonomicznych interesów rządzących

¹⁴ Pewnym wyjątkiem były jednak, jak zostanie to pokazane bardziej szczegółowo w dalszych fragmentach tego rozdziału, państwa wchodzące w skład byłej Jugosławii.

elit. Skoro zaś elity te pozbawione były społecznych podstaw legitymizacji, to właśnie system prawa oraz działanie instytucji stojących na jego straży, to jest policji i sądów, miały zapewniać trwanie partii komunistycznej u władzy (Krajewski 2004: 378). Nic więc dziwnego, że w państwach komunistycznych społeczeństwo postrzegało policję jako instrument opresji, działający dla i w interesach państwa, a nie obywateli. Wynikał z tego ogólny brak zaufania względem policji oraz niechęć do wspierania policji w jakikolwiek sposób (Krajewski 2004: 398). Na prawidłowość taką bezpośrednio wskazują Bill Tupman i Alison Tupman (1999: 70), którzy podkreśla, że policja traci legitymizację w momencie, gdy rządzący odpowiadają za jej pośrednictwem przemocą na prawomocne protesty bądź żądania obywateli.

W związku z wagą, jaką dla podtrzymywania rządów komunistycznych odgrywała policja, już w początkach transformacji rządy demokratyczne podejmowały próby wprowadzania zmian w strukturze policji i funkcjach przez nią pełnionych. Jednak poza niemieckim systemem policji przeprowadzane reformy na ogół nie były zbyt daleko idące (Mawby 2011: 29). Wprowadzane zmiany najwolniej obejmowały pełnione przez policję funkcje oraz jej relacje ze społeczeństwem (Mawby 2011: 29). Odbudowie czy też stworzeniu legitymizacji władzy policji szczególnie nie sprzyjały liczne wyzwania, przed jakimi stanęły wyłaniające się społeczeństwa postkomunistyczne. Niezbędnym warunkiem stworzenia nowej jakości relacji między policją a społeczeństwem było odejście nowo powstających systemów demokratycznych od obowiązującego w czasach komunistycznych sposobu działania prawa i policji. Zerwanie z wykorzystywaniem prawa i policji do realizacji doraźnych celów partii rządzącej okazało się jednak o tyle trudne, że w okresie transformacji przed policją stanęły nowe, nieznane dotąd, wyzwania. Wyzwania te dotyczyły przede wszystkim pojawiających się nowych rodzajów przestępczości, zwłaszcza przestępczości zorganizowanej i przestępczości gospodarczej, oraz, prawdopodobnie¹⁵, rosnącej skali przestępczości mniej poważnej (Krajewski 2004: 379). Wszystko to powodowało, że nastroje społeczne stawały się coraz bardziej punitywne, zaś praca policji znalazła się szybko pod presją polityczną i społeczną. Zmianom w zakresie trendów w rozwoju przestępczości oraz funkcji pełnionych przez policję towarzyszyły zmiany społeczne, kulturowe i ekonomiczne okresu transformacji, zwłaszcza zaś

¹⁵ Dokładne stwierdzenie, w jakim stopniu poziom przestępczości w państwach postkomunistycznych wzrósł w wyniku transformacji ustrojowej jest niemożliwe. Wynika to z zasadniczych różnic w standardach raportowania i ewidencji przestępstw pomiędzy systemem komunistycznym a wczesnym systemem demokratycznym. Jak wskazuje również Krajewski (2004: 383), na praktyki raportowania przestępczości w systemach komunistycznych wpływało również wiele ideologicznych i politycznych czynników, które sprawiają, że dane oficjalne są mało rzetelne.

powszechnie doświadczane trudności ekonomiczne, pogorszenie się standardów życia oraz przeobrażenia struktury społecznej (Mesko i Klemencic 2007: 85; Krajewski 2004: 379).

Powyżej zarysowany opis dotyczy niektórych ogólnych trendów dominujących w państwach postkomunistycznych. Rzadko jednak był on w całości realizowany przez poszczególne państwa. Dlatego też warto przyjrzeć się nieco bliżej konkretnym przypadkom krajów, które odeszły od komunizmu i przeszły przez ścieżkę transformacji swoich systemów policyjnych. Poniżej omówione zostaną dwa różniące się od siebie przypadki: przypadek Polski, która w pełni wpisuje się w naszkicowany powyżej wzór, oraz przypadek Słowenii, która w wielu aspektach od niego odstaje.

2.4.1. Policja w Polsce

W komunistycznej Polsce funkcje policyjne pełniła Milicja Obywatelska (MO), której lokalne jednostki zaczęto tworzyć już w VII 1944 r., jeszcze przed prawnym usankcjonowaniem tej organizacji. Formalne utworzenie MO nastąpiło na podstawie dekretu Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego z dnia 27 VII 1944 r. (Misiuk 2011: 271-272). Do dekretu tego jednak nie zostały wydane rozporządzenia wykonawcze, czego skutkiem było między innymi to, że kompetencje MO pozostawały niesprecyzowane (Majer 2003: 56).

Przez cały niemal okres PRL Milicja Obywatelska była organizacyjnie powiązana z Urzędem (a od 1956 r. Służbą) Bezpieczeństwa. Do roku 1954 te dwie organizacje stanowiły, przynajmniej formalnie, dwa osobne piony w ramach Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego. Praktycznie jednak od roku 1949 działalność Milicji podporządkowana była aparatowi bezpieczeństwa, którego zadania realizowała na równi z terytorialnymi urzędami bezpieczeństwa (Majer 2003: 59; Misiuk 2011: 264-265). Względne odseparowanie Urzędu Bezpieczeństwa i Milicji Obywatelskiej nastąpiło w 1954 r. w wyniku doniesień płk Józefa Światły w Radiu Wolna Europa o tajnikach działania oraz politycznej funkcji Urzędu Bezpieczeństwa. Kompromitacja Urzędu Bezpieczeństwa doprowadziła wówczas do likwidacji Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego. W jego miejsce powołano dwie nowe jednostki resortowe, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych, któremu podporządkowana była Milicja, oraz Urząd do spraw Bezpieczeństwa Publicznego działający przy Radzie Ministrów, który przejął funkcje pełnione przez urzędy bezpieczeństwa (Misiuk 2011: 261-262; Majer 2003: 63-66). Ponowne organizacyjne scalenie MO i Służb Bezpieczeństwa nastąpiło w 1956 r. Tym razem jednak to służby bezpieczeństwa działały pod osłoną jednostek Milicji Obywatelskiej korzystając z jej struktur organizacyjnych. Taki stan rzeczy został utrzymany, z niewielkimi

jedynie zmianami, do roku 1990. Powiązanie Milicji ze Służbami Bezpieczeństwa miało fatalne skutki dla postrzegania Milicji przez społeczeństwo przede wszystkim z tego względu, że społeczeństwo identyfikowało ze sobą, nie bez powodu, te dwie organizacje (Majer 2003: 66).

Włączenie służb bezpieczeństwa do struktury organizacyjnej Milicji Obywatelskiej wykluczało jakąkolwiek możliwość poddania działań MO kontroli ze strony administracji terytorialnej państwa (Majer 2003: 69). Ów brak kontroli oraz ujęcia kompetencji Milicji i powiązanych z nią Służb Bezpieczeństwa w ścisłe ramy prawne wynikał z politycznych funkcji przez nie pełnionych. Funkcje te w 1969 r. prof. Adam Łopatka opisał w sposób następujący: „Celem tej działalności jest utrzymywanie w posłuchu, w tym także przy pomocy przemocy fizycznej, tych wszystkich, którzy występują przeciwko porządkowi społecznemu i prawnemu, dogodnemu dla klasy panującej” (cytat za: Misiuk 2011: 257). W latach 1944 – 1949 do funkcji tych należały przede wszystkim walka z podziemiem antykomunistycznym oraz kontrola referendum w 1946 i wyborów w 1947 r. (Misiuk 2011: 276). W latach późniejszym MO była używana do walki z protestami robotniczymi, z których pierwszy miał miejsce w VI 1956 r. w Poznaniu. Po pacyfikacji robotników w Poznaniu powołano do życia Zmotoryzowane Oddziały Milicji Obywatelskiej (ZOMO), które częstokroć były wykorzystywane do rozpraw z protestami społecznymi, zwłaszcza w III 1968 r., XII 1970 r., w okresie tworzenia się „Solidarności” w 1980 r. oraz w okresie stanu wojennego (Misiuk 2011: 280; Majer 2003: 74-99).

Brak jakiegokolwiek kontroli ze strony władz cywilnych czy społeczeństwa nad działaniami Milicji miał zgubne skutki dla relacji między funkcjonariuszami MO a społeczeństwem. Władysław Gomułka, jako wicepremier a zarazem i minister ds. Ziem Odzyskanych, był w latach 1945-1948 wielokrotnie informowany przez wojewodów o różnego rodzaju "gwałtach" popełnianych przez funkcjonariuszy MO na ludności cywilnej. Wojewoda olsztyński pisał na przykład, że „Członkowie MO zbyt licznie i często nadużywają munduru i broni dla celów niskich, kolidujących z kodeksem karnym. Zagadnienie ludności mazursko-warمیńskiej jest MO obce, nie rozumieją go, w wyniku czego polska ludność autochtoniczna boi się munduru milicjanta, ponieważ milicjant wciąż jeszcze napada, grabi, rabuje i morduje bezbronną i tak już przez los skrzywdzoną ludność, na równi ze złodziejem i bandytą.” (cytat za: Majer 2003: 49). W odpowiedzi na takie doniesienia oraz spory kompetencyjne między komendantami MO a wojewodami i starostami kolejne akty prawne prowadziły do usankcjonowania nieomal nieograniczonej władzy MO (Majer 2003: 50-56). Od 1950 r., po zniesieniu funkcji wojewodów i starostów, wprowadzono iluzoryczną kontrolę rad narodowych nad

terytorialnymi jednostkami Milicji. Kontrola ta jednak nie miała żadnego praktycznego znaczenia z tego powodu, że wykluczono z niej niemal całą merytoryczną działalność jednostek MO (Majer 2003: 57-58).

Model policji III Rzeczypospolitej wprowadzony ustawą z 6 kwietnia 1990 r., wielokrotnie nowelizowaną, zasadniczo zrywał z opisanym powyżej modelem komunistycznym. Uwidaczniało się to nie tylko w zapisach dotyczących organizacji i struktury nowej formacji policyjnej, ale także w eksponowaniu nowej roli policji oraz nowej jakości jej relacji ze społeczeństwem. Podkreślano więc obowiązek respektowania przez policję godności obywateli oraz przestrzegania przez nią praw człowieka. Wspomniana ustawa w sposób szczególny zwracała również uwagę na funkcje policji jako instytucji użyteczności publicznej. Jeżeli chodzi o kompetencje policji, to w nowych zapisach uległy one znacznemu ograniczeniu. Nowością w ustawie było również akcentowanie jak najsilniejszego związku policji ze społecznościami lokalnymi, rozumianymi jako rejon zamieszkania obywateli (Misiuk 2007: 57).

System policji utworzony w 1990 roku można określić jako hierarchiczny i do pewnego stopnia zcentralizowany. W jego myśl organem odpowiedzialnym za działanie policji w Polsce jest Komendant Główny Policji, podległy ministrowi właściwemu do spraw wewnętrznych. Komendanta Głównego Policji powołuje i odwołuje Prezes Rady Ministrów na wniosek właściwego ministra. Komendant Główny jest przełożonym wszystkich funkcjonariuszy policji. Ponadto cała struktura podległości, mianowania oraz praw i kompetencji ma hierarchiczny charakter i odpowiada strukturze administracyjnej kraju (Hołyst 2013: 1008-1009; Misiuk 2007: 62).

System taki stanowił próbę stworzenia względnej choćby równowagi między wpływami rządu centralnego a wpływami organów samorządu terytorialnego na sposób działania terytorialnych jednostek policji. Zagwarantowane w ustawie kompetencje organów samorządowej administracji terytorialnej w zakresie wpływu na działalność policji wynikały z powierzenia im zadań z zakresu ochrony porządku publicznego (Czapska i Wójcikiewicz 1999: 38-39; Hołyst 2013: 1008-1010; Misuk 2007: 58; 60; 62; 64). Związki policji z władzą lokalną dotyczą przede wszystkim sprawozdawczości oraz mianowania. Wojewódzcy, powiatowi oraz miejscy komendanci policji składają roczne sprawozdania ze swojej działalności właściwym wojewodom, starostom, wójtom (burmistrzom, prezydentom miast) oraz radom powiatów i gmin. Informują ich również o stanie porządku publicznego na podległych im terenach.

Komendanci policji są również zobowiązani do składania bieżących sprawozdań na każde żądanie władz lokalnych w sytuacji, gdy zakłócony został porządek publiczny. Ponadto policja jest zobowiązana do podjęcia interwencji na wniosek odpowiednich władz samorządowych i przywrócenia (bądź niedopuszczenia do naruszenia) porządku publicznego w przypadku jego zagrożenia (Misiuk 2007: 58, 60, 62). W zakresie mianowania kompetencje wojewody, starosty, wójta (burmistrza, prezydenta miasta) dotyczą opiniowania kandydatów na komendantów policji podległych im jednostek terytorialnych. Przykładowo, komendanta wojewódzkiego policji mianuje, na wniosek Komendanta Głównego, właściwy minister, jednak decyzja taka wymaga zgody wojewody. Podobnie powołanie komendanta powiatowego, choć podlega kompetencjom komendanta wojewódzkiego, wymaga konsultacji ze starostą (Czapska i Wójcikiewicz 1999: 38-39; Hołsy 2013: 1008-1010). Koszty utrzymania policji pokrywane są w całości z budżetu centralnego, ale samorządy mogą dobrowolnie w tych kosztach uczestniczyć. Dotyczy to zwłaszcza dostosowania potrzebnej liczby etatów policyjnych do potrzeb konkretnej jednostki samorządowej. Liczba etatów policyjnych działających w powiecie lub gminie może bowiem ulec zwiększeniu, jeżeli odpowiednie jednostki samorządowe zapewnią fundusze na utrzymanie dodatkowych funkcjonariuszy policji przez okres nie krótszy niż 5 lat (Czapska i Wójcikiewicz 1995: 40-41). Dane upublicznione przez Ministerstwo Finansów wskazują jednak, że gminy i powiaty jedynie w nieznacznym stopniu decydują się na finansowanie działań policji we własnym zakresie. W 2010 roku 1501 gmin (z ogólnej ich liczby 2479), nie wliczając w to miast na prawach powiatu, poniosło wydatki na finansowanie dodatkowych etatów policji. Polskie gminy wydały na ten cel łącznie niespełna 26 374 tysiące złotych¹⁶. Średnie wydatki przypadające na jedną gminę ukształtowały się więc na poziomie 17,5 tysiąca złotych. Odpowiednie (łącznie) wydatki powiatów w tym samym okresie wyniosły nieco ponad 59 milionów złotych. Obydwie te kwoty w stosunku do całego budżetu policji wynoszącego 7,7 mld złotych¹⁷, należy uznać za nieznaczące.

2.4.2. Policja w Słowenii

Przykład Słowenii pokazuje odmienną drogę transformacji systemu policyjnego względem tej, jaka dokonała się w Polsce. Odmienne ścieżki transformacji wynikają przede wszystkim z odmiennej roli i funkcji, jakie policja pełniła w tym państwie w okresie komunizmu, oraz,

¹⁶ Dane dostępne na stronie Ministerstwa Finansów: <http://www.mf.gov.pl/ministerstwo-finansow/dzialalnosc/finanse-publiczne/budzety-jednostek-samorzadu-terytorialnego/sprawozdania-budzetowe>.

¹⁷ Dane dostępne na stronie internetowej policji: <http://www.info.policja.pl/inf/organizacja/budzet-policji/47707,Budzet-Policji.html> [dostęp 24.08.2015].

szukając dalszych źródeł, ze względnej niezależności Słowenii i Jugosławii od Związku Sowieckiego. W pierwszych latach powojennych policja działająca na terenie Jugosławii była silnie zcentralizowaną organizacją, funkcjonującą w jednakowy sposób we wszystkich republikach związkowych kraju. Dopiero z czasem następowała jej względna decentralizacja, która spowodowała, że policja słoweńska została podporządkowana słoweńskiemu sekretariatowi spraw wewnętrznych (Mesko i Klemencic 2007). U progu transformacji ustrojowej policja słoweńska była już w pełni zdecentralizowaną organizacją, w której lokalni naczelnicy policji mianowani byli przez lokalne władze i zatwierdzani przez właściwego słoweńskiego ministra. Tak rozumianej decentralizacji policji w komunistycznej Jugosławii towarzyszyło wyraźne oddzielenie jej od tajnych służb specjalnych, na których to spoczywał obowiązek wypełniania zadań politycznych partii komunistycznej w kraju. Być może z tych powodów policja słoweńska nie była przez społeczeństwo postrzegana jako narzędzie opresji wykorzystywane przez partię przeciwko społeczeństwu. O pozytywnym obrazie policji w oczach słoweńskiego społeczeństwa zadecydował także rok 1991, kiedy to wywiązał się krótki konflikt zbrojny między Jugosławią a związkową republiką Słowenii. Policja słoweńska stanęła wówczas na gruncie niepodległości Słowenii i podjęła walkę zbrojną z siłami Jugosławii (Mesko i Klemencic 2007). Oprócz nieco odmiennych doświadczeń Słowenii i Polski z czasów rządów komunistycznych można również mówić o różnicach między tymi krajami dotyczących okresu transformacji. W przeciwieństwie do wielu państw postkomunistycznych, w tym Polski, Słowenia w początkowych latach transformacji nie doświadczyła istotnego wzrostu przestępczości. Można przypuszczać, że z tych wszystkich powodów wynikało wysokie, w porównaniu do pozostałych państw postkomunistycznych, poparcie społeczeństwa dla działań policji na Słowenii, jakim charakteryzowały się lata 90. (Mesko i Klemencic 2007).

Ścieżka transformacji słoweńskiej policji podążała za ogólnym modelem typowym dla państw postkomunistycznych. Zmiany dokonywane w organizacji i strukturze słoweńskiej policji w latach 90. dotyczyły w pierwszym rzędzie zupełnego oddzielenia jej od służb specjalnych i służb wywiadowczych oraz zerwania jej związku z rządem (Mesko i Klemencic 2007). Policję wyodrębniono wówczas jako osobny dział słoweńskiego ministerstwa odpowiadającego za sprawy wewnętrzne, co miało służyć jej odpolitycznieniu i profesjonalizacji. Następnie podjęto działania zmierzające do stworzenia jednolitej zcentralizowanej organizacji policyjnej w całości podporządkowanej rządowi i finansowanej wyłącznie z budżetu centralnego. Taka struktura policji oraz hierarchiczne linie zależności miały umożliwić dokonanie dalszych reform w jej organizacji i działaniu. Reformy te dążyły do zerwania z komunistycznym

dziedzictwem oraz do przyjęcia zachodnich standardów w sferze funkcji pełnionych przez policję oraz w stylu jej działania. Wprowadzono odpowiednie zapisy prawne mające za zadanie podporządkowanie działalności policji prawu. Ustanowiono, że policja ma działać na podstawie i w granicach prawa oraz ma stosować przemoc jedynie w stopniu proporcjonalnym do potrzeb. Wprowadzono tzw. Prawa Mirandy gwarantujące aresztowanym prawo do bycia poinformowanym o możliwych skutkach zeznań składanych przed policją. Zagwarantowano również sądową kontrolę nad policją uznając, że dowody uzyskane przez policję nie mogą być uznane przez sąd, jeżeli zostały one pozyskane w sposób nielegalny. Ponadto zniesiono policyjną dyskrecjonalność w zakresie stosowania rewizji. Odtąd nakazy rewizji wydawane mogły być jedynie przez sądy (Mesko i Klemencic 2007: 89). Obok przeddefiniowania ram prawnych działania policji dążono do wprowadzenia elementów kontroli społeczeństwa nad działalnością policji. Między innymi umożliwiono obywatelom wnoszenie skarg dotyczących postępowania policji (Mesko i Klemencic 2007: 90).

2.5. W stronę modelu uniwersalnego: „Community Policing”

Pomimo różnych punktów wyjścia i różnych tradycji omówionych powyżej modeli policyjnych – modelu brytyjskiego, modelu państw Europy kontynentalnej oraz modelu postkomunistycznych państw Europy Środkowo-Wschodniej – możemy obecnie mówić o ich konwergencji. W ostatnich latach dominującym modelem, do którego przymierza się sposób organizacji i działania policji poszczególnych państw jest idea "community policing". Idea ta wypracowana została w Stanach Zjednoczonych w latach 60. XX wieku w odpowiedzi na kryzys zaufania amerykańskiego społeczeństwa wobec policji. W latach 80. XX wieku idea ta doczekała się popularyzacji w pozostałych państwach globu, stając się standardem, do którego starano się dostosować sposób organizacji i działania poszczególnych systemów policji (Czapska i Wójcikiewicz 1999: 13-133).

„Community policing” stanowi kluczowe pojęcie we współczesnej debacie na temat działań i funkcji policji (Wright 2001). Pomimo tego pojęcie to jest słabo zdefiniowane. Alan Wright (2001) uznaje, że pod pojęciem „community policing” należy rozumieć zasób strategii i technik wykorzystywanych przez policję i społeczeństwo do prowadzenia współpracy na poziomie lokalnym. Z kolei Czapska i Wójcikiewicz (1999) rozumieją „community policing” jako ogólną filozofię sprawowania funkcji przez policję. U podstaw „community policing” leży założenie, że skoncentrowanie wszystkich sił policyjnych na zwalczaniu przestępczości i ostrej walce z przestępcami doprowadzi do ogólnego wzrostu agresji w społeczeństwie. Uznaje się,

że agresja rodzi agresję, a przemoc stosowana przez policję prowadzi do alienacji grup przestępczych i dalszego stosowania wzmożonej przemocy. Dlatego też ideolodzy „community policing” twierdzą, że podstawowym zadaniem policji ma być nie tyle zwalczanie przestępczości, co jej zapobieganie (Czapska i Wójcikiewicz 1999: 130). Uważa się, że stała obecność policji wśród obywateli, w lokalnych społecznościach, jest jedynym czynnikiem, który jest w stanie skutecznie przeciwdziałać rozwojowi przestępczości. Integralną częścią realizacji takiego planu jest budowa więzi oraz zaufania między lokalnymi społecznościami a policją, między innymi poprzez wzajemne odwiedziny sprzyjające rozmowom o istotnych problemach obywateli oraz poprzez włączenie policji w życie lokalnych społeczności (Czapska i Wójcikiewicz 1999: 149). Uznaje się, że tego rodzaju integracja lokalnych społeczności z „przypisanymi” im funkcjonariuszami policji mogłaby wpływać na spadek przestępczości na kilka sposobów. Po pierwsze wzrost zaufania obywateli względem policji sprzyjałby powiadamianiu policji o dokonywanych przestępstwach oraz częstszemu podejmowaniu współpracy z policją. Po drugie, istnienie silnych więzi między policją a społeczeństwem mogłoby doprowadzić do powstania sprawnie działających mechanizmów kontroli społecznej (Czapska i Wójcikiewicz 1999: 136). Po trzecie, policja zyskałaby możliwość rozwiązywania problemów lokalnych społeczności, które częstokroć dają asumpt do podejmowania działań niezgodnych z prawem.

Idea „community policing” w różnych krajach realizowana jest rozmaicie. W Wielkiej Brytanii wpisuje się ona w rosnące wśród policji i obywateli tendencje do powrotu do idei „policing by consent” (Newburn 2011: 104). W sposób naturalny jest ona również realizowana w krajach skandynawskich, w których do zadań policji tradycyjnie włączane były funkcje pomocowe względem lokalnych społeczności (Czapska i Wójcikiewicz 1999). Zgoła inaczej dzieje się w państwach postkomunistycznych, w których tradycyjny sposób działania policji znacznie odbiegał od założeń filozofii „community policing”. U progu transformacji ustrojowej państwa postkomunistyczne stanęły przed wyzwaniem radykalnego zerwania z modelem działania policji ukształtowanym pod rządami komunistycznymi. Wymagało to z jednej strony zbudowania nowych ram prawnych dla działania policji, odpowiadających idei państwa prawa, z drugiej zaś przyjęcia nowych wzorów dla działania policji. W tym względzie państwa postkomunistyczne najczęściej przyjmowały ideę „community policing”, która dostarczała im gotowych wzorców i wskazówek w zakresie sposobu organizacji pracy i funkcji policji (Mesko i Klemencic 2007). Realizacji założeń „community policing” w państwach postkomunistycznych towarzyszyły jednak znaczące trudności (Mesko i Klemencic 2007: 97;

Czapska i Wójcikiewicz 1999: 163). Jedną z przyczyn stojących za tym stanem rzeczy były trudności z dostosowaniem programu „community policing” do prawnych i kulturowych warunków tych państw (Mesko i Klemencic 2007: 98). Realizacja idei „community policing” wymaga bowiem wprowadzenia zasadniczego podziału pracy policji. Z jednej strony specjalne służby policyjne na poziomie regionalnym bądź narodowym mają zajmować się zwalczaniem zorganizowanej i poważnej przestępczości. Z drugiej zaś strony lokalne jednostki policji, współpracując ze społecznościami lokalnymi, mają działać wedle założeń filozofii „community policing” (Czapska i Wójcikiewicz 1999: 129-164). Tak określony model zakłada więc przynajmniej częściową decentralizację pracy policji. Lokalne jednostki policji zajmujące się rozwiązywaniem lokalnych problemów oraz ochroną podległych im społeczności muszą być funkcjonalnie niezależne od władz policyjnych wyższego rzędu. Tylko bowiem tak rozumiana niezależność może zapewnić odpowiedni poziom dyskrecjonalności potrzebny do efektywnego rozwiązywania problemów lokalnych społeczności (Mesko i Klemencic 98-99). Tymczasem państwa postkomunistyczne wciąż charakteryzują się biurokratyczną i zcentralizowaną strukturą organizacyjną policji. Badacze argumentują, że wynika to z trwałości komunistycznych tradycji dotyczących militarnego charakteru policji. W organizacji policji zmilitaryzowanej i zcentralizowanej dopuszcza się nieznaczną jedynie dyskrecjonalność. Kładzie się jednocześnie nacisk na ścisłe podporządkowanie funkcjonariuszy wobec przełożonych oraz bezdyskusyjne wykonywanie pochodzących od nich rozkazów. Taki sposób działania, nastawiony na posłuszeństwo i podporządkowanie, wciąż dominuje w pracy policji w wielu państwach postkomunistycznych. Towarzyszy temu brak elastyczności poszczególnych funkcjonariuszy w rozwiązywaniu problemów, z jakimi się stykają oraz legalistyczne nastawienie względem norm prawnych (Mesko i Klemencic 2007: 92 - 100; Czapska i Wójcikiewicz 1999: 129-164).

W Polsce widocznym wyrazem próby pełnienia przez policję funkcji pomocowych względem lokalnych społeczności oraz realizowania przez nią idei „community policing” było prawne unormowanie funkcji dzielnicowego. W nowelizacji ustawy z 1990 r. funkcja ta zyskała rangę formalnego organu policji. W zadaniach dzielnicowego położono szczególny nacisk na zapewnianie ochrony lokalnym wspólnotom obywateli (Czapska i Wójcikiewicz 1995: 41). Jednak, jak wskazują cytowani autorzy, wśród funkcjonariuszy policji nadal dominowało zawężone postrzeganie zadań policji jako zorientowanych przede wszystkim na walkę z przestępczością. Efektem takiej praktyki było lekceważenie przez policję zadań związanych z pełnieniem funkcji pomocowych względem społeczności lokalnych oraz powstawanie

samorządowych i prywatnych organizacji zajmujących się tymi obszarami (Czapska i Wójcikiewicz 1995: 42). Implementacji idei „community policing” w Polsce nie sprzyjał również fakt, że znaczne przeciążenie policji prowadziło do sytuacji, w której dzielnicowi w ogóle nie opuszczali komisariatów, wykonując tam niezbędne prace administracyjne (Czapska i Wójcikiewicz 1999: 63). Wśród innych przyczyn stojących za niepowodzeniem wdrożenia w Polsce idei „community policing” można również wymienić niechęć samorządów do finansowania działalności dzielnicowych, trwające od lat niedookreślenie ich roli i zadań, brak odpowiednich kompetencji po stronie samych policjantów, a także przeciwnie wobec tej filozofii oczekiwania społeczne (Czapska i Wójcikiewicz 1999: 163). Ostatecznie więc w latach 90. nie udało się przekształcić funkcji i zadań dzielnicowych w taki sposób, aby realizowali oni zadania przewidziane programem „community policing”.

2.6. Podsumowanie

W niniejszym rozdziale przedstawione zostały trzy główne modele policji – model brytyjski, model państw Europy kontynentalnej oraz model postkomunistycznych państw Europy Środkowo-Wschodniej. W przedstawionych opisach zwrócono uwagę na cechy charakterystyczne poszczególnych modeli policyjnych. Model brytyjski w przeszłości wyróżniał się wysokim poziomem legitymizacji władzy policji oraz funkcją pomocową pełnioną przez policję względem społeczeństwa. Model państw Europy kontynentalnej, w porównaniu do modelu brytyjskiego, charakteryzował się znacznie wyższym poziomem podporządkowania policji władzom państwowym a także luźniejszymi związkami między policją a społeczeństwem. Ostatni z opisywanych modeli, model postkomunistycznych państw Europy Środkowo-Wschodniej, wyróżniał się ukształtowaną w okresie komunizmu zcentralizowaną i zmilitaryzowaną strukturą organizacyjną oraz upolitycznioną funkcją pełnioną przez policję.

Opisy przedstawione w niniejszym rozdziale wskazują na ścieranie się dwóch przeciwstawnych podejść do roli i funkcji pełnionych przez policję, mianowicie podejścia zorientowanego na pełnienie przez policję funkcji pomocowych względem lokalnych społeczności („community-based approach”) oraz podejścia zorientowanego na zwalczanie przestępczości („control dominated approach”). W systemie zorientowanym na zwalczanie przestępczości policja wypełnia szereg zadań stawianych przed nią przez państwo, rzadko jednak odpowiada w sposób bezpośredni na potrzeby społeczeństwa. Policja taka jest silnie zcentralizowana i ma quasi-militarny charakter. Wszystko to wiąże się z niższym poziomem legitymizacji jej władzy. Z

kolei w systemie zorientowanym na pełnienie funkcji pomocowych względem społeczeństwa główną funkcją policji jest odpowiadanie na potrzeby obywateli. W takim systemie walka z przestępczością pozostaje jednym z zadań wypełnianych przez policję, lecz nie stanowi ona zadania najważniejszego. W rozumieniu tym przestępczość jest zjawiskiem, które ma swoje bezpośrednie przyczyny w problemach, z jakimi borykają się lokalne społeczności np. w wysokim bezrobociu bądź konfliktach etnicznych. W systemie tym podstawowe zadania policji definiowane są więc przez potrzeby lokalnych społeczności, nie zaś przez rząd centralny.

Rozdział 3. Jaki jest dobry policjant? Psychologiczne wyjaśnienia akceptacji decyzji policji

3.1. Wstęp

Rozważania przedstawione w dwóch poprzednich rozdziałach dostarczyły konceptualizacji podstawowych pojęć wykorzystywanych w pracy. Sprecyzowany został sposób, w jaki w naukach społecznych rozumiane jest pojęcie legitymizacji władzy oraz omówiona została specyfika państw postkomunistycznych. Zwrócono również uwagę na historycznie ukształtowane związki między państwem, społeczeństwem i policją w systemach policyjnych państw europejskich. Przedstawione do tej pory opisy i rozważania stanowią zatem odpowiedni punkt wyjścia do postawienia pytań o charakterze analitycznym. Rozważania nad czynnikami determinującymi legitymizację władzy policji warto zacząć od pytania podstawowego, a więc pytania o to, jaki, w oczach obywateli, powinien być dobry policjant. Innymi słowy warto zastanowić się nad tym, jakie cechy sposobu działania policji są dobrze odbierane przez obywateli, zwiększając tym samym legitymizację jej władzy w społeczeństwie. Znalezienie odpowiedzi na takie pytanie jest szczególnie istotne ze względu na obserwowane w dzisiejszych czasach przemiany organizacji i sposobów pracy policji. W poprzednim rozdziale pracy zwrócono uwagę na fakt postępującej w wielu państwach europejskich centralizacji organizacji policji oraz daleko posuniętego podporządkowania jej pracy władzom centralnym. Policja podporządkowana państwu i realizująca zadania zdefiniowane przez państwo może być przez obywateli postrzegana jako instytucja działająca na „usługach” państwa, a więc sprawująca, w imieniu państwa i w autorytecie prawa, nadzór nad obywatelami. Ponadto wielu autorów wskazuje, że policja jest częstokroć postrzegana jako instytucja zajmująca się „brudną robotą” – zarówno w sensie fizycznym, jak i w sensie psychologicznym, przez co ma się na myśli wykorzystywanie przez policję środków przymusu i przemocy w kontaktach z obywatelami (Westley 2005). Obydwie te okoliczności, stanowiące pewnego rodzaju systemowe cechy działania współczesnej policji, są czynnikami potencjalnie osłabiającymi społeczne poczucie zobowiązania do akceptacji decyzji policji. Z tej perspektywy podjęcie pytania dotyczącego czynników wpływających na społeczny odbiór policji i jej pracy wydaje się być w pełni uzasadnione. Pytanie takie nabiera szczególnego ciężaru gatunkowego w państwach postkomunistycznych, w których historycznie ukształtowana percepcja policji jako instytucji realizującej interesy partii komunistycznej wbrew woli społeczeństwa może wciąż być powszechna.

W niniejszym rozdziale szczególna uwaga zwrócona zostanie na sposób postępowania policji w osobistych kontaktach z obywatelami. Stawia się zatem tezę, wedle której tzw. czynnik ludzki w działaniach policji ma istotne znaczenie dla kształtowania relacji między policją a społeczeństwem. Przyjęcie takiej perspektywy wpisuje więc rozważania i analizy zawarte w niniejszym rozdziale w rozwijający się od niedawna w ramach nauk społecznych nurt badań traktujący postępowanie policji wobec obywateli jako istotny czynnik determinujący legitymizację jej władzy. Rozdział ten ma następującą strukturę. W pierwszej jego części omówione zostaną dwa główne nurty wyjaśnień stosunku obywateli względem prawa i władz – perspektywa punitywna oraz perspektywa normatywna (Tyler 2006; Murphy 2008). W perspektywie punitywnej, określanej również mianem instrumentalnej, podkreśla się wpływ kar i sankcji negatywnych na stosunek obywateli względem władz i względem prawa. W drugim nurcie, nazywanym normatywnym, kładzie się nacisk na jakość relacji między obywatelami a władzą, uznając, że dobre relacje zachęcają obywateli do okazywania poszanowania prawa i decyzjom władz. Kolejna, druga, część pracy poświęcona jest badaniu winietowemu legitymizacji władzy policji w Polsce. Na wstępie zaprezentowane zostaną hipotezy badawcze sformułowane na podstawie zaprezentowanej w pierwszej części rozdziału literatury przedmiotu. Następnie omówione zostaną zagadnienia metodologiczne. Wykazane zostaną metodologiczne ograniczenia wielu dotychczasowych badań poświęconych problematyce posłuszeństwa obywateli względem prawa i władz, przedstawiona zostanie metoda eksperymentu winietowego oraz, przy jej zastosowaniu przeprowadzona zostanie weryfikacja postawionych hipotez badawczych. Trzecia część rozdziału poświęcona będzie analizie efektów interakcyjnych, czyli zbadaniu, w jakim zakresie poszczególne czynniki wpływające na posłuszeństwo obywateli względem policji nawzajem moderują swój wpływ w tym zakresie.

3.2. Podejście punitywne

Pierwsze, w sensie chronologicznym, podejście ukształtowane na gruncie psychologii społecznej wyjaśniające posłuszeństwo obywateli względem władz i prawa określane jest jako podejście punitywne (ang. „deterrence approach”). Centralne dla tego podejścia twierdzenie mówi, że uzyskanie posłuszeństwa obywateli możliwe jest dzięki istnieniu właściwie zaprojektowanego systemu sankcji i kar (Murphy 2008: 113; Tyler 2006: 20). Za tak sformułowanym twierdzeniem stoi założenie mówiące o tym, że jednostki są racjonalnymi aktorami dążącymi do maksymalizacji swych oczekiwanych użyteczności. Dlatego też uznaje się, że przed podjęciem jakichkolwiek działań jednostki oceniają potencjalne zyski i straty z

nimi związane. Dopiero na podstawie tego rodzaju kalkulacji zysków i strat jednostki angażują się w określone działanie bądź decydują o jego zaniechaniu. W kontekście stosunku względem prawa i władz jednostki oceniają prawdopodobieństwo bycia złapanym i/lub ukaranym w związku ze złamaniem prawa a następnie zestawiają straty stąd wynikające z potencjalnymi zyskami wynikającymi z ewentualnego nieposłuszeństwa. Na podstawie takiej kalkulacji zysków i strat jednostki decydują o tym, jakie działanie podjąć (Murphy 2008: 114; Tyler 2006: 21-22). Podejście punitywne stawia więc tezę, że jednostki zawsze wybierają działania, które dostarczą im największych korzyści netto.

Podejście punitywne dostarcza jasnych wskazówek w zakresie tego, w jaki sposób zapewnić posłuszeństwo obywateli względem prawa i władz. Na gruncie powziętych założeń dotyczących racjonalnego sposobu podejmowania decyzji przez jednostki uznaje się, że zwiększenie kosztów związanych z nieposłuszeństwem względem prawa może zmniejszyć rzeczywisty poziom łamania prawa przez obywateli (Tyler 2006: 21; Murphy 2008: 114). Jak wskazywał Becker (1968: 208), istnieją dwa sposoby, w jakie władze mogą wpływać na poziom przestrzegania prawa przez obywateli. Pierwszym z nich jest zwiększanie (w oczach obywateli) szans wykrycia nieposłuszeństwa względem prawa przez instytucje stojące na straży prawa. Drugim sposobem jest zwiększanie dolegliwości sankcji negatywnych (kar) do takiego poziomu, w którym nieposłuszeństwo względem prawa, ze względu na wynikające stąd koszty, przestaje być dla jednostek opłacalne.

Wiele badań sondażowych i eksperymentalnych, szczególnie z drugiej połowy lat 60. oraz początku lat 70., wskazuje, że zmiany w systemie sankcji negatywnych, zwłaszcza zaś w postrzeganym przez jednostki prawdopodobieństwie bycia złapanym i ukaranym (niezależnie od wysokości kary), istotnie wpływają na poziom posłuszeństwa obywateli względem prawa (Orviska i Hudson 2003; Gibbs 1968; Jensen 1969; Tittle 1969; Klepper i Nagin 1989). Z podejściem punitywnym wiąże się jednak kilka istotnych problemów. Po pierwsze badacze wskazują, że strategie punitywne mogą być efektywne jedynie wtedy, gdy implementowane są na szeroką skalę. Jedynie wówczas można bowiem zapewnić wysoką widzialność systemu nadzoru państwa nad praworządnością obywateli i w ten sposób generować poczucie dotyczące wysokiego prawdopodobieństwa kary. Tego typu strategie, realizowane na szeroką skalę, pociągają jednak za sobą ogromne koszty i w dłuższej perspektywie mogą okazać się niemożliwe do stosowania (Murphy 2008: 115; Tyler 2006: 23). Drugie zastrzeżenie wynika z faktu, że według niektórych badań strategie takie mogą okazać się kontrproduktywne i mogą doprowadzić do powstawania wśród obywateli zachowań przeciwnych do zamierzonych

(Murphy 2008; Tyler i inni 2007; Murphy i Harris 2007; Tyler 2006: 21-23). Punitywny charakter polityki państwa może bowiem negatywnie wpłynąć na jakość relacji między państwem a obywatelami zwłaszcza wtedy, gdy sankcje nakładane przez państwo postrzegane są przez obywateli jako nieuzasadnione. Wiele badań wskazuje, że w sytuacjach ekstensywnej kontroli obywateli przez władze zachowanie władz często odbierane jest jako nieuzasadnione i wrogie. Obniża to szacunek obywateli względem władz i generuje niechęć do okazywania posłuszeństwa prawu i władzom ze strony obywateli (Tyler i inni 2007; Murphy i Harris 2007; Fehr i Rokenbach 2003; Frey 1997; Unnever i inni 2004; Tyler 2006: 21). Obserwacje te legły u podstaw powstania omówionej już w poprzednim rozdziale pracy filozofii *community policing*. Najbardziej jednak istotna linia krytyki podejścia punitywnego odnosi się do faktu, że powszechnie obserwowanym zachowaniem ze strony obywateli jest przestrzeganie prawa pomimo faktu, że współczesne państwa demokratyczne nie stosują strategii punitywnych na szeroką skalę (Tyler 2006: 22). Tym samym, jeżeli założenia podejścia punitywnego dotyczące racjonalnej natury aktorów społecznych byłyby prawdziwe, to powinniśmy obserwować powszechne nieprzestrzeganie prawa przez obywateli. Tak się jednak nie dzieje. Z tego też powodu można uznać, że zakres w jakim zasada minimalizowania kosztów i maksymalizowania zysków wyjaśnia posłuszeństwo obywateli względem prawa jest ograniczony (Tyler 2006: 22; Orviska 2002: 86; Smith and Kinsey 1987).

3.3. Podejście normatywne

Podejście normatywne, niemal w zupełnym przeciwieństwie do podejścia punitywnego, kładzie szczególny nacisk na jakość relacji między obywatelami a władzą w kształtowaniu ogólnej praworządności obywateli. U podstaw podejścia normatywnego leży hipoteza „uczenia się”. Mianowicie zakłada się, że w swych codziennych interakcjach z władzami obywatele kształtują swoje poglądy na ich temat i następnie, na podstawie tych doświadczeń, podejmują kolejne działania w swych kontaktach z władzami (Tyler 2006). Badacze reprezentujący nurt normatywny twierdzą, że jednostki w swych kontaktach z władzami zainteresowane są nie tyle (bądź nie tylko) maksymalizacją własnych zysków, ale i szeroko rozumianymi względami sprawiedliwości (Murphy 2008; Tyler 2006). Asumpt do wysunięcia tego rodzaju twierdzeń dały badania Thibauta i Walkera (1975), które skoncentrowane były na wyjaśnieniu, jakie elementy sądowych procesów decyzyjnych wpływają na to, że strony uznają daną decyzję za sprawiedliwą i ostatecznie ją akceptują. Autorzy ci uznali, że szczególny wpływ na formowanie poglądów dotyczących sprawiedliwości decyzji sądów mają dwa rodzaje czynników: względna sprawiedliwość wyniku procesu (czynnik sprawiedliwości dystrybutywnej) oraz sposób

prowadzenia procesu (czynnik sprawiedliwości proceduralnej). Badania Thibauta i Walkera zostały powtórzone w wielu innych kontekstach, jak na przykład organizacyjnym, politycznym czy w kontekście relacji interpersonalnych, wskazując na ten sam wzór wyników (por. Van den Bos i inni 1997). Względy sprawiedliwości dystrybutywnej oraz sprawiedliwości proceduralnej w zastosowaniu do wyjaśnienia posłuszeństwa względem władzy policji omówione zostaną poniżej.

Dlatego też uważa się, że doświadczenia dotyczące sprawiedliwości otrzymywanych wyników (a więc względy sprawiedliwości dystrybutywnej), sprawiedliwości sposobu prowadzenia spraw (a więc względy sprawiedliwości proceduralnej), oraz sprawiedliwego sposobu traktowania (a więc sprawiedliwości interakcyjnej)¹⁸ sprzyjają nie tylko akceptacji określonych decyzji władz, ale także i kształtowaniu wśród obywateli postawy legitymizacji władzy. Czynniki te w sposób szczegółowy omówione zostaną w kolejnych sekcjach rozdziału.

3.3.1. Sprawiedliwość dystrybutywna

Teoria sprawiedliwości dystrybutywnej określa warunki, jakie spełniać muszą wyniki bądź alokacje dóbr, aby można było uznać je za sprawiedliwe. Badania Thibaut i Walkera (1975) wskazują, że chociaż wyniki otrzymywane w procesach sądowych przez jednostki mają istotny wpływ na formowanie poglądów dotyczących sprawiedliwości tychże wyników, to jednak wpływ ten ma charakter względny. Innymi słowy, jednostki oceniają nie tylko to, czy dany wynik jest dla nich w sensie bezwzględnym korzystny czy też nie, lecz także to, czy wynik ten – w porównaniu na przykład do ich własnego wkładu czy też wyników innych osób – jest sprawiedliwy¹⁹. W zależności od tego, co stanowi punkt odniesienia dla oceny otrzymywanych przez jednostki wyników, wyróżnić możemy kilka wariantów teorii sprawiedliwości dystrybutywnej. Wedle „equity theory” wynik niekorzystny może być uznany za sprawiedliwy, jeżeli jednostki oceniają, że wszyscy są traktowani tak samo i otrzymują „wypłaty” proporcjonalnie do własnych wkładów (np. wysiłków bądź przewinienia). Innymi słowy, teoria ta wskazuje, że jednostki starają się upewnić, że to, co otrzymują jest adekwatne względem ich własnego zachowania oraz odpowiada temu, co otrzymują inne jednostki w podobnej sytuacji (Hatfield i inni 1978; Van den Bos i inni 1997: 95; Brockner i Wiesenfeld 1996: 189). Z kolei

¹⁸ Niektórzy autorzy utożsamiają ze sobą względy sprawiedliwości interakcyjnej oraz względy sprawiedliwości proceduralnej. Szerzej na ten temat w sekcji 2.2.3 niniejszej pracy.

¹⁹ Przykładowo można uznać, że mandat karny za przekroczenie prędkości jest w sensie bezwzględnie zawsze niekorzystny dla jednostek, bez względu na jego wysokość. Zestawienie wysokości mandatu z wagą przewinienia może jednak wskazywać, że mandat taki jest bądź sprawiedliwy (a więc i w sensie względnym korzystny), bądź niesprawiedliwy (a więc i w sensie względnym niekorzystny).

wedle „relative deprivation theory” wynik niekorzystny może być uznany za sprawiedliwy jeżeli nie jest on niższy od uprzednio ukształtowanych oczekiwań jednostek (Crosby 1979; Van den Bos i inni 1997: 95). Wyniki badań Thibaut i Walkera (1975) dotyczące akceptacji decyzji sądowych wskazują, że wyniki, które są dla jednostek niekorzystne, mogą nadal być uznawane za sprawiedliwe, a zatem i akceptowane, jeżeli spełniają one tak rozumiane relatywne kryteria sprawiedliwości. Wspomniane badania zarazem zaprzeczają poglądom, wedle których jednostki w swojej ocenie sprawiedliwości wyników zainteresowane są wyłącznie tym, czy wyniki te są korzystne czy też nie w sensie bezwzględnym (Tyler 2006: 71-72).

3.3.2. Sprawiedliwość proceduralna

Drugim czynnikiem procesów sądowych wyróżnionym przez Thibaut i Walkera (1975) decydującym o uznaniu danego wyniku za sprawiedliwy jest sposób podejmowania decyzji. Wyniki badań Thibaut i Walkera (1975) wskazują, że ludzie troszczą się nie tylko o sprawiedliwość wyników lecz także o sposób, w jaki określone decyzje ich dotyczące zostały podjęte. Decyzje podjęte w sposób sprawiedliwy chętniej i częściej będą uznawane za sprawiedliwe, a zatem i akceptowane, aniżeli decyzje podjęte w sposób niesprawiedliwy²⁰ niezależnie od tego, czy dają one jednostkom korzystne wyniki czy też nie. Prawdliwość taka została potwierdzona w wielu kontekstach badawczych – w badaniach dotyczących wyników procesów sądowych, w badaniach nad decyzjami podejmowanymi przez policję, w kontekście stosunków pracy oraz w kontekście relacji interpersonalnych (Tyler 2006: 74). Jedyna niewiadoma jaka wyłania się z tych badań dotyczy względnej wagi efektów proceduralnych. Niektóre badania wskazują, że ludzie przykładają do względów sprawiedliwości proceduralnej taką samą wagę, jak do względów sprawiedliwości dystrybutywnej (Blader i Tyler 2003; Lind i Tyler 1988). Inne studia (Tyler 2006) pokazują z kolei, że względy sprawiedliwości proceduralnej są dla jednostek o wiele ważniejsze niż bezwzględna bądź względna korzystność (tj. sprawiedliwość dystrybutywna) otrzymywanych wyników. Niezależnie jednak od tego, czy względy proceduralne przeważają nad względami dystrybutywnymi czy też nie, okazuje się, że obydwa te czynniki mogą wzajemnie równoważyć swój wpływ. Na przykład decyzje podjęte w sposób sprawiedliwy (proceduralnie) mogą nadal być akceptowane przez jednostki nawet jeśli, w ich odczuciu, dają im one niesprawiedliwe (dystrybutywnie) wyniki.

²⁰ Kryteria decydujące o uznaniu danego procesu decyzyjnego za sprawiedliwy omówione zostaną w kolejnej sekcji.

3.3.3. Kryteria oceny sprawiedliwości proceduralnej

Jak wskazują Blader i Tyler (2003), nie jest do końca jasne, jakie konkretnie cechy musi posiadać dany proces decyzyjny, aby można go było uznać za sprawiedliwy proceduralnie. Próbę sformułowania kryteriów, względem których można by określić poziom sprawiedliwości danego procesu decyzyjnego, podjął Leventhal (1980). Wskazał on na sześć możliwych kryteriów: reprezentatywność, spójność, brak uprzedzeń, dokładność, odwoływalność oraz etyczność (tłumaczenie własne; Tyler 2006: 118-123). Poprzez reprezentatywność (ang. „representativeness”) rozumie się to, że interesy osób, których dotyczy dana procedura decyzyjna, są reprezentowane na każdym etapie tego procesu. Spójność (ang. „consistency”) odnosi się do równego traktowania oraz stosowania jednakowych reguł decyzyjnych względem wszystkich stron objętych procesem. Brak uprzedzeń (ang. „suppression of bias”) zakłada bezstronność w implementowaniu reguł prawnych, a więc to, że w procesie decyzyjnym bierze się pod uwagę jedynie kryteria określone prawnie, nie zaś własne przekonania decydentów dotyczące stron procesu. Procedura może zostać uznana za dokładną (ang. „accurate”), jeżeli bierze ona pod uwagę wszystkie relewantne dla przyszłego wyniku informacje, do których można mieć dostęp. Kryterium to wymaga, aby wydawane decyzje były dobrze ugruntowane w dostępnych danych empirycznych i istniejących dowodach. Poprawialność (ang. „correctability”) odnosi się do istnienia procedur apelacyjnych pozwalających poprawić decyzję, jeżeli była ona zła. Kryterium to wymaga aby jednostki miały zapewnioną możliwość wnoszenia skarg bądź odwołań względem decyzji, które są przez nie uznawane za niesprawiedliwe. Ostatnie kryterium etyczności (ang. „ethicality”) odnosi się do zakresu, w jakim zachowanie decydentów zgodne jest z ogólnie przyjętymi standardami moralnymi, takimi jak uczciwość czy dobra wola.

Zgoła inne kryteria oceny poziomu sprawiedliwości procesów decyzyjnych sformułowali Thibaut i Walker (1975). Definiują oni sprawiedliwość proceduralną jako zawierającą w sobie dwa rodzaje ocen: a) ocenę kontroli procesu, a więc ocenę tego, w jakim stopniu jednostki, których dotyczyć miały określone decyzje, mogły prezentować swój punkt widzenia i swoje racje w ramach procesu podejmowania decyzji; a także b) ocenę kontroli decyzji, a więc ocenę tego, w jakim zakresie jednostki miały bezpośredni wpływ na podjęcie określonych decyzji. Kryteria sformułowane przez Thibaut i Walker (1975) określają więc dany proces decyzyjny jako sprawiedliwy proceduralnie w takim zakresie, w jakim zainteresowane jednostki mogą mieć bezpośredni lub pośredni wpływ na ostateczny kształt decyzji, które ich dotyczą. Definicja ta podkreśla więc instrumentalną wartość sprawiedliwości proceduralnej. Sprawiedliwe

procedury, a więc takie, które biorą pod uwagę stanowisko i punkt widzenia zainteresowanych jednostek, z większym prawdopodobieństwem pozwalają bowiem jednostkom oczekiwać korzystnych wyników.

3.3.4. Kryterium sprawiedliwości interakcyjnej

W badaniach wyróżnia się, obok sprawiedliwości proceduralnej, jeszcze jedno kryterium niezwiązane bezpośrednio z korzystnością otrzymywanych przez jednostki wyników. Jest to kryterium sprawiedliwości interakcyjnej, które dotyczy sposobu traktowania obywateli przez władze oraz jakości ich wzajemnych interakcji. Wiele badań wskazuje, że dla ludzi mających kontakt z władzami ważne jest, w jaki sposób są traktowani, niezależnie od tego, czy otrzymane wyniki są korzystne czy też nie (Bies 2001). Za najważniejszy przejaw sprawiedliwości interakcyjnej najczęściej uznaje się traktowanie innych z szacunkiem, tłumaczenie im powodów, dla których podejmuje się określone decyzje, wysłuchiwanie uwag tych, których decyzje te dotyczą, odpowiadanie na ewentualne pytania oraz wykazywanie empatii (Skarlicki i Folger 1997; Brockner i Wiesenfeld 1996). Nie jest jednak jasne, na ile tak rozumiana sprawiedliwość interakcyjna stanowi kryterium niezależne i odrębne od sprawiedliwości proceduralnej. Częstokroć sprawiedliwość interakcyjną traktuje się jako komponent sprawiedliwości proceduralnej (Skarlicki i Folger 1997; Brockner i Wiesenfeld 1996). W niniejszej pracy opowiadam się jednak za teoretycznym i empirycznym rozdzieleniem obydwu konstruktów. Przemawiają za tym przede wszystkim przesłanki teoretyczne. Mianowicie w definicjach sprawiedliwości proceduralnej wskazuje się na te działania decydentów, które mogą mieć bezpośrednie przełożenie na to, jakie decyzje zostaną podjęte w konkretnych sytuacjach. Z kolei względy sprawiedliwości interakcyjnej rozumie się jako te elementy zachowania władz, które dotyczą jakości interakcji z obywatelami, lecz nie mają bezpośredniego związku z podejmowanymi decyzjami.

3.3.5. Podsumowanie omówionej literatury przedmiotu

Z omówionej w poprzednich sekcjach literatury przedmiotu wynika kilka ważnych wniosków. Przede wszystkim dość powszechnie uznaje się, że kary przewidziane za nieprzestrzeganie prawa nie są najważniejszym czynnikiem determinującym praworządność obywateli. Literatura wskazuje na znaczne ograniczenia perspektywy punitywnej w wyjaśnianiu posłuszeństwa obywateli względem prawa. Ponadto wiele badań podkreśla, że czynniki normatywne odgrywają w tym względzie samoistną rolę. Wśród czynników normatywnych wpływających na dobrowolne przestrzeganie prawa przez obywateli wymienia się przede wszystkim względy

rozmaicie definiowanej sprawiedliwości. Literatura wskazuje, że sprawiedliwość otrzymywanych wyników, sprawiedliwość sposobu podejmowania decyzji oraz uczciwy sposób traktowania jednostek przez decydentów wpływają pozytywnie na ostateczne reakcje jednostek.

Twierdzenia zaprezentowane powyżej, dotyczące niezależnego wpływu względów sprawiedliwości dystrybutywnej, proceduralnej i interakcyjnej na legitymizację władzy policji, są jednak z metodologicznego punktu widzenia dyskusyjne. Wynika to, po pierwsze, z wysoce prawdopodobnego faktu wzajemnego skorelowania wszystkich wskazanych zmiennych. Możliwe jest bowiem, na przykład, że decyzje korzystne dla jednostek powodują, że respondenci *post factum* oceniają zastosowane procedury oraz sposób zachowania władz jako sprawiedliwe. Analogicznie można również oczekiwać, że w przypadku otrzymania przez jednostki decyzji niekorzystnych zastosowane procedury oraz sposób traktowania ich przez władze zostaną *post factum* uznane za niesprawiedliwe. Fakt istnienia tego rodzaju korelacji między zmiennymi niezależnymi powoduje, że najwłaściwszą metodą szacowania wpływu tych zmiennych jest metoda regresji wielozmiennowej, w której wszystkie zmienne zostają równocześnie włączone do jednego równania regresji. Dzięki temu uniknąć można błędu specyfikacji modelu, który powoduje, że uzyskane estymatory zmiennych niezależnych są obciążone (Mycielski 2010). Z zastosowaniem tej metody do analizy danych sondażowych dotyczących legitymizacji władzy policji wiążą się jednak kolejne trudności. Przede wszystkim okazuje się, że poszczególne elementy kontaktów obywateli z policją dosyć szybko zacierają się w pamięci respondentów. Badania kryminologiczne wskazują, że do upływu roku od zajścia przestępstwa respondenci względnie dokładnie pamiętają poszczególne elementy swoich doświadczeń, zaś procesy zapominania dotyczą względnie losowych elementów doświadczenia, tj. niepowiązanych z cechami ofiary bądź wydarzenia (Gottfredson i Hindelang 1977). Oczywiście można przypuszczać, że w przypadku zwykłych kontaktów z policją, tj. nie dotyczących wydarzeń o dużym ładunku emocjonalnym, proces zapominania selektywnego może zacząć się wcześniej niż przed upływem roku. Dlatego też analizy prowadzone przy użyciu danych sondażowych należałoby ograniczyć wyłącznie do osób, które miały kontakt z policją w nieodległym czasie. Okazuje się jednak, że już przy zastosowaniu rocznej cezur w badaniu sondażowym jedynie nieznaczna część respondentów miała kontakt z policją w oznaczonym czasie²¹. W efekcie przeprowadzenie wielozmiennowej analizy regresji na

²¹ W panelowym badaniu Tylera (2006: 13) 33% osób badanych w drugiej fali sondażu zadeklarowało kontakt z policją w ciągu roku poprzedzającego badanie. W badaniu przeprowadzonym na potrzeby niniejszego rozdziału,

podstawie danych pochodzących z sondażu o standardowej wielkości próby, ze względu na niewielką liczebność pod-próby osób, które miały niedawny kontakt z policją, może być niemożliwe.

Druga trudność metodologiczna, która wiąże się z testowaniem hipotez dotyczących niezależnego wpływu względów sprawiedliwości dystrybtywnej, proceduralnej i interakcyjnej wynika z faktu, że istotnym czynnikiem wpływającym na sposób oceny kontaktów jednostek z policją jest ogólny, poprzedzający konkretne doświadczenie, pogląd dotyczący działalności policji. W swoich badaniach nad legitymizacją władzy policji Tyler (2006) wykazał, że jednostki mające uprzednią wysoką opinię o policji z większym prawdopodobieństwem oceniają konkretne działania policji jako korzystne bądź sprawiedliwe, dystrybtywnie czy proceduralnie, niż osoby mające uprzednie niekorzystne opinie o policji. Wynik taki wskazuje na potencjalny problem dwukierunkowej przyczynowości. Badając, przy pomocy danych obserwacyjnych zebranych w badaniu sondażowym, wpływ oceny doświadczenia na legitymizację władzy policji stykamy się z sytuacją, w której obserwowany wynik może świadczyć również o wpływie odwrotnym, tj. wpływie uprzednich poglądów dotyczących legitymizacji władzy policji na ocenę konkretnego sposobu jej działania. Rozwiązanie problemu dwukierunkowej przyczynowości jest niemożliwe przy zastosowaniu danych obserwacyjnych o charakterze przekrojowym.

3.4. Badanie winietowe legitymizacji władzy policji w Polsce

W niniejszej części rozdziału testowane będą hipotezy dotyczące wpływu względów sprawiedliwości dystrybtywnej, proceduralnej oraz interakcyjnej na akceptację decyzji policji. Mówiąc precyzyjnie, testowane będą efekty główne wspomnianych zmiennych, to jest efekty mówiące o niezależnym od pozostałych predyktorów wpływie tychże zmiennych. W tym celu wykorzystane zostaną dane pochodzące z eksperymentu winietowego. Metoda eksperymentu winietowego, jak jest argumentowane poniżej, stanowi rozwiązanie wielu problemów metodologicznych, z którymi stykają się badacze zainteresowani problematyką legitymizacji władzy policji. Ta część rozdziału ma następującą strukturę. Na wstępie przedstawione są hipotezy badawcze, które będą testowane w kolejnych sekcjach rozdział. Następnie omówiona jest metodologia badań winietowych zaprezentowane są dane, na podstawie których prowadzone są analizy. Sekcja kończy się omówieniem wyników przeprowadzonych badań.

które zostanie omówione w sekcji 3.4.2., jakkolwiek kontakt z policją w ciągu ostatniego roku zadeklarowało 29% respondentów.

3.4.1. Hipotezy badawcze i metodologia badań winietowych

Na podstawie opisanej w poprzedniej części rozdziału literatury przedmiotu postawić można następujące hipotezy badawcze dotyczące wpływu poszczególnych elementów doświadczenia na legitymizację władzy policji:

H₁: względy sprawiedliwości dystrybtywnej mają pozytywny wpływ na legitymizację władzy policji, przy kontroli względów sprawiedliwości proceduralnej oraz sprawiedliwości interakcyjnej;

H₂: względy sprawiedliwości proceduralnej mają pozytywny wpływ na legitymizację władzy policji, przy kontroli względów sprawiedliwości dystrybtywnej oraz sprawiedliwości interakcyjnej;

H₃: względy sprawiedliwości interakcyjnej mają pozytywny wpływ na legitymizację władzy policji, przy kontroli względów sprawiedliwości proceduralnej oraz względów sprawiedliwości dystrybtywnej.

Hipotezy przedstawione powyżej testowane będą na podstawie danych zebranych w eksperymencie winietowym. Winietka jest krótką historyjką, w której respondentowi przedstawiona jest celowo skonstruowana przez badacza sytuacja. Historia zawarta w winietce zawiera opis sytuacji zaprojektowany w taki sposób, aby wszystkie istotne z punktu widzenia teoretycznego zmienne niezależne były w niej reprezentowane. Winietka kończy się pytaniem skierowanym do respondenta o to, jak on sam, albo osoba trzecia, powinna postąpić w opisanej sytuacji. Odpowiedź udzielona przez respondenta stanowi w prowadzonych analizach zmienną zależną. Tak skonstruowana winietka może być dołączona do badania sondażowego, w którym równocześnie dokonuje się pomiaru cech i opinii respondentów (Finch 1987; Atzmüller i Steiner 2010).

Ekspertymenty winietowe łączą w sobie zalety badań sondażowych prowadzonych na dużych próbach z zaletami randomizowanych eksperymentów (Atzmüller i Steiner 2010; Sulek 1979; Sulek 2002). Po stronie cech charakterystycznych dla sondażu należy wymienić możliwość wnioskowania z próby na populację (ang. „high external validity”), co staje się możliwe dzięki prowadzeniu badań sondażowych na dużych i losowych (a więc i reprezentatywnych dla populacji) próbach. W przypadku dołączenia eksperymentu winietowego do standardowego badania sondażowego reprezentatywność próby oraz możliwość prowadzenia wnioskowania z próby na populację staje się również cechą badania winietowego (Atzmüller i Steiner 2010).

Tradycyjne badania sondażowe zazwyczaj charakteryzują się jednak niską rzetelnością wewnętrzną (ang. „low internal validity”), co oznacza, że dokładność z jaką badacze są w stanie mierzyć interesujące ich zjawiska może być niska (Sztabiński 2011). Wynika to między innymi ze stosowanego w badaniach sondażowych biernego typu pomiaru, w którym badacz nie jest w stanie dokonywać pożądanых interwencji. W efekcie zmienne występujące w próbie mogą być ze sobą silnie skorelowane (jak na przykład korelacja wykształcenia i zarobków), bądź też może zajść sytuacja, w której interesujące badacza kombinacje zmiennych w ogóle nie występują w próbie (przykładowo wszystkie osoby, które otrzymały od policji wysoki mandat mogą deklarować, że zastosowane procedury były niesprawiedliwe). Obydwie te sytuacje mogą spowodować, że wnioskowanie o niezależnym wpływie poszczególnych zmiennych stanie się niemożliwe. Ta jednak niepożądana cecha tradycyjnych badań sondażowych jest wyeliminowana w badaniach winietowych dzięki stosowanej w nich randomizacji bodźca (Morgan i Winship 2007; Gerber i Green 2012). Klasyczne eksperymenty, a także eksperymenty winietowe, dzięki losowemu przydzielaniu bodźców respondentom charakteryzują się aktywną formą pomiaru. Oznacza to, że badacz już na etapie planowania eksperymentu może określić rozkład łączny zmiennych niezależnych. W efekcie nie występuje sytuacja niepożądanego skorelowania ważnych z punktu widzenia teoretycznego zmiennych niezależnych bądź braku ich określonych kombinacji w próbie. Wadą jednak klasycznych eksperymentów jest ich niereprezentatywność – pomimo, że bodźce przypisywane są w nich losowo, to same eksperymenty częstokroć prowadzone są na próbach nielosowych. Jak już zostało wspomniane, w eksperymentach winietowych wada ta rekompensowana jest poprzez dołączenie eksperymentu do badania sondażowego realizowanego na losowej i reprezentatywnej próbie ludności. Eksperymenty winietowe wydają się więc być idealnym połączeniem klasycznych randomizowanych eksperymentów i badań sondażowych. Łączą one zalety obydwu tych metod, jednocześnie dając możliwość wyeliminowania ich wad.

Metoda eksperymentów winietowych stanowi rozwiązanie wspomnianych problemów dotychczasowych badań nad legitymizacją władzy policji. Po pierwsze, aktywny pomiar stosowany w eksperymentach winietowych prowadzi do sytuacji, w której wszystkim respondentom biorącym udział w badaniu przypisany jest zaplanowany przez badacza scenariusz winietowy. W efekcie na pytania dotyczące legitymizacji władzy policji odpowiadają nie tylko respondenci, którzy mieli kontakt z policją w ciągu ostatniego roku, ale również i ci, którzy tego kontaktu nie mieli. Ponadto zastosowanie aktywnej formy pomiaru rozwiązuje problem wynikający z tego, że oceny dotyczące doświadczeń obywateli z policją

mogą warunkować się wzajemnie. Przypisanie respondentom konkretnych scenariuszy winietki, a więc i wariantów zmiennych niezależnych, powoduje, że ich rozkłady będą od siebie niezależne i możliwe stanie się wnioskowanie o niezależnym wpływie poszczególnych zmiennych. Ponadto, losowe przypisanie scenariuszy winietek respondentom spowoduje, że poszczególne czynniki winietki (w tym konkretnym wypadku elementy doświadczeń z policją) będą również niezależne od uprzednich poglądów respondentów dotyczących legitymizacji władzy policji.

3.4.2. Charakterystyka przeprowadzonego eksperymentu winietowego oraz charakterystyka zbioru danych

W celu weryfikacji postawionych hipotez badawczych przeprowadzone zostało badanie z zastosowaniem eksperymentu winietowego. Odpowiedni scenariusz winietowy został dołączony do badania sondażowego typu OMNIBUS. Badanie to przeprowadzone zostało na zlecenie Autorki niniejszej pracy przez Centrum Badania Opinii Społecznej w 2013 roku w dniach 31 lipca – 7 sierpnia na losowej reprezentatywnej próbie dorosłych mieszkańców Polski. Badanie zostało zrealizowane przy zastosowaniu metody CAPI. Koszty badania pokryte zostały z dotacji przedmiotowej w Instytucie Socjologii Uniwersytetu Warszawskiego otrzymanej w 2012 roku²². W związku z tym, że legitymizacja władzy policji nie była jak dotąd badana przy użyciu metody eksperymentów winietowych, nie można było odwołać się do istniejącego już i sprawdzonego scenariusza winietki. Dlatego też wykorzystywany w badaniu scenariusz nie był testowany w badaniach pilotażowych. Poniżej przedstawiony jest sposób jego konstrukcji.

Jak wskazano już powyżej, kluczowe w konstrukcji winietki jest to, aby sytuacja przedstawiona respondentom zawierała przemyślaną kombinację zmiennych niezależnych, które potencjalnie współodpowiadają za obserwowaną wartość zmiennej zależnej. Chodzi zarówno o to, aby kombinacja ta zawierała wszystkie zmienne pożądane z punktu widzenia teoretycznego, jak i o to, aby poszczególne elementy scenariusza przedstawionego respondentom odpowiadały naturalnym doświadczeniom respondentów. Przedstawienie bowiem respondentowi sytuacji nierealistycznej może doprowadzić do tego, że uzyskane wyniki będą artefaktami (Finch 1986). Z tego powodu w konstrukcji scenariusza winietki postanowiono odwołać się do prawdopodobnie najczęstszej formy kontaktu jednostek z policją, to jest kontaktu w kontekście przewinień drogowych. Dane amerykańskie wskazują, że zatrzymania przez policję drogową są najbardziej typową formą kontaktu obywateli z policją. W 2001 roku tego typu

²² Tytuł projektu „Obywatelskie posłuszeństwo względem władz – przypadek Polski”, nr DSM 102600/14.

doświadczenia stanowiły 52% wszystkich kontaktów z policją w tym kraju (Engel 2005: 453; Ward i inni 2011: 252). Można przypuszczać, że zatrzymania przez policję drogową stanowią typową formę kontaktów obywateli z policją również i w innych krajach. Dlatego też scenariusz opisujący kontakt z policją drogową, jako odwołujący się do bezpośrednich lub pośrednich kontaktów znacznej części obywateli, może być uznany za intuicyjnie zrozumiały dla respondentów. W celu przedstawienia zaprojektowanego scenariusza winietowego w sposób najbardziej zrozumiały najpierw zostanie zaprezentowana jego treść, a następnie omówione zostaną poszczególne jego elementy.

SCENARIUSZ BAZOWY

Proszę sobie wyobrazić następującą sytuację. 50-letnia kobieta jedzie samochodem po pustej wiejskiej drodze. Kobieta jedzie nieznacznie przekraczając dozwoloną przez prawo prędkość. Zatrzymuje ją policja.

1. Po jej zatrzymaniu policjanci ... (1) ...

- a. dokładnie wyjaśniają, na czym polegało jej wykroczenie.*
- b. nie wyjaśniają jej, jakie popełniła wykroczenie.*

2. W trakcie kontroli policjanci ... (2) ...

- a. są nieuprzejmi i pozwalają sobie na złośliwe uwagi pod adresem kobiety.*
- b. traktują kobietę uprzejmie i z szacunkiem.*

Polskie prawo przewiduje, że za jazdę z niedozwoloną prędkością, w zależności od okoliczności, policja może udzielić mandatu w wysokości od 150 do 300 zł.

3. Kobiecie przyznano mandat w wysokości... (3)

- a. minimalnej – 150 zł.*
- b. maksymalnej – 300 zł.*

4. Proszę powiedzieć, czy Pana/i zdaniem:

kobieta powinna nie przyjmować mandatu i odwołać się od decyzji policji

czy też:

kobieta powinna przyjąć mandat i zapłacić wyznaczoną karę.

Powyższy scenariusz zawiera trzy czynniki winietki (bodźce czy też zmienne niezależne), oznaczone numerami od 1 do 3. Każdy zaś czynnik winietki ma dwa możliwe poziomy (dwie wartości oznaczone literami a i b), z których tylko jeden przedstawiany jest respondentowi. Daje to łącznie kombinację 2 x 2 x 2 winietek, a więc 8 możliwych scenariuszy, jakie mogły zostać przypisane respondentom. Postanowiono, że wykorzystany zostanie schemat przypisywania scenariuszy respondentom nazywany „between-subject assignment: (Atzmüller i Steiner 2010), co oznacza, że jednemu respondentowi zostanie losowo przydzielony dokładnie jeden scenariusz winietowy.

Celem prowadzonego badania było zbadanie czynników warunkujących postawę bezwzględnej legitymizacji władzy policji, to jest legitymizacji z wykluczeniem czynników moralnych, które to częstokroć uzasadniają postawę respondentów względem czynów niezgodnych z prawem (Tyler 2006: 4). Dlatego też postanowiono pytać respondentów o akceptację władzy policji w sytuacji jedynie nieznacznego przekroczenia prawa, a więc wtedy, gdy działanie niezgodne z prawem nie pociąga za sobą dodatkowych konsekwencji w postaci narażenia życia lub zdrowia innych osób. W związku z tym w zaprojektowanym scenariuszu przedstawiono respondentom sytuację kobiety w średnim wieku, która jadąc po pustej wiejskiej drodze nieznacznie przekracza dozwoloną przez prawo prędkość.

Operacjonalizacja względów sprawiedliwości proceduralnej (czynnik pierwszy winietki) odwołuje się do kryterium arbitralności w działaniu policji. Badania wskazują (Skarlicki i Folger 1997), że za sprawiedliwe proceduralnie uznaje się te decyzje władz, które są uzasadnione z perspektywy dostępnych danych i faktów dotyczących analizowanej sprawy (kryteria braku uprzedzeń oraz dokładności Leventhala). Decyzje takie, w przeciwieństwie do decyzji podejmowanych w sposób arbitralny, a więc według indywidualnego „widzi mi się” władz, uznaje się za sprawiedliwe z tego powodu, że w sposób możliwie ścisły realizują one zapisy prawa i w związku z tym nie służą realizacji interesów zaangażowanych osób. Dlatego też sposób postępowania policji został określony jako sprawiedliwy bądź niesprawiedliwy w tym sensie, że policja dokładnie wyjaśnia na czym polegało wykroczenie kobiety bądź też nie udziela niezbędnych wyjaśnień. Trzeba przyznać, że wybrane kryterium arbitralności nie jest najczęściej stosowanym kryterium w badaniach empirycznych. Sprawiedliwość proceduralna jest znacznie częściej operacjonalizowana poprzez kryterium kontroli procesu zaproponowane przez Thibaut i Walkera (Brockner i inni 2001). Można jednak mieć wątpliwości, czy kryterium to, zastosowane do przypadku kontaktu obywateli z policją w związku z przewinieniem drogowym, rzeczywiście uosabiałyby względy sprawiedliwości proceduralnej. Branie pod uwagę zdania obywateli w trakcie podejmowania decyzji dotyczącej kary za określone przewinienie ma niewiele wspólnego ze sprawiedliwym proceduralnie, a więc bezstronnym, procesem podejmowania decyzji. Dopuszczenie obywatela do głosu i uwzględnienie jego racji oznacza, w sensie ścisłym, uchybienie zasadom sprawiedliwości proceduralnej i kierowanie się interesem zaangażowanych osób. W argumentacji tej kładzie się nacisk na rozumienie sprawiedliwości proceduralnej jako zgodności postępowania decydentów z prawnie określonymi standardami postępowania. Standardy te, sformułowane w sposób ogólny i abstrakcyjny, teoretycznie przynajmniej nie pozostawiają miejsca na żadną arbitralność ze

strony decydentów. W przedstawionym scenariuszu winietowym wyjaśnienie, na czym polegało wykroczenie, choć nie pozwala zatrzymanej kobiecie wpłynąć na wysokość mandatu, to upewnia ją, że została potraktowana zgodnie z procedurami obowiązującymi policjantów zaś sama wysokość mandatu odpowiada randze przewinienia.

Drugi czynnik winietki odnosi się do względów sprawiedliwości interakcyjnej, a więc do sposobu traktowania kobiety przez policję. Jako że w literaturze przedmiotu podkreśla się, że sprawiedliwy interakcyjnie sposób postępowania oznacza okazywanie szacunku drugiej stronie, postanowiono w sposób bezpośredni określić postępowanie policji jako uprzejme i przejawiające szacunek, bądź też nieuprzejme i złośliwe. Ostatni czynnik winietki, czynnik sprawiedliwości dystrybtywnej, odnosi się do stosunku przewinienia względem otrzymanej kary. Jest wiele sposobów, w jakie można by określać, czy stosunek ten jest sprawiedliwy czy też nie. Wszystkie jednak teorie podkreślają, że dla zainteresowanych jednostek liczy się względny charakter otrzymanych wyników – to jest w porównaniu do pewnych określonych ram referencyjnych. Punktem odniesienia mogą być wyniki innych osób bądź też uprzednio ukształtowane oczekiwania jednostek. Postanowiono jednak, dążąc do tego, aby scenariusz winietki był możliwie krótki i zrozumiały, nie wprowadzać do niego dodatkowych bohaterów. Odwołano się natomiast do obecnych w taryfikatorze mandatów i w praktyce policyjnej tzw. „widełek”, które dla poszczególnych przewinień określają możliwy zakres kar²³. Taryfikator ten określa, na przykład, że za przekroczenie prędkości o zakres od 11 do 20 km/h policja może udzielić mandatu w wysokości od 50 do 100 zł. Dlatego też scenariusz winietki określa minimalną i maksymalną wartość mandatu, co stanowić ma dla respondentów odpowiedni punkt odniesienia. Respondent jest bowiem informowany, że „za jazdę z niedozwoloną prędkością, w zależności od okoliczności, policja może udzielić mandatu w wysokości od 150 zł do 300 zł”. Na tle tej informacji, która pozwoli ocenić respondentowi, na ile kara udzielona przez policję jest korzystna bądź krzywdząca, pojawia się informacja o wysokości mandatu, jaki otrzymała kobieta. Dwa poziomy sprawiedliwości dystrybtywnej określają zatem, że kara udzielona przez policję jest w wysokości minimalnej – 150 zł., bądź też maksymalnej – 300 zł. Trzeba stwierdzić, że określony w winietce zakres kar (150-300 zł) nie odpowiada stawkom przewidzianym przez taryfikator w przypadku nieznacznego przekroczenia prędkości. Mieści się on natomiast w zakresie możliwych mandatów za przekroczenie prędkości wahającym się od 0 do 500 złotych. Konieczność przeprowadzenia tego rodzaju manipulacji wynikała z faktu,

²³ Wysokości kar przywołane w scenariuszu winietowym odpowiadają kwotom opisanym w taryfikatorze na dzień realizacji badania, to jest przełom lipca i sierpnia 2013 r.

że zachodziła możliwość nałożenia się na siebie dwóch rodzajów czynników: to jest czynnika sprawiedliwości dystrybtywnej, rozumianego w tym wypadku jako stosunek wykroczenia do otrzymanej kary oraz drugiego czynnika, to jest konkretnej wysokości kary. W związku z tym, że respondenci pytani są na końcu winietki o to, czy kobieta powinna zaakceptować karę czy też nie, możliwe było, że podana wysokość kary będzie wywierać samoistny wpływ na wartość zmiennej zależnej. Innymi słowy, niezależnie od stosunku kary do wykroczenia (a więc sprawiedliwości dystrybtywnej) sama wysokość mandatu może mieć wpływ na to, czy respondent uzna, że kara powinna być zaakceptowana. Można na przykład, w sytuacji określenia wysokości kary na zbyt niskim poziomie – na przykład 50 zł, spotkać się z sytuacją, gdy osoba uzna, że kara powinna być zaakceptowana tylko dlatego, że wychodzi z założenia, że o 50 zł nie warto sobie „robić zachu”. Z tych też powodów postanowiono określić możliwą wysokość mandatu jako mieszczącą się w przedziale od 150 zł i 300 zł.

Przedstawiony scenariusz winietowy kończy się pytaniem skierowanym do respondenta o to, czy nałożona przez policję kara powinna być zaakceptowana czy też kobieta powinna nie przyjmować mandatu i odwołać się od decyzji policji. Odpowiedzi respondentów na to pytanie stanowią zmienną zależną prowadzonych analiz. Opcja odpowiedzi „nie wiem/trudno powiedzieć” nie była oferowana w kafeterii odpowiedzi. W badaniu wzięło udział 904 respondentów. Rozkład zmiennej zależnej, określanej mianem „legitymizacja”, przedstawiał się następująco:

Tabela 1. Rozkład zmiennej legitymizacja.

legitymizacja	Freq.	Percent	Cum.
kobieta powinna nie przyjmować mandatu	339	37.50	37.50
kobieta powinna przyjąć mandat	478	52.88	90.38
trudno powiedzieć	79	8.74	99.12
odmowa odpowiedzi	8	0.88	100.00
Total	904	100.00	

Najwięcej respondentów, to jest 53%, uznało, że kobieta powinna przyjąć mandat udzielony jej przez policję. Niemniej jednak 38% osób stwierdziło, że kobieta powinna nie przyjmować mandatu i odwołać się od decyzji policji. Zmienna zależna ma więc znaczącą wariancję, co pozwala bez obaw prowadzić analizy statystyczne. Co więcej, zaledwie 10% badanych nie wyraziło opinii w tej sprawie. Zmienna powyższa, dla łatwości prowadzenia dalszych analiz, została zrekodowana w zmienną zero-jedynkową, gdzie opcja akceptacji mandatu oznaczona została wartością 1 zaś opcja odwołania się od decyzji policji wartością 0. Osoby, które nie

wyraziły opinii nie są brane pod uwagę w dalszych analizach. Ostateczna więc wielkość próby wynosi 817 osób.

Bodźce winietki zostały przypisane respondentom w sposób prosty losowy z równymi prawdopodobieństwami. Dlatego też analizowane zmienne niezależne mają rozkłady dwupunktowe i są nawzajem od siebie niezależne. Oznacza to, że, przykładowo, osoba, która usłyszała scenariusz z bodźcem sprawiedliwości proceduralnej w formie negatywnej „*nie wyjaśniają jej, jakie popełniła wykroczenie*” (a więc policja działa w sposób niesprawiedliwy proceduralnie), miała równe prawdopodobieństwo otrzymania bodźca sprawiedliwości interakcyjnej w formie pozytywnej „*są nieuprzejmi i pozwalają sobie na złośliwe uwagi pod adresem kobiet*”, co w formie negatywnej „*traktują kobietę uprzejmie i z szacunkiem*”.

3.4.3. Testowanie hipotez badawczych

W celu przetestowania postawionych hipotez badawczych zastosowana zostanie metoda regresji wielozmiennowej. Metoda ta, jak to już zostało wspomniane, pozwala na równoczesne oszacowanie niezależnego wpływu poszczególnych zmiennych niezależnych. Ze względu na fakt, że zmienna zależna przyjmuje dwie wartości, estymacja zostanie przeprowadzona przy zastosowaniu regresji logistycznej (Long 1997)²⁴. Analizy prowadzone są przy zastosowaniu pakietu statystycznego STATA. Powracając do przedstawionych w poprzedniej części rozdziału hipotez H₁-H₃, przypomnieć należy, że dotyczyły one efektów głównych poszczególnych zmiennych. Dla ich przetestowania wystarczy przeprowadzić regresję czynników sprawiedliwości proceduralnej, interakcyjnej i dystrybutywnej na legitymizację władzy policji. Zmienne niezależne zrekodowane zostały do postaci zmiennych zero-jedynkowych, gdzie wartość 1 odnosi się do sytuacji obecności danego rodzaju sprawiedliwości, zaś wartość 0 do jej nieobecności. Tabela 2 zaprezentowana poniżej przedstawia wyniki regresji logistycznej, w której oszacowany został wpływ poszczególnych bodźców na legitymizację władzy policji.

²⁴ Ze względu na fakt, że bodźce winietki są wzajemnie ze sobą nieskorelowane, oszacowanie ich niezależnego wpływu w tym wypadku nie wymaga stosowania regresji. Jednak ze względu na prowadzone w dalszej części tego rozdziału analizy wpływów interakcyjnych, postanowiono zachować spójność metodologiczną i posługiwać się jedną formą analiz, która jest odpowiednia zarówno dla mniej jak i bardziej skomplikowanych modeli, to jest formą regresji.

Tabela 2. Oszacowania regresji logistycznej. Model bazowy (Model 1).

Logistic regression	Number of obs	=	817
	LR chi2(3)	=	102.50
	Prob > chi2	=	0.0000
Log likelihood = -503.16997	Pseudo R2	=	0.0924

Legitymizacja	Coef.	Std. Err.	z	P> z	[95% Conf. Interval]
Sprawiedliwość proceduralna	.6519808	.1521496	4.29	0.000	.3537731 .9501885
Sprawiedliwość interakcyjna	.7350174	.1519725	4.84	0.000	.4371569 1.032878
Sprawiedliwość dystrybucyjna	1.157289	.1524797	7.59	0.000	.8584345 1.456144
Constant	-.908685	.1530502	-5.94	0.000	-1.208658 -.6087121

Wyniki zilustrowane w tabeli 2 wskazują, że wszystkie zmienne niezależne mają istotny statystycznie i pozytywny wpływ na akceptację decyzji policji. Mówiąc o „wpływie” należy w tym wypadku mieć na myśli różnicę w przewidywanej wartości zmiennej zależnej pomiędzy sytuacją, gdy dany aspekt postępowania policji był sprawiedliwy a sytuacją, gdy był on niesprawiedliwy. Wartości estymatorów dla poszczególnych zmiennych nie poddają się jednak bezpośredniej interpretacji ze względu na nieliniową formę funkcyjną modelu regresji logistycznej. Zmienną zależną estymowaną w tym modelu (jak to dzieje się zawsze w regresji logistycznej) jest zmienna, która stanowi nieliniową transformację zerojedynkowej zmiennej „legitymizacja”. Ma ona następującą postać:

$$\text{Ln} \left(\frac{p}{1-p} \right),$$

gdzie „p” oznacza prawdopodobieństwo sukcesu (a więc prawdopodobieństwo tego, że zmienna „legitymizacja” przyjmie wartość 1). Estymowana zmienna zależna jest więc logarytmem naturalnym ilorazu prawdopodobieństwa akceptacji decyzji policji względem nieakceptacji decyzji policji (Long 1997; Mycielski 2010). Tak zdefiniowana zmienna, zwana „logitem”, jest w sposób następujący związana ze zmiennymi niezależnymi:

$$\begin{aligned} \text{Ln} \left(\frac{p}{1-p} \right) = & b_1 * \text{Sprawiedliwość Proceduralna} + b_2 * \text{Sprawiedliwość Interakcyjna} \\ & + b_3 * \text{Sprawiedliwość Dystrybucyjna} + \text{Constant} \end{aligned}$$

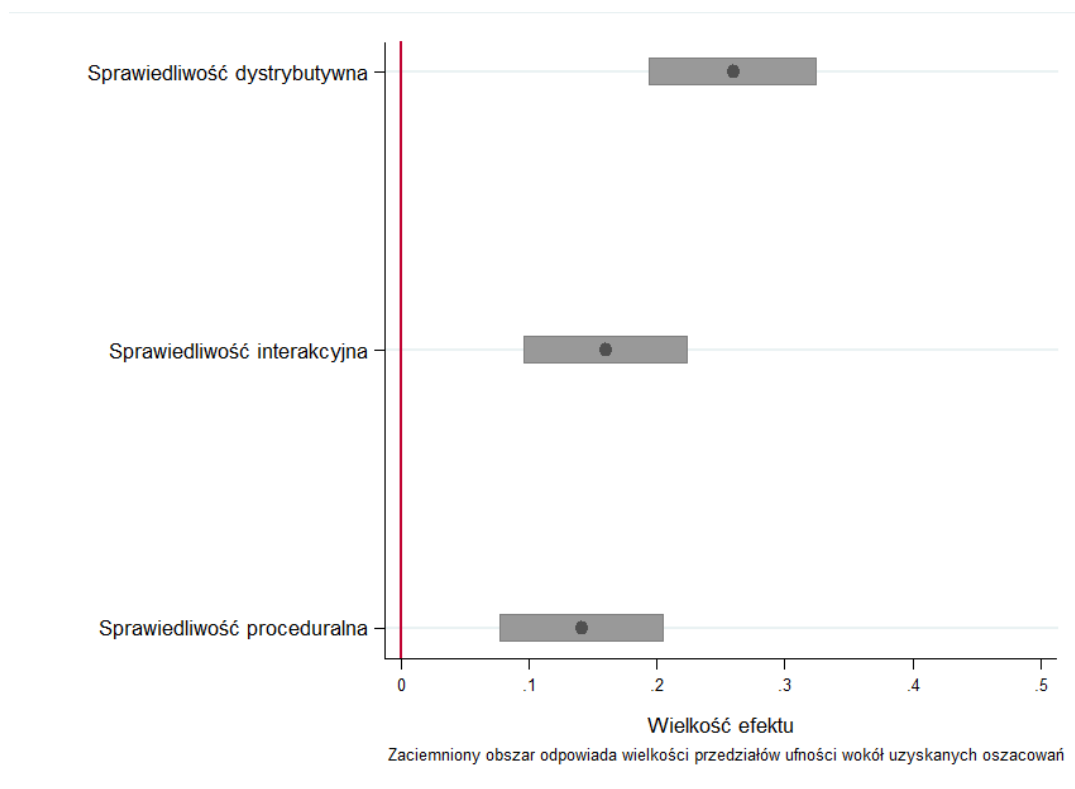
Oznacza to, że estymatory wpływu sprawiedliwości proceduralnej, interakcyjnej i dystrybucyjnej (b_1 , b_2 , b_3) związane są w sposób liniowy i addytywny nie z interesującą nas zmienną zależną, ale z jej nieliniową funkcją, tj. „logitem”. Dlatego też, w celu przedstawienia wpływu interesujących nas zmiennych niezależnych na akceptację decyzji policji, dokonać należy transformacji do postaci różnic w przewidywanych prawdopodobieństwach (por. Long

1997; Long i Freese 2006). Transformacje te mają następującą postać (w celu skrócenia zapisu wzoru nazwy zmiennych podane są w formie skróconej):

$$\frac{\text{Exp}(b1 * \text{spr. proced} + b2 * \text{spr. inter} + b3 * \text{spr. dystr} + \text{constant})}{1 + \text{Exp}(b1 * \text{spr. proced} + b2 * \text{spr. inter} + b3 * \text{spr. dystr} + \text{constant})}$$

Chcąc, przykładowo, oszacować średni wpływ sprawiedliwości proceduralnej na akceptację decyzji policji trzeba wykonać następujące kalkule. W pierwszej kolejności należy obliczyć wartość powyższego wyrażenia w sytuacji, gdy zmienna „sprawiedliwość proceduralna” przyjmuje wartość 1, zaś zmienne „sprawiedliwość interakcyjna” i „sprawiedliwość dystrybucyjna” przyjmują wartości średnie z próby. Otrzymana wartość oznacza przewidziane na podstawie modelu prawdopodobieństwo akceptacji decyzji policji w sytuacji, gdy policja postępowała w sposób sprawiedliwy proceduralnie. Oznaczmy wartość tę jako $P(\text{legitim}=1 / \text{proced}=1)$. Następnie od otrzymanej wartości należy odjąć wartość powyższego wyrażenia w sytuacji, gdy zmienna „sprawiedliwość proceduralna” przyjmuje wartość 0, a co za tym idzie, czynnik b_1 zeruje się, zaś pozostałe zmienne niezależne przyjmują wartości średnie z próby. Oznaczmy to wyrażenie jako $P(\text{legitim}=1 / \text{proced}=0)$, co jest równoważne prawdopodobieństwu akceptacji decyzji policji w sytuacji, gdy policja postępuje w sposób niesprawiedliwy proceduralnie. Różnica między tymi dwoma wyrażeniami $P(\text{legitim}=1 / \text{proced}=1) - P(\text{legitim}=1 / \text{proced}=0)$ jest miarą wpływu sprawiedliwości proceduralnej na prawdopodobieństwo akceptacji decyzji policji *ceteris paribus*. Obliczenia wpływu poszczególnych zmiennych niezależnych na poziom akceptacji decyzji policji wykonane zostały, wedle podanego powyżej wzoru, przy użyciu komendy *predictnl* w pakiecie statystycznym STATA. Wyniki zaprezentowano na wykresie 1 przedstawionym poniżej.

Wykres 1. Efekty główne zmiennych niezależnych przeliczone na podstawie oszacowań modelu bazowego (Model 1).

Wykres zamieszczony powyżej przedstawia efekty główne interesujących nas zmiennych niezależnych, to jest niezależny wpływ poszczególnych zmiennych na prawdopodobieństwo akceptacji decyzji policji. Prezentowane są również przedziały ufności poszczególnych oszacowań (dokładne wartości oszacowań wraz z przedziałami ufności zamieszczone są w tabeli 3.A.1 znajdującej się w załączniku). Wyniki te wskazują, że wszystkie względy sprawiedliwości mają istotny i pozytywny wpływ na akceptację decyzji policji. Tak więc niezależnie od tego, czy w opisanej sytuacji policja wymierzyła minimalną czy też maksymalną karę a także niezależnie od tego, czy traktowała kobietę z szacunkiem czy też nie, sam proceduralnie sprawiedliwy sposób postępowania policji istotnie – o 14 punktów procentowych – zwiększa prawdopodobieństwo akceptacji decyzji policji. W sposób podobny można interpretować wpływ względów sprawiedliwości interakcyjnej, oszacowany na 16 punktów procentowych. Przeprowadzona analiza regresji wskazuje, że najistotniejsza dla akceptacji kary jest jednak sprawiedliwość dystrybutywna, a więc to, czy wymierzona kara stanowiła minimum czy też maksimum tego, co było dopuszczone prawnie w danej sytuacji. Wpływ ten został oszacowany na 26 punktów procentowych. Wszystkie zaprezentowane efekty są istotne statystycznie. Przedziały ufności dla sprawiedliwości proceduralnej i interakcyjnej niemal się pokrywają, co wskazuje, że względy te działają z taką samą siłą. Co ważne, przedziały ufności

dla efektu sprawiedliwości dystrybtywnej nieomal nie pokrywają się z przedziałami oszacowanymi dla względów sprawiedliwości proceduralnej i interakcyjnej. Z dużym prawdopodobieństwem możemy więc uznać, że wpływ tego czynnika jest istotnie silniejszy niż wpływ sprawiedliwości proceduralnej i interakcyjnej. Otrzymane wyniki można traktować z tym większą dozą zaufania, że w sposób minimalny są one zależne od postaci szacowanego modelu. W przypadku analiz opartych na danych obserwacyjnych oszacowane wartości estymatorów częstokroć zależą od tego, jakie inne zmienne niezależne włączone zostały do modelu. Sytuacja taka zachodzi wówczas, gdy nowe zmienne wprowadzane do modelu skorelowane są zarówno z interesującymi nas zmiennymi niezależnymi jak i ze zmienną zależną (Mycielski 2010). Sytuacja taka nie powinna jednak mieć miejsca w przypadku, gdy analizy prowadzone są na podstawie danych eksperymentalnych, a więc gdy zmienne niezależne, w postaci bodźców, przydzielone są respondentom w sposób losowy i nie są skorelowane z obserwowanymi charakterystykami respondentów (Gerber i Green 2012). Tak też powinno być w przypadku analizowanych tutaj danych pochodzących z eksperymentu winietowego. Zdarzyć się jednak może, że proces randomizacji bodźca zawiedzie (Imai 2005). Choć sytuacja korelacji bodźca z charakterystykami respondentów jest bardzo mało prawdopodobna, to jednak, ze względu na losowy proces przyporządkowywania bodźca, nie można jej wykluczyć. Dlatego oszacowany zostanie osobny model (Model 2), do którego włączone zostaną podstawowe zmienne kontrolne. Dodanie zmiennych kontrolnych do modelu regresji nie powinno zmienić oszacowań wpływu bodźców winietki w sytuacji, gdy randomizacja przebiegła prawidłowo. Model uzupełniony więc został następującymi zmiennymi:

„płeć” – płeć respondenta: 0 dla mężczyzn, 1 dla kobiety;

„wiek” – wiek respondenta;

„wyższe wykształcenie” – przyjmuje wartość 1 dla osób z dyplomem uniwersyteckim oraz wartość 0 dla pozostałych badanych;

„religijność” – zdaje sprawę z udziału respondentów w praktykach religijnych. Zmienna przyjmuje wartość 1 dla osób uczestniczących w nabożeństwach nie rzadziej niż raz w tygodniu oraz wartość 0 dla osób uczestniczących rzadziej lub wcale nieuczestniczących;

„samochód” – zmienna przyjmuje wartość 1 jeżeli respondent jeździ samochodem przynajmniej kilka razy w miesiącu oraz wartość 0 jeżeli respondent jeździ samochodem rzadziej lub wcale nie jeździ;

„kontakt z policją” – przyjmuje wartość 1 jeżeli respondent miał jakikolwiek kontakt z policją w ciągu ubiegłego roku oraz wartość 0 w przeciwnym wypadku;

„stosunek względem prawa” – indeks stosunku względem prawa i policji, gdzie 0 oznacza niską ocenę dla działającego w Polsce prawa zaś 10 ocenę wysoką²⁵;

„poparcie dla policji” – zmienna przyjmuje wartość 1 jeżeli respondent popiera sposób działania policji w swojej okolicy oraz wartość 0 w przeciwnym wypadku.

Wyniki oszacowania modelu z uwzględnieniem powyższych zmiennych kontrolnych zaprezentowane są w tabeli 3.

Tabela 3. Oszacowania regresji logistycznej. Model z uwzględnieniem zmiennych kontrolnych (Model 2).

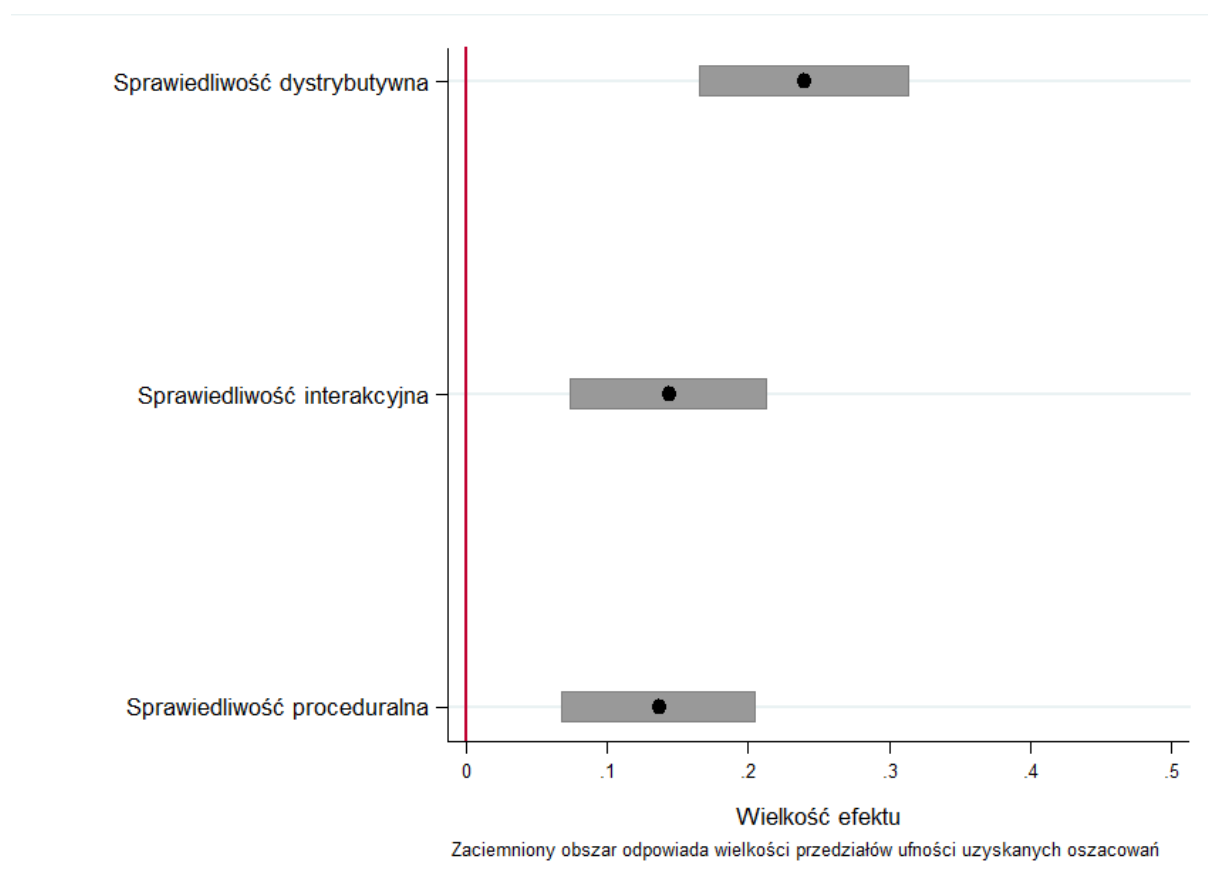
Logistic regression	Number of obs	=	700			
	LR chi2(11)	=	95.52			
	Prob > chi2	=	0.0000			
Log likelihood = -428.76627	Pseudo R2	=	0.1002			

Legitymizacja	Coef.	Std. Err.	z	P> z	[95% Conf. Interval]	
-----+-----						
Sprawiedliwość proceduralna	.5918086	.1648514	3.59	0.000	.2687057	.9149114
Sprawiedliwość interakcyjna	.6982116	.1655483	4.22	0.000	.373743	1.02268
Sprawiedliwość dystrybucyjna	1.034004	.1654177	6.25	0.000	.7097911	1.358216
Płeć	.1859355	.1777734	1.05	0.296	-.1624938	.5343649
Wyższe wykształcenie	.1397647	.2114955	0.66	0.509	-.2747589	.5542883
Wiek	.0055772	.0050578	1.10	0.270	-.0043359	.0154903
Religijność	.4801716	.167466	2.87	0.004	.1519443	.8083989
Samochód	-.0157742	.1893842	-0.08	0.934	-.3869603	.3554119
Stosunek względem prawa	.2003461	.1230076	1.63	0.103	-.0407444	.4414365
Kontakt z policją	-.0048034	.1816755	-0.03	0.979	-.3608808	.3512741
Poparcie dla policji	.261847	.1765175	1.48	0.138	-.084121	.6078151
Constant	-1.526767	.3509109	-4.35	0.000	-2.21454	-.838994

²⁵ Indeks powstał poprzez zsumowanie i uśrednienie odpowiedzi na pytania: „Prawo w Polsce jest stosowane jednakowo wobec wszystkich”, „Polskie prawo przewiduje sprawiedliwe kary zarówno za drobne jak i za duże przestępstwa”, „W Polsce policja zawsze stara się chronić interesy obywateli”.

Spośród dodanych zmiennych kontrolnych jedynie uczestnictwo w nabożeństwach religijnych ma istotny na standardowym (5-procentowym) poziomie wpływ na poziom akceptacji decyzji policji. Wpływ ten może wynikać z faktu, że religijność uznawana jest za czynnik sprzyjający postawom legalistycznym (Billings i Scott 1994). Wpływ istotny na 10-procentowym poziomie ufności ma również stosunek respondentów względem prawa i policji. Wykres 2 zamieszczony poniżej przedstawia efekty główne zmiennych niezależnych oszacowane na podstawie Modelu 2 (tabela 3.A.1 z dokładnymi wartościami oszacowań dla modelu bazowego i rozszerzonego zamieszczona została w załączniku).

Wykres 2. Efekty główne zmiennych niezależnych przeliczone na podstawie oszacowań modelu rozszerzonego (Model 2).

Powyższe wyniki wskazują, że wpływ poszczególnych czynników winietki uległ jedynie nieznacznym zmianom w porównaniu do poprzedniego modelu. Porównując dane z wykresu 2 z danymi z wykresu 1 (bądź porównując wartości oszacowań przedstawione w tabeli 3.A.1 w załączniku) można zauważyć, że oszacowanie dla sprawiedliwości proceduralnej zmieniło się o 0,4 punktu procentowego, dla sprawiedliwości interakcyjnej o 1,6 punktu procentowego, zaś dla sprawiedliwości dystrybutywnej o 2 punkty procentowe.

3.5. Analiza wpływów interakcyjnych: dlaczego sposób działania policji może mieć znaczenie²⁶?

Teorie oraz analizy zaprezentowane w poprzedniej części rozdziału koncentrowały się na sprawdzeniu, czy względy sprawiedliwości dystrybtywnej, proceduralnej oraz interakcyjnej są od siebie niezależne w warunkowaniu akceptacji obywateli dla decyzji policji. Wyniki uzyskane w tych analizach są, w głównym swym zarysie, zgodne z wieloma wcześniejszymi badaniami i wskazują, że oceny poszczególnych elementów kontaktów obywateli z policją działają niezależnie od siebie. Oznacza to, że oceny te, pomimo naturalnie występującej między nimi korelacji, nie mogą być do siebie nawzajem zredukowane i nie stanowią swoich substytutów. Uzyskane wyniki wymagają postawienia dodatkowych pytań dotyczących źródeł obserwowanych efektów. Znaczenie względów dystrybtywnych, odnoszących się w sposób bezpośredni do otrzymywanych przez jednostki alokacji, wydaje się zrozumiałe w świetle wspomnianych już teorii, takich jak „equity theory” bądź „relative deprivation theory”. Trudniej jednak uzasadnić dlaczego względy sprawiedliwości proceduralnej oraz interakcyjnej wykazują w tym względzie istotny wpływ. Innymi słowy wyjaśnienia wymaga, dlaczego sprawiedliwy sposób podejmowania decyzji oraz uprzejmy sposób traktowania obywateli przez władze mogą skłaniać jednostki do akceptacji wyników dla nich niesprawiedliwych bądź też niekorzystnych. Literatura przedmiotu zaproponowała kilka wyjaśnień w tym względzie. Zostaną one scharakteryzowane poniżej²⁷.

W pierwszej kolejności omówiona zostanie hipoteza instrumentalna (ang. „self-interest hypothesis” lub „instrumental hypothesis”). Hipoteza ta zawiera dwa niezależne od siebie wyjaśnienia, które łączy przekonanie o instrumentalnej funkcji pełnionej przez względy sprawiedliwości proceduralnej. Pierwsze wyjaśnienie proponowane w ramach nurtu instrumentalnego zakłada, że jednostki starają się zrozumieć wydarzenia, które są negatywne lub/i niespodziewane. Za wydarzenie tego rodzaju można uznać otrzymanie przez jednostkę negatywnej decyzji bądź alokacji. W obliczu takich wydarzeń jednostki poszukują

²⁶ Wyjaśnienia wymaga zbieżność nazw: „sprawiedliwość interakcyjna” oraz „efekty/wpływy interakcyjne”. Termin „sprawiedliwość interakcyjna” odnosi się do jakości interakcji między decydentami/władzami a jednostkami. Z kolei „wpływy interakcyjne” bądź „efekty interakcyjne” stanowią terminy o sprecyzowanym znaczeniu statystycznym i odnoszą się do sytuacji, w których zmienne niezależne wprowadzone do równania regresji wzajemnie warunkują swój wpływ na zmienną zależną.

²⁷ W referowanej literaturze pojęcie „sprawiedliwości proceduralnej” używane jest w znaczeniu szerokim, a więc obejmującym nie tylko sam sposób podejmowania decyzji przez władze, lecz również i jakość interakcji między władzą a obywatelami. Z tego względu w prezentowanym przeglądzie przywoływane jest jedynie pojęcie sprawiedliwości proceduralnej, przez co rozumie się zarówno sprawiedliwy proceduralnie sposób podejmowania decyzji jak i uprzejmy sposób traktowania obywateli przez władze.

dodatkowych informacji, które byłyby w stanie nadać sens zaistniałym sytuacjom. Dlatego też, w przypadku, gdy wyniki otrzymane przez jednostki są negatywne, poddają one szczególnej uwadze i analizie zastosowane procedury decyzyjne, poszukując w nich dodatkowych informacji tłumaczących zaistniały stan rzeczy. Jednostki próbują na przykład zrozumieć, czy negatywne decyzje wynikały z zastosowania sprawiedliwych procedur, nie dając tym samym podstaw do odrzucenia otrzymanych wyników, czy też przeciwnie, miały miejsce uchybienia proceduralne dające podstawy do odrzucenia otrzymanych niekorzystnych wyników (Brockner i Wiesenfeld 1996). W tym rozumieniu względy sprawiedliwości proceduralnej są istotnym czynnikiem brany pod uwagę przez jednostki w zakresie takim, w jakim pozwalają one ocenić sprawiedliwość otrzymanych negatywnych wyników. Drugie wyjaśnienie proponowane w ramach nurtu instrumentalnego zakłada, że jednostki zainteresowane są maksymalizowaniem własnych korzyści nie tylko w chwili obecnej, lecz także i w przyszłości. Dlatego też w wyjaśnieniu tym uznaje się, że jednostki są w stanie zaakceptować niekorzystne wyniki pod warunkiem, że mają one uzasadnione nadzieje na otrzymanie w przyszłości wyników lepszych niż te obecne. Z obydwu tych założeń wynika waga przywiązywana przez jednostki do względów sprawiedliwości proceduralnej. Uznaje się bowiem, że czynniki proceduralne pełnią funkcję heurystyk, pozwalając jednostkom wnioskować o poziomie korzystności przyszłych wyników. Sprawiedliwe procedury, nawet jeśli prowadzą do uzyskania niekorzystnych wyników w chwili obecnej, mogą dawać zasadne podstawy do oczekiwania, że przyszłe decyzje będą prowadzić do sprawiedliwych, a więc i korzystnych alokacji (Brockner i Wiesenfeld 1996: 199). Sprawiedliwe procedury, jako z założenia oparte na określonych i niearbitralnych kryteriach decyzyjnych, uznaje się za bardziej stabilne w czasie, a więc i przewidywalne. Może to wpływać na większe poczucie pewności jednostek co do oczekiwanych przyszłych wyników i ich korzystnego charakteru (Brockner i Wiesenfeld 1996: 193). Z kolei niesprawiedliwe procedury mogą prowadzić do wniosku, że decyzje podejmowane są w sposób arbitralny. Z tego powodu nie dają one żadnych podstaw do wnioskowania o poziomie korzystności wyników otrzymywanych w przyszłości.

Kolejna teoria wyjaśniająca wagę, jaką jednostki przywiązują do względów proceduralnych, określana jest mianem hipotezy więzi z grupą (co stanowi moje tłumaczenie angielskiego terminu „group-value theory”). Twórcy tej koncepcji, E. Allan Lind i Tom R. Tyler (1988), twierdzą, że wyjaśnienia zawarte w nurcie instrumentalnym, a więc odnoszące się instrumentalnych kalkulacji jednostek dotyczących korzystności otrzymywanych wyników, nie są w stanie do końca wyjaśnić stopnia, w jakim jednostki przywiązują wagę do względów

sprawiedliwości proceduralnej. Teoria więzi z grupą wskazuje, że sprawiedliwość proceduralna jest istotna dla jednostek w takim zakresie, w jakim jednostki cenią swoją obecność w grupach społecznych. U podstaw tej koncepcji leży założenie, że jednostki cenią tworzone przez siebie relacje – z innymi jednostkami, z grupami czy też organizacjami. Relacje te zaspokajają podstawowe potrzeby psychologiczne jednostek, współtworząc ich tożsamość i pomagając zachować poczucie własnej wartości. Sprawiedliwe procedury stosowane względem jednostek stanowią wyraz ich wysokiego statusu w grupie i, w konsekwencji, pomagają w utrzymaniu wysokiego poczucia własnej wartości. Z kolei niesprawiedliwe procedury, które odbierane są przez jednostki jako wyraz braku szacunku, obniżają to poczucie. Dlatego też, dążąc do zaspokojenia swych podstawowych potrzeb psychologicznych, jednostki troszczą się o sprawiedliwość stosowanych względem nich procedur. Rozumowanie Linda i Tylera (1988) budzi z mojej strony jedno zastrzeżenie. Mianowicie, nie wynika z niego, jakby tego chcieli wspomniani autorzy, że sprawiedliwość proceduralna stanowi dla jednostek wartość samą w sobie. Przeciwnie, teoria więzi z grupą sugeruje, że jednostki cenią sprawiedliwość proceduralną ze względu na wymierne korzyści, w postaci zaspokojenia podstawowych potrzeb psychologicznych, jakie tego rodzaju sprawiedliwość im daje.

Teorie zaprezentowane powyżej wskazują, że istotny wpływ względów sprawiedliwości proceduralnej oraz sprawiedliwości interakcyjnej wynika z faktu, że stosowane procedury decyzyjne oraz sposób traktowania jednostek przez władze mogą być wykorzystywane jako heurystyki pozwalające wnioskować o sprawiedliwości otrzymywanych wyników, w chwili obecnej bądź też w przyszłości. W sytuacji, gdy jednostki otrzymują negatywne bądź niesprawiedliwe wyniki, sposób postępowania władz poddawany jest szczegółowej analizie i może pełnić funkcję informacyjną. Jeżeli takie wyjaśnienie niezależnego wpływu względów sprawiedliwości proceduralnej i interakcyjnej jest prawdziwe, to powinniśmy zaobserwować zróżnicowany wpływ obydwu tych czynników na akceptację decyzji policji w zależności od tego, czy mandat udzielony przez policję jest w wysokości minimalnej czy też maksymalnej. Możemy się spodziewać, że w sytuacji, gdy wysokość udzielonego mandatu jest minimalna, jednostki z większym prawdopodobieństwem będą uznawały decyzję policji jako korzystną. Możemy się również spodziewać, że w takiej sytuacji jednostki będą wykazywały znaczącą gotowość do akceptacji decyzji policji a sam sposób podejmowania decyzji przez policję oraz jakość interakcji między policją a obywatelami nie będą w sposób znaczący wpływały na ostateczną reakcję jednostek. Innych zgoła reakcji respondentów możemy oczekiwać w sytuacji, gdy mandat udzielony przez policję jest w wysokości maksymalnej. W tej sytuacji

możemy oczekiwać, że jednostki będą mniej skłonne do uznania decyzji policji za korzystną, i, co za tym idzie, „bazowy” poziom akceptacji decyzji policji będzie niski. W tej sytuacji zastosowane procedury decyzyjne oraz sposób traktowania jednostek przez policję zostaną potraktowane jako „wskazówki” pozwalające wnioskować o „prawdziwych” intencjach władz oraz sprawiedliwości otrzymanego wyniku. W rezultacie oczekuje się, że niekorzystna decyzja policji, która została podjęta przy spełnieniu wymogów sprawiedliwości proceduralnej lub/i sprawiedliwości interakcyjnej będzie znacznie częściej akceptowana niż decyzja (równie niekorzystna), podejmowana w sposób niesprawiedliwy proceduralnie lub/i niesprawiedliwy interakcyjnie. Tym samym wpływ sprawiedliwości proceduralnej oraz wpływ sprawiedliwości interakcyjnej na ostateczną reakcję jednostek wzrośnie istotnie w stosunku do sytuacji, gdy mandat udzielony przez policję był w wysokości minimalnej.

Przedstawione powyżej rozważania pozwalają na wysunięcie następujących hipotez dotyczących wpływu względów sprawiedliwości proceduralnej oraz sprawiedliwości interakcyjnej:

H₁: względy sprawiedliwości proceduralnej mają pozytywny wpływ na legitymizację władzy policji w sytuacji, gdy mandat udzielony przez policję jest w wysokości maksymalnej (warunek braku sprawiedliwości dystrybtywnej), przy kontroli względów sprawiedliwości interakcyjnej;

H₂: względy sprawiedliwości proceduralnej nie mają wpływu na legitymizację władzy policji w sytuacji, gdy mandat udzielony przez policję jest w wysokości minimalnej (warunek sprawiedliwości dystrybtywnej wyniku), przy kontroli względów sprawiedliwości interakcyjnej;

H₃: względy sprawiedliwości interakcyjnej mają pozytywny wpływ na legitymizację władzy policji w sytuacji, gdy mandat udzielony przez policję jest w wysokości maksymalnej (warunek braku sprawiedliwości dystrybtywnej), przy kontroli względów sprawiedliwości proceduralnej;

H₄: względy sprawiedliwości interakcyjnej nie mają wpływu na legitymizację władzy policji w sytuacji, gdy mandat udzielony przez policję jest w wysokości minimalnej (warunek sprawiedliwości dystrybtywnej wyniku), przy kontroli względów sprawiedliwości proceduralnej.

Powyżej sformułowane hipotezy, dotyczące wpływu względów sprawiedliwości proceduralnej oraz sprawiedliwości interakcyjnej w sytuacjach, gdy wysokość udzielonego mandatu jest minimalna bądź maksymalna, należy uzupełnić o następujące dwie hipotezy w sposób bezpośredni dotyczące istnienia efektów interakcyjnych:

H₅: różnica we wpływie względów sprawiedliwości proceduralnej na legitymizację władzy policji pomiędzy sytuacją, gdy mandat udzielony przez policję jest w wysokości maksymalnej oraz sytuacją, gdy mandat ten jest w wysokości minimalnej jest istotnie różna od zera;

H₆: różnica we wpływie względów sprawiedliwości interakcyjnej na legitymizację władzy policji pomiędzy sytuacją, gdy mandat udzielony przez policję jest w wysokości maksymalnej oraz sytuacją, gdy mandat ten jest w wysokości minimalnej jest istotnie różna od zera.

3.5.1. Testowanie efektów interakcyjnych

W niniejszej sekcji przeprowadzona zostanie weryfikacja sformułowanych powyżej hipotez badawczych. Hipotezy te mówią o istnieniu efektów interakcyjnych pomiędzy względami sprawiedliwości proceduralnej oraz sprawiedliwości interakcyjnej a względami sprawiedliwości dystrybutywnej. O istnieniu efektów interakcyjnych mówimy wówczas, gdy zmienne niezależne wzajemnie warunkują sposób swojego oddziaływania na zmienną zależną (Jaccard i Turrisi 2003; Franzese i Kam 2009). Tak istotnie jest w omawianym przypadku, gdyż oczekujemy, że względy sprawiedliwości dystrybutywnej warunkować będą sposób oddziaływania sprawiedliwości proceduralnej oraz sprawiedliwości interakcyjnej na akceptację decyzji policji. W celu przetestowania tak sformułowanych hipotez badawczych do testowanego modelu wprowadzone zostaną dodatkowe zmienne niezależne identyfikujące efekty interakcyjne między sprawiedliwością dystrybutywną a sprawiedliwością proceduralną oraz sprawiedliwością interakcyjną. Jako że zmienna interakcyjna, w sensie statystycznym, stanowi iloczyn zmiennych ją tworzących (Jaccard i Turrisi 2003), szacowany model (Model 3) będzie miał następującą postać:

$$\begin{aligned} \text{Ln} \left(\frac{p}{1-p} \right) = & b_1 * \text{Sprawiedliwość Proceduralna} + b_2 * \text{Sprawiedliwość Interakcyjna} \\ & + b_3 * \text{Sprawiedliwość Dystrybutywna} \\ & + b_4 * \text{Sprawiedliwość Proceduralna} * \text{Sprawiedliwość Dystrybutywna} \\ & + b_5 * \text{Sprawiedliwość Interakcyjna} * \text{Sprawiedliwość Dystrybutywna} \\ & + \gamma * X + \text{Constant} \end{aligned}$$

W modelu powyższym zmienną zależną, tak samo jak w poprzednich modelach, jest logit, który stanowi nieliniową transformację zmiennej „legitymizacja”. W powyższym równaniu zmienne kontrolne modelu ujęte zostały w postaci macierzy X , zaś poszczególne parametry γ stanowią miarę ich wpływu. Pozostałe elementy równania należy interpretować następująco:

b_1 – stanowi miarę wpływu sprawiedliwości proceduralnej w sytuacji, gdy mandat udzielony został w wysokości maksymalnej (decyzja niesprawiedliwa dystrybucyjnie) i, co za tym idzie, współczynnik b_4 zeruje się.

b_2 – stanowi miarę wpływu sprawiedliwości interakcyjnej w sytuacji, gdy mandat udzielony został w wysokości maksymalnej (decyzja niesprawiedliwa dystrybucyjnie) i, co za tym idzie, współczynnik b_5 zeruje się.

Współczynniki b_4 oraz b_5 są miarą wpływu zmiennych interakcyjnych. Ich znaczenie jest następujące:

b_4 – stanowi miarę tego, na ile wpływ sprawiedliwości proceduralnej w sytuacji udzielenia przez policję mandatu w wysokości minimalnej (zmienna „sprawiedliwość dystrybucyjna” = 1) odchyła się od wpływu sprawiedliwości proceduralnej w sytuacji, gdy udzielony mandat był w wysokości maksymalnej (zmienna „sprawiedliwość dystrybucyjna” = 0).

b_5 - stanowi miarę tego, na ile wpływ sprawiedliwości interakcyjnej w sytuacji udzielenia przez policję mandatu w wysokości minimalnej (zmienna „sprawiedliwość dystrybucyjna” = 1), odchyła się od wpływu sprawiedliwości interakcyjnej w sytuacji, gdy udzielony mandat był w wysokości maksymalnej (zmienna „sprawiedliwość dystrybucyjna” = 0).

Łączny więc wpływ sprawiedliwości proceduralnej w sytuacji, gdy udzielony mandat był w wysokości minimalnej jest sumą dwóch wielkości: $b_1 + b_4$. Z kolei łączny wpływ sprawiedliwości interakcyjnej w sytuacji, gdy udzielony mandat był w wysokości minimalnej jest sumą następujących wielkości: $b_1 + b_5$ (Jaccard i Turrisi 2003; Brambor, Clark i Golder 2006; Franzese i Kam 2009). Wyniki oszacowań efektów interakcyjnych zaprezentowane są w tabeli 4 zamieszczonej poniżej.

Tabela 4. Oszacowania regresji logistycznej. Model z uwzględnieniem zmiennych interakcyjnych (Model 3).

Logistic regression		Number of obs	=	698
		LR chi2(13)	=	103.23
		Prob > chi2	=	0.0000
Log likelihood = -423.17933		Pseudo R2	=	0.1087

Legitymizacja	Coef.	Std. Err.	z	P> z	[95% Conf. Interval]	
Sprawiedliwość proceduralna	.3832108	.2244163	1.71	0.088	-.0566371	.8230587
Sprawiedliwość interakcyjna	.352842	.2262514	1.56	0.119	-.0906026	.7962865
Sprawiedliwość dystrybucyjna	.4555431	.2777775	1.64	0.101	-.0888907	.9999769
Proceduralna * Dystrybucyjna	.5362289	.3359011	1.60	0.110	-.1221251	1.194583
Interakcyjna * Dystrybucyjna	.7398472	.3377578	2.19	0.028	.077854	1.40184
Płeć	.1781691	.1792792	0.99	0.320	-.1732116	.5295498
Wiek	.0043568	.0050724	0.86	0.390	-.005585	.0142985
Wyższe wykształcenie	.1235286	.2111506	0.59	0.559	-.2903189	.5373761
Religijność	.4510442	.1686664	2.67	0.007	.1204641	.7816242
Samochód	-.0624687	.1869762	-0.33	0.738	-.4289354	.303998
Stosunek względem prawa	.2020991	.1232439	1.64	0.101	-.0394546	.4436527
Kontakt z policją	-.0400935	.1829891	-0.22	0.827	-.3987456	.3185586
Poparcie dla policji	.2842884	.1776165	1.60	0.109	-.0638336	.6324104
Constant	-1.143229	.3665659	-3.12	0.002	-1.861685	-.4247732

Uzyskane Oszacowania efektów interakcyjnych mogą być interpretowane następująco²⁸. Oszacowanie wpływu zmiennej „sprawiedliwość proceduralna” (b_1) mówi o wpływie tego czynnika w sytuacji, gdy udzielony mandat był w wysokości maksymalnej (a więc zmienna „sprawiedliwość dystrybucyjna” = 0). Wpływ ten wynosi 0,38 i nie jest istotny statystycznie na standardowym (5-procentowym) poziomie istotności. Oszacowanie przy zmiennej „Proceduralna * Dystrybucyjna” mówi o tym, na ile wpływ sprawiedliwości proceduralnej, w sytuacji, gdy udzielony mandat był w wysokości minimalnej, zmienia się w stosunku do sytuacji, gdy wysokość mandatu była maksymalna. Oszacowanie tej wielkości wynosi 0,54. Oznacza to, że łączny wpływ sprawiedliwego sposobu podejmowania decyzji na akceptację tejże decyzji w sytuacji udzielenia przez policję najniższego możliwego mandatu wynosi 0,38 + 0,54, co daje 0,92. Innymi słowy, wpływ sprawiedliwego sposobu podejmowania decyzji jest znacznie wyższy w sytuacji, gdy udzielony mandat był niski (wynosi 0,92) niż w sytuacji, gdy mandat ten był maksymalny (wówczas wynosi on 0,38). Niestety, jak wskazują Ai i Norton (2003) oraz Norton, Wang i Ai (2004) tak prosta interpretacja oszacowań współczynników

²⁸ Omówione zostaną jedynie te efekty interakcyjne, które w sposób bezpośredni odnoszą się do postawionych hipotez badawczych. Z punktu widzenia statystycznego oszacowanie przy zmiennej interakcyjnej „Proceduralna * Dystrybucyjna” może być interpretowane dwukierunkowo, również jako miara tego, na ile wpływ sprawiedliwości dystrybucyjnej na akceptację decyzji policji moderowany jest przez względy sprawiedliwości proceduralnej. Ze względu jednak fakt, że postawione hipotezy precyzyjnie określają, która ze zmiennych wchodzących w skład interakcji pełni funkcję zmiennej moderującej, interpretacji zostaną poddane jedynie te efekty, które odnoszą się wprost do postawionych hipotez badawczych.

regresji w modelach nieliniowych może być myląca w zakresie tego, jaka jest właściwa wielkość efektów interakcyjnych, ich znak (a więc czy są ujemne czy dodatnie) oraz czy są one istotne statystycznie czy też nie. Podobnie jest w przypadku oszacowania efektu interakcyjnego pomiędzy sprawiedliwością dystrybutywną a sprawiedliwością interakcyjną. W tym wypadku również wydaje się, że uprzejme zachowanie ze strony policji znacząco zwiększa wpływ sprawiedliwości dystrybutywnej na poziom akceptacji decyzji policji w stosunku do sytuacji, gdy zachowanie to jest nieuprzejme. Oszacowanie efektu interakcyjnego (przy zmiennej „Interakcyjna * Dystrybutywna”) wynosi 0,74. Oznacza to, że wpływ uprzejmego zachowania policji w sytuacji, gdy udzielony mandat był w wysokości minimalnej odchyła się o 0,76 od wpływu uprzejmego zachowania policji w sytuacji, gdy wysokość mandatu była maksymalna. Łączny więc wpływ sprawiedliwości interakcyjnej w sytuacji, gdy udzielony mandat był w wysokości minimalnej wynosi $0,35 + 0,74$, co daje 1,09. Niestety, również i w tym wypadku nie jesteśmy w stanie stwierdzić na podstawie prostych wyników regresji, czy uzyskane oszacowanie nie odbiega znacząco od prawdziwej wielkości interesującego nas efektu oraz czy jest ono istotne statystycznie.

Istnieją dwa rozwiązania wspomnianego problemu nieokreślonej wielkości i istotności statystycznej efektów interakcyjnych. Jest to pakiet „clarify”²⁹ (Tomz, Wittenber, King 2003), który wylicza uśrednioną dla wszystkich respondentów wartość efektu interakcyjnego oraz odpowiednie przedziały ufności a także funkcja „inteff” zaprojektowana przez Nortona, Wang i Ai (2004) wyliczająca wartość efektu interakcyjnego dla każdego respondenta³⁰ oraz jego istotność statystyczną. Obydwa programy działają przy zastosowaniu oprogramowania STATA. Najpierw przedstawiony zostanie wyliczony przy zastosowaniu „clarify” średni wpływ względów sprawiedliwości proceduralnej na legitymizację władzy policji w sytuacji, gdy udzielony mandat był w wysokości maksymalnej oraz w sytuacji, gdy był on w wysokości minimalnej.

²⁹ Sposób działania oraz instrukcja pobrania znajdują się pod linkiem: <http://www.jstatsoft.org/v08/a01/paper>.

³⁰ W przeciwieństwie do modeli liniowych, w których przewidywane wartości zmiennych zależnych stanowią pojedyncze oszacowania (a więc są stałe dla wszystkich jednostek), w modelach nieliniowych wartości te różnią się pomiędzy jednostkami w zakresie takim, w jakim jednostki różnią się od siebie charakterystykami zmiennych niezależnych. Dlatego też przewidywany na podstawie funkcji „inteff” efekt interakcyjny nie jest jedną wartością, ale jest ciągiem wartości oszacowanych dla poszczególnych jednostek z osobna (por. Long 1997).

Tabela 5. Wpływ sprawiedliwości proceduralnej na legitymizację władzy policji w zależności od wysokości udzielonego mandatu. Efekty przeliczone na podstawie oszacowań Modelu 3 przy zastosowaniu funkcji programu „clarify”.

Dla kary na poziomie maksymalnym (kryterium sprawiedliwości dystrybutywnej niespełnione):

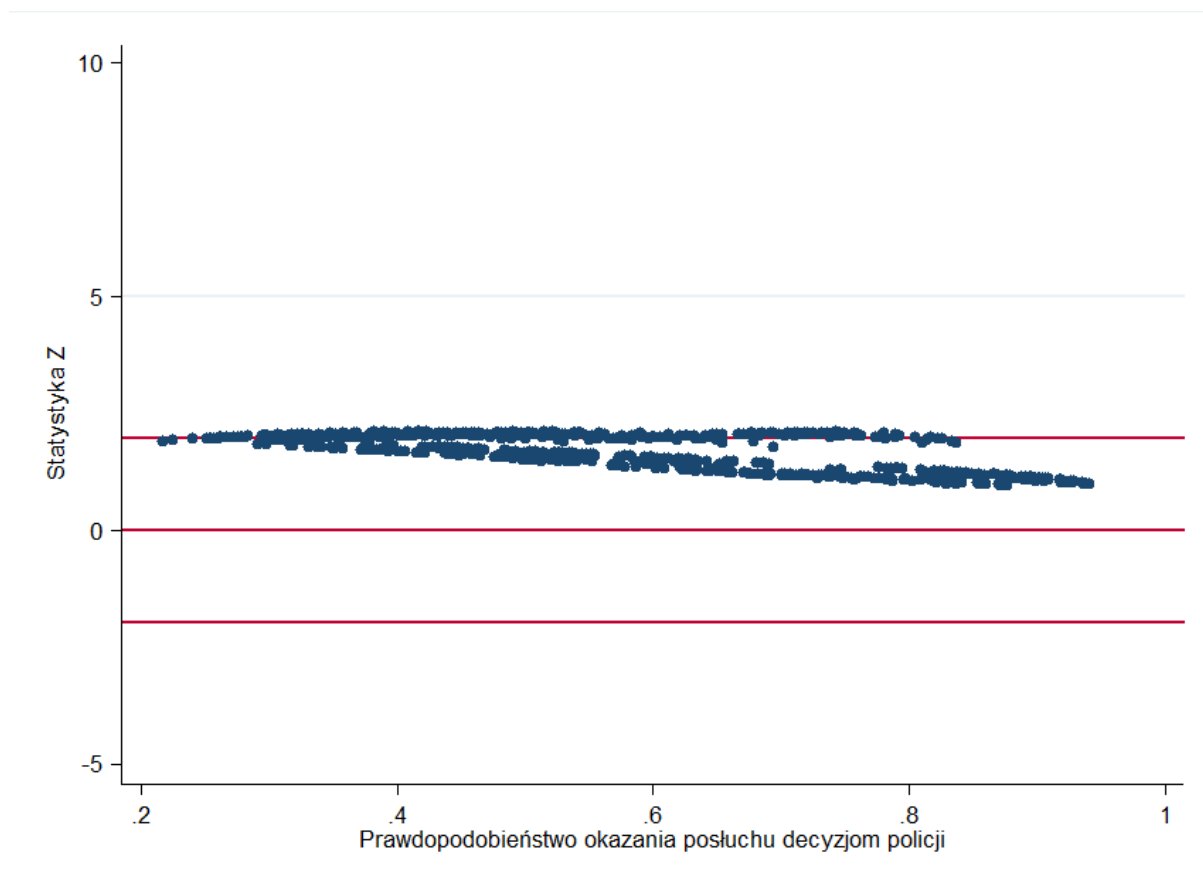
Quantity of Interest	Mean	Std. Err.	[95% Conf. Interval]	
dPr(Legitymizacja = 1)	.094144	.0553617	-.0149493	.2029179

Dla kary na poziomie minimalnym (kryterium sprawiedliwości dystrybutywnej spełnione):

Quantity of Interest	Mean	Std. Err.	[95% Conf. Interval]	
dPr(Legitymizacja = 1)	.1976908	.0524076	.0849063	.295236

Z powyższych oszacowań wynika, że wpływ sprawiedliwości proceduralnej, w sytuacji, gdy udzielony mandat jest w wysokości maksymalnej wynosi 9,4 punktu procentowego. Wpływ ten rośnie o 10 punktów procentowych, do poziomu 19,8 punktu, w sytuacji, gdy udzielony przez policję mandat jest w wysokości minimalnej. Jednak oszacowane dla obydwu miar 95-procentowe przedziały ufności w dużej mierze pokrywają się. Oznacza to, że obydwa te efekty mogłyby z dużą miarą prawdopodobieństwa być takie same. Na podobne wnioski wskazuje również wykres uzyskany przy pomocy funkcji „inteff”, zamieszczony poniżej.

Wykres 3. Efekty interakcyjne między sprawiedliwością proceduralną a sprawiedliwością dystrybutywną przeliczone na podstawie oszacowań Modelu 3 przy zastosowaniu funkcji „inteff”.

Na osi OX powyższego wykresu znajdują się przewidywane na podstawie Modelu 3 wartości zmiennej zależnej, tj. legitymizacji władzy policji. Na osi OY znajdują się wartości statystyki Z dla poszczególnych efektów interakcyjnych, informujące o ich istotności statystycznej. Dane zamieszczone na wykresie wskazują, że dla wszystkich respondentów oszacowane efekty interakcyjne są pozytywne³¹, zarazem jednak dla większości z nich są one nieistotne statystycznie. Świadczy o tym fakt, że dla większości obserwacji wartość bezwzględna statystyki Z nie przekracza wartości krytycznej równej 1,96 (oznaczonej na wykresie dwiema czerwonymi poziomymi liniami).

W kolejnym kroku podobnej analizie poddany zostanie sposób, w jaki sprawiedliwość dystrybutywna moderuje wpływ sprawiedliwości interakcyjnej na legitymizację władzy

³¹ W pośredni sposób informują nas o tym wielkości statystyki Z, które stanowią iloraz uzyskanych oszacowań efektów interakcyjnych względem ich błędów standardowych.

policji. Tabela 6 zamieszczona poniżej przedstawia wyniki oszacowań uzyskane przy pomocy programu „clarify”.

Tabela 6. Wpływ sprawiedliwości interakcyjnej na legitymizację władzy policji w zależności od wysokości udzielonego mandatu. Efekty przeliczone na podstawie oszacowań Modelu 3 przy zastosowaniu funkcji programu „clarify”.

Dla kary na poziomie maksymalnym (kryterium sprawiedliwości dystrybutywnej niespełnione):

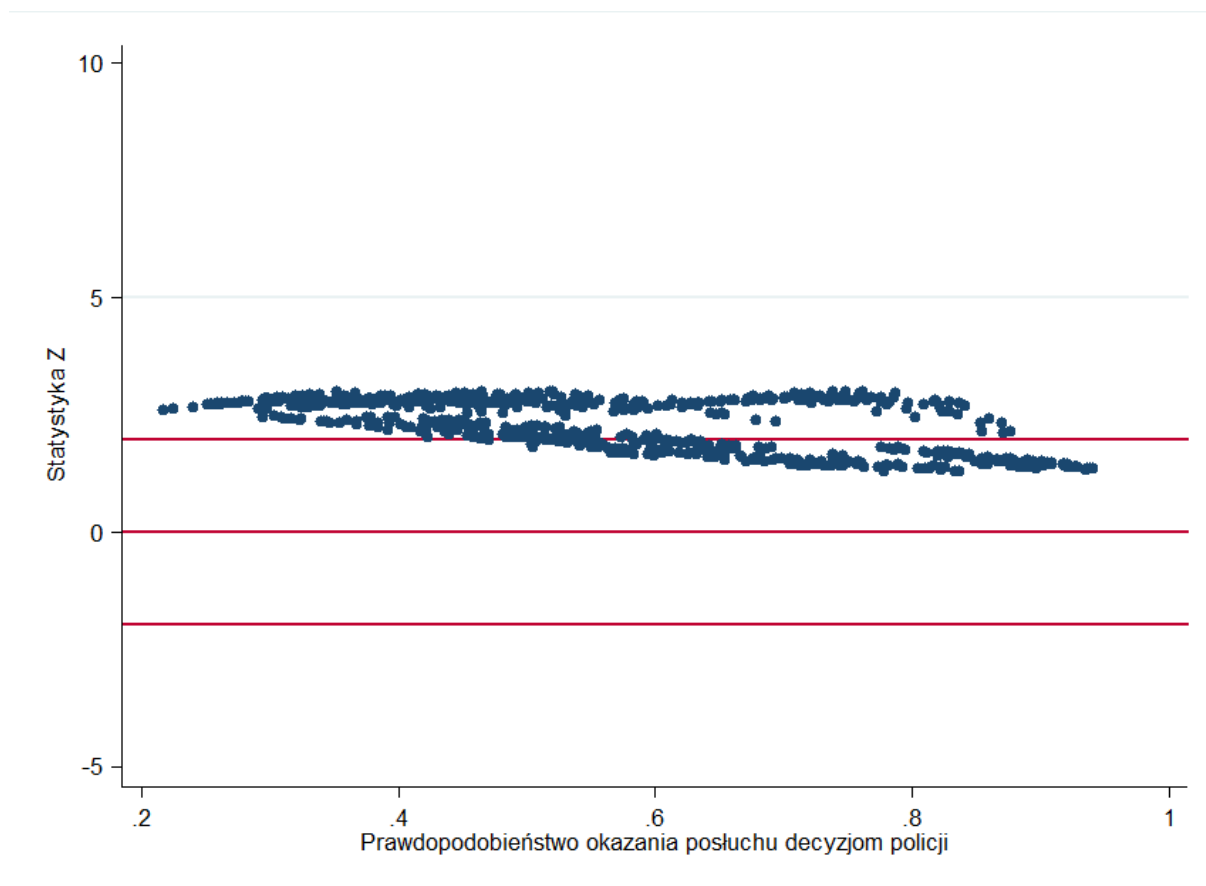
Quantity of Interest	Mean	Std. Err.	[95% Conf. Interval]	
dPr(Legitymizacja = 1)	.0771727	.0518531	-.0223439	.1803073

Dla kary na poziomie minimalnym (kryterium sprawiedliwości dystrybutywnej spełnione):

Quantity of Interest	Mean	Std. Err.	[95% Conf. Interval]	
dPr(legitymizacja = 1)	.2322819	.0480208	.1396018	.323193

Program „clarify” oszacował, że wpływ sprawiedliwości interakcyjnej w sytuacji, gdy wysokość udzielonego mandatu jest maksymalna, wynosi 7,7 punktu procentowego. Z kolei, w sytuacji, gdy wysokość mandatu jest minimalna, wpływ ten rośnie do poziomu 23,2 punktu procentowego. Oszacowane przedziały ufności dla obydwu tych wpływów częściowo się jednak pokrywają, co wskazuje, że z dużym prawdopodobieństwem obydwie te wielkości mogłyby być takie same. Dlatego też różnica między tymi dwiema wielkościami, wynosząca 15,5 punktu procentowego i stanowiąca uśrednioną wartość efektu interakcyjnego nie może być uznana za odróżnialną od zera. Uzyskane przy pomocy programu „clarify” oszacowanie efektu interakcyjnego stanowi uśrednioną jego wartość. Jednak dla poszczególnych respondentów oszacowania efektów interakcyjnych, a co za tym idzie, również ich istotność statystyczna, mogą być różne. Dlatego też na zamieszczonym poniżej wykresie przedstawione zostały wartości efektów interakcyjnych wraz z ich istotnością statystyczną wyliczone dla poszczególnych respondentów.

Wykres 4. Efekty interakcyjne między sprawiedliwością interakcyjną a sprawiedliwością dystrybutywną przeliczone na podstawie oszacowań Modelu 3 przy zastosowaniu funkcji „inteff”.

Wykres zamieszczony powyżej wskazuje, że dla wszystkich respondentów efekty interakcyjne między sprawiedliwością interakcyjną a sprawiedliwością dystrybutywną są pozytywne. Ponadto dla znacznej części z nich (być może dla większości) efekty te są również istotne statystycznie.

Zamieszczone powyżej tabele (tabela 4 oraz tabela 5) oraz wykresy (wykres 2 oraz wykres 3) dostarczają odpowiedzi na pytanie o to, czy wpływ względów sprawiedliwości proceduralnej oraz sprawiedliwości interakcyjnej jest istotnie moderowany przez wysokość otrzymanego mandatu. Uzyskane przy pomocy pakietu „clarify” oszacowania wpływu sprawiedliwości proceduralnej oraz sprawiedliwości interakcyjnej każą odrzucić postawione hipotezy H₁-H₄. Wpływ obydwu tych czynników jest pozytywny i rozróżnialny od zera jedynie w sytuacji, gdy udzielony mandat był w wysokości minimalnej, nie zaś, jak wskazują H₁ oraz H₃, gdy był on w wysokości maksymalnej. Odrzucić należy również hipotezy H₂ oraz H₄, które przewidują, że wpływ obydwu tych zmiennych będzie nierozróżnialny od zera w sytuacji, gdy udzielony mandat jest w wysokości minimalnej. Oszacowania uzyskane przy pomocy pakietu „clarify”

każą odrzucić również hipotezy dotyczące istnienia efektów interakcyjnych, tj. H_5 oraz H_6 . W badanym przypadku średnie wartości efektów interakcyjnych sięgają w przypadku sprawiedliwości proceduralnej 9 punktów procentowych zaś w przypadku sprawiedliwości interakcyjnej 15 punktów procentowych. Jednak obydwa te efekty, średnio rzecz biorąc, nie są istotne statystycznie na co wskazują nakładające się na siebie przedziały ufności poszczególnych efektów głównych. Oznacza to, że wpływ sprawiedliwości proceduralnej oraz sprawiedliwości interakcyjnej na legitymizację władzy policji w sytuacji, gdy wymogi sprawiedliwości dystrybutywnej nie zostały spełnione nie różni się istotnie od wpływu tych zmiennych w sytuacji, gdy decyzja policji była sprawiedliwa proceduralnie. Nieco bardziej zniuansowanej odpowiedzi dotyczącej istnienia efektów interakcyjnych dostarczają wykresy sporządzone przy pomocy funkcji „inteff”. Pierwszy z nich, dotyczący wpływu sprawiedliwości proceduralnej, wskazuje, że dla niemal wszystkich respondentów efekty interakcyjne tej zmiennej są nierozróżnialne od zera. Drugi z kolei wykres, dotyczący sprawiedliwości interakcyjnej, wskazuje, że znacznej części respondentów efekty interakcyjne sprawiedliwości interakcyjnej są istotne statystycznie choć, wbrew hipotezom, pozytywne.

3.5.2. Podsumowanie rozważań

Analizy i rozważania zaprezentowane w niniejszym rozdziale skoncentrowane były na próbie odpowiedzi na pytanie o to, jaki, w oczach obywateli, powinien być dobry policjant. Innymi słowy próbowano wykazać, jakie cechy sposobu działania oraz postępowania policji są dobrze odbierane przez społeczeństwo i stanowią czynniki potencjalnie zwiększające legitymizację jej władzy w społeczeństwie. Przeprowadzone analizy pozwalają na wyciągnięcie kilku istotnych wniosków w tym względzie. Po pierwsze przekonują one, że czynniki o charakterze normatywnym, a więc względy rozmaicie zdefiniowanej sprawiedliwości, w istotny sposób warunkują akceptację decyzji policji. Na podstawie przeprowadzonych badań można powiedzieć, że dobry policjant to ten, który wymierza sprawiedliwą (proporcjonalną do wykroczenia) karę, podejmuje decyzje w sposób sprawiedliwy, a więc w zgodzie z prawnie określonymi standardami, i traktuje obywateli z szacunkiem. Te trzy elementy kontaktów obywateli z policją wpływają na legitymizację władzy policji niezależnie od siebie i nie stanowią swoich wzajemnych substytutów. Nie mniej jednak, najważniejszym czynnikiem brany pod uwagę przez respondentów są względy sprawiedliwości dystrybutywnej. W zgodzie z uzyskanymi wynikami można by więc stwierdzić, że dla respondentów dobry policjant to przede wszystkim policjant łagodny i wyrozumiały. Co jednak istotne, dla jednostek liczy się nie tylko wynik kontaktów z policją, a więc w analizowanym przypadku wysokość

udzielnego mandatu, lecz także jakość tychże kontaktów. Istotny wpływ na prawdopodobieństwo akceptacji decyzji policji ma bowiem sam sposób działania policji, a więc to, w jakim stopniu należyte procedury postępowania zostały zachowane, oraz to, w jaki sposób policja traktowała obywateli.

Fakt, iż sprawiedliwość dystrybutywna jest najistotniejszym czynnikiem brany pod uwagę przez respondentów, przeczy twierdzeniom niektórych badaczy, wedle których względy tego rodzaju są mniej istotne niż sprawiedliwość stosowanych procedur i uprzejmy sposób postępowania (Tyler 2006). Uzyskany wynik można próbować wyjaśnić na kilka sposobów. Po pierwsze można wskazywać, że jest on związany z konkretnym sposobem zaprojektowania scenariusza winietowego oraz „wyważeniem” siły poszczególnych bodźców. Przykładowo wzmocnienie bodźca proceduralnego mogłoby doprowadzić do uzyskania wyników wskazujących na dominujący wpływ względów sprawiedliwości proceduralnej. W tym jednak sensie każdy uzyskany wynik, niezależnie od zastosowanej metody badawczej, można uznać za wynikający w jakiejś części z konstrukcji narzędzia badawczego. Niewątpliwie eksperymenty winietowe jako metoda, w której to badacz konstruuje i narzuca respondentom bodźce, są na tą okoliczność szczególnie wrażliwe (Finch 1987). Niemniej jednak sytuacja przedstawiona w scenariuszu winietowym jest sytuacją wysoce realistyczną. W tym sensie uzyskany wynik, nawet jeśli nie można na jego podstawie wyciągać wniosków natury ogólnej, jest daleki od bycia artefaktem. Po drugie należy wskazać, że perspektywa obserwatora, jaka została zastosowana w przeprowadzonym eksperymencie, sprzyja braniu pod uwagę względów sprawiedliwości dystrybutywnej. Równocześnie jest ona mniej korzystna do uwzględniania względów proceduralnych i interakcyjnych, o których respondent ma wiedzę przede wszystkim wtedy, gdy ocenia on niesprawiedliwość zastosowaną względem siebie samego (Lupfer i inni 2000). Niemniej jednak zastosowanie w eksperymencie winietowym perspektywy ofiary, a więc przedstawienie zaistniałej sytuacji jako dotyczącej bezpośrednio respondenta, uznano za nieodpowiednie ze względu na społeczną wrażliwość pytania zadawanego respondentom. Po trzecie należy zwrócić uwagę na fakt, że badania porównawcze przeprowadzone przez Cohn i White (1997) wskazują na istnienie znaczących różnic między badanymi przez nich państwami postkomunistycznymi (Polska, Węgry, Bułgaria) i państwami starej demokracji (Stany Zjednoczone, Hiszpania, Francja) w zakresie wagi przywiązywanej przez jednostki do względów sprawiedliwości dystrybutywnej i sprawiedliwości proceduralnej. Wśród obywateli państw postkomunistycznych dominowało przywiązanie do korzyści wynikających z otrzymywanych decyzji, oceny zaś stosowanych procedur odgrywały znacznie mniejszą rolę w

kształtowaniu ogólnej satysfakcji z wyniku. Odwrotny wzór odpowiedzi zaobserwowany został w państwach niekomunistycznych. W tym sensie wyniki przedstawione w niniejszym rozdziale mogą być odzwierciedleniem bardziej ogólnych prawidłowości dotyczącej międzykrajowych (bądź międzykulturowych) różnic we wpływie różnorodnych względów sprawiedliwości na legitymizację władzy policji.

Przedstawione w niniejszym rozdziale analizy nie dostarczają odpowiedzi co do właściwego znaczenia obserwowanego wpływu względów sprawiedliwości proceduralnej i interakcyjnej. W celu stwierdzenia, czy niezależny wpływ obydwu tych zmiennych wynika z faktu, że sposób podejmowania decyzji przez władze oraz traktowania obywateli traktowane są przez jednostki jako heurystyki pozwalające wnioskować o korzystności bądź sprawiedliwości otrzymywanych wyników, przeprowadzono analizę efektów interakcyjnych. Badano, czy względy sprawiedliwości dystrybutywnej moderują sposób, w jaki sprawiedliwość proceduralna oraz sprawiedliwość interakcyjna wpływają na akceptację decyzji policji. Przeprowadzone analizy nie potwierdzają postawionych hipotez. Wpływ zastosowania sprawiedliwych procedur oraz uprzejmego sposobu traktowania jednostek przez policję jest wyższy w sytuacji, gdy mandat udzielony przez policję był minimalny w porównaniu do sytuacji, gdy był on maksymalny. Obserwowany wynik jest więc odwrotny w stosunku do postawionych hipotez. Oszacowane przedziały ufności dla obserwowanych efektów interakcyjnych częściowo pokrywają się, co sprawia, że obserwowane (odwrotne do zakładanych) efekty interakcyjne, jako nierozróżnialne od zera, nie powinny stanowić podłoża do wysuwania daleko idących wniosków. Pozostaje jednakże pewne, że w analizowanym przypadku z dużym prawdopodobieństwem względy sprawiedliwości proceduralnej i interakcyjnej nie pełnią funkcji heurystyk, na podstawie których dokonuje się wnioskowań dotyczących korzystnego bądź sprawiedliwego charakteru otrzymywanych wyników. Tym samym istotny niezależny wpływ względów sprawiedliwości interakcyjnej i proceduralnej, obserwowany zarówno w niniejszej pracy jak i omówionej uprzednio literaturze przedmiotu, pozostaje niewyjaśniony.

Rozdział 4. Policja w Europie: Gdzie najłatwiej o legitymizację władzy policji?

4.1. Wstęp

Teorie legitymizacji władzy omówione w rozdziale pierwszym pracy oraz mechanizmy psychologiczne sprzyjające akceptacji władzy policji, których wpływ testowany był w rozdziale trzecim, mają charakter uniwersalny. Tworzone były z myślą wyjaśnienia ogólnie zdefiniowanej relacji obywateli do władz, w tym do policji. Tymczasem, jak pokazano w rozdziale drugim niniejszej pracy systemy policji w poszczególnych krajach europejskich tworzone były w odpowiedzi na konkretne potrzeby. Co więcej, w Polsce i innych krajach postkomunistycznych relacje pomiędzy obywatelami a władzą zostały naznaczone piętnem komunizmu, w którym, jak argumentowano w rozdziale pierwszym pracy, kultura prawna była dysfunkcyjna zaś samo prawo było nieprzewidywalne i nieegalitarne. Ponadto polityczny charakter zadań pełnionych przez policję utrudniał utworzenie więzi zaufania między policją a społeczeństwem. Ówczesne jednostki policyjne miały bowiem za zadanie nie tylko chronić obywateli przed przestępcami, lecz także stać na straży istniejących relacji władzy. Uniwersalistyczny i abstrakcyjny charakter teorii naukowej potencjalnie stoi w sprzeczności z unikalną historią każdego z państw oraz charakterystycznych dla niego relacji między policją a społeczeństwem. Sytuacja taka rodzi pytanie o podobieństwa i różnice pomiędzy krajami posiadającymi dziś podobny ustrój, jednak obciążonymi różną historią.

Niniejszy rozdział stanowi próbę charakterystyki stosunku obywateli państw europejskich względem policji. Celem prowadzonych analiz jest stwierdzenie, w których państwach władza policji jest akceptowana przez społeczeństwo w stopniu najwyższym, a w których wprost przeciwnie – w stopniu najniższym. Odpowiedź na powyżej postawione pytanie jest szczególnie istotna wobec opisanych w rozdziale drugim pracy tendencji do ujednolicenia sposobu pracy policji w poszczególnych państwach europejskich. Wobec tego warto zastanowić się, czy przemianom tym towarzyszy konwergencja sposobów, w jaki władza policji jest odbierana przez obywateli, czy też, przeciwnie, występuje zróżnicowanie postaw obywateli względem policji. Ważnym elementem prowadzonych dociekań będzie również odpowiedź na pytanie, czy ewentualne różnice w legitymizacji władzy policji obserwowane między poszczególnymi krajami związane są w jakikolwiek sposób z podziałem państw na te, które doświadczyły rządów komunistycznych oraz te, które nigdy im nie podlegały. Zarysowaną powyżej problematykę można uznać za czysto deskryptywną. Warto jednak mieć

na uwadze, że rzetelny i wyczerpujący opis może być samoistnym celem epistemologicznym. Ponadto stanowi on pierwszy i niezbędny krok na drodze do zrozumienia i wyjaśnienia obserwowanych prawidłowości.

Ze względu na dostępność danych dotyczących omawianej problematyki prowadzone analizy zostały zawężone do tych państw europejskich, które w roku 2010 objęte zostały badaniem Europejskiego Sondażu Społecznego (ESS, Europejski Sondaż Społeczny 2010). Tylko bowiem ten zbiór danych zawiera korpus zmiennych, który może posłużyć do przeprowadzenia analiz porównawczych w zakresie legitymizacji władzy policji w państwach europejskich.

Rozdział niniejszy ma następującą strukturę. W pierwszej jego części scharakteryzowane zostaną dane Europejskiego Sondażu Społecznego. Jako że dane te będą szeroko wykorzystywane w zarówno w tym, jak i w kolejnym rozdziale pracy, zostaną one omówione w sposób obszerny. Druga część rozdziału poświęcona jest zagadnieniom metodologicznym związanym z pomiarem legitymizacji władzy policji. W pierwszej kolejności omówione są problemy teoretyczne dotyczące budowania skal. Następnie prezentowane są wyniki analizy rzetelności pytań Europejskiego Sondażu Społecznego wykorzystywanych w celu pomiaru zjawiska legitymizacji. W kolejnej, trzeciej, części rozdziału prowadzone są analizy mające na celu stwierdzenie, czy w obrębie analizowanej grupy państw europejskich możemy mówić o różnicach w legitymizacji władzy policji. W tej części rozdziału podjęta jest próba empirycznej weryfikacji tezy mówiącej o istnieniu różnic w legitymizacji władzy policji pomiędzy państwami postkomunistycznymi a państwami tzw. starej demokracji.

4.2. Dane Europejskiego Sondażu Społecznego

Dane Europejskiego Sondażu Społecznego stanowią korpus danych sondażowych zebranych na poziomie indywidualnych respondentów w wielu (zależnie od roku od 22 do 31) państwach europejskich. Spośród innych baz o charakterze porównawczym dane te wyróżnia ich wysoka jakość. Kazimierz Słomczyński (2004), porównując badania Europejskiego Sondażu Społecznego do innych międzynarodowych badań sondażowych wskazywał, że ESS jest badaniem zdecydowanie najlepiej przygotowanym i najlepiej realizowanym. Wysoka jakość danych ESS wynika przede wszystkim ze starannie przygotowanych narzędzi badawczych. Narzędzia te obejmują przede wszystkim sam proces powstawania kwestionariusza badania oraz dokładnie opracowaną, wielostopniową procedurę tłumaczenia jego wersji źródłowej na poszczególne języki narodowe. Tak powstały kwestionariusz poddawany jest rozbudowanemu procesowi testowania poszczególnych pytań, mierników i skal. Testy te uwzględniają zarówno

jakościowy, jak i ilościowy pilotaż wersji próbnej kwestionariusza. Ponadto do ważnych cech metodologii wypracowanej przez ESS zaliczyć można dopasowaną do warunków poszczególnych krajów procedurę doboru próby, zastosowane w trakcie realizacji badania rozmaite techniki służące uzyskaniu jak najwyższego poziomu jej realizacji, wysokie standardy kontroli pracy ankierów, w tym rozbudowane formularze pracy ankierów, a także tworzenie baz kontekstowych, zawierających wydarzenia towarzyszące realizacji badania w poszczególnych krajach (Słomczyński 2004). Należy podkreślić, że wszystkie wspomniane wyżej rozwiązania metodologiczne stosowane w trakcie przygotowania i realizacji badania ESS zostały w znacznym stopniu ujednolicone pomiędzy poszczególnymi krajami, tak aby gromadzone dane były w jak największym stopniu porównywalne. Z kolei Paweł Sztabiński (2004) twierdzi, że istotnym celem realizacji badania ESS, oprócz pozyskania danych substancjalnych, jest również wypracowanie takich standardów przygotowania i realizacji badania, które pozwalałyby na porównywalność otrzymywanych wyników pomiędzy krajami. W tym celu międzynarodowy zespół ekspertów koordynujący realizację badania ESS przyłożył szczególną uwagę do realizacji dwóch postulatów, których niespełnienie mogłoby szczególnie silnie uderzyć w ekwiwalencję pozyskanych danych. Te dwa cele skupiają się na uzyskaniu wysokiego poziomu realizacji próby (nie niższego niż 70%) tak, aby możliwie jak największa część grup trudnodostępnych była reprezentowana w badaniu, oraz na zastosowaniu odpowiednich procedur opracowania kwestionariusza źródłowego oraz jego tłumaczenia na języki narodowe (Sztabiński 2004). Tak rygorystyczne standardy metodologiczne, którym poddana została realizacja badania ESS, zapewniają, że rezultaty badania, a zwłaszcza obserwowane różnice międzykrajowe, nie są artefaktem, lecz odzwierciedlają istotne cechy rzeczywistości społecznej (por. Jowell 1998: 169).

Badanie ESS z 2010 r. zawiera moduł zatytułowany „Trust in the Police and the Criminal Courts: A Comparative European Analysis” poświęcony stosunkowi obywateli do policji i sądów. Autorami tego modułu są Jonathan Jackson, Mike Hough, Stephan Farrall, Kauko Aromaa, i Jan de Keijser, światowej sławy kryminolog³². Moduł ten składa się z 45 pytań dołączonych do standardowego rotacyjnego kwestionariusza ESS³³. Badanie z 2010 roku przeprowadzone zostało na próbie 52 458 respondentów w 27 krajach europejskich. Znajdująca

³² Więcej na temat zaproponowanego przez nich modułu tematycznego można znaleźć na stronie: http://www.europeansocialsurvey.org/docs/round5/questionnaire/ESS5_final_trust_in_police_courts_module_template.pdf [ostatni dostęp: 24.08.2015].

³³ Kompletna lista pytań, które weszły w skład badania znajduje się na stronie ESS: <http://www.europeansocialsurvey.org/data/themes.html?t=justice> [ostatni dostęp: 24.08.2015].

się w załączniku tabela 4.A.1, opracowana na podstawie danych upublicznionych przez ESS, prezentuje pełną listę krajów uczestniczących w badaniu wraz z liczbą zrealizowanych wywiadów, poziomem realizacji próby (ang. „response rate”) oraz okresem trwania badania³⁴. Z prowadzonych w niniejszym rozdziale analiz wyłączone zostały dwa regiony wchodzące w skład Wielkiej Brytanii, tj. Irlandia Północna oraz Szkocja, łącznie 311 respondentów. Zdecydował o tym fakt, iż siły policyjne w obydwu tych regionach są organizacyjnie niezależne od policji działającej w Anglii i Walii, podporządkowane własnym regionalnym rządowi (Mawby i Wright 2011).

Wśród pytań poświęconych stosunkowi obywateli wobec policji w kwestionariuszu ESS zamieszczone zostały trzy pytania (D18, D19, D20) dotyczące, na pierwszy rzut oka, problematyki legitymizacji władzy policji. Treść pytań została zamieszczona poniżej:

Na ile P. obowiązkiem jest...

[D18] *...uszanować decyzje podejmowane przez policję, nawet jeśli się P. z nimi nie zgadza?*

[D19] *...robić to, co nakazuje policja nawet wówczas, gdy nie rozumie P. powodów, albo nie zgadza się P. z nimi?*

[D20] *... robić to, co nakazuje P. policja nawet wówczas, gdy nie odpowiada P. sposób, w jaki jest P. traktowany/-a?*

Odpowiedzi na powyższe pytania udzielane były na 11-punktowej skali od 0 do 10, gdzie 0 oznaczało, że respondent w ogóle nie uznaje posłuszeństwa względem policji za swój obowiązek, zaś 10 odpowiadało sytuacji, w której respondent zdecydowanie uznawał posłuszeństwo za swój obowiązek.

Rozstrzygnięcia wymaga kwestia, na ile trzy wymienione powyżej pytania mierzą to, co skłonni bylibyśmy uznać za legitymizację władzy policji. Pojęcie legitymizacji władzy, jak zostało ono zdefiniowane w rozdziale drugim niniejszej pracy, nie jest zjawiskiem bezpośrednio obserwowalnym. Jest ono abstrakcyjnym konstruktem wymyślonym przez badaczy, który nie podlega ani bezpośredniej obserwacji ani też bezpośredniemu pomiarowi. Dlatego też przeprowadzenie analiz empirycznych, których celem będzie porównanie poziomu

³⁴ Bardziej szczegółowe informacje na temat wszelkich zaburzeń w realizacji badania w poszczególnych krajach oraz sposobu obliczania „response rate” można znaleźć na stronie badania: http://www.europeansocialsurvey.org/data/deviations_5.html [ostatni dostęp: 24.08.2015].

legitymizacji władzy policji pomiędzy państwami objętymi badaniem ESS, wymaga doboru wskaźników, które to abstrakcyjne pojęcie będą mierzyć. W sposób naturalny można by uznać trzy zaprezentowane powyżej pytania za tak rozumiane mierniki pojęcia legitymizacji władzy policji. Jednak rzetelność prowadzonych analiz wymaga przeprowadzenia wszelkich możliwych testów sprawdzających, czy rzeczywiście pytania te mierzą zjawisko legitymizacji władzy policji i czy robią to w sposób spójny pomiędzy poszczególnymi krajami. Klasyczna teoria pomiaru (ang. „classical test theory”, więcej na ten temat w dalszej części rozdziału) wskazuje, że instrumenty (wskaźniki), których celem jest pomiar interesującego nas zjawiska niepodlegającego bezpośredniej obserwacji, powinny posiadać dwie właściwości: powinny być trafne oraz rzetelne (Carmines i Zeller 1979). Poniżej omówione zostaną te dwie właściwości pomiaru. Pokazane zostanie również, w jakim stopniu pytania Europejskiego Sondażu Społecznego mogą być uznane za trafne i rzetelne wskaźniki legitymizacji władzy policji.

4.3. Trafność i rzetelność wybranych wskaźników. Zagadnienia teoretyczne

Pomiar określonego abstrakcyjnego pojęcia można uznać za trafny (ang. „valid”) w sensie fasadowym w takim zakresie, w jakim przy użyciu określonych wskaźników (instrumentów pomiaru) mierzy on to, co w zamierzeniu badacza ma mierzyć. Trafności pomiaru zagraża więc błąd nielosowy, który w sposób systematyczny obciąża skonstruowany przez badacza wskaźnik i sprawia, że mierzy on inne zjawisko niż to, które miało być przedmiotem pomiaru (Carmines i Zeller 1979: 14). Nie istnieją opracowane narzędzia statystyczne, które pozwoliłyby ocenić zakres, w jakim tego rodzaju zaburzenia zniekształcają wynik pomiaru. Jak wskazują Carmines i Zeller (1979) trafność pomiaru może być więc oceniona przede wszystkim na gruncie teoretycznym. Czy można więc uznać, że przedstawione powyżej pytania Europejskiego Sondażu Społecznego w sposób trafny mierzą zjawisko legitymizacji władzy policji? Wydaje się, że kilka czynników przemawia za przyjęciem takiej tezy. Po pierwsze pytania powyższe w sposób bezpośredni odpowiadają definicjom legitymizacji władzy przytoczonym w rozdziale pierwszym niniejszej pracy. Mianowicie, pytania ESS dotyczą dobrowolnej akceptacji władzy policji i w tym sensie zgodne są ze sposobem rozumienia omawianego zjawiska, jaki dominuje w literaturze przedmiotu. Po drugie wszystkie te pytania dotyczą sytuacji, w których same decyzje policji bądź też sposób jej zachowania są dla jednostek niekorzystne. Dzięki takiej konstrukcji pytań możemy uznać, że interes własny respondentów oraz korzystny charakter decyzji nie są czynnikami w jakimkolwiek stopniu wpływającymi na udzielane przez respondentów odpowiedzi. Po trzecie pytania powyższe dotyczą nie tyle decyzji, jakie zostałyby podjęte przez respondentów w określonych sytuacjach, ale istnienia (bądź też braku)

wewnętrznego poczucia obowiązku okazania posłuszeństwa decyzjom policji. Taka konstrukcja pytań skłania zatem do wykluczenia sankcji negatywnych związanych z potencjalną karą wynikającą z nieposłuszeństwa jako istotnych zmiennych warunkujących udzielane przez respondentów odpowiedzi. Zatem konstrukcja wspomnianych pytań odwołująca się do wewnętrznego poczucia obowiązku respondentów oraz nawiązująca bezpośrednio do negatywnego charakteru interakcji z policją sprawia, że najprawdopodobniej jedynym czynnikiem skłaniającym respondentów do deklaracji posłuszeństwa względem policji będzie uznanie jej władzy za prawomocną. Tym samym z dużym prawdopodobieństwem możemy uznać, że nielosowe zaburzenia nie są źródłem wariacji analizowanych zmiennych i nie obciążają w sposób systematyczny wyników przeprowadzonego pomiaru.

Drugą właściwością, jaką charakteryzować powinien się odpowiednio dobrany instrument pomiaru, jest jego rzetelność (ang. „reliability”). Poprzez rzetelność należy rozumieć zakres, w jakim określony rodzaj pomiaru dałby ten sam wynik przy jego wielokrotnym zastosowaniu (Carmines i Zeller 1979: 11). O ile, jak stwierdzają Carmines i Zeller (1979), wielokrotne zastosowanie tego samego instrumentu pomiaru nigdy nie da dokładnie takich samych wyników i w tym sensie każdy pomiar obarczony jest pewnego rodzaju błędem, o tyle też wyniki kolejnych rzetelnie przeprowadzonych pomiarów tego samego zjawiska powinny wykazywać tendencję do zbieżności wokół prawdziwej jego wartości. O stopniu, w jakim wyniki poszczególnych pomiarów odchylają się od prawdziwej wartości interesującej nas zmiennej decyduje błąd losowy (a więc losowe zaburzenie pomiaru), który jest odwrotnie proporcjonalny do rzetelności stosowanego narzędzia pomiaru. W im większym stopniu błąd losowy wpływa na wynik pomiaru, tym mniejsza jest rzetelność danego wskaźnika jako instrumentu pomiaru interesującego nas zjawiska. Niezbędnych założeń do oszacowania tak rozumianej rzetelności pomiaru dostarcza klasyczna teoria pomiaru, której główne założenia zostaną omówione poniżej. Równocześnie zaprezentowane zostaną narzędzia statystyczne, które pozwolą na oszacowanie rzetelności zaprezentowanych pytań ESS jako wskaźników legitymizacji władzy policji.

U podstaw klasycznej teorii pomiaru leży kilka kluczowych obserwacji i założeń³⁵. Przede wszystkim uznaje się, że żaden pomiar interesującego nas zjawiska nie jest bezbłędny. Obserwowany wynik pomiaru (nazwijmy go „X”) jest funkcją dwóch elementów: prawdziwej

³⁵ Klasyczna teoria pomiaru, jej założenia oraz teoria pomiarów równoległych zostaną omówione za książką Carmines i Zellera (1979).

wartości badanej zmiennej („t”) oraz losowego błędu pomiaru („e”). Relację między tymi elementami określa poniższe równanie:

$$[1] \quad X = t + e$$

Tym, co bezpośrednio obserwujemy w wyniku zastosowanego pomiaru jest „X”, wartość obserwowana, która nigdy (bądź prawie nigdy) nie równa się prawdziwej wartości danej zmiennej. Z kolei wartość prawdziwa danego zjawiska – „t” –nie jest bezpośrednio nieobserwowana i stanowi pewnego rodzaju „zmienną ukrytą” (ang. „latent variable”), której pomiar zazwyczaj obarczony jest pewnym błędem („e”). Dla oszacowania rzetelności stosowanego pomiaru istotne znaczenie mają własności ostatniego czynnika powyższego równania, to jest błędu pomiaru. Przyjmuje się, że błąd ten ma charakter losowy i, co za tym idzie, nie obciąża on w systematyczny sposób wyników przeprowadzonego pomiaru³⁶. Błędy pomiaru, o ile prawdziwe jest założenie o ich losowym charakterze, „znoszą się” wzajemnie a ich średnia wartość równa jest zero. Ponadto, błędy te nie są skorelowane ani ze sobą wzajemnie (w ramach kolejnych pomiarów), ani nie są skorelowane z prawdziwymi wartościami pomiaru. Dzięki przyjęciu takich założeń, wynikających wprost z losowego charakteru błędu pomiaru, możemy stwierdzić, że w sytuacji, gdy ilość przeprowadzonych pomiarów dąży do nieskończoności, to wpływ błędu pomiaru na wartość obserwowaną „X” maleje do zera, zaś średnia wartość zmiennej obserwowanej równa się prawdziwej wartości zmiennej „t”. Wyrażają to poniższe równania:

$$[2] \quad \lim_{n \rightarrow \infty} \frac{1}{N} \Sigma(X) = t$$

$$[3] \quad \lim_{n \rightarrow \infty} E(X) = t$$

Prawidłowości opisane powyżej wskazują, iż średnia wartość zmiennej „X” uzyskana na podstawie większej liczby prawidłowo przeprowadzonych pomiarów jest lepszym oszacowaniem prawdziwej wartości badanej zmiennej („t”) niż wartość „X” uzyskana na podstawie pojedynczego pomiaru (Carmines i Zeller 1979: 30, 45-46). Na podstawie powyżej przedstawionych założeń klasycznej teorii pomiaru można zdefiniować rzetelność pomiaru, ρ_x , jako iloraz wariancji nieobserwowalnej zmiennej „t” oraz wariancji zmiennej obserwowanej „X”:

³⁶ Gdyby błąd ten nie miał charakteru losowego i obciążałby wyniki pomiaru w sposób systematyczny, trzeba by mówić nie tyle o „nierzetelności” uzyskanych wyników pomiaru, ale o ich „nietrafności”, a więc uzyskaniu miernika innego zjawiska, niż te, które miało być przedmiotem badania.

$$[4] \quad \rho_x = \frac{\text{Var}(t)}{\text{Var}(X)}$$

Powyżej zdefiniowany wskaźnik rzetelności, ρ_x , określa, jaką część wariancji zmiennej obserwowanej „X” stanowi wariancja nieobserwowalnej zmiennej „t”. Problemem empirycznym pozostaje oszacowanie tego stosunku, skoro zawiera on w sobie zmienną nieobserwowalną. Oszacowania wariancji zmiennej nieobserwowalnej, i co za tym idzie, rzetelności pomiaru, dostarcza teoria „pomiaru równoległego” (ang. „parallel measurement”). Twierdzi ona, że dwa pomiary można uznać za równoległe, jeżeli mają one identyczne (równe sobie) wartości prawdziwe „t” oraz identyczne wariancje błędów pomiaru „Var(e)”. Innymi słowy w przypadku pomiarów równoległych jedynym źródłem różnic pomiędzy ich wynikami (wartościami „X” oraz „X' ”) mogą być różnice w błędach losowych. W takiej sytuacji obydwa pomiary równoległe będą identyczną funkcją zmiennej nieobserwowalnej „t”, zaś wszelkie różnice między wartościami przez nie przyjmowanymi będą miały charakter losowy. Pomijając w tym miejscu czysto matematyczny dowód prezentowanego poniżej twierdzenia (który można znaleźć w: Carmines i Zeller 1979: 33), można stwierdzić, że korelacja między dwoma pomiarami równoległymi równa jest ilorazowi wariancji nieobserwowalnej zmiennej „t” oraz wariancji zmiennej obserwowanej „X”:

$$[5] \quad \rho_{xx'} = \frac{\text{Var}(t)}{\text{Var}(X)}$$

Z czego wynika, że wariancja zmiennej nieobserwowalnej równa jest iloczynowi wariancji obserwowalnej zmiennej „X” oraz miernikowi korelacji między dwoma równoległymi pomiarami „X” oraz „X' ”:

$$[6] \quad \text{Var}(t) = \text{Var}(X) * \rho_{xx'}$$

Powyższe równanie pozwala, przy przeprowadzeniu chociażby dwóch równoległych pomiarów interesującego nas zjawiska, oszacować rzetelność skonstruowanego na ich podstawie indeksu. Zależność przedstawiona w równaniu (6) pozwala bowiem na oszacowanie wartości wariancji zmiennej nieobserwowalnej „t”, która z kolei stanowi element definiujący rzetelność pomiaru (patrz równanie 4). Najbardziej popularnym miernikiem rzetelności pomiaru, stosowanym w analizach empirycznych, jest tzw. Alfa Cronbacha (α), wykorzystująca opisany powyżej współczynnik korelacji między pomiarami równoległymi (Cortina 1993; Carmines i Zeller 1979: 44). Wzór na ten współczynnik przedstawia się następująco:

[7]

$$\alpha = \frac{N * E(\rho)}{1 + E(\rho) * (N-1)},$$

gdzie N odpowiada liczbie wskaźników użytych w pomiarze, zaś E(ρ) jest średnią wartością korelacji pomiędzy poszczególnymi wskaźnikami (ang. „mean interitem correlation”).

4.4. Testy statystyczne rzetelności pomiaru

Po omówieniu założeń stojących za klasyczną teorią pomiaru oraz założeń pomiaru równoległego, a także po przedstawieniu konstrukcji Alfry Cronbacha (α), zaprezentowane teraz zostaną wyniki analizy rzetelności trzech pytań Europejskiego Sondażu Społecznego (D18, D19, D20). Analiza została przeprowadzona na zestandaryzowanych zmiennych (opcja „std”), dzięki czemu w tabelach widnieją współczynniki korelacji (nie zaś kowariancji) między zmiennymi. Wyniki zaprezentowane poniżej w tabeli 1 oraz tabeli 2 zawierają szczegółową diagnostykę wyników analiz.

Tabela 1. Analiza rzetelności pytań D18, D19, D20 (legitymizacja władzy policji) przy użyciu Alfry Cronbacha. Współczynniki Alfa

Test scale = mean(standardized items)

Item	Obs	Sign	item-test correlation	item-rest correlation	average interitem correlation	alpha
D18	50015	+	0.9143	0.7993	0.6971	0.8215
D19	50092	+	0.8637	0.6955	0.8375	0.9115
D20	50087	+	0.9353	0.8447	0.6388	0.7796
Test scale					0.7246	0.8876

Tabela 2 . Analiza rzetelności pytań D18, D19, D20 (legitymizacja władzy policji) przy użyciu Alfry Cronbacha. Korelacje między zmiennymi

Interitem correlations

	D18	D19	D20
D18	1.0000		
D19	0.6388	1.0000	
D20	0.8375	0.6971	1.0000

Tabela 1 prezentuje średnią wartość korelacji między trzema analizowanymi wskaźnikami („average interitem correlation”), która wynosi 0,72. Wartość ta powstała poprzez uśrednienie

poszczególnych współczynników korelacji między zmiennymi, które szczegółowo zostały zaprezentowane w tabeli 2. Tabela 1 prezentuje również wartość współczynnika α , która została oszacowana na 0,89. Zastosowanie wzoru 7 na wartość współczynnika α i podstawienie do niego liczb $N=3$ (co odpowiada liczbie analizowanych wskaźników) oraz $E(\rho) = 0,72$ (co odpowiada średniej korelacji między wskaźnikami), daje wynik równy oszacowanemu przez STATE poziomowi α . Przypomnę, że wynik ten wskazuje, że wariancja zmiennej nieobserwowalnej stanowi 72% wariancji indeksu powstałego poprzez uśrednienie odpowiedzi respondentów na pytania D18, D19 i D20. Tym samym możemy uznać, że wariancja zmiennej nieobserwowalnej (legitymizacja władzy policji) stanowi 89% wariancji indeksu powstałego poprzez uśrednienie obserwowanych zmiennych źródłowych (Carmines i Zeller 1979). Współczynnik rzetelności α może również być interpretowany jako kwadrat korelacji między nieobserwowalną zmienną ukrytą a indeksem powstałym poprzez uśrednienie poszczególnych wskaźników. Tak więc pierwiastek kwadratowy z oszacowanego poziomu α , ($\sqrt{0,89}$), równy 0,94 wskazuje na wysoką korelację między indeksem powstałym poprzez uśrednienie zmiennych źródłowych D18, D19, D20 a nieobserwowalną zmienną ukrytą, za którą uznaję legitymizację władzy policji.

Można się zastanawiać, czy oszacowana wartość parametru α jest wystarczająco wysoka, by uznać wspomniane pytania ESS za wskaźniki rzetelnie mierzące legitymizację władzy policji. Z pewnością nie istnieje żadna wartość krytyczna, która w sposób uniwersalny decydowałaby o uznaniu danego wyniku za akceptowalny. Większość badań za minimalny poziom rzetelności uznaje $\alpha = 0,7$ (Tavakol i Dennick 2011). Trzeba przy tym pamiętać, że poziom rzetelności oszacowany przy zastosowaniu Alfry Cronbacha daje wyniki „konserwatywne”. Badania bowiem wskazują, że wartość Alfry Cronbacha stanowi dolną granicę rzetelności. W przypadku, gdy analizowane zmienne są względem siebie równoległe prawdziwa wartość współczynnika rzetelności przekracza jego oszacowanie uzyskane przy pomocy Alfry Cronbacha (Novick i Lewis 1967; Cortina 1993). Wszystko to wskazuje więc, że uzyskane oszacowanie rzetelności pytań Europejskiego Sondażu Społecznego jest wystarczająco wysokie, aby móc uznać indeks stworzony na ich podstawie za rzetelny miernik legitymizacji władzy policji.

Pomimo faktu, że przeprowadzona analiza rzetelności skłania do uznania zmiennych ESS za odpowiednie mierniki legitymizacji władzy policji, przetestowania wymaga jeszcze jedno założenie dotychczas przyjmowane w sposób milczący. Przeprowadzając analizę rzetelności przy zastosowaniu Alfry Cronbacha zakładaliśmy, że wskaźniki źródłowe są względem siebie równoległe. Jednak nie zostały przedstawione jakiegokolwiek dowody, które skłaniałyby do

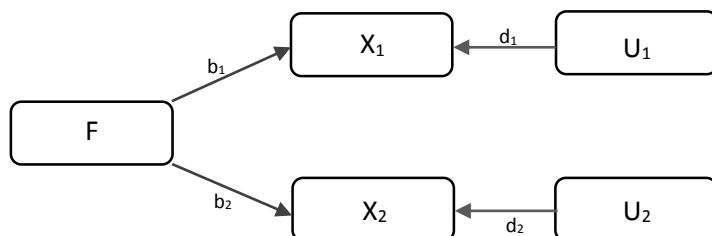
przyjęcia takiej hipotezy. Sam wysoki poziom korelacji między zmiennymi nie oznacza, że analizowane zmienne są względem siebie równoległe (Schmitt 1996: 350). Założenie równoległości wymaga, aby używane wskaźniki mierzyły jedną i tę samą zmienną ukrytą w sposób podobny. Założenie to można określić jako założenie o jednowymiarowości ukrytej zmiennej mierzonej przez testowane wskaźniki. Założenie to może być pogwałcone w sytuacji, gdy albo wybrane wskaźniki mierzą dane zjawisko w sposób od siebie różny bądź też, gdy mierzą więcej niż jedno nieobserwowalne zjawisko.

Pewnych informacji dotyczących stopnia, w jakim poszczególne zmienne mierzą jedną ukrytą i nieobserwowalną zmienną w jednakowy sposób dostarcza tabela 1 zaprezentowana powyżej. Istotne w tym względzie są wyniki zaprezentowane w kolumnie czwartej („item-test correlation”), kolumnie piątej („item-rest correlation”) oraz w ostatniej siódmej kolumnie („alpha”). Korelacje rodzaju „item-test” informują o korelacji poszczególnych wskaźników z uśrednionym na podstawie wszystkich zmiennych (D18, D19, D20) indeksem. W stopniu najwyższym z takim indeksem koreluje zmienna D20, zaś w stopniu najniższym zmienna D19. Z kolei korelacje rodzaju „item-rest” informują o korelacji pomiędzy danym wskaźnikiem a indeksem powstałym poprzez uśrednienie pozostałych zmiennych (tj. z pominięciem danego wskaźnika). Ostatnia kolumna „alpha” informuje o wartości, jaką osiągnęłaby statystyka alfa, gdyby wyłączyć z niej dany wskaźnik. Wszystkie trzy kolumny prowadzą do wniosku, że w najmniejszym stopniu skorelowany z utworzonym indeksem jest wskaźnik drugi – D19, zaś w największym wskaźnik trzeci – D20. Widoczne w tabeli różnice w korelacji poszczególnych zmiennych z uśrednionym indeksem są jednak nieznaczne. W celu dalszej weryfikacji hipotezy o jednowymiarowości zmiennej ukrytej, mierzonej poprzez trzy wskaźniki pochodzące z badania ESS, przeprowadzona zostanie eksploracyjna analiza czynnikowa.

Analiza czynnikowa stanowi zespół metod statystycznych, których celem jest opis wzajemnych związków między zmiennymi. Głównym narzędziem tak rozumianego badania jest analiza kowariancji (a więc zarazem i korelacji) występującej między poszczególnymi zmiennymi (Kim i Mueller 1978a; Kline 1994). Centralnym założeniem stojącym za tego rodzaju diagnostyką jest założenie o istnieniu nielicznych nieobserwowalnych czynników (zmiennych), które odpowiadają za obserwowane wzory kowariancji między zmiennymi empirycznymi (obserwowanymi). Uznaje się, że owe nieobserwowalne czynniki stanowią wspólne źródło wariancji zmiennych obserwowanych w badaniu (Kim i Mueller 1978a: 12). Przykładowy, najprostszy, wzór relacji między zmiennymi obserwowanymi (nazwijmy je „ X_1 ” oraz „ X_2 ”), nieobserwowalnym czynnikiem „ F ” oraz czynnikami specyficznymi dla poszczególnych

zmiennych obserwowanych (odpowiednio „U₁” oraz „U₂”) przedstawia diagram 1 zaprezentowany poniżej.

Diagram 1. Wzór relacji między czynnikiem nieobserwowalnym „F”, zmiennymi obserwowanymi „X” oraz czynnikami specyficznymi „U”

W zaprezentowanym przykładzie nieobserwowalny czynnik „F” stanowi część wspólną obserwowanych zmiennych „X₁” oraz „X₂”, zaś współczynniki b₁ oraz b₂ informują o sile związku między nieobserwowalnym czynnikiem a zmiennymi „X”. Czynnik „F”, jako wspólny dla obydwu obserwowanych zmiennych, odpowiada za występującą między nimi kowariancję. Z kolei „U₁” oraz „U₂” stanowią czynniki specyficzne dla poszczególnych zmiennych, które z właściwą sobie siłą („d₁” oraz „d₂”) wpływają na ich obserwowane wartości. Tym samym, każdą ze zmiennych „X₁” oraz „X₂” można uznać za linową kombinację wspólnego nieobserwowalnego czynnika „F” oraz czynników dla nich specyficznych „U₁” oraz „U₂”, co wyrażają poniższe równania:

$$[8] \quad X_1 = b_1 * F + d_1 * U_1$$

$$[9] \quad X_2 = b_2 * F + d_2 * U_2$$

Współczynniki „b₁” oraz „b₂” w ujęciu analizy czynnikowej nazywane są „ładunkami” (ang. „factor loadings”). Ładunki te, w sytuacji, gdy mamy do czynienia z jednym ukrytym czynnikiem bądź z wieloma ortogonalnymi (a więc niezależnymi) względem siebie czynnikami, stanowią współczynniki korelacji między tymże czynnikiem a zmiennymi obserwowanymi (Kim i Mueller 1978a: 21; Kline 1994: 36-39). Ponadto wartości ładunków podniesione do kwadratu informują o tym, jaki procent wariancji zmiennych obserwowanych wyjaśniany jest przez nieobserwowalny czynnik wspólny (Kim i Mueller 1978a: 20).

Wyniki przeprowadzonej analizy czynnikowej przedstawiają tabela 3 oraz tabela 4 zaprezentowane poniżej. Analiza czynnikowa została przeprowadzona w programie STATA przy zastosowaniu domyślnej metody ekstrakcji czynników, to jest metody „principal factor”,

która nie przyjmuje żadnych założeń dotyczących ilości nieobserwowalnych czynników ani ich potencjalnych rozkładów (Kim i Mueller 1978b:14-21; Kline 1994: 45-47). Nie określono także żadnych dodatkowych wymogów dotyczących liczby czynników, jaka powinna zostać wyodrębniona ani też potencjalnych relacji między nimi.

Tabela 3. Wyniki analizy czynnikowej zmiennych D18, D19, D20 (legitymizacja władzy policji): struktura czynnikowa

Factor analysis/correlation		Number of obs	=	49037
Method: principal factors		Retained factors	=	1
Rotation: (unrotated)		Number of params	=	3

Factor		Eigenvalue	Difference	Proportion Cumulative
-----+-----				
Factor1		2.11803	2.16292	1.0852 1.0852
Factor2		-0.04489	0.07642	-0.0230 1.0622
Factor3		-0.12131	.	-0.0622 1.0000

LR test: independent vs. saturated: chi2(3) = 9.3e+04 Prob>chi2 = 0.0000				

Tabela 4. Wyniki analizy czynnikowej zmiennych D18, D19, D20 (legitymizacja władzy policji): ładunki zmiennych

Factor loadings (pattern matrix) and unique variances

Variable		Factor1	Uniqueness
-----+-----+-----			
D18		0.8714	0.2407
D19		0.7337	0.4617
D20		0.9058	0.1796

Wyniki zaprezentowane w tabeli 3 zamieszczonej powyżej wskazują na trzy czynniki wyróżnione w badaniu wzorów korelacji między zmiennymi źródłowymi. Jednak „wartości własne” tychże czynników („eigenvalues”) oraz ich znaki jednoznacznie wskazują, że u podstaw korelacji między analizowanymi zmiennymi leży jedynie jedna zmienna ukryta („Factor1”). Według tzw. reguły Kaisera za istotne czynniki można uznać jedynie te, których „wartości własne” przekraczają bądź są równe 1 (Kim i Mueller 1978:49). „Wartość własna” dla uzyskanego czynnika równa jest 2,12. Wielkość ta stanowi sumę wariancji poszczególnych

zmiennych, jaka jest wyjaśniana przez uzyskany czynnik. Wielkość ta, podzielona przez liczbę zmiennych, (3), wskazuje, że uzyskany czynnik wyjaśnia średnio 71% ich wariancji (Kline 1994: 37). Ujemne ładunki pozostałych dwóch czynników wynikają z iteratywnego procesu ekstrakcji czynników i nie mają sensownej interpretacji statystycznej (Rencher 2003: 423). Uzyskane w wyniku przeprowadzonej analizy czynnikowej wskazują więc jednoznacznie, że zmienne empiryczne D18, D19 i D20, które zastosowane zostały do pomiaru legitymizacji władzy policji, można uznać za równoległe.

Wyniki przeprowadzonej analizy czynnikowej potwierdzają również wcześniej zaprezentowane wyniki dotyczące stopnia skorelowania poszczególnych zmiennych empirycznych z nieobserwowalnym czynnikiem. Ładunki zaprezentowane w drugiej kolumnie tabeli 4 wskazują, że z nieobserwowalnym czynnikiem najsilniej skorelowana jest zmienna D20, zaś najslabiej D19. Jak to już zostało wspomniane, ładunki czynnikowe podniesione do kwadratu informują nas o proporcji wariancji obserwowanych zmiennych „X”, jaka jest wyjaśniana przez czynnik wspólny. Uzyskany czynnik w najniższym stopniu wyjaśnia wariancję zmiennej D19, dla której ładunek wynosi 0,73. Oznacza to, że zaledwie 54% wariancji tej zmiennej ma swoje źródło w czynniku wspólnym, zaś niemal drugie tyle w czynniku specyficznym.

Zaprezentowane w tej sekcji wyniki analizy rzetelności oraz analizy czynnikowej wskazują, że pytania Europejskiego Sondażu Społecznego stanowią odpowiednie mierniki legitymizacji władzy policji. Po pierwsze, analizowane pytania można uznać za równoległe względem siebie, co oznacza, że mierzą one jedną i tę samą zmienną nieobserwowalną w podobny sposób. Ponadto analizy wykazały, że zmienne te wykazują wysoki poziom korelacji z nieobserwowalną zmienną ukrytą. Wszystkie te względy przekonują nas zatem do uznania zaprezentowanych zmiennych za odpowiednie do stworzenia zbiorczego indeksu mierzącego zjawisko legitymizacji władzy policji. Przeprowadzone do tej pory testy nie uwzględniają jednak faktu, że dane Europejskiego Sondażu Społecznego mają charakter porównawczy i dotyczą wielu różnych państw europejskich. Możliwe jest zatem, że w omawianej bazie danych występują kraje, w których omawiane pytania nie są względem siebie równoległe zaś poziom ich skorelowania z nieobserwowalną zmienną ukrytą jest zbyt niski, aby móc uznać powstały na ich podstawie indeks za rzetelny miernik legitymizacji władzy policji. Obydwie kwestie wymagają przeprowadzenia dodatkowych testów. W tym celu zarówno analiza rzetelności jak i analiza czynnikowa przeprowadzone zostały dla poszczególnych krajów z osobna. Ich wyniki zaprezentowane zostały *in extenso* w tabeli 4.A.2 oraz tabeli 4.A.3 znajdujących się w

załączniku. W tym miejscu bezpośrednio przytoczę jedynie wyniki dla tych krajów, dla których obserwujemy największe rozbieżności. Analiza rzetelności przeprowadzona przy zastosowaniu Alphy Cronbacha wskazuje na względną spójność wyników uzyskanych w poszczególnych krajach. Skrajne oszacowania współczynnik Alphy Cronbacha osiąga dla Finlandii (0,76) oraz dla Bułgarii (0,94), co prezentuje poniżej zamieszczona tabela.

Tabela 5. Analiza rzetelności (Alfa Cronbacha) i korelacje między zmiennymi D18, D19 i D20 (legitymizacja władzy policji). Wyniki dla Bułgarii i Finlandii

-> cntry = BG

Item	Obs	Sign	item-test	item-rest	average	alpha
			correlation	correlation	interitem	
D18	2253	+	0.9527	0.8895	0.8354	0.9103
D19	2242	+	0.9285	0.8368	0.9060	0.9507
D20	2252	+	0.9642	0.9151	0.8014	0.8898
Test scale					0.8478	0.9435

-> cntry = FI

Item	Obs	Sign	item-test	item-rest	average	alpha
			correlation	correlation	interitem	
D18	1853	+	0.8603	0.6634	0.4297	0.6011
D19	1828	+	0.7246	0.4162	0.7672	0.8683
D20	1854	+	0.8901	0.7260	0.3551	0.5241
Test scale					0.5185	0.7636

Przytoczone w tabeli 5 wyniki wskazują na istotną różnicę w oszacowanym poziomie rzetelności pomiędzy Finlandią a Bułgarią. O ile wartość współczynnika α jest bardzo wysoka dla Bułgarii, o tyle dla Finlandii z niewielkim zapasem przekracza ona poziom krytyczny (0,7). Analogicznie zaobserwować można, że w Bułgarii mamy do czynienia z dużo silniejszym wzajemnym skorelowaniem poszczególnych pytań ESS niż w przypadku Finlandii. Podobne różnice zachodzą również pod względem stopnia korelacji omawianych zmiennych z końcowym indeksem legitymizacji władzy policji. Interpretując wyniki analizy rzetelności przeprowadzonej dla wszystkich państw z osobna należy pamiętać, że zaprezentowane

przykłady Bułgarii i Finlandii stanowią dwa najbardziej ekstremalne przypadki wybrane celowo spośród omawianej grupy państw a różnice w poziomie rzetelności oszacowane dla pozostałych krajów są mniejsze niż przytoczone w tym miejscu przykłady. Ponadto, nawet oszacowany dla Finlandii poziom Alphy Cronbacha należałoby uznać, w świetle istniejących praktyk badawczych (Tavakol i Dennick 2011), za wystarczająco wysoki, aby uznać pytania ESS za wystarczająco skorelowane, by na ich podstawie stworzyć indeks legitymizacji władzy policji.

Przyjrzyjmy się teraz oszacowaniom struktury czynnikowej w poszczególnych krajach (tabela 6 poniżej). Uzyskane wyniki z jednej strony wskazują na spójną pomiędzy krajami strukturę czynnikową: we wszystkich krajach wyodrębnić można jeden dominujący czynnik, który wyjaśnia największą część wariancji analizowanych zmiennych. Z drugiej jednak strony wartości własne tego czynnika wahają się pomiędzy krajami: od 1,58 dla Finlandii (co odpowiada wyjaśnieniu przez czynnik 53% wariancji tych zmiennych) do 2,50 dla Bułgarii (co odpowiada wyjaśnieniu przez czynnik 83% wariancji tych zmiennych). Wyniki analizy czynnikowej przeprowadzonej dla tych krajów prezentuje poniższa tabela.

Tabela 6. Analiza czynnikowa dla zmiennymi D18, D19 i D20 (legitymizacja władzy policji).
Wyniki dla Bułgarii i Finlandii

-> cntry = BG

Factor	Eigenvalue	Difference	Proportion	Cumulative
Factor1	2.49957	2.53428	1.0439	1.0439
Factor2	-0.03471	0.03569	-0.0145	1.0294
Factor3	-0.07040	.	-0.0294	1.0000

LR test: independent vs. saturated: chi2(3) = 6464.46 Prob>chi2 = 0.0000

Factor loadings (pattern matrix) and unique variances

Variable	Factor1	Uniqueness
D18	0.9277	0.1393
D19	0.8594	0.2614
D20	0.9488	0.0997

-> cntry = FI

Factor	Eigenvalue	Difference	Proportion	Cumulative
Factor1	1.58876	1.60998	1.1435	1.1435
Factor2	-0.02122	0.15699	-0.0153	1.1283
Factor3	-0.17821	.	-0.1283	1.0000

LR test: independent vs. saturated: chi2(3) = 1979.28 Prob>chi2 = 0.0000

Factor loadings (pattern matrix) and unique variances

Variable	Factor1	Uniqueness
D18	0.8119	0.3408
D19	0.4657	0.7832
D20	0.8442	0.2873

Analizując wyniki zaprezentowane powyżej dla Bułgarii i Finlandii można również zauważyć, że za różnice w wartościach własnych pomiędzy poszczególnymi krajami odpowiada zmienna D19, która w jednych krajach (zwłaszcza wschodnich oraz byłych republikach Związku Sowieckiego) mocniej koreluje się z czynnikiem ukrytym, zaś w innych (zwłaszcza krajach skandynawskich) koreluje się słabiej. Ogólne różnice w strukturze czynnikowej oszacowanej dla poszczególnych krajów są jednak nieznaczne. Ponadto dotyczą one stopnia skorelowania poszczególnych zmiennych z nieobserwowalnym czynnikiem (a więc tego, jaki procent ich kowariancji jest wyjaśniany przez jeden wspólny czynnik), a nie ilości tychże czynników. Tym samym założenie dotyczące jednowymiarowości struktury czynnikowej oraz równoległości analizowanych pomiarów jest zachowane.

Przeprowadzone analizy (analiza rzetelności oraz analiza czynnikowa) wskazują, że pytania Europejskiego Sondażu Społecznego mogą służyć do stworzenia zbiorczego indeksu, który byłby miernikiem legitymizacji władzy policji. W związku z tym poniżej przedstawię dwa zbiorcze indeksy utworzone na podstawie wspomnianych zmiennych D18, D19 i D20. Pierwszy z indeksów powstał w wyniku przeprowadzonej analizy rzetelności z zastosowaniem Alphy Cronbacha i w sensie matematycznym stanowi indeks uśredniający odpowiedzi respondentów na trzy źródłowe pytania ESS (zmienna „legitymizacja_1”). Drugi z indeksów (zmienna „legitymizacja_2”) został utworzony na podstawie przeprowadzonej analizy czynnikowej i stanowi zmienną ciągłą, będącą liniową kombinacją zmiennych źródłowych. Indeks ten wykorzystuje więc jedynie wspólną część wariancji zmiennych D18, D19 i D20, a więc tę część, za którą odpowiada wspólny nieobserwowalny czynnik. Taka konstrukcja indeksu powoduje, że w większej mierze uwzględnia on zmienne silniej skorelowane z nieobserwowalnym czynnikiem (tak więc w szczególności zmienną D20), zaś w mniejszej mierze zmienną najslabiej skorelowaną (a więc zmienną D19). Poniżej zamieszczona tabela 7 przedstawia wartość współczynnika korelacji liniowej obydwu wspomnianych indeksów. Jako że jest on bardzo wysoki, w dalszych analizach wykorzystywać będę jedynie jeden z nich, mianowicie ten powstały poprzez zastosowanie analizy czynnikowej (od tej pory nazywany „legitymizacja”)³⁷.

³⁷ Wybór tej zmiennej podyktowany jest przede wszystkim faktem, że rozkład tej zmiennej ma charakter ciągły, co stanowi korzystną okoliczność z punktu widzenia modelowania statystycznego.

Tabela 7. Współczynnik korelacji liniowej między alternatywnymi indeksami legitymizacji władzy policji

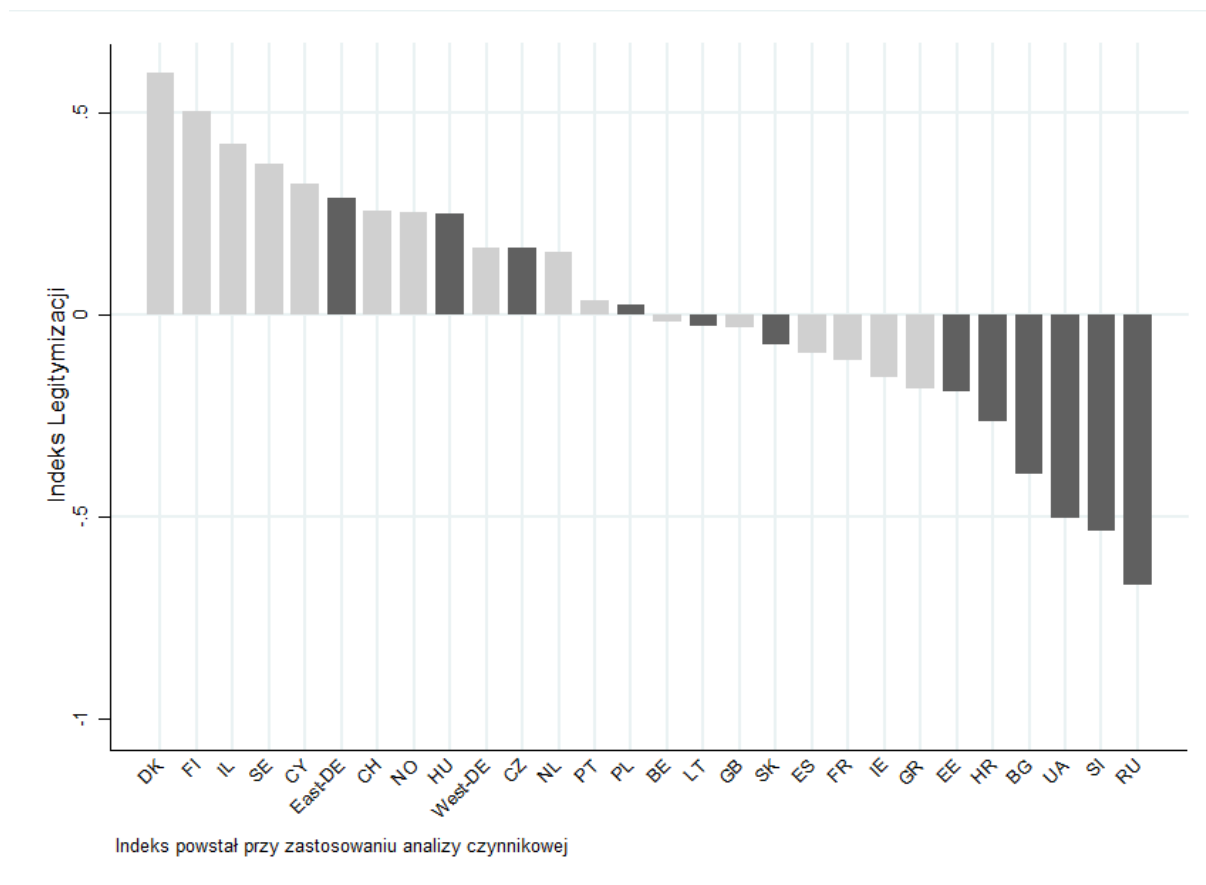
	legity~1	legity~2
legitymiza~1	1.0000	
legitymiza~2	0.9886	1.0000

4.5. Legitymizacja władzy policji w państwach objętych badaniem Europejskiego Sondażu Społecznego

Skonstruowany na podstawie pytań Europejskiego Sondażu Społecznego indeks legitymizacji władzy policji pozwoli nam teraz przeprowadzić porównanie akceptacji władzy policji w poszczególnych państwach objętych badaniem ESS. Ze względu na fakt, że w pracy niniejszej w sposób szczególny interesują mnie różnice w legitymizacji władzy policji pomiędzy państwami postkomunistycznymi a państwami niekomunistycznymi, dokonuję dodatkowego podziału Niemiec na dwie był republiki: Niemiecką Republikę Demokratyczną oraz Republikę Federalną Niemiec³⁸. W przypadku, gdyby respondenci reprezentujący dwie był republiki niemieckie różnili się znacznie w akceptacji władzy policji, ich połączenie w ramach jednego państwa mogłoby prowadzić do mylnych wniosków na temat różnic pomiędzy państwami postkomunistycznymi a państwami niekomunistycznymi. Średni poziom legitymizacji władzy policji dla poszczególnych krajów objętych badaniem ESS prezentuje wykres 1 zamieszczony poniżej.

³⁸ Pomysł ten zawdzięczam prof. Mirosławie Grabowskiej.

Wykres 1. Legitymizacja władzy policji. Wartości średnie dla krajów (dane przeważone wagą populacyjną)

Legenda: A & W – Anglia i Walia, BE – Belgia, BG – Bułgaria, CY – Cypr, CH – Szwajcaria, CZ – Czechy, East-DE – Niemcy Wschodnie, West-DE – Niemcy Zachodnie, DK – Dania, EE – Estonia, ES – Hiszpania, FI – Finlandia, FR – Francja, GR – Grecja, HR – Chorwacja, HU – Węgry, IL – Izrael, LT – Litwa, NL – Holandia, NO – Norwegia, PL – Polska, PT – Portugalia, RO – Rumunia, RU – Rosja, SE – Szwecja, SI – Słowenia, SK – Słowacja, UA – Ukraina.

Na powyższym wykresie kolorem jasno-szarym oznaczone zostały kraje przypisane do grupy państw niekomunistycznych zaś kolorem ciemno-szarym państwa postkomunistyczne. Dane zamieszczone na wykresie wydają się jasno wskazywać na fakt istnienia systematycznych różnic w poziomie legitymizacji władzy policji między obydwoma grupami państw. Państwa niekomunistyczne plasują się głównie w początkowej bądź środkowej części wykresu, zaś państwa postkomunistyczne w części środkowej bądź końcowej. W celu bardziej precyzyjnego oszacowania różnic w poziomie legitymizacji władzy policji między obydwoma grupami państw w tabeli poniżej zamieszczam oszacowania średnich.

```

Mean estimation                                Number of obs    =    49037
      0: postcom = 0
      1: postcom = 1

```

	Over	Mean	Std. Err.	[95% Conf. Interval]	
legitymizacja	0	.0360095	.0068595	.0225648	.0494543
	1	-.3553122	.0117984	-.3784372	-.3321872

Średnie dla obydwu grup państw wydają się istotnie od siebie różnić w spodziewanym kierunku. Średni poziom legitymizacji władzy policji w państwach postkomunistycznych jest dużo niższy niż odpowiadający mu wskaźnik dla państw niekomunistycznych. Porównanie powyższe zostało przeprowadzone przy zastosowaniu wag populacyjnych. Oznacza to, że bierze ono pod uwagę i koryguje fakt nadreprezentacji w analizowanej próbie obywateli państw o małą liczną populację. W celu sprawdzenia, czy powyżej zaobserwowana różnica pomiędzy średnimi wartościami legitymizacji władzy policji jest istotnie różna od zera, przeprowadzony został test Wilcoxona-Manna-Whitneya³⁹ (tabela 9 poniżej). Test ten jest nieparametrycznym odpowiednikiem testu-t na równość średnich i zastosowany został w tym miejscu ze względu na fakt, że analizowana zmienna zależna w badanych podgrupach nie posiada ani rozkładu normalnego ani równych wariancji.

³⁹ Więcej na temat konstrukcji testu można przeczytać w dokumentacji programu STATA: <http://www.stata.com/manuals13/rranksum.pdf> [ostatni dostęp: 24.08.2015].

Tabela 9. Wyniki testu Wilcoxon-Mann-Whitneya dla zmiennej legitymizacja władzy policji

Two-sample Wilcoxon rank-sum (Mann-Whitney) test

postcom	obs	rank sum	expected
0	28948	7.590e+08	7.098e+08
1	20089	4.433e+08	4.926e+08
combined	49037	1.202e+09	1.202e+09

unadjusted variance 2.376e+12

adjustment for ties -2.246e+09

adjusted variance 2.374e+12

Ho: legitymizacja(postcom==0) = legitymizacja(postcom==1)

z = 31.939

Prob > |z| = 0.0000

Porównanie empirycznych sum rang dla obydwu grup państw z ich oczekiwanymi (teoretycznymi) wartościami, które występowałyby w sytuacji, gdyby zmienna „legitymizacja” miała w obydwu grupach taki sam rozkład, wskazuje na istotne statystycznie różnice. Dla państw niekomunistycznych obserwowana suma rang jest znacznie wyższa niż wartość oczekiwana (teoretyczna) zaś dla państw postkomunistycznych jest ona znacznie niższa.

Na wykresie 1 poza obserwowaną różnicą w poziomie legitymizacji władzy policji między państwami niekomunistycznymi a państwami postkomunistycznymi można zauważyć kilka innych ciekawych prawidłowości. Po pierwsze uwagę zwraca przodująca pozycja państw skandynawskich – Danii, Finlandii oraz Szwecji – w zakresie deklarowanej przez respondentów gotowości okazywania posłuchu decyzjom policji. Po drugie wprowadzony podział między byłe Niemcy Zachodnie oraz Niemcy Wschodnie wskazuje, w sposób nieoczekiwany, na wyższy poziom legitymizacji władzy policji wśród byłych obywateli Niemieckiej Republiki Demokratycznej niż wśród obywateli Republiki Federalnej Niemiec. Wynik taki jest sprzeczny z intuicją, bowiem to w Niemczech Zachodnich, których system policyjny po 1945 r. zorganizowany był na wzór amerykański (Tupman i Tupman 1999: 14), można by spodziewać się wyższego poziomu akceptacji decyzji policji. Tymczasem władza policji jest częściej akceptowana w Niemczech Wschodnich, których system policyjny był silnie wzorowany na modelu radzieckim. Z tego względu, w dalszej części pracy, podział ten przestanie być

obiektem analiz i zaniechane zostanie rozróżnienie na dwie byłe republiki niemieckie. Po trzecie, z perspektywy modeli policyjnych przedstawionych w poprzednim rozdziale pracy można by oczekiwać, że Anglia i Walia uplasują się w czołówce państw charakteryzujących się wysokim poziomem legitymizacji władzy policji. Jak już bowiem wskazywano, dominujący w tym państwie przez wiele lat model „policing by consent” kładł zasadniczy nacisk na jakość relacji między obywatelami a policją oraz na dobrowolną akceptację władzy policji w społeczeństwie. Oczekiwanie takie nie znajduje jednak poparcia w przedstawionych danych. Wielka Brytania jest państwem, którego obywatele nie wyróżniają się szczególną skłonnością do deklarowania posłuszeństwa względem policji. Średni poziom legitymizacji władzy policji obserwowany w tym państwie jest nie tylko niższy od tego właściwego dla państw skandynawskich, lecz także od poziomu legitymizacji obserwowanego w niektórych państwach postkomunistycznych, takich jak Węgry, Czechy, Polska czy Litwa.

4.6. Podsumowanie rozważań

W niniejszym rozdziale usiłowano odpowiedzieć na pytanie, gdzie w Europie władza policji akceptowana jest w stopniu najwyższym. W tym celu przeprowadzone zostało porównanie poziomu legitymizacji władzy policji między poszczególnymi państwami objętymi badaniem Europejskiego Sondażu Społecznego. W pierwszym przygotowawczym etapie badania przygotowano niezbędne narzędzia badawcze: omówiono teoretyczne zagadnienia związane z metodologią tworzenia skal, przeprowadzono analizę rzetelności oraz analizę czynnikową źródłowych pytań ESS oraz stworzono indeks legitymizacji władzy policji. Następnie, na podstawie utworzonego indeksu, porównany został średni poziom legitymizacji władzy policji pomiędzy państwami objętymi badaniem. Przeprowadzone porównania wykazały istnienie zasadniczych różnic w poziomie legitymizacji władzy policji pomiędzy poszczególnymi państwami. Znaczna część obserwowanych różnic związana jest ze statusem państw jako byłych państw komunistycznych bądź też państw, które nigdy nie podlegały rządowi komunistycznemu. Spośród analizowanej próby państw w sposób szczególny wyróżniają się państwa skandynawskie, w których poziom legitymizacji władzy policji osiąga najwyższe wartości. Wszystkie zaobserwowane powyżej wzory relacji domagają się dogłębnego wyjaśnienia. Dlatego też celem rozważań i analiz prowadzonych w kolejnym rozdziale pracy będzie próba udzielenia odpowiedzi na pytanie, jakiego rodzaju czynniki – na poziomie mikro i na poziomie makro – sprzyjają legitymizacji władzy policji.

Rozdział 5. Co powoduje, że policje oceniane są jako dobre i sprawiedliwe?

5.1. Wstęp

Badania przeprowadzone w poprzednim rozdziale pracy wykazały istotne różnice w poziomie legitymizacji władzy policji pomiędzy poszczególnymi państwami europejskimi. W niniejszym rozdziale przeprowadzone zostaną analizy, których celem będzie wykazanie, jakiego rodzaju czynniki mogą potencjalnie odpowiadać za ten stan rzeczy. Z punktu widzenia tak określonego celu prowadzonych analiz empirycznych kluczowe wydaje się rozróżnienie zaproponowane przez Wilfrieda Hinscha (2010) dotyczące legitymizacji jako pojęcia empirycznego oraz legitymizacji jako pojęcia normatywnego. W rozumieniu empirycznym legitymizacja odnosi się do indywidualnych przekonań jednostek dotyczących poszczególnych instytucji bądź jednostek sprawujących władzę. W tym rozumieniu instytucje bądź jednostki posiadają legitymizację jedynie w takim stopniu, w jakim obywatele skłonni są akceptować ich władzę. W tym sensie podstawą stosunku władzy jest więc sama wiara w jego prawomocność i słuszność. Wiara ta jednak nie musi być w żaden bezpośredni sposób związana z obiektywnym sposobem działania instytucji bądź jednostek oraz spełnianiem przez nie jakichkolwiek ogólnie określonych kryteriów. W drugim sposobie rozumienia legitymizacji zaproponowanym przez Hinscha (2010), rozumieniu normatywnym, legitymizacja stanowi pewnego rodzaju obiektywną cechę bądź właściwość instytucji bądź władz i bezpośrednio odnosi się do sposobu ich działania. Konkretnie instytucje, poprzez zgodność swoich działań z określonymi standardami, mogą wykazywać się dostatecznym poziomem legitymizacji bądź jej brakiem. Możliwe jest zatem sformułowanie „obiektywnych” kryteriów, których spełnienie będzie decydowało o stopniu, w jakim dana instytucja posiada legitymizację. Do tak rozumianych standardów mogą należeć, między innymi, efektywność działania, zgodność podejmowanych działań z prawem czy też społecznym poczuciem sprawiedliwości.

Rozróżnienie dwóch typów legitymizacji zaproponowane przez Hinscha (2010) pozwala na podział potencjalnych determinantów legitymizacji władzy policji na te odnoszące się do obiektywnych cech analizowanych systemów policyjnych oraz na te związane z ocenami indywidualnych respondentów. W ślad za tym rozróżnieniem analizy prowadzone w niniejszym rozdziale zostaną podzielone na dwie części. W pierwszej kolejności testowany będzie wpływ zmiennych mierzonych na poziomie indywidualnym dotyczących ocen działania policji na legitymizację jej władzy. W tej części pracy pod uwagę będą brane przede wszystkim

oceny respondentów dotyczące efektywności działania policji oraz postępowania przez nią w sposób sprawiedliwy proceduralnie. W analizach wykorzystywane będą dane Europejskiego Sondażu Społecznego, w którym respondenci oceniali różne wymiary działania policji. Druga część rozdziału będzie skoncentrowana na badaniu związków między legitymizacją władzy policji a zmiennymi mierzonymi na poziomie makro, tj. dotyczącymi poszczególnych krajów objętych badaniem oraz właściwych dla nich systemów relacji między policją a społeczeństwem. Analizy prowadzone w tej części pracy będą miały na celu wskazanie możliwych korelatów legitymizacji władzy policji w poszczególnych krajach.

Powyższe uwagi wstępne zamknąć należy omówieniem jednej kwestii technicznej. Z analiz prowadzonych w poprzednim czwartym rozdziale pracy wyłączono dwa regiony Wielkiej Brytanii: Szkocję oraz Irlandię Północną (311 respondentów). Decyzja ta, choć uzasadniona z punktu widzenia teoretycznego, nie będzie możliwa do podtrzymania w drugiej części niniejszego rozdziału. W części tej, poświęconej legitymizacji normatywnej, wykorzystywane będą dane zdefiniowane na poziomie makro, a więc dotyczące poszczególnych krajów objętych badaniem. Jednakże wykorzystywane bazy danych zawierają informacje dotyczące wyłącznie Wielkiej Brytanii, nie zaś jej części składowych. W konsekwencji niemożliwe jest traktowanie Anglii i Walii jako osobnej jednostki obserwacji na poziomie makro. Z tego względu zdecydowano, że w analizach prowadzonych w drugiej części niniejszego rozdziału uwzględniona zostanie cała Wielka Brytania, wraz z Irlandią Północną oraz Szkocją. Decyzja taka nie obniża jednak porównywalności prowadzonych w rozdziale czwartym oraz rozdziale piątym analiz. Świadczy o tym fakt, że wyniki analiz prowadzonych na poziomie mikro są zasadniczo niewrażliwe na fakt wyłączenia z próby Irlandii Północnej i Szkocji⁴⁰.

5.2. Analizy na poziomie indywidualnym: model sprawiedliwości proceduralnej i model instrumentalny

5.2.1. Podstawy teoretyczne

Analizy prowadzone w tej części rozdziału koncentrują się na testowaniu wpływu ocen indywidualnych respondentów dotyczących sposobu działania policji na legitymizację jej władzy. W analizach zestawione zostaną ze sobą dwa teoretyczne modele wyróżnione przez Sunshine i Tyler (2003) w badaniu poświęconym roli sprawiedliwości proceduralnej w

⁴⁰ Analizy zaprezentowane w rozdziale czwartym przeprowadzone zostały dwukrotnie: zarówno włączając do analizowanej próby respondentów z Irlandii Północnej i Szkocji, jak i z ich wyłączeniem. Wyniki uzyskane w obydwu wariantach są od siebie nierozróżnialne.

kształtowaniu poparcia obywateli względem policji. Pierwszy model, określany mianem modelu sprawiedliwości proceduralnej, zakłada, że legitymizacja władzy policji zależy od tego, w jaki sposób, w oczach obywateli, policja podejmuje decyzje oraz w jaki sposób traktuje ona obywateli. Według Sunshine i Tylera (2003: 514) to właśnie proceduralnie sprawiedliwy sposób postępowania policji, objawiający się między innymi w bezstronności oraz stosowaniu się policji do ogólnie określonych standardów podejmowania decyzji, sprawia, że obywatele uznają jej władzę za prawomocną. Drugi z wyróżnionych modeli określany jest mianem modelu instrumentalnego. Model ten zakłada, że skłonność obywateli do akceptacji decyzji policji wynika z dokonywanej przez nich oceny działania policji jako instytucji. Uznaje się, że decyzje policji w tym większym stopniu będą akceptowane przez obywateli, im bardziej jej działania postrzegane będą jako efektywne w zwalczaniu przestępczości i karaniu wszelkich wykroczeń względem prawa (Sunshine i Tyler 2003: 514).

Wspomniane dwa modele odwołują się do ocen dotyczących odmiennych aspektów funkcjonowania policji. W modelu sprawiedliwości proceduralnej dominują przede wszystkim oceny odwołujące się do sposobu traktowania obywateli przez funkcjonariuszy policji oraz sposobu podejmowania przez nich decyzji. W literaturze przedmiotu wśród tak rozumianych charakterystyk działania policji dominującą pozycję zajmuje opisana już w rozdziale trzecim niniejszej pracy sprawiedliwość proceduralna. Bogata literatura, dotycząca nie tylko legitymizacji władzy policji, lecz także posłuszeństwa przedstawicielom innych służb, wskazuje, że stosowanie się decydentów do uprzednio określonych norm prawnych znacząco podnosi gotowość jednostek do okazywania posłuchu wydanym przez nich decyzjom (Essaiasson 2010; Brockner i inni 2001). Dzieje się tak dlatego, że postrzeganie procedur stosowanych przez władze jako sprawiedliwych stanowi pewnego rodzaju heurystykę, która powoduje, że same wyniki ocenianych decyzji są postrzegane jako sprawiedliwe (por. rozdział trzeci niniejszej pracy). W ramach tego nurtu badawczego zwraca się szczególną uwagę na osobiste kontakty obywateli z funkcjonariuszami policji. Uznaje się, że to właśnie w tego rodzaju interakcjach kształtują się poglądy respondentów na temat sprawiedliwego proceduralnie sposobu działania policji.

Drugi z zaproponowanych modeli, model instrumentalny, odwołuje się do ocen dotyczących efektywności działania policji. W ramach tego nurtu uznaje się, że kluczowym elementem działania policji podlegającym ocenie obywateli jest stopień, w jakim policja wywiązuje się z powierzonych jej zadań. Argumentuje się, że dla jednostek liczy się nie tyle to, na ile w ich odczuciu policja traktuje obywateli w sposób sprawiedliwy proceduralnie, ale to, czy policja

zapewnia im bezpieczeństwo oraz czy w satysfakcjonującym stopniu odpowiada na stawiane przed nią zadania. Robinson i Darley (2004) stwierdzają wprost, że ludzie w swoich ocenach działania policji i sądów kierują się pewnego rodzaju sprawiedliwością intuicyjną, która domaga się efektywności w zwalczaniu przestępczości oraz sprawiedliwości w karaniu jednostek łamiących prawo. W sytuacji, gdy policja nie jest w stanie sprostać tym oczekiwaniom, obywatele tracą do niej zaufanie i przestają postrzegać posłuszeństwo względem jej decyzji jako swój obowiązek.

5.2.2. Zmienne niezależne

W analizach empirycznych prowadzonych w tej części rozdziału zostaną skontrastowane ze sobą obydwa wspomniane modele. Celem analiz będzie wykazanie, który z nich jest w stanie lepiej wyjaśnić gotowość obywateli do legitymizacji władzy policji. Wśród pytań zadanych respondentom w ramach Europejskiego Sondażu Społecznego w 2010 roku znajdują się pytania dotyczące oceny działania policji w poszczególnych krajach. Pytania te dotyczą zarówno postrzeganej przez respondentów sprawiedliwości proceduralnej w działaniu policji, jak i jej efektywności w zwalczaniu przestępczości i zapewnianiu porządku publicznego. W zakresie ocen dotyczących (szeroko rozumianej) sprawiedliwości proceduralnej respondenci byli pytani między innymi o to, jak często ich zdaniem policja traktuje ludzi z należnym im szacunkiem (pytanie D15), jak często policja podejmuje sprawiedliwe i bezstronne decyzje (pytanie D16), oraz jak często tłumaczy podejmowane decyzje tym, którzy domagają się wyjaśnień (pytanie D17). Respondenci byli również proszeni o ocenę bezstronności w działaniu policji. Jak twierdzą Rothstein i Teorell (2008) bezstronność jest ważnym komponentem sprawiedliwości proceduralnej zdającym sprawę z tego, na ile władza działa zgodnie z ogólnie wyznaczonymi standardami i regułami. W tym względzie w pytaniach D10 oraz D11 pytano o to, w jaki sposób policja traktuje ofiary przestępstw - czy w jakikolwiek sposób dyskryminuje je ze względu na status ekonomiczny bądź przynależność do grupy etnicznej. Pytania dotyczące efektywności działania policji koncentrowały się na ocenie tego, na ile policja jest efektywna w zwalczaniu przestępczości w danym kraju, na ile udaje jej się łapać sprawców włamań oraz jak szybko jest w stanie pojawić się na miejscu przestępstwa (pytania D12-D14). Pytania opisane powyżej umożliwiają przetestowanie w ramach jednego modelu empirycznego hipotez stawianych zarówno przez model instrumentalny jak i przez model sprawiedliwości proceduralnej⁴¹. Tabela 1 zaprezentowana poniżej przedstawia rozkłady odpowiedzi respondentów na pytania

⁴¹ Dokładna treść wszystkich pytań badania ESS używanych w analizach oraz kategorie odpowiedzi oferowane respondentom znajdują się w tabeli 5.A.1 zamieszczonej w załączniku.

dotyczące sposobu traktowania przez policję członków różnych grup społecznych (pytania D10 i D11).

Tabela 1. Rozkłady odpowiedzi respondentów na pytania D10 i D11 (dane przeważone wagą populacyjną)

D10. Kiedy ofiary przestępstw zgłaszają się na policję, czy P. zdaniem ludzie bogaci są traktowani gorzej, ludzie biedni są traktowani gorzej, czy też bogaci i biedni są traktowani w sposób równy?

Jak policja traktuje biednych i bogatych	Liczebność	Procent
ludzie bogaci są traktowani gorzej	601	1.16
ludzie biedni są traktowani gorzej	26,637	51.63
bogaci i biedni traktowani podobnie	19,774	38.33
odmowa odpowiedzi	31	0.06
trudno powiedzieć	4,499	8.72
brak odpowiedzi	51	0.10
Total	51,593	100.00

D11. A kiedy ofiary przestępstw zgłaszają się na policję, czy P. zdaniem ludzie są traktowani gorzej ze względu na rasę lub przynależność do grupy etnicznej, czy też wszyscy są traktowani w równy sposób?

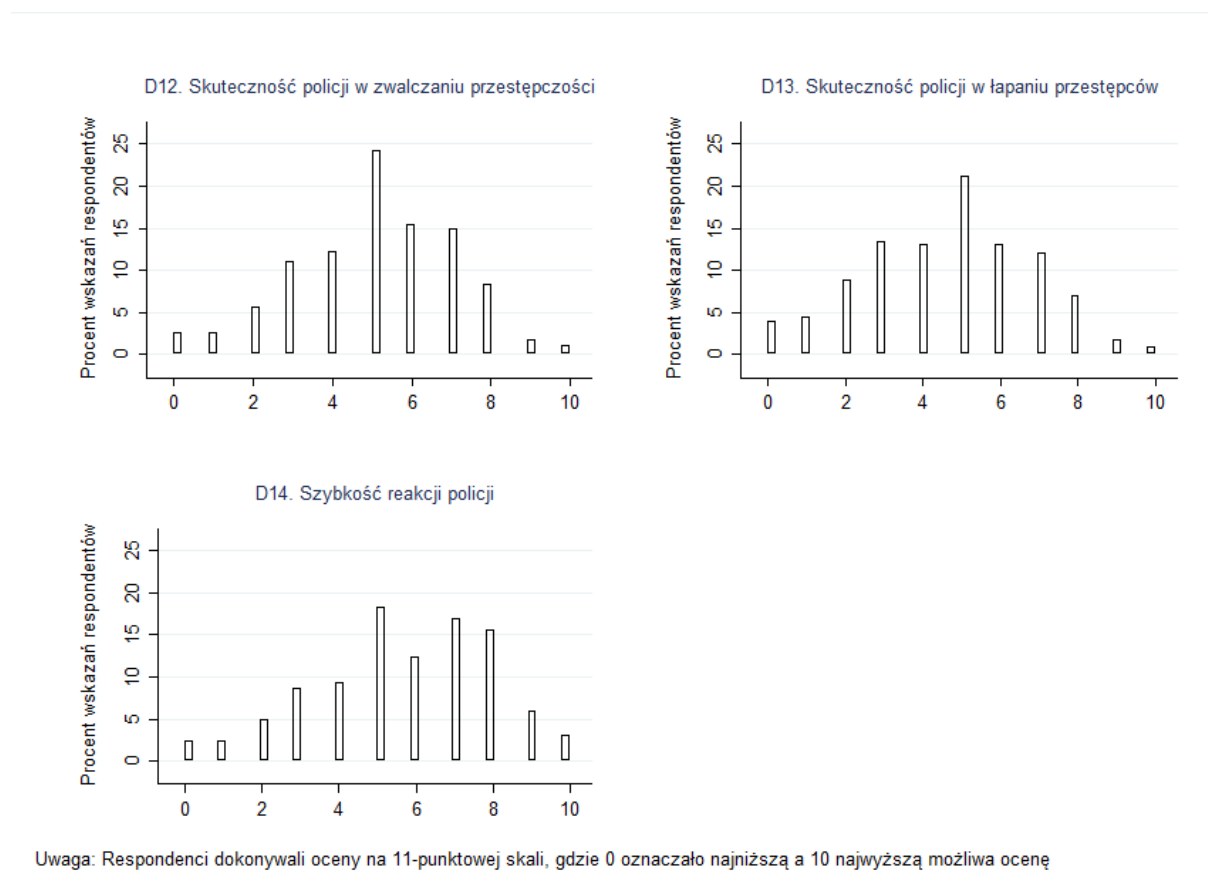
Jak policja traktuje członków różnych grup etnicznych	Liczebność	Procent
członkowie mniejszości traktowani gorzej	20,021	38.81
członkowie większości traktowani gorzej	3,866	7.49
członkowie wszystkich grup traktowani podobnie	19,768	38.32
odmowa odpowiedzi	44	0.08
trudno powiedzieć	7,727	14.98
brak odpowiedzi	166	0.32
Total	51,593	100.00

Zaprezentowane powyżej rozkłady odpowiedzi wykazują znaczną wariację. Nieco ponad połowa respondentów (52%) przekonana jest, że ludzie biedni, jako ofiary przestępstw zgłaszające się na policję, traktowani są gorzej niż osoby bogate. Zdaniem 38% respondentów biedni i bogaci są traktowani podobnie. Jedynie nieznaczny odsetek respondentów (1,2%) zgadza się ze stwierdzeniem, że to bogaci są dyskryminowani przez policję. Także w przypadku

pytania o stosunek policji względem członków różnych grup etnicznych zdania są podzielone. 38% respondentów twierdzi, że policja nie dyskryminuje ludzi ze względu na ich rasę bądź przynależność etniczną. Nieomal taki sam odsetek badanych twierdzi, że członkowie mniejszości etnicznych traktowani są gorzej niż członkowie grupy tytularnej (38% wskazań).

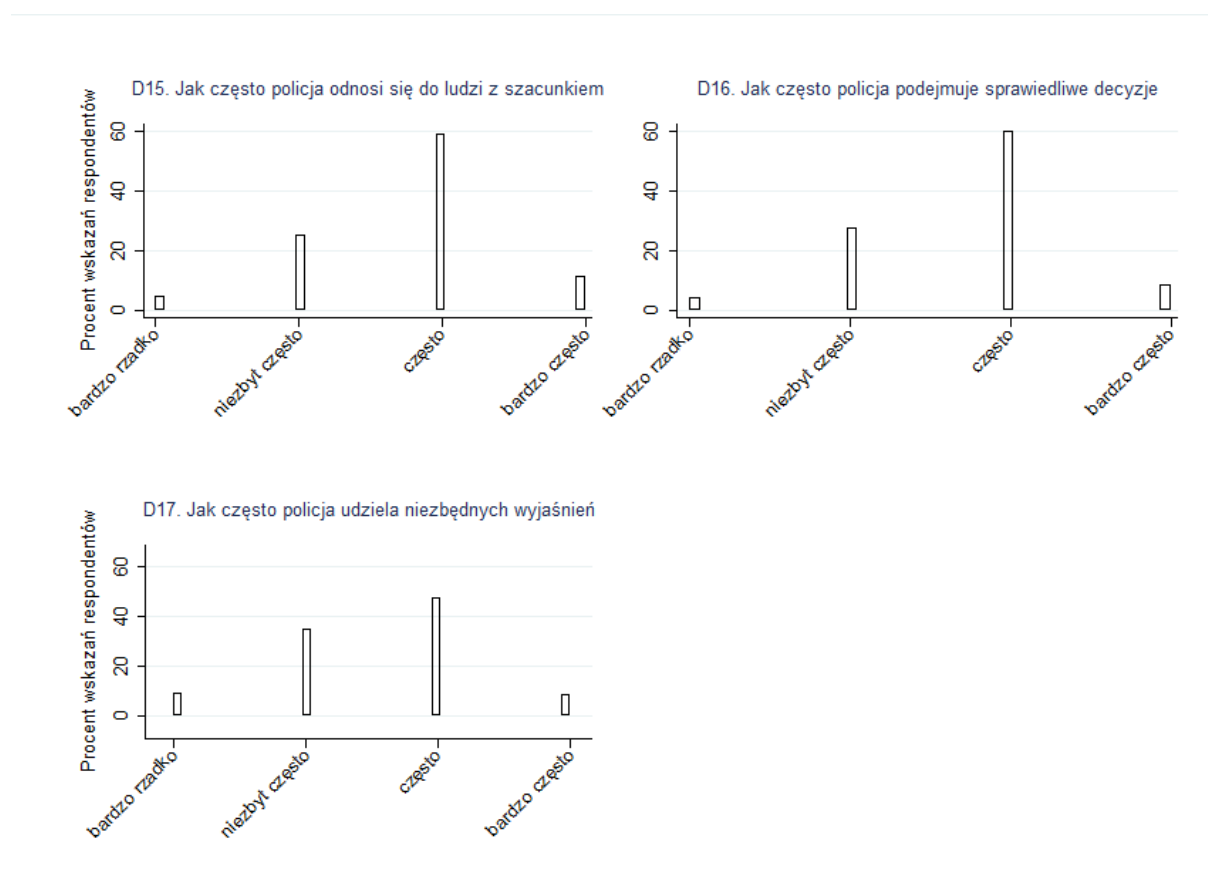
Wykres 1 zaprezentowany poniżej przedstawia odpowiedzi respondentów na trzy pytania ESS dotyczące efektywności działania policji. Zarówno skuteczność policji w zwalczaniu przestępczości, jak i jej efektywność w łapaniu przestępców zostały ocenione przez respondentów w sposób umiarkowany. Rozkłady zbliżają się bowiem kształtem do rozkładu normalnego, w którym najwięcej wskazań (ok. 25%) w skali od 0 do 10 otrzymała ocena środkowa (5). Nieco lepiej respondenci ocenili szybkość reakcji policji na zgłaszane przez obywateli doniesienia dotyczące przestępstw. W tym przypadku również dominują oceny środkowe, jednak rozkład jest wyraźnie lewoskośny (współczynnik skośności równy -0,38).

Wykres 1. Rozkłady zmiennych D12, D13, D14 (skuteczność działania policji)

Ostatnia seria zmiennych Europejskiego Sondażu Społecznego dotyczy oceny sprawiedliwości proceduralnej w działaniu policji. Histogramy zaprezentowane na wykresie 2 znajdującym się poniżej wskazują, że również i w tym wypadku dominują oceny środkowe. Zdecydowana większość respondentów (ok. 60%) uważa, że policja często odnosi się do ludzi z szacunkiem. Taki sam odsetek respondentów przyznaje też, że policja podejmuje sprawiedliwe i bezstronne decyzje. Nieco gorsze są oceny respondentów w zakresie udzielania przez policję niezbędnych wyjaśnień – 35% respondentów uznaje, że policja udziela ich niezbyt często, zaś 48% uznaje, że policja udziela ich często.

Wykres 2. Rozkłady zmiennych D15, D16, D17 (sprawiedliwość proceduralna w działaniu policji)

Zanim przedstawione zostaną wyniki analiz empirycznych przeprowadzonych z zastosowaniem zmiennych opisanych powyżej konieczne jest przeprowadzenie dodatkowych testów dotyczących rzetelności stworzonych na ich podstawie indeksów oraz ich porównywalności pomiędzy krajami. W tym celu przeprowadzona zostanie analiza rzetelności oraz analiza czynnikowa dla wskazanych zmiennych Europejskiego Sondażu Społecznego. Tabela 2 zamieszczona poniżej zawiera wyniki analizy rzetelności przeprowadzonej przy

użyciu Alfy Cronbacha (α) dla pytań D12-D14 dotyczących oceny efektywności działania policji oraz pytań D15-D17 dotyczących oceny sprawiedliwości proceduralnej.

Tabela 2. Analiza rzetelności przy użyciu Alfy Cronbacha dla pytań D12-D14 (efektywność działania policji) oraz pytań D15-D17 (sprawiedliwość proceduralna w działaniu policji). Współczynniki Alfa.

Efektywność działania policji: zmienne D12, D13, D14:

Item	Obs	Sign	item-test correlation	item-rest correlation	average interitem correlation	alpha
D12	49846	+	0.8624	0.6598	0.4742	0.6433
D13	49712	+	0.8611	0.6578	0.4767	0.6457
D14	47831	+	0.7867	0.5163	0.6664	0.7998
Test scale					0.5410	0.7796

Sprawiedliwość proceduralna w działaniu policji: zmienne D15, D16, D17:

Item	Obs	Sign	item-test correlation	item-rest correlation	average interitem correlation	alpha
D15	48712	+	0.8698	0.6648	0.5593	0.7174
D16	46464	+	0.8744	0.6879	0.5344	0.6966
D17	43807	+	0.8261	0.5937	0.6590	0.7944
Test scale					0.5859	0.8094

Tabela 2 przedstawia średnie wartości korelacji między poszczególnymi zmiennymi źródłowymi („average interitem correlation”), które wynoszą odpowiednio 0,54 dla oceny efektywności działania policji oraz 0,59 dla oceny sprawiedliwości proceduralnej. Osiągnięte dla poszczególnych zmiennych ukrytych (efektywności działania policji oraz sprawiedliwości proceduralnej) wartości współczynnika α , odpowiednio oszacowane na 0,78 oraz 0,81, są na tyle wysokie, aby móc uznać, że indeksy powstałe poprzez uśrednienie odpowiedzi respondentów na pytania ESS będą rzetelnymi miernikami wspomnianych konstruktów. Dla

zmiennej nieobserwowalnej dotyczącej efektywności działania policji wynik ten wskazuje, że wariancja zmiennej nieobserwowalnej stanowi 78% wariancji indeksu powstałego poprzez uśrednienie odpowiedzi na pytania D12-D14 (Carmines i Zeller 1979). Ponadto pierwiastek kwadratowy z oszacowanego dla tej grupy zmiennych poziomu rzetelności α , ($\sqrt{0,78}$), równy 0,88, może być interpretowany jako kwadrat korelacji między nieobserwowalną zmienną ukrytą, za którą uznaję postrzeganą przez respondentów efektywność działania policji, a utworzonym na podstawie analizowanych pytań D12-D14 indeksem. Tabela 2 wskazuje również, że wariancja zmiennej nieobserwowalnej dotyczącej oceny sprawiedliwości proceduralnej w działaniu policji stanowi 81% wariancji indeksu powstałego poprzez uśrednienie odpowiedzi respondentów na pytania D15-D17, zaś pierwiastek z tej wartości, równy 0,90, jest kwadratem współczynnika korelacji między wspomnianą zmienną ukrytą a powstałym na podstawie zmiennych empirycznych indeksem.

Przeprowadzona analiza rzetelności udziela również odpowiedzi w zakresie tego, które analizowane zmienne źródłowe powinny wchodzić w skład tworzonych indeksów. W tym kontekście ważnych informacji dostarczają wartości korelacji typu „item-test” oraz „item-rest” widoczne w tabeli 2 przedstawionej powyżej. Wartości te wskazują, że z tworzonym indeksem efektywności działania policji najslabiej koreluje pytanie D14 (współczynnik korelacji „item-test” równy 0,79 jest niższy niż w przypadku pozostałych zmiennych źródłowych). Z kolei wykluczenie tego pytania spowodowałoby wzrost korelacji pozostałych zmiennych źródłowych (D12 oraz D13) z nowo utworzonym indeksem. Dane zaprezentowane w tabeli 2 wskazują również, że wykluczenie zmiennej D14 spowodowałoby wzrost zarówno średniego współczynnika korelacji między zmiennymi tworzącymi indeks (z 0,54 do 0,67), jak i wzrost współczynnika Alfego Cronbacha (z 0,78 do 0,80). Wzrost współczynnika Alfego Cronbacha jest w tym przypadku o tyle istotny, że współczynnik ten w sposób automatyczny osiąga większe wartości w przypadku indeksów opartych na większej liczbie zmiennych źródłowych. Zanim podjęta zostanie ostateczną decyzję dotyczącą wykluczenia zmiennej D14 z indeksu przedstawione zostaną wyniki dodatkowych testów. W przypadku zmiennych D15-D17 mierzących postrzeganą przez respondentów sprawiedliwość proceduralną w działaniu policji, dane zawarte w tabeli 2 wskazują, że najslabiej z tworzonym indeksem skorelowana jest zmienna D17, dotycząca skłonności policji do wyjaśniania podejmowanych przez nią decyzji. Jednak w tym wypadku wykluczenie wspomnianej zmiennej z tworzonego indeksu skutkowałoby spadkiem ogólnej wartości współczynnika Alfego Cronbacha.

W kolejnym kroku przeprowadzona zostanie eksploracyjna analiza czynnikowa, której celem będzie wykazanie, w jakim stopniu poszczególne zmienne źródłowe mierzą interesujące nas nieobserwowalne zjawiska w sposób spójny. Innymi słowy, przetestowane zostanie czy struktury czynnikowe odpowiadające dwóm interesującym nas zmiennym ukrytym są jednowymiarowe, czy też przeciwnie, poszczególne zmienne mierzą równocześnie kilka odrębnych konstruktów. Jako że dokładny opis zastosowanej metodologii oraz podstawy teoretyczne analizy czynnikowej zostały omówione w pierwszej części niniejszego rozdziału, w tym miejscu zaprezentuję jedynie uzyskane wyniki. Dla obydwu grup zmiennych wyniki przeprowadzonej analizy czynnikowej zaprezentowane zostały w tabelach 3 oraz 4 znajdujących się poniżej.

Tabela 3. Wyniki analizy czynnikowej dla zmiennych D12-D14 (efektywność działania policji) oraz zmiennych D15-D17 (sprawiedliwość proceduralna). Oszacowania struktury czynnikowej

Efektywność działania policji: zmienne D12, D13, D14:

Factor	Eigenvalue	Difference	Proportion	Cumulative
Factor1	1.51228	1.60721	1.2315	1.2315
Factor2	-0.09493	0.09445	-0.0773	1.1542
Factor3	-0.18937	.	-0.1542	1.0000

LR test: independent vs. saturated: $\chi^2(3) = 4.2e+04$ Prob> $\chi^2 = 0.0000$

Sprawiedliwość proceduralna w działaniu policji: zmienne D15, D16, D17:

Factor	Eigenvalue	Difference	Proportion	Cumulative
Factor1	1.62365	1.73836	1.2172	1.2172
Factor2	-0.11471	0.06030	-0.0860	1.1312
Factor3	-0.17502	.	-0.1312	1.0000

LR test: independent vs. saturated: $\chi^2(3) = 4.2e+04$ Prob> $\chi^2 = 0.0000$

Tabela 4. Wyniki analizy czynnikowej dla zmiennych D12-D14 (efektywność działania policji) oraz zmiennych D15-D17 (sprawiedliwość proceduralna). Ładunki zmiennych

Efektywność działania policji: zmienne D12, D13, D14:

Variable	Factor1	Uniqueness
D12	0.7639	0.4165
D13	0.7624	0.4188
D14	0.5895	0.6524

Sprawiedliwość proceduralna w działaniu policji: zmienne D15, D16, D17:

Variable	Factor1	Uniqueness
D15	0.7596	0.4230
D16	0.7730	0.4025
D17	0.6702	0.5509

Przedstawione powyżej wyniki analizy czynnikowej wydają się potwierdzać jednowymiarowość struktur czynnikowych odpowiadających nieobserwowalnemu zmiennemu ukrytemu. Tabela 3 wskazuje, że w przypadku obydwu grup zmiennych wyróżniony i zachowany został odpowiednio jeden czynnik odpowiedzialny za strukturę korelacji między analizowanymi zmiennymi źródłowymi. Wartości własne tych czynników wynoszą odpowiednio 1,51 oraz 1,62. Wartości te stanowią sumy wariancji poszczególnych zmiennych źródłowych, jakie są wyjaśniane przez poszczególne czynniki. W przypadku zmiennych D12, D13 oraz D14 uzyskany czynnik wspólny wyjaśnia średnio 50% ich wariancji, zaś w przypadku zmiennych D15, D16 i D17 uzyskany czynnik wyjaśnia średnio 54% wariancji. Pozostałe czynniki mają ujemne i nieistotne wartości własne.

Tabela 4 zawiera oszacowania ładunków czynnikowych. Wartości te informują nas o sile korelacji między dwoma interesującymi nas czynnikami (zmiennymi ukrytymi) a poszczególnymi zmiennymi źródłowymi. W przypadku pytań dotyczących efektywności działania policji najsłabiej z nieobserwowalnym czynnikiem skorelowane jest pytanie D14, dotyczące szybkości reakcji policji na zgłaszane doniesienia. Wartość ładunku dla tej zmiennej wynosi 0,59. Wartość ta podniesiona do kwadratu informuje o proporcji wariancji zmiennej

obserwowalnej, jaka jest wyjaśniana przez nieobserwowalny czynnik wspólny. Dla zmiennej D14 proporcja ta wynosi 34%, co oznacza, że w przypadku tej zmiennej wspólny czynnik wyjaśnia jedynie 1/3 jej wariancji, zaś czynnik specyficzny 2/3. Pozostałe dwa pytania prezentują nieomal równe wartości ładunków wynoszące 0,76, co oznacza, że w ich przypadku nieobserwowalny czynnik wspólny wyjaśnia 58% ich wariancji. W przypadku sprawiedliwości proceduralnej najslabiej „ładuje” się pytanie D17 dotyczące skłonności policji do tłumaczenia obywatelom swoich decyzji (wartość ładunku równa 0,67, co odpowiada 45% wyjaśnionej wariancji).

Przedstawione wyniki analizy rzetelności przy zastosowaniu Alfry Cronbacha oraz analizy czynnikowej wskazują, że pytania Europejskiego Sondażu Społecznego dotyczące sprawiedliwości proceduralnej (D15, D16, D17) mogą zostać wykorzystane do stworzenia zbiorczego indeksu mierzącego wspomniany nieobserwowalny konstrukt. Po pierwsze, oszacowany poziom współczynnika Alfry Cronbacha (0,81), stanowiący dolną granicę tego oszacowania, jest wystarczająco wysoki, aby wedle powszechnie stosowanych standardów uznać zmienne empiryczne za rzetelne mierniki sprawiedliwości proceduralnej w działaniu policji. Ponadto poszczególne pytania wykazują wysoki i porównywalny poziom korelacji z nieobserwowalnym czynnikiem, co wskazuje na fakt, że ukryta struktura czynnikowa jest jednowymiarowa. W przypadku jednak zmiennych D12, D13 i D14 mierzących efektywność działania policji, zaprezentowane wyniki zachęcają do zachowania ostrożności. O ile zmienne D12 oraz D13, dotyczące efektywności policji w zwalczaniu przestępczości oraz łapaniu przestępców wykazują bardzo wysoki poziom korelacji z nieobserwowalnym czynnikiem, o tyle trzecia zmienna, dotycząca ocen respondentów w kwestii szybkości reakcji policji, jest w niskim stopniu skorelowana ze wspomnianym czynnikiem. Z tego powodu uznano, że ostateczny indeks dotyczący efektywności działania policji wykorzystywany w dalszych analizach będzie opierać się jedynie na dwóch pytaniach ESS dotyczących skuteczności policji w zwalczaniu przestępczości oraz łapaniu przestępców.

Na koniec sprawdzenia wymaga, czy indeksy dotyczące ocen sprawiedliwości proceduralnej oraz efektywności działania policji są porównywalne w swej konstrukcji pomiędzy krajami objętymi badaniem Europejskiego Sondażu Społecznego. W tym celu dla zmiennych źródłowych tworzących obydwie te indeksy analiza czynnikowa przeprowadzona została dla poszczególnych krajów z osobna. Jej wyniki zostały zaprezentowane w tabelach 5.A.2 oraz 5.A.3 zamieszczonych w załączniku *in extenso*. W tym miejscu zaprezentowane zostaną

jedynie wyniki uzyskane dla tych krajów, które różnią się w możliwie największym stopniu pod względem oszacowanej struktury czynnikowej.

W tabeli 5 zaprezentowanej poniżej przedstawione zostały wyniki analizy czynnikowej dla krajów, w których oszacowana struktura czynnikowa dotycząca sprawiedliwości proceduralnej oraz efektywności w działaniu policji różni się w największym stopniu. Pod względem struktury czynnikowej oszacowanej dla zmiennych tworzących indeks sprawiedliwości proceduralnej największe różnice zaobserwowane zostały pomiędzy Bułgarią a Szwecją, zaś pod względem oceny efektywności działania policji pomiędzy Grecją a Danią.

Tabela 5. Oszacowania struktury czynnikowej dla pytań D15, D16, D17 (sprawiedliwość proceduralna) oraz dla pytań D12 i D13 (efektywność działania policji)

Sprawiedliwość proceduralna:

Bulgaria

Factor	Eigenvalue	Difference	Proportion	Cumulative
Factor1	1.91446	2.01602	1.1473	1.1473
Factor2	-0.10157	0.04263	-0.0609	1.0864
Factor3	-0.14420	.	-0.0864	1.0000

LR test: independent vs. saturated: $\chi^2(3) = 2234.24$ Prob> $\chi^2 = 0.0000$

Szwecja

Factor	Eigenvalue	Difference	Proportion	Cumulative
Factor1	1.00285	1.13810	1.5055	1.5055
Factor2	-0.13525	0.06623	-0.2030	1.3025
Factor3	-0.20148	.	-0.3025	1.0000

LR test: independent vs. saturated: $\chi^2(3) = 540.83$ Prob> $\chi^2 = 0.0000$

Efektywność działania policji:

Dania

Factor	Eigenvalue	Difference	Proportion	Cumulative
Factor1	0.68382	0.93269	1.5722	1.5722
Factor2	-0.24887	.	-0.5722	1.0000

LR test: independent vs. saturated: $\chi^2(1) = 367.97$ Prob> $\chi^2 = 0.0000$

Grecja

Factor	Eigenvalue	Difference	Proportion	Cumulative
Factor1	1.47253	1.62490	1.1154	1.1154
Factor2	-0.15237	.	-0.1154	1.0000

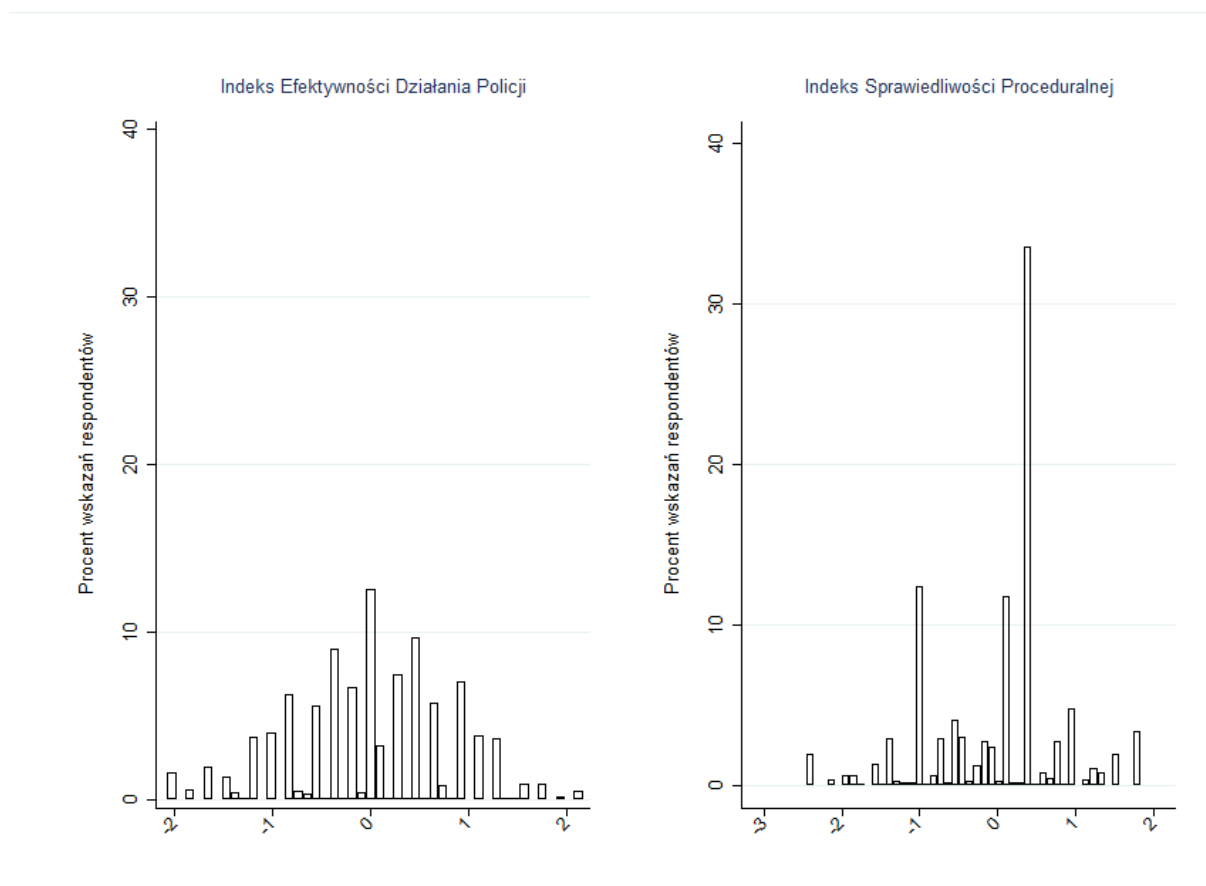
LR test: independent vs. saturated: $\chi^2(1) = 2877.25$ Prob> $\chi^2 = 0.0000$

W przypadku sprawiedliwości proceduralnej wartość własna czynnika oszacowana dla Szwecji wynosi 1,00, co oznacza, że zmienna nieobserwowalna wyjaśnia średnio 33% wariancji zmiennych źródłowych. Wartość ta dla Bułgarii jest znacznie wyższa, wynosi bowiem 64% („wartość własna” równa 1,91). W przypadku efektywności działania policji największe różnice w strukturze czynnikowej można zaobserwować pomiędzy Danią a Grecją. Dla Grecji wartość własna czynnika wynosi 1,47, co oznacza, że 74% wariancji zmiennych źródłowych wyjaśnia nieobserwowalny czynnik. W przypadku Danii proporcja wyjaśnionej wariancji zmiennych źródłowych jest znacznie niższa i wynosi 34% (wartość własna równa 0,64). Chociaż różnice w wartościach własnych przedstawione powyżej są znaczne, należy pamiętać, że w przypadku obydwu grup zmiennych zaprezentowane kraje stanowią na tle analizowanej grupy państw przypadki skrajne. Bardziej szczegółowa analiza danych zawartych w tabelach 5.A.2 oraz 5.A.3 wskazuje na brak systematycznych różnic w oszacowaniach struktury czynnikowej pomiędzy poszczególnymi grupami państw. Nie widać zwłaszcza systematycznych różnic między państwami skandynawskimi a państwami postkomunistycznymi, które prezentowały skrajne notowania pod względem poziomu legitymizacji władzy policji.

5.2.3. Analizy wielozmiennowe

W dalszej części niniejszego rozdziału testowane będą hipotezy dotyczące wpływu ocen sprawiedliwości proceduralnej oraz efektywności działania policji na deklarowaną przez respondentów legitymizację jej władzy. Poniżej przedstawiam sposób zakodowania zmiennych niezależnych, których wpływ testowany będzie w niniejszej części rozdziału. Pytania D10 oraz D11, mierzące pogląd respondentów na temat bezstronności działania policji, zostały zrekodowane w taki sposób, że przyjmują wartość 1 dla tych respondentów, którzy deklarują wiarę w bezstronność działania policji (w stosunku do biednych i bogatych bądź członków różnych grup etnicznych) oraz wartość 0 dla osób, które nie zgadzają się z tym stwierdzeniem. Zmienne D15, D16 oraz D17 dotyczące traktowania przez policję ludzi z szacunkiem, podejmowania przez policję sprawiedliwych i bezstronnych decyzji oraz tłumaczenia przez policję podejmowanych decyzji zostaną włączone do analiz w postaci indeksu powstałego przy wykorzystaniu analizy czynnikowej. W podobny sposób włączone do analiz zostaną zmienne D12 oraz D13 dotyczące efektywności działania policji. Powstałe przy zastosowaniu analizy czynnikowej indeksy są zmiennymi ciągłymi, których rozkłady zostały przedstawione na wykresie znajdującym się poniżej.

Wykres 4. Rozkład indeksów Efektywności Działania Policji i Sprawiedliwości Proceduralnej

Analizy zostaną przeprowadzone przy użyciu regresji wielozmiennowej. Metoda ta pozwala na oszacowanie niezależnego wpływu interesujących nas zmiennych. Jest to szczególnie ważne ze względu na fakt, że w analizowanej bazie danych główne zmienne niezależne, to jest postrzegana przez respondentów sprawiedliwość proceduralna oraz efektywność działania policji, są ze sobą skorelowane na dosyć silnym poziomie (współczynnik korelacji liniowej równy 0,53). Ów związek może mieć charakter przyczynowy, mianowicie oceny działania policji na jednym ze wspomnianych wymiarów mogą wpływać na ocenę pracy policji w drugim analizowanym wymiarze. Obserwowany związek ocen sprawiedliwości proceduralnej i efektywności działania policji może również wynikać z przyczynowego powiązania tych zmiennych z trzecim nieobserwowanym czynnikiem, który przyczynowo wpływa na oceny respondentów w obydwu wspomnianych wymiarach. Sytuacja taka jest szczególnie prawdopodobna w przypadku, gdy respondenci mieli nikły osobisty kontakt z policją. Wówczas może się zdarzyć, że dokonywane przez nich oceny pracy policji będą odzwierciedleniem ogólnego stosunku względem policji uformowanego na podstawie odległych doświadczeń (własnych lub zapośredniczonych), lub też przekazów medialnych. W istocie, analiza korelacji cząstkowej między indeksami sprawiedliwości proceduralnej oraz efektywności działania

policji przy kontroli zmiennej mierzącej poziom zadowolenia respondentów z ogólnej pracy policji (pytanie D7) wskazuje, że wartość korelacji między dwiema interesującymi nas zmiennymi ulega znacznej redukcji (do poziomu 0,31). Dlatego też w prowadzonych analizach wpływy obydwu zmiennych, tj. sprawiedliwości proceduralnej oraz efektywności działania policji, szacowane będą równocześnie przy kontroli zmiennej zdającej sprawę z ogólnej oceny pracy policji przez respondentów.

Biorąc pod uwagę możliwą korelację wspomnianych zmiennych niezależnych z cechami demograficzno-społecznymi respondentów zdecydowano włączyć do analiz w charakterze zmiennych kontrolnych standardowe zmienne takie, jak płeć, wiek, wykształcenie oraz poziom religijności respondentów. Literatura dotycząca zaufania jednostek względem policji wskazuje, że kobiety, osoby z wyższym wykształceniem oraz osoby starsze są bardziej skłonne okazywać zaufanie względem policji (Kääriäinen 2007). Religijność z kolei jest częstym korelatem postawy legalistycznej (Billings i Scott 1994)⁴². Może to oznaczać, że osoby posiadające wspomniane charakterystyki będą również bardziej skłonne do deklarowania posłuszeństwa względem policji. Ponadto do istotnych czynników wpływających na zaufanie względem policji, a więc i na legitymizację jej władzy, może należeć również ekonomiczne i społeczne wykluczenie respondentów (Kääriäinen 2007: 417). Takie przypuszczenie wynika z jednej strony z faktu, że zarówno sami przestępcy jak i ofiary przestępstw częstokroć pochodzą z grup społecznych o najniższym dochodzie bądź też grup dyskryminowanych. Są to więc osoby z jednej strony częściej stykające się z represyjnymi działaniami policji, z drugiej zaś osoby doświadczające możliwych konsekwencji niskiej efektywności działania policji (Kääriäinen 2007: 417). Dlatego też zarówno ekonomiczne jak i społeczne wykluczenie włączone zostaną jako zmienne kontrolne do prowadzonych analiz. Wskaźnikiem wykluczenia ekonomicznego będzie zmienna zdająca sprawę z oceny obecnych warunków finansowych gospodarstwa domowego przez respondenta (pytanie F42). Wybór tej zmiennej wynika z niemożliwości użycia zmiennej mierzącej w sposób bezpośredni dochody respondentów. Zmienna ta (pytanie F41), oprócz znacznej proporcji braków danych dla poszczególnych krajów, nie posiada w ogóle ważnych wartości dla Portugalii. Z kolei miernikiem wykluczenia społecznego respondentów będzie indeks dyskryminacji stworzony poprzez zsumowanie wskazań respondentów dotyczących dyskryminacji ich grupy ze względu na którykolwiek z poniżej wymienionych powodów: kolor skóry bądź rasę, narodowość, wyznawaną religię, używany

⁴² Stwierdzenie powyższe wymaga uzupełnienia. Wielu badaczy twierdzi bowiem, że w przypadku, gdy osobom bądź instytucjom sprawującym władzę brakuje podstaw legalności, religia oraz przynależność do związków wyznaniowych sprzyja podejmowaniu działań wymierzonych przeciwko władzy (Osa 2003).

język, przynależność do grupy etnicznej, wiek, płeć, seksualność, niepełnosprawność, bądź też inne powody (pytanie C25). Dodatkowo w analizach uwzględniona zostanie zmienna zdająca sprawę z tego, czy respondent bądź też inny członek gospodarstwa domowego padł w ciągu ostatnich pięciu lat ofiarą napadu bądź rabunku (pytanie C5). Jak wskazuje bowiem Kääriäinen (2007) bycie ofiarą przestępstwa może być czynnikiem obniżającym w oczach respondentów zaufanie względem policji, a co za tym idzie, również i gotowość do okazywania jej posłuszeństwa. Dodatkowo postanowiono uwzględnić w analizach jeszcze dwie zmienne kontrolne. Pierwsza z nich odnosi się do instrumentalnych kalkulacji respondentów. Mierzy ona postrzegane prawdopodobieństwo bycia ujętym przez policję w sytuacji popełnienia przestępstwa lub wykroczenia. Zmienna ta (w postaci zbiorczego indeksu) została utworzona przy pomocy analizy czynnikowej na podstawie trzech pytań ESS dotyczących prawdopodobieństwa bycia złapanym przez policję w przypadku wyłudzenia lub zawyżania wartości odszkodowań od firmy ubezpieczeniowej (pytanie D4), świadomego zakupu rzeczy pochodzącej z kradzieży (pytanie D5) oraz dopuszczenia się wykroczenia drogowego (pytanie D6). Wartość współczynnika Alfya Cronbacha osiągnięta w analizie rzetelności dla trzech wspomnianych pytań wynosi 0,83. W analizie czynnikowej wyróżniony zaś został jeden czynnik, którego wartość własna wynosi 1,71, co oznacza, że nieobserwowalny czynnik wspólny wyjaśnia średnio 57% wariancji zmiennych empirycznych. Dokładne wyniki analizy rzetelności oraz analizy czynnikowej przeprowadzonej dla zmiennych D4-D6 zamieszczone zostały w załączniku w tabelach 5.A.4 oraz 5.A.5. Ponadto analiza czynnikowa dla trzech wspomnianych pytań przeprowadzona w poszczególnych krajach z osobna nie wykazuje istotnych rozbieżności w strukturze czynnikowej (tabela 5.A.6 w załączniku). Ostatnia zmienna kontrolna uwzględniona w analizach dotyczy ogólnego stosunku respondentów wobec prawa. W pytaniu D35 respondenci zostali zapytani, czy ich zdaniem należy ściśle przestrzegać wszystkich zapisów prawa. Zmienna ta została zrekodowana do postaci zmiennej zerojedynkowej.

Analizy przeprowadzone zostaną przy użyciu regresji liniowej z uwzględnieniem efektów stałych (ang. „fixed effects”). Efekty stałe zdefiniowane są na poziomie kraju. Oznacza to, przykładowo dla Modelu 1, że do równania regresji włączone zostanie 26 zmiennych zerojedynkowych identyfikujących poszczególne kraje, co odpowiada całkowitej liczbie krajów pomniejszonej o 1⁴³. Zastosowanie takiej strategii analitycznej powoduje, że wpływ

⁴³ Oszacowania efektów stałych dla poszczególnych krajów nie są raportowane w standardowym *outputcie* zastosowanej metody regresji. Wspomniane oszacowania odpowiadałyby różnicom w poziomi legitymizacji władzy policji między poszczególnymi krajami a krajem uznanym za poziom bazowy (w tym wypadku Anglii i

poszczególnych zmiennych niezależnych szacowany jest dla każdego kraju z osobna z wykorzystaniem wariancji obserwowanej jedynie w ramach danego kraju. Wyniki uzyskane w ten sposób są następnie uśredniane i stanowią ostateczne oszacowania wpływu poszczególnych zmiennych (Allison 2009). Tabela 6 zaprezentowana poniżej zawiera oszacowania wpływu poszczególnych zmiennych dla wszystkich 27 państw europejskich (Model 1), dla państw postkomunistycznych (Model 2) oraz dla państw starej demokracji (Model 3).

Walii). Jako że różnice między poszczególnymi krajami zostały już zaprezentowane na wykresie 1 w pierwszej części rozdziału, postanowiono więc nie przedstawiać w tym miejscu oszacowań efektów stałych dla poszczególnych krajów.

Tabela 6. Oszacowania wpływu zmiennych mierzonych na poziomie indywidualnym dla całej próby (Model 1), dla państw postkomunistycznych (Model 2) oraz państw starej demokracji (Model 3). Regresja liniowa z efektami stałymi na poziomie kraju

	Model 1	Model 2	Model 3
Płeć	0.010 (0.02)	0.023 (0.03)	-0.006 (0.02)
Wiek	0.001 (0.00)	0.004* (0.00)	-0.002 (0.00)
Wykształcenie	0.025 (0.02)	0.008 (0.03)	0.034 (0.03)
Religijność	0.070** (0.02)	0.041 (0.04)	0.104*** (0.01)
Sytuacja finansowa	-0.010 (0.02)	0.001 (0.03)	-0.003 (0.02)
Indeks dyskryminacji	0.000 (0.02)	-0.000 (0.03)	-0.006 (0.02)
Ofiara przestępstwa	-0.016 (0.02)	-0.042 (0.04)	-0.005 (0.01)
Ocena pracy policji	0.107*** (0.03)	0.129 (0.06)	0.101*** (0.02)
Względy instrumentalne	0.032 (0.02)	0.070** (0.02)	0.006 (0.01)
Legalizm	0.254*** (0.03)	0.210*** (0.04)	0.285*** (0.02)
Sprawiedliwość proceduralna	0.219*** (0.01)	0.229*** (0.01)	0.200*** (0.01)
Bezstronność (dochód)	0.061* (0.02)	0.105* (0.04)	0.034 (0.02)
Bezstronność (gr. etniczna)	0.044 (0.02)	0.038 (0.05)	0.037 (0.02)
Efektywność	0.110*** (0.01)	0.120*** (0.01)	0.109*** (0.01)
Constant	-0.427***	-0.651***	-0.255***

	(0.05)	(0.06)	(0.05)
Sigma_u	28.3	28.9	23.5
Sigma_e	77.3	84.0	71.8
Liczba obserwacji	33299	11887	21412
Liczba grup	27	11	16
R2 (within)	0.14	0.16	0.14
R2 (between)	0.30	0.32	0.08
R2 (overall)	0.15	0.14	0.15
Rho	11.9	10.6	10.0

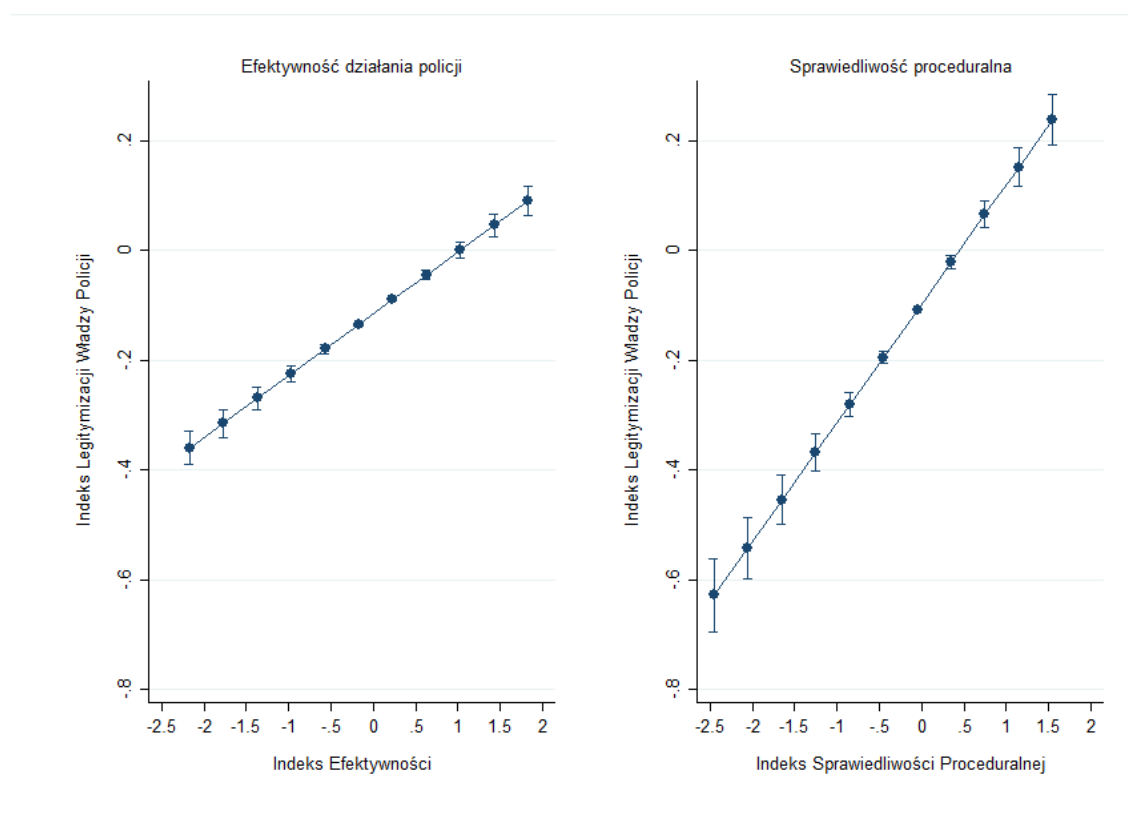
*Uwaga: Dane w nawiasach okrągłych stanowią wartości oszacowań błędów standardowych estymatorów. Poziom istotności został oznaczony w sposób następujący: *** $p < 0.001$, ** $p < 0.01$, * $p < 0.05$.*

W pierwszej kolejności omówione zostaną wyniki analizy przeprowadzonej dla wszystkich państw łącznie (Model 1). Uzyskane w tym modelu wyniki opierają się na znaczącej liczbie obserwacji, tj. ponad 33 tysięcy jednostek zgrupowanych w 27 krajach. Pomimo tego tylko część analizowanych zmiennych osiąga standardowy poziom istotności (0,05). W przypadku zmiennych kontrolnych są to religijność respondentów mierzona regularnym uczestnictwem w nabożeństwach, ogólna ocena pracy policji, oraz deklarowany legalizm respondentów (sposób zakodowania zmiennych włączonych do analizy podany został w tabeli 5.A.1 w załączniku). Wpływ tych zmiennych ma oczekiwany kierunek: osoby regularnie praktykujące, pozytywnie oceniające pracę policji bądź deklarujące, że prawo powinno być ściśle przestrzegane, częściej niż inni deklarują posłuszeństwo względem niekorzystnych dla nich decyzji policji. Pozostałe zmienne kontrolne, zarówno odnoszące się do statusu demograficznego respondentów, ich wykluczenia ekonomicznego lub społecznego, czy też doświadczenia bycia ofiarą przestępstwa są nieistotne statystycznie. Nieistotny jest również czynnik instrumentalny odnoszący się do postrzeganego przez respondentów prawdopodobieństwa bycia ujętym przez policję w sytuacji złamania prawa.

Przeprowadzone analizy wydają się dostarczać empirycznego poparcia dla obydwu testowanych hipotez. Zarówno indeks sprawiedliwości proceduralnej jak i indeks efektywności działania policji są istotnymi predyktorami legitymizacji władzy policji. Istotny w tym względzie wpływ prezentuje również jedna ze zmiennych dotycząca bezstronności w działaniu policji (zmienna D10). Jej wpływ został oszacowany na 0,06. Oznacza to, że osoby twierdzące,

że policja traktuje zarówno biednych jak i bogatych w sposób jednakowy deklarują posłuszeństwo decyzjom policji częściej niż osoby niezgadające się z tym stwierdzeniem. Różnica w poziomie legitymizacji obydwu tych grup wynosi 0,06, co, biorąc pod uwagę odchylenie standardowe zmiennej zależnej równe 0,94, można uznać za wpływ nieznaczny. Dla porównania przyjrzyjmy się teraz graficznej prezentacji wpływu indeksów sprawiedliwości proceduralnej oraz efektywności działania policji. Poniżej, na wykresie 5, przedstawione zostały odpowiednie efekty. Wpływ zmiennych został oszacowany na podstawie Modelu 1 zaprezentowanego powyżej.

Wykres 5. Wpływ efektywności działania policji oraz sprawiedliwości proceduralnej na legitymizację władzy policji. Efekty przeliczone na podstawie Modelu 1

Wykresy zaprezentowane powyżej wskazują, że zarówno postrzeganie przez respondentów pracy policji jako efektywnej oraz postępowania policji jako zgodnego z wymogami sprawiedliwości proceduralnej są czynnikami w sposób istotny zwiększającymi gotowość obywateli do akceptacji decyzji policji. Najmniej skłonne do legitymizacji władzy policji są osoby uznające pracę policji za nieefektywną a także osoby twierdzące, że policja działa w sposób niesprawiedliwy proceduralnie. Dla pierwszej grupy wartość indeksu legitymizacji wynosi -0,36 zaś dla drugiej grupy -0,63. Gotowość jednostek do akceptacji niekorzystnych decyzji policji rośnie liniowo wraz ze wzrostem ocen pracy policji przez respondentów w

obydwu wspomnianych wymiarach. Istotnie jednak, dane zawarte na wykresie zamieszczonym powyżej wskazują, że wpływ obydwu zmiennych na legitymizację władzy policji jest do siebie zbliżony, chociaż nieco silniejszy w przypadku sprawiedliwości proceduralnej. Dzieje się tak pomimo uzyskania zasadniczo różnych oszacowań współczynników regresji obydwu zmiennych (dla efektywności działania policji współczynnik nachylenia wynosi 0,11 zaś dla sprawiedliwości proceduralnej 0,22). Obserwowane różnice w wartościach oszacowań wynikają z różnych skal, na których mierzone są obydwa indeksy.

Analizy przeprowadzone w rozbiciu na państwa postkomunistyczne (Model 2) oraz państwa starej demokracji (Model 3) w znacznej mierze potwierdzają wyniki ogólne. Przede wszystkim dla obydwu grup państw oceny sprawiedliwości proceduralnej oraz efektywności działania policji w podobny sposób warunkują legitymizację jej władzy. Choć oceny sprawiedliwości proceduralnej są nieco silniej związane ze zmienną zależną w państwach postkomunistycznych niż w państwach starej demokracji, to różnice są nieznaczne. W przypadku pozostałych zmiennych wprowadzonych do analizy możemy zaobserwować jedynie niewielkie różnice. Wiek respondentów jest istotnie (i pozytywnie) skorelowany ze skłonnością do akceptacji decyzji policji jedynie w państwach postkomunistycznych. Oznacza to, że osoby starsze częściej niż młodszy respondenci wykazują gotowość do akceptacji decyzji policji. Wynik taki może wydawać się sprzeczny z intuicją. Można by bowiem oczekiwać, że starsi respondenci, których postawy względem policji kształtowane były w systemie komunistycznym, będą w mniejszym stopniu postrzegać posłuszeństwo względem tej instytucji za swój obowiązek. Przypuszczenie takie wynika z tez stawianych przez niektórych badaczy, którzy twierdzą, że socjalizacja jednostek w okresie komunizmu sprzyjała kształtowaniu postaw nieposłuszeństwa względem władz (Lagespetz 2009; Sandholtz i Taagapera 2005). Drugi nieoczekiwany wynik dotyczy religijności respondentów. Uczestnictwo w nabożeństwach religijnych jest istotnie (i pozytywnie) związane z legitymizacją władzy policji jedynie w państwach niekomunistycznych. Istnienie zaobserwowanych różnic trudno uzasadnić w sposób teoretyczny. Być może jest to związane z różnicami w wyznawanych religiach między wschodem a zachodem Europy oraz stosunkiem tychże religii względem państwa i prawa. Obywatele państw postkomunistycznych oraz państw starej demokracji różnią się również pod względem wpływu trzech kolejnych zmiennych na legitymizację władzy policji. Względy instrumentalne, a więc odnoszące się do postrzeganego przez respondentów prawdopodobieństwa bycia ujętym przez policję, istotnie wpływają na legitymizację jej władzy jedynie w państwach postkomunistycznych. Jedynie więc w tej grupie państw akceptacja

niekorzystnych decyzji policji jest częściowo warunkowana tym, czy respondenci postrzegają policję jako zdolną do przeciwdziałania tego rodzaju przestępczości. Druga różnica dotyczy ocenianej przez respondentów bezstronności działania policji względem różnych grup dochodowych. Postrzeganie policji jako działającej sprawiedliwie, w więc nefaworyzującej ani biednych ani bogatych istotnie wpływa na legitymizację władzy policji jedynie w państwach postkomunistycznych. Ostatnia obserwowana różnica dotyczy ocen ogólnej pracy policji. Oceny te istotnie wpływają na legitymizację władzy policji jedynie w państwach starej demokracji, zaś ich wpływ w państwach postkomunistycznych jest nieodróżnialny od zera.

Analizy zaprezentowane powyżej dostarczają empirycznego poparcia dla obydwu zaprezentowanych przez Sunshine i Tylera (2003) hipotez. Model sprawiedliwości proceduralnej przewidywał, że dla obywateli liczy się przede wszystkim to, w jaki sposób są traktowani przez policję w codziennych interakcjach. Model instrumentalny z kolei kładł nacisk na oceny respondentów związane z efektywnością policji w zwalczaniu przestępczości. Przeprowadzone analizy wskazują, że obydwa rodzaje ocen silnie warunkują legitymizację władzy policji. Co jednak istotne, wpływ obydwu tych czynników w państwach postkomunistycznych jest nierozróżnialny od wpływu obserwowanego w państwach starej demokracji. Wynik taki wskazuje, że zaproponowane teorie, choć sformułowane na gruncie amerykańskim, oferują względnie uniwersalne wyjaśnienie legitymizacji władzy policji. Zmiana instytucjonalnego oraz kulturowego kontekstu nie wpływa na to, w jakim stopniu oceny respondentów dotyczące sprawiedliwości proceduralnej oraz efektywności działania policji wpływają na legitymizację jej władzy.

Drugim elementem zaprezentowanych w tabeli 6 wyników, na który należy zwrócić szczególną uwagę, jest współczynnik „rho”, będący oszacowaniem proporcji niewyjaśnionej wariancji zmiennej zależnej, która może być wyjaśniona przez różnice między krajami. Wynik uzyskany w Modelu 1 oznacza, że 12% tej wariancji ma swoje źródło w różnicach między analizowanymi krajami nie zaś między poszczególnymi jednostkami (Rabe-Hesketh i Skrondal 2005: 8). Taki wynik zgodny jest z poczynioną już obserwacją dotyczącą znacznych różnic w poziomie legitymizacji władzy policji między poszczególnymi krajami. Celem analiz prowadzonych w dalszej części tego rozdziału będzie stwierdzenie, czy tak znaczące różnice w legitymizacji władzy policji pomiędzy krajami związane są z czynnikami o charakterze systematycznym, a więc dotyczącymi na przykład sposobu organizacji władzy policji w poszczególnych krajach.

5.3. Normatywna legitymizacja władzy policji: analizy na poziomie makro

W analizach przedstawionych powyżej szacowany był wpływ ocen respondentów dotyczących sposobu działania policji na legitymizację jej władzy. W tym celu wykorzystywane było pojęcie legitymizacji empirycznej, wprowadzone przez Wilfrieda Hinscha (2010). Pojęcie to zakładało, że przynajmniej część czynników decydujących o stopniu posiadanej przez daną instytucję legitymizacji należy umiejscowić na poziomie ocen indywidualnych respondentów dotyczących sposobu działania tejże instytucji. Wyniki przeprowadzonych badań potwierdziły istotny i pozytywny wpływ ocen respondentów w zakresie efektywności oraz sprawiedliwości proceduralnej w działaniu policji. Legitymizacja empiryczna, w rozumieniu zaproponowanym przez Hinscha (2010), zawiera w sobie jednak jedynie niektóre czynniki potencjalnie warunkujące uprawomocnienie władzy określonej instytucji. Drugim rodzajem czynników, które mogą mieć w tym względzie istotne znaczenie są obiektywne cechy poszczególnych instytucji. Ich wpływ Hinsch (2010) określa mianem legitymizacji normatywnej. Intuicja dotycząca wpływu obiektywnych charakterystyk poszczególnych instytucji na poziom legitymizacji ich władzy wydaje się znajdować potwierdzenie w danych Europejskiego Sondażu Społecznego. Analizy przeprowadzone w poprzednim (czwartym) rozdziale pracy wskazują na istnienie znaczących różnic w legitymizacji władzy policji pomiędzy poszczególnymi krajami. Również przedstawione w tabeli 6 zamieszczonej powyżej wyniki regresji z zastosowaniem metody efektów stałych wskazują, że znaczna część niewyjaśnionej wariancji zmiennej zależnej (dla Modelu 1 jest to 12%) ma swoje źródło w różnicach pomiędzy krajami nie zaś różnicach pomiędzy jednostkami. Wszystko to wskazuje na celowość podjęcia dalszych analiz dotyczących międzykrajowych różnic w poziomie legitymizacji władzy policji.

W następującej teraz części rozdziału podjęta zostanie próba wskazania tych cech poszczególnych państw oraz właściwych im systemów policyjnych, które mogą być odpowiedzialne za obserwowane różnice w legitymizacji władzy policji. W rozdziale drugim pracy postawiona została teza mówiąca o tym, że właściwy dla poszczególnych państw poziom legitymizacji władzy policji zależy od jakości jej relacji ze społeczeństwem. Równocześnie omówione zostały te cechy organizacji pracy policji, które mogą decydować o jakości relacji między policją a społeczeństwem i, w efekcie, o legitymizacji władzy policji. Cechy te dotyczą między innymi stopnia decentralizacji policji i podporządkowania jej działań rządowi centralnemu oraz funkcji pełnionych przez policję (skoncentrowanie pracy policji na walce z przestępczością bądź pełnieniu funkcji pomocowych względem lokalnych społeczności). Można przypuszczać, że włączenie do naszych analiz zmiennych z poziomu makro

dotyczących sposobu organizacji pracy policji w poszczególnych krajach mogłoby wyjaśnić obserwowane różnice w legitymizacji władzy policji między poszczególnymi krajami. Z przeprowadzeniem tego rodzaju analiz wiąże się jednak praktyczna trudność. Jak wskazuje bowiem Kääriäinen (2007: 410), odpowiednie zmienne porównawcze dotyczące sposobu organizacji policji w poszczególnych krajach nie istnieją. Wynika to przede wszystkim z faktu znacznej złożoności organizacji i sposobu działania policji w poszczególnych krajach i, co za tym idzie, nieporównywalności danych międzykrajowych⁴⁴. Ze względu więc na niemożność użycia wskaźników bezpośrednio charakteryzujących sposób działania policji w poszczególnych krajach konieczne będzie wykorzystanie zmiennych charakteryzujących jakość relacji między policją a społeczeństwem w sposób pośredni. Dwie najważniejsze kategorie zmiennych wykorzystywanych w analizach dotyczyć będą jakości sprawowania władzy przez instytucje publiczne oraz pozycji instytucji porządku publicznego w obrębie systemu władzy publicznej. W kolejnych częściach rozdziału przedstawię teoretyczne wyjaśnienia wskazujące, w jaki sposób zmienne te mogą być rozumiane jako wskaźniki charakteryzujące jakość relacji między policją a społeczeństwem oraz przedstawię wyniki analiz empirycznych z ich użyciem.

5.3.1. Legitymizacja władzy policji a jakość sprawowania władzy przez instytucje publiczne

W niniejszej sekcji rozdziału testowane będą hipotezy dotyczące związku między jakością sprawowania władzy przez instytucje publiczne a legitymizacją władzy policji. Na wstępie wyjaśnione zostanie, w jaki sposób jakość sprawowania władzy przez instytucje publiczne może stanowić wskaźnik relacji między policją a społeczeństwem. Następnie zaprezentowane zostaną dwa empiryczne wskaźniki jakości sprawowania władzy przez instytucje publiczne: Indeks Percepcji Korupcji oraz Indeks Rządów Prawa. W ostatniej części sekcji przedstawione zostaną założenia metodologiczne prowadzonych analiz a także ich wyniki.

Twierdzenie mówiące o związku jakości sprawowania władzy przez instytucje publiczne a legitymizacją władzy policji bazuje na założeniu, że policja stanowi istotny element systemu władzy publicznej. Z dużym prawdopodobieństwem można zatem uznać, że wszelkie cechy odnoszące się do sposobu działania władzy publicznej w danym kraju charakteryzują również

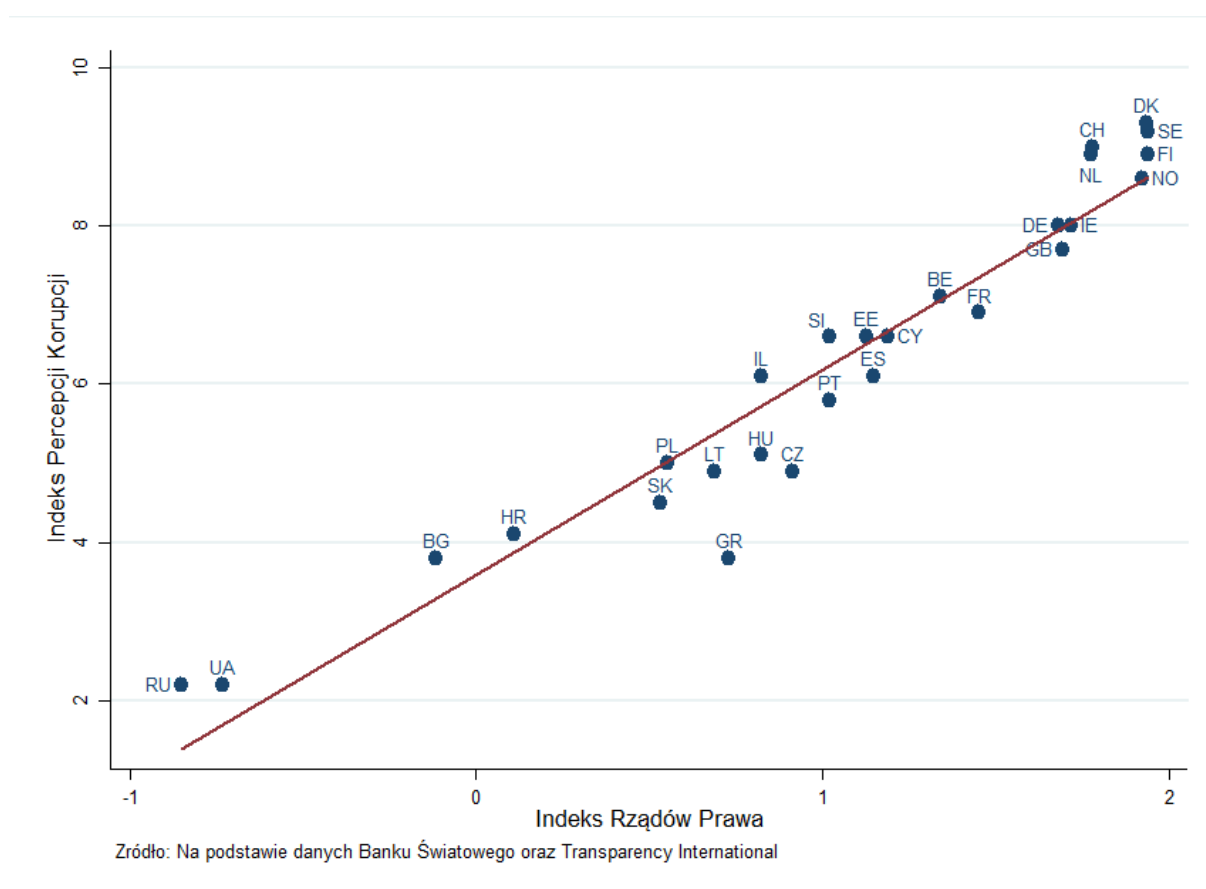
⁴⁴ Niektóre bazy danych takie, jak International Crime Victimization Survey lub The United Nations Survey of Crime Trends and Operations of Criminal Justice Systems zawierają zmienne interesujące z punktu widzenia analiz prowadzonych w niniejszym rozdziale. Dane te jednak nie mogą być wykorzystane do prowadzenia badań o charakterze porównawczym ze względu na fakt, iż dotyczą one tylko niewielkiej części krajów objętych badaniem w niniejszej pracy.

i sposób działania policji. W literaturze politologicznej dotyczącej funkcjonowania systemów demokratycznych istnieją sformułowane standardy działania instytucji władzy publicznej. Standardy te zakładają, między innymi, że władza powinna być sprawowana w sposób bezstronny i sprawiedliwy, jej działania zaś powinny być przejrzyste dla obywateli i powinny podlegać ich kontroli (por. Rothstein i Teorell 2008). Uznaje się, że to od stopnia, w jakim rządzący w swoich działaniach realizują tak określone standardy, zależy poziom legitymizacji ich władzy przez społeczeństwo (Anderson i Tverdova 2003: 91). W literaturze tej podkreśla się, że korupcja stanowi tę cechę działania systemu politycznego, która w sposób szczególny uderza we wspomniane standardy i, w związku z tym, podważa podstawy legitymizacji władzy (Anderson i Tverdova 2003: 91). Obecność korupcji oznacza bowiem, że władze przestają działać zgodnie z normami prawnymi, które powinny wyznaczać ich działania, takimi jak bezstronność czy względy sprawiedliwości proceduralnej, na rzecz innych czynników, najczęściej o charakterze partykularnym (takich, jak znajomości czy pozycja ekonomiczna, por. Rothstein i Teorell 2008: 6). Poddanie sposobu sprawowania władzy oraz egzekwowania prawa względem partykularnym sprawia, że prawo przestaje być czynnikiem wyznaczającym sposób działania władz. Staje się ono nieprzewidywalne i nieegalitarne. Tym samym powszechność praktyk korupcyjnych oraz społeczne odczucie ich powszechności erodują w oczach obywateli przekonanie o praktycznej realizacji w ich krajach idei rządów prawa. Negatywny wpływ obecności korupcji na jakość życia gospodarczego i społecznego jest szeroko udokumentowana w literaturze przedmiotu (por. omówienie badań w pracach: Montinola i Jackman 2002; Rose-Ackerman 1999). Wiele badań wskazuje również na fakt, że praktyki korupcyjne wywierają negatywny wpływ także na zaufanie obywateli wobec władz oraz uogólnione poparcie dla systemu rządów (Anderson i Tverdova 2003).

Na podstawie powyżej przedstawionych argumentów można oczekiwać, że jakość sprawowania rządów mierzona przez brak korupcji w działaniach władz publicznych oraz przez stopień realizacji idei rządów prawa będzie czynnikiem wyjaśniającym przynajmniej część obserwowanych różnic w poziomie legitymizacji władzy policji pomiędzy krajami. Pierwsza ze wspomnianych zmiennych mierzona jest Indeks Percepcji Korupcji tworzonym przez organizację Transparency International (Transparency International 2009). Indeks Percepcji Korupcji dla roku 2009 (dalej jako „ti_cpi_2009”) opracowany został na podstawie danych odnoszących się do dwóch lat – roku 2008 oraz 2009. Indeks ten uwzględnia dane z 13 źródeł pochodzących z 10 niezależnych instytucji. Ocena poziomu korupcji w poszczególnych krajach dokonywana była przez dwie grupy osób: ekspertów zajmujących się poszczególnymi krajami

oraz liderów organizacji gospodarczych. Uzyskane oceny podlegały standaryzacji tak, aby ich średnie wartości mogły być porównywane pomiędzy krajami. Ostatecznie poszczególnym krajom zostały przypisane wartości indeksu wahające się pomiędzy 0 a 10, gdzie wyższa ocena oznacza niższy postrzegany poziom korupcji⁴⁵. Druga ze zmiennych dotyczy zakresu, w jakim idea rządów prawa jest realizowana w poszczególnych krajach. Wykorzystany zostaje omówiony już w rozdziale pierwszym niniejszej pracy Indeks Rządów Prawa tworzony przez Bank Światowy. Rozkład punktowy obydwu zmiennych oraz ich wzajemny związek prezentuje wykres 6 zamieszczony poniżej.

Wykres 6. Indeks Percepcji Korupcji a Indeks Rządów Prawa: dane dla krajów

Legenda: BE – Belgia, BG – Bułgaria, CH – Szwajcaria, CY – Cypr, CZ – Czechy, DE – Niemcy, DK – Dania, EE – Estonia, ES – Hiszpania, FI – Finlandia, FR – Francja, GB – Wielka Brytania, GR – Grecja, HR – Chorwacja, HU – Węgry, IL – Izrael, IE – Irlandia, LT – Litwa, NL – Holandia, NO – Norwegia, PL – Polska, PT – Portugalia, RU – Rosja, SE – Szwecja, SI – Słowenia, SK – Słowacja, UA – Ukraina.

⁴⁵ Szczegółowe informacje metodologiczne dotyczące sposobu tworzenia indeksu CPI można znaleźć na stronach: http://www.transparency.org/files/content/tool/2009_CPI_MethodologyLong_EN.pdf [ostatni dostęp: 24.08.2015].

Wykres zaprezentowany powyżej wskazuje na zasadnicze różnice w jakości sprawowania władzy publicznej pomiędzy państwami postkomunistycznymi oraz państwami niekomunistycznymi, zwłaszcza zaś państwami skandynawskimi. Rosja i Ukraina wyróżniają się spośród wszystkich państw poddanych analizie jako państwa o najniższym poziomie rządów prawa oraz najwyższym poziomie korupcji. Pozostałe państwa postkomunistyczne, Bułgaria, Chorwacja, Słowacja, Polska, Litwa, Węgry i Czechy, choć na obydwu wymiarach osiągają znacznie lepsze wyniki niż Rosja i Ukraina, zajmują kolejne najniższe miejsca pod względem postrzegania korupcji oraz realizacji idei rządów prawa. Na drugim krańcu kontinuum uplasowały się państwa skandynawskie, Dania, Szwecja, Finlandia i Norwegia, a także Holandia i Szwajcaria. Państwa te wyróżniają się jako te, w których poziom postrzeganej korupcji jest najniższy oraz w których władze publiczne w swych działaniach w możliwie najwyższym stopniu realizują ideę rządów prawa.

Zilustrowana na powyższym wykresie wysoka korelacja między obydwoma zmiennymi (współczynnik korelacji liniowej Pearsona jest równy 0,96) jest z jednej strony zjawiskiem pozytywnym. Wskazuje ona bowiem nie tylko na rzetelność wykorzystywanych w analizach danych lecz także wydaje się potwierdzać argumenty teoretyczne mówiące o korupcji jako zaprzeczeniu idei rządów prawa (Kääriäinen 2007; Rothstein i Teorell 2008). Ponadto obydwie te zmienne, choć pochodzą z różnych źródeł i opracowywane były w sposób od siebie niezależny, wydają się wskazywać na jedno i to samo zjawisko leżące u ich źródeł⁴⁶. Teoretyczne intuicje wskazujące, że obecność korupcji w sferze publicznej oraz zakres, w jakim władze publiczne w swoich działaniach realizują ideę rządów prawa dotyczą jednego i tego samego zjawiska, mianowicie jakości sprawowania rządów przez władze publiczne, znajduje swoje potwierdzenie w przedstawionych danych empirycznych.

Korelacja obserwowana powyżej wskazuje, że wpływ obydwu wspomnianych zmiennych na legitymizację władzy publicznej będzie do siebie zbliżony. Z tego względu do dalszych analiz włączona zostanie jedynie jedna z powyżej przedstawionych zmiennych. Będzie to Indeks Rządów Prawa. Wybór ten wynika z bardziej intuicyjnego związku tej zmiennej ze specyficzną dla każdego kraju jakością sprawowania rządów. Indeks Percepcji Korupcji mierzony jest na poziomie kraju, a więc dla wszystkich obserwacji przynależących do danego kraju przyjmuje on jedną i tę samą wartość. Z tego powodu metoda efektów stałych, wykorzystywana uprzednio

⁴⁶ Interpretując opisywane zależności należy pamiętać, że Indeks Percepcji Korupcji w formie, w jakiej został udostępniony przez Transparency International, przyjmuje wyższe wartości dla państw charakteryzujących się niską obecnością korupcji.

do szacowania wpływu zmiennych indywidualnych w modelach 1-3, nie znajdzie zastosowania w tym przypadku. W związku z tym konieczne będzie zastosowanie metody efektów losowych (ang. „random effects method”), która wykorzystuje wariancję zmiennych niezależnych z całej próby (nie zaś jedynie poszczególnych krajów jak to się działo w przypadku metody efektów stałych). Różnice w bazowym poziomie legitymizacji władzy policji między poszczególnymi krajami zostaną w tym wypadku uwzględnione przez włączenie do modelu tzw. losowych wyrazów wolnych (ang. „random intercepts”). Dla każdego więc z krajów objętych badaniem szacowany będzie osobny wyraz wolny odpowiadający odchyleniu średniego dla danego kraju poziomu legitymizacji władzy policji od średniej dla całej próby (Rabe-Hesketh i Skrondal 2005:4). Uwzględnienie w modelu 27 wyrazów wolnych zamiast jednego wspólnego wyrazu wolnego (jakby to miało miejsce w przypadku jednopoziomowej regresji liniowej) pozwoli uniknąć sytuacji, w której oszacowane wartości wpływu (współczynniki nachylenia) poszczególnych zmiennych byłyby zniekształcone poprzez konieczność dopasowania ich wartości do wspólnego dla wszystkich krajów wyrazu wolnego. W modelu szacującym wpływ Indeksu Rządów Prawa (Model 4) uwzględnione zostaną jedynie te zmienne kontrolne na poziomie indywidualnym, które osiągnęły statystyczną istotność w Modelu 1 szacowanym uprzednio. Tabela 7 zamieszczona poniżej przedstawia wyniki przeprowadzonej analizy.

Tabela 7. Oszacowania wpływu Indeksu Rządów Prawa (Model 4) na legitymizację władzy policji. Wielopoziomowa analiza regresji z losowymi wyrazami wolnymi

Mixed-effects regression	Number of obs	=	36821			
Group variable: cntry	Number of groups	=	27			
	Obs per group: min	=	708			
	avg	=	1363.7			
	max	=	2233			
	Wald chi2(7)	=	3002.14			
	Prob > chi2	=	0.0000			
Log pseudolikelihood = -42030.557						
(Std. Err. adjusted for 27 clusters in country)						

		Robust				
Legitymizacja	Coef.	Std. Err.	z	P> z	[95% Conf. Interval]	

Religijność	.0741202	.020099	3.69	0.000	.0347269	.1135135
Ocena pracy policji	.1034623	.0245857	4.21	0.000	.0552753	.1516493
Legalizm	.2589872	.0252761	10.25	0.000	.209447	.3085274
Sprawiedliwość proceduralna	.2243957	.01278	17.56	0.000	.1993474	.249444
Bezstronność (dochód)	.0778549	.0165753	4.70	0.000	.0453679	.1103419
Efektywność	.1254288	.0137094	9.15	0.000	.0985588	.1522988
Indeks Rządów Prawa	.1922252	.0331638	5.80	0.000	.1272253	.2572252
Constant	-.5066355	.0508441	-9.96	0.000	-.6062881	-.4069829

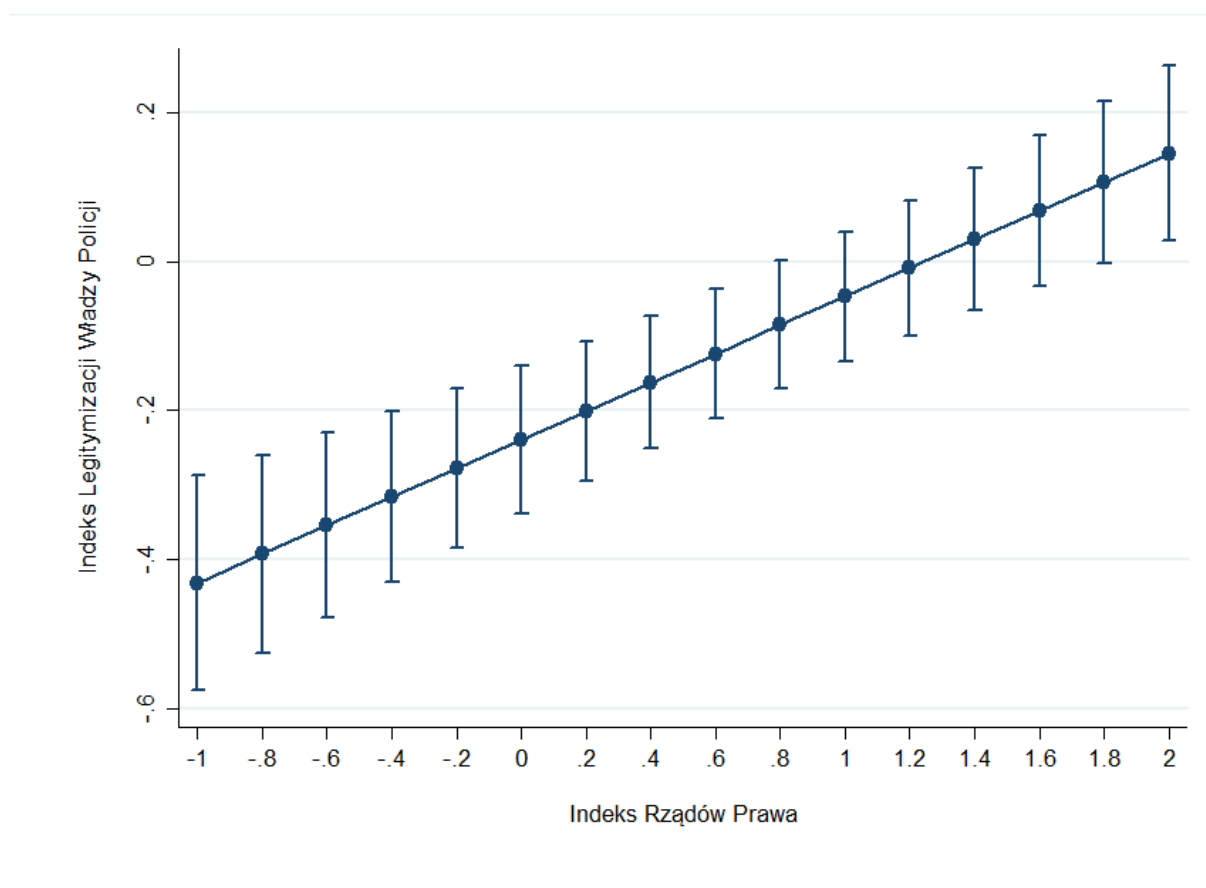
		Robust				
Random-effects Parameters	Estimate	Std. Err.	[95% Conf. Interval]			

country: Identity						
var(_cons)	.0498494	.0169597	.0255897	.0971081		

var(Residual)	.6113542	.0351399	.5462191	.6842565		

Oszacowania przedstawione w tabeli 7 wskazują na pozytywny i istotny statystycznie wpływ Indeksu Rządów Prawa. W celu zilustrowania wpływu tej zmiennej na poziom legitymizacji władzy policji przedstawione zostaną, na wykresie 7 zamieszczonym poniżej, przewidywane wartości zmiennej zależnej dla wybranych wartości analizowanej zmiennej niezależnej.

Wykres 7. Wpływ Indeksu Rządów Prawa (RoL 2009) na legitymizację władzy policji. Efekty przeliczone na podstawie oszacowań uzyskanych w Modelu 4

Zamieszczone powyżej oszacowania wpływu Indeksu Rządów Prawa wskazują, że obywatele państw, w których władze publiczne w większym stopniu w swoich działaniach realizują ideę rządów prawa są bardziej skłonni akceptować niekorzystne dla siebie decyzje policji niż ci, którzy żyją w państwach, w których władze w swoich działaniach w niewielkim stopniu realizują ideę rządów prawa. Jeżeli zatem przyjąć, że Indeks Rządów Prawa jest zmienną właściwie charakteryzującą jakość relacji między policją a społeczeństwem, to na podstawie

przeprowadzonych analiz należy uznać, że jakość relacji między policją a społeczeństwem jest czynnikiem istotnie i silnie związanym z legitymizacją władzy policji.

Zaprezentowane wyniki analiz dostarczają również odpowiedzi na pytanie o to, w jakim stopniu jakość relacji między władzą a obywatelami jest w stanie wyjaśnić obserwowane pomiędzy krajami różnice w legitymizacji władzy policji. Oszacowania uzyskane w Modelu 1 wskazywały, że 12% niewyjaśnionej wariancji zmiennej zależnej ma swoje źródło w różnicach pomiędzy krajami nie zaś jednostkami. Celem włączenia do dalszych analiz zmiennych mierzonych na poziomie kraju było odpowiedzenie na pytanie, jakie cechy badanych krajów mogą być potencjalnie odpowiedzialne za obserwowane zróżnicowanie. Indeks Rządów Prawa stanowi tę cechę sposobu działania władzy publicznej, która w sposób istotny różnicuje legitymizację władzy policji pomiędzy krajami. Tym samym można oczekiwać, iż włączenie tej zmiennej do szacowanego modelu regresji powinno zredukować proporcję niewyjaśnionej wariancji zmiennej zależnej, która ma swoje źródło w różnicach pomiędzy krajami. Tak się istotnie dzieje, na co wskazują oszacowania wariancji wyrazu wolnego oraz wariancji błędu losowego (oznaczone w tabeli 7 odpowiednio jako „Var(_cons)” oraz „Var(Residual)”). Wskaźnik korelacji wewnątrzklasowej (ang. „intraclass correlation coefficient”, ICC), wyliczony na podstawie stosunku obydwu wielkości informuje nas o proporcji niewyjaśnionej wariancji zmiennej zależnej, która powinna być przypisana różnicom między krajami (Rabe-Hesketh i Skrondal 2005: 8). W przypadku oszacowanego modelu współczynnik ICC wynosi:

$$\text{Model 4: ICC} = \frac{0,050}{0,050+0,611} = 0,070$$

Oznacza to, że wprowadzenie do modelu zmiennej niezależnej odnoszącej się do jakości sprawowania rządów w państwie w sposób istotny obniżyło proporcję niewyjaśnionej wariancji zmiennej zależnej, która może być wyjaśniona wyłączenie cechami specyficznymi poszczególnych krajów. Indeks Rządów Prawa obniżył tę proporcję o 58%, tj. z 12% do 7%.

5.3.2. Legitymizacja władzy policji a pozycja policji w systemie władz publicznych

W następującej teraz sekcji rozdziału testowane będą hipotezy dotyczące związku między pozycją instytucji porządku publicznego w systemie władzy publicznej a legitymizacją władzy policji. W pierwszej kolejności wyjaśnione zostanie, w jaki sposób legitymizacja władzy policji może być związana z pozycją policji w systemie władzy publicznej. Następnie przedstawione zostaną zmienne niezależne wykorzystywane w analizach empirycznych. W następnej

kolejności zaprezentowane zostaną wyniki analiz empirycznych z wykorzystaniem wspomnianych zmiennych.

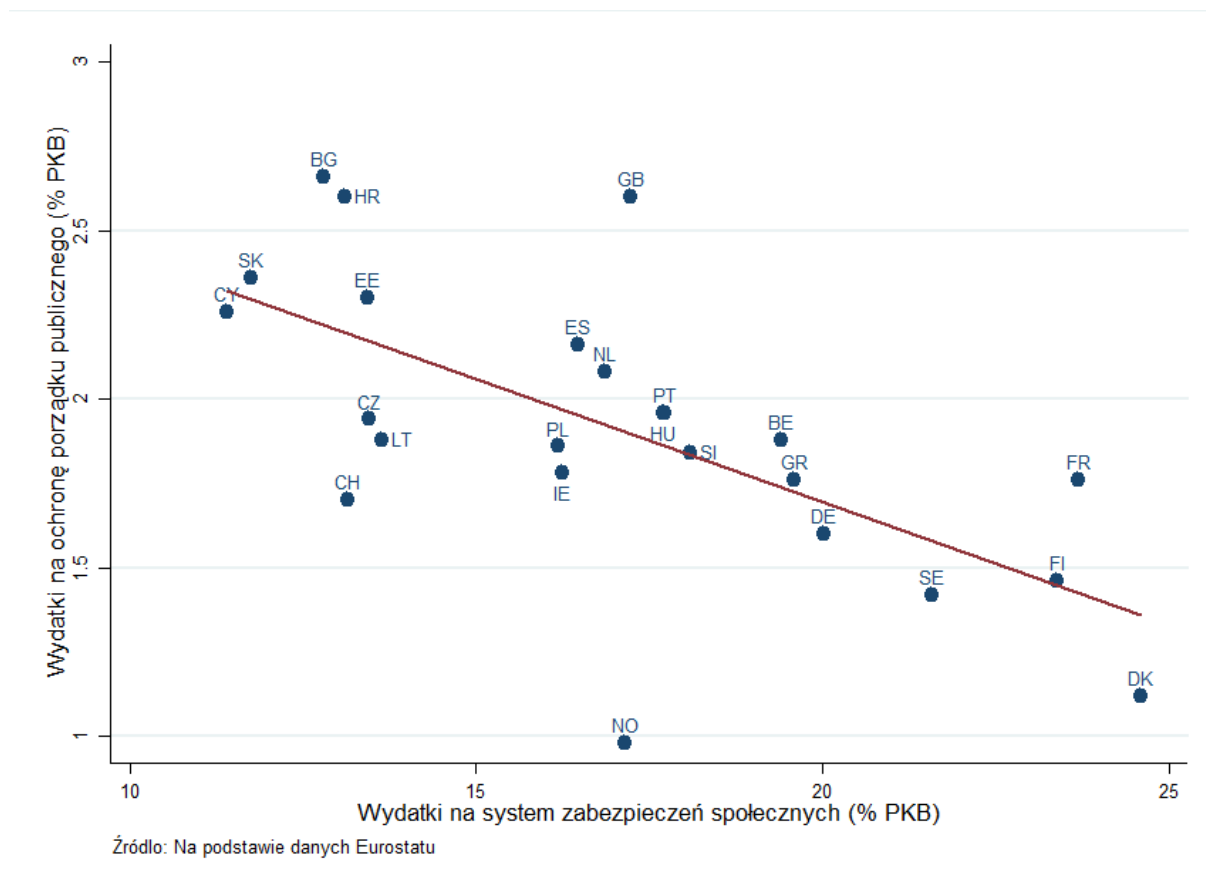
U podstaw twierdzenia dotyczącego związku pozycji policji w obrębie systemu władzy publicznej danego kraju z legitymizacją władzy policji leżą dwa założenia. Pierwsze z nich mówi o tym, że działalność policji wynika z obecności przestępczości w życiu publicznym. Tym samym uznaje się, że walka z przestępczością stanowi podstawowe zadanie policji definiujące jej rację bytu. Drugie założenie podkreśla fakt, że przestępczość ma swoje podstawowe źródło w nierównościach dochodowych i, szerzej rzecz ujmując, ekonomicznych. Założenia takie, choć dyskusyjne, znajdują potwierdzenie w badaniach wskazujących na istotną korelację, na poziomie krajów, pomiędzy poziomem nierówności ekonomicznych a poziomem wiktylizacji. Z obydwu tych założeń wynika, że policja, walcząc z przestępczością, walczy *de facto* ze skutkami nierównego rozkładu istotnych dóbr i zasobów w społeczeństwie (Hough, Jackson i Bradford 2013). Wniosek poczyniony powyżej, choć może wydawać się oczywisty, wskazuje zarazem na fakt, że walka z przestępczością może odbywać się na dwa sposoby. Jednym z nich jest wspomniane już inwestowanie w instytucje porządku publicznego i sprawiedliwości społecznej – tj. policję i sądownictwo. Jednak w zakresie, w jakim nierówności ekonomiczne są rzeczywistym podłożem rozwoju przestępczości, wydaje się możliwe podjęcie walki z przestępczością poprzez zapobieganie powstawaniu bądź narastaniu nierówności społecznych. Można to czynić na przykład poprzez tworzenie odpowiednich instrumentów systemu podatkowego i związane z tym transfery ekonomiczne, a także działanie instytucji państwa opiekuńczego (Kääriäinen 2007). Jak wskazuje Kääriäinen (2007), jest jednak prawdopodobne, że obydwie formy walki z przestępczością na poziomie praktycznym będą się wykluczać. Można bowiem przypuszczać, że społeczeństwa, które inwestują znaczną część swych ograniczonych zasobów na zwalczanie przestępczości przy pomocy instytucji porządku publicznego, tj. policji i sądów, będą w stanie przeznaczyć jedynie nieznaczące środki na dokonywanie transferów ekonomicznych i utrzymywanie instytucji państwa opiekuńczego. Praktycznej niemożliwości połączenia ze sobą obydwu strategii walki z przestępczością towarzyszy przypuszczenie, że niosą one ze sobą zasadniczo odmienne konsekwencje dla kształtu relacji między policją a społeczeństwem (Kääriäinen 2007). Spodziewać się można, że inwestowanie w ochronę porządku publicznego poprzez wzmożone finansowanie działania policji i służb podobnych będzie kontrproduktywne dla kształtowania zaufania obywateli względem policji. Hipoteza taka wynika z przypuszczenia, że w społeczeństwach o wysokim poziomie nierówności społecznych policja oraz inne instytucje ochrony porządku publicznego

stanowią pierwszoplanowe agendy walki z przestępczością. W takiej sytuacji działania policji i związane z nimi różne formy przymusu bezpośredniego mogą stanowić jedyny zauważalny społecznie rodzaj relacji łączącej policję ze społeczeństwem i mogą, w powiązaniu z odczuwanym społecznie wysokim poziomem przestępczości, obniżać zaufanie jednostek względem policji.

Na podstawie argumentacji przedstawionej powyżej można wysunąć dwie hipotezy. Z jednej strony można oczekiwać negatywnego związku między poziomem wydatków poszczególnych krajów na ochronę porządku publicznego a legitymizacją władzy policji, z drugiej zaś można spodziewać się pozytywnego związku między poziomem wydatków poszczególnych państw poniesionych na redukcję nierówności ekonomicznych a legitymizacją władzy policji. Spośród dostępnych danych o charakterze porównawczym wybrane zostały dwie zmienne, które umożliwiają weryfikację przedstawionych powyżej hipotez. Dotyczą one struktury wydatków publicznych poszczególnych krajów i zaczerpnięte zostały z klasyfikacji wydatków publicznych COFOG Eurostatu (Eurostat 2015). Pierwsza z nich to wydatki na „ochronę porządku publicznego i bezpieczeństwa” (ang. „public order and safety”), tj. kategoria G03 łącząca w sobie wydatki na działalność policji, ochrony przeciwpożarowej, sądów oraz więziennictwa. Druga z kategorii, tj. kategoria GF10, obejmuje wydatki państw na system zabezpieczeń społecznych (ang. „social protection”)⁴⁷. Obydwie zmienne mierzą procent Produktu Krajowego Brutto poszczególnych państw, jaki wydaje się na wyżej wymienione kategorie wydatków publicznych. Powyższe zmienne zakodowane zostały w postaci średnich wartości dla lat 2008-2012. Dzięki temu możliwe okazało się włączenie do analiz Chorwacji, dla której dane obejmowały jedynie rok 2012. Ze względu na braki danych konieczne było wyłączenie z analiz trzech krajów: Izraela, Rosji oraz Ukrainy. Wykres punktowy zaprezentowany poniżej przedstawia wartości obydwu zmiennych dla poszczególnych krajów oraz relację między obydwoma kategoriami wydatków.

⁴⁷ W ramach tej kategorii mieszczą się zapomogi wypłacane przez państwo względem: chorych i niepełnosprawnych, osób w podeszłym wieku, względem rodzin i dzieci, względem osób wykluczonych społecznie a także zapomogi związane z budownictwem komunalnym.

Wykres 8. Wydatki państw na ochronę porządku publicznego oraz system zabezpieczeń społecznych: dane dla krajów

Legenda: BE – Belgia, BG – Bułgaria, CH – Szwajcaria, CY – Cypr, CZ – Czechy, DE – Niemcy, DK – Dania, EE – Estonia, ES – Hiszpania, FI – Finlandia, FR – Francja, GB – Wielka Brytania, GR – Grecja, HR – Chorwacja, HU – Węgry, LT – Litwa, NL – Holandia, NO – Norwegia, PL – Polska, PT – Portugalia, RO – Rumunia, SE – Szwecja, SI – Słowenia, SK – Słowacja.

Wykres 8 zaprezentowany powyżej uwiadamia negatywną korelację między wydatkami państw na ochronę porządku i zapewnianie bezpieczeństwa publicznego a wydatkami na system zabezpieczeń społecznych. Współczynnik korelacji liniowej Pearsona wynosi -0,65. Na wykresie widać również kilka ciekawych prawidłowości. Po pierwsze, państwa postkomunistyczne są tymi, które stosunkowo najwięcej wydają na utrzymanie instytucji ochrony porządku publicznego oraz najmniej na system zabezpieczeń społecznych. Wśród nich można wymienić Słowację, Estonię, Bułgarię, Czechy, Litwę i Chorwację. Wśród tych państw najwięcej na ochronę porządku publicznego wydaje Bułgaria (2,66% PKB), zaś najmniej Litwa (1,88% PKB). Z kolei pod względem wydatków na system zabezpieczeń społecznych najwięcej wśród państw postkomunistycznych wydaje Litwa (13,64% PKB), zaś najmniej Słowacja (11,76% PKB). Pozostałe państwa postkomunistyczne, Polska, Węgry i Słowenia, plasują się w środkowej części wykresu wydając mniej od pozostałych państw postkomunistycznych na

utrzymanie instytucji porządku i bezpieczeństwa publicznego a także więcej na system zabezpieczeń społecznych. Po drugie, państwa skandynawskie - Dania, Finlandia i Szwecja - są tymi, które z jednej strony najwięcej wydają na system zabezpieczeń społecznych, z drugiej zaś najmniej na ochronę porządku publicznego. Wśród tych państw wyróżnia się Dania, która zaledwie 1,12% swego PKB przeznacza na funkcje związane z zapewnianiem porządku publicznego oraz 24,6% PKB na system zabezpieczeń społecznych (wartość maksymalna dla analizowanej grupy państw). Warto również odnotować w pewnym sensie nieoczekiwane umiejscowienie na wykresie krajów takich jak Norwegia, Wielka Brytania oraz Szwajcaria, Francja i Cypr. Wielka Brytania, wydając średni na tle analizowanej grupy państw procent swego PKB na system zabezpieczeń społecznych, ponosi zarazem nieomal najwyższe wydatki na ochronę porządku i bezpieczeństwa publicznego, porównywalne do tych obserwowanych w Bułgarii (2,66% PKB) i Chorwacji (2,60% PKB). Wynoszą one 2,60% PKB tego państwa. Norwegia jest państwem, które ponosi wśród wszystkich państw analizowanej próby najmniejsze wydatki na ochronę porządku i bezpieczeństwa publicznego (0,98% PKB). Zarazem jednak wydatki tego państwa na system zabezpieczeń społecznych są bliskie wartości średniej dla analizowanej próby i wynoszą 17,14% PKB tego państwa. Z kolei Cypr i Szwajcaria odstają od pozostałych państw niekomunistycznych w tym sensie, że wydatki, jakie ponoszą na ochronę porządku publicznego i system zabezpieczeń społecznych są zbliżone do tych, charakteryzujących państwa postkomunistyczne. Przy tym Cypr wydaje najmniej wśród wszystkich państw poddanych analizie na system zabezpieczeń społecznych (11,4% PKB). Ciekawy jest również przykład Francji, która przyjmuje na wykresie pozycję zbliżoną do państw skandynawskich. Wydaje wprawdzie więcej od nich na ochronę porządku publicznego (1,76 % PKB), jednak upodabnia się do nich pod względem wydatków na system zabezpieczeń społecznych (23,7% PKB).

Obydwie przedstawione powyżej zmienne włączone zostaną do wielopoziomowej analizy regresji jako zmienne mierzone na poziomie kraju⁴⁸. W związku z tym, że obydwie zmienne mierzone są na tej samej skali, możliwe będzie bezpośrednie porównanie ich wpływu. Tabela 8 zamieszczona poniżej przedstawia oszacowania wpływu obydwu wspomnianych zmiennych uzyskane w dwóch osobnych modelach.

⁴⁸ Dokładny opis zastosowanej strategii analitycznej można znaleźć w poprzedniej sekcji niniejszego rozdziału.

Tabela 8. Oszacowanie wpływu wydatków państw na ochronę porządku publicznego (Model 5) oraz wydatków na system zabezpieczeń społecznych (Model 6 oraz Model 7) na legitymizację władzy policji. Wielopoziomowa analiza regresji z losowymi wyrazami wolnymi

	Model 5	Model 6	Model 7
Religijność	0.078*** (0.02)	0.078*** (0.02)	0.081*** (0.02)
Ocena pracy policji	0.083*** (0.02)	0.083*** (0.02)	0.084*** (0.02)
Legalizm	0.282*** (0.02)	0.282*** (0.02)	0.280*** (0.02)
Sprawiedliwość Proceduralna	0.203*** (0.01)	0.203*** (0.01)	0.202*** (0.01)
Bezstronność (dochód)	0.062*** (0.01)	0.062*** (0.01)	0.063*** (0.01)
Efektywność	0.116*** (0.01)	0.116*** (0.01)	0.119*** (0.01)
Instytucje porządku publicznego (wydatki)	-0.346*** (0.07)		
System zabezpieczeń społecznych (wydatki)		0.024 (0.01)	0.016 (0.02)
System zabezpieczeń X Postkomunizm			0.036 (0.02)
Postkomunizm			-0.574 (0.38)
Constant	0.369* (0.15)	-0.706** (0.22)	-0.546 (0.34)
Var(Constant)	0.038** (0.016)	0.052*** (0.015)	0.054*** (0.020)
Var(Residual)	0.560*** (0.021)	0.560*** (0.021)	0.558*** (0.021)
Liczba obserwacji	33288	33288	33288
Liczba grup	24	24	24

*Uwaga: Dane w nawiasach okrągłych stanowią wartości oszacowań błędów standardowych estymatorów. Poziom istotności został oznaczony w sposób następujący: *** $p < 0.001$, ** $p < 0.01$, * $p < 0.05$.*

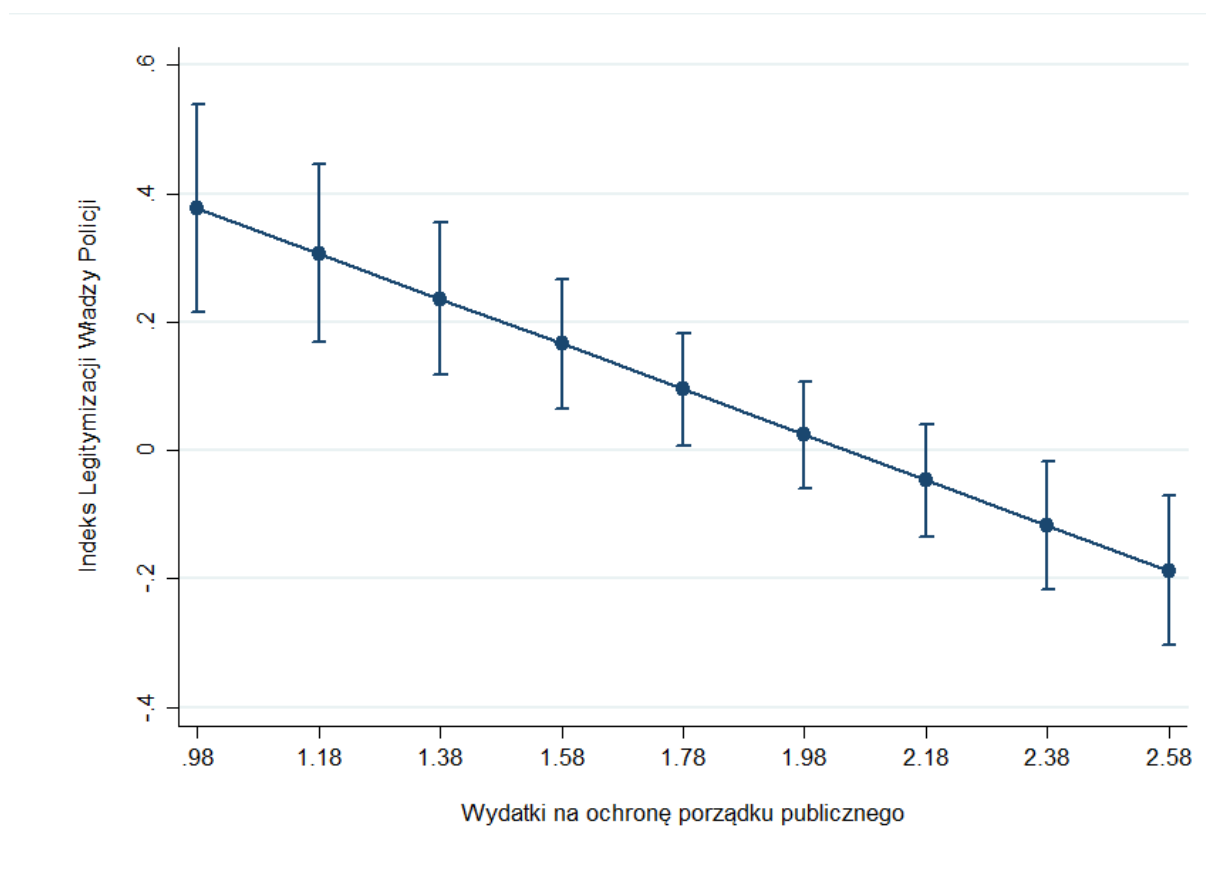
Oszacowania przedstawione w tabeli 8 zaprezentowanej powyżej wskazują na silny i istotny wpływ wydatków państw na ochronę porządku i bezpieczeństwa publicznego (Model 5) oraz na brak istotnego wpływu wydatków na system zabezpieczeń społecznych (Model 6). Oszacowania te zostały uzyskane w dwóch osobnych modelach, co oznacza, że dosyć silna korelacja między obydwoma zmiennymi nie doprowadziła do inflacji błędów standardowych zmiennej „wydatki na system zabezpieczeń społecznych” i nie mamy do czynienia z problemem współliniowości (Mycielski 2010). Na podstawie przedstawionych wyników można by wnioskować, że wydatki na system zabezpieczeń społecznych nie są w żaden istotny sposób związane z legitymizacją władzy policji oraz nie odpowiadają za obserwowane różnice pomiędzy krajami w bazowym poziomie akceptacji władzy policji. Brak istotności uzyskanych oszacowań może jednak wskazywać również na inną ewentualność. Przeprowadzone analizy nie uwzględniają bowiem faktu istnienia różnych rodzajów systemu państwa opiekuńczego. Według Esping-Andersen (1990), systemy te różnią się między sobą w zakresie, w jakim sprzyjają redukcji nierówności ekonomicznych. Badania wskazują, że nordycki model państwa opiekuńczego jest tym, który w najwyższym stopniu sprzyja redukcji tychże nierówności. W modelu tym obowiązuje zasada uniwersalizmu jako podstawy dostępu jednostek do świadczeń społecznych. Zasadniczo inaczej, według Esping-Andersena (1990), skonstruowane są systemy państwa opiekuńczego w Europie Środkowo-Wschodniej, a zwłaszcza w państwach postkomunistycznych. Tutaj podstawą dostępu obywateli do świadczeń społecznych są umowy wynegocjowane między konkretnymi grupami społecznymi bądź zawodowymi a władzą. Na podstawie tych umów jedynie członkowie określonych grup zyskują prawa bądź przywileje o charakterze świadczeń społecznych. System ten okazuje się być o wiele mniej skuteczny w tworzeniu równych podstaw bytowania obywateli. Wydaje się więc, że samo istnienie systemu państwa opiekuńczego w danym kraju nie jest czynnikiem, który byłby w stanie samoistnie wyjaśnić właściwy dla danego kraju poziom legitymizacji władzy policji. Kluczowy dla określenia charakteru tego związku jest komponent jakościowy, dotyczący obowiązujących w danym kraju zasad regulujących dostęp do świadczeń społecznych. Komponent ten jednak, ze względu na niewielką liczebność analizowanej próby krajów, nie może być w sposób bezpośredni włączony do prezentowanych analiz. Dlatego też, w celu sprawdzenia przedstawionej w tym miejscu intuicji dotyczącej zróżnicowanego wpływu wydatków państw na system zabezpieczeń społecznych przeprowadzona została dodatkowa analiza. W tabeli 8 zamieszczone zostały wyniki modelu (Model 7), w którym wpływ wydatków państw na system zabezpieczeń społecznych oszacowany został osobno w podgrupie państw postkomunistycznych oraz państw starej demokracji. W sensie technicznym oszacowania takie

zostały uzyskane poprzez wprowadzenie do modelu interakcji zmiennej „postkomunizm”, ze zmienną zdającej sprawę z wydatków państw na system zabezpieczeń społecznych. W związku z tym uzyskane w Modelu 7 oszacowanie dla zmiennej wydatki na system zabezpieczeń społecznych odnosi się jedynie do państw starej demokracji. Wpływ tej zmiennej wynosi 0,016 i w dalszym ciągu pozostaje nieistotny statystycznie. Z kolei dla państw postkomunistycznych wpływ tej zmiennej mierzony jest siłą obydwu zmiennych: zmiennej odnoszącej się do wydatków państw na system zabezpieczeń społecznych oraz zmiennej interakcyjnej („System zabezpieczeń X Postkomunizm”). W efekcie, dla państw postkomunistycznych oszacowanie tego wpływu równe jest $0,016 + 0,036$, co daje wartość 0,052 i jest ono istotnie różne od zera⁴⁹. Wynik ten oznacza, że poziom wydatków publicznych na system zabezpieczeń społecznych istotnie i pozytywnie wpływa na bazowy poziom legitymizacji władzy policji w państwach postkomunistycznych. W pozostałych państwach zmienna ta nie jest istotnie związana z legitymizacją władzy policji. Uzyskany wynik jest więc sprzeczny z hipotezą postawioną przez Esping-Andersena (1990). Przedstawione przez tego badacza modele państw opiekuńczych wskazywały bowiem na zasadność oczekiwania istnienia pozytywnego i istotnego związku w państwach starej demokracji oraz na brak takiego związku z państwami postkomunistycznymi. Oczekiwanie takie bazowało na fakcie istnienia odmiennych podstaw systemu zabezpieczeń społecznych w państwach zachodnich (zwłaszcza państwach skandynawskich) oraz państwach postkomunistycznych. Obowiązywanie zasady uniwersalizmu miało sprzyjać szerszemu dostępowi obywateli do świadczeń społecznych, co w efekcie powodować miało obniżenie nierówności społecznych oraz wzrost akceptacji władzy policji. Z kolei uwarunkowanie dostępu do świadczeń społecznych istnieniem przywilejów korporacyjnych miało prowadzić do wzrostu nierówności społecznych oraz spadku legitymizacji władzy policji. Choć uzyskane wyniki, ze względu na małą liczebność analizowanej próby państw oraz zagregowany charakter danych, trudno uznać rozstrzygające, wskazują one w sposób istotny na nieoczywisty związek między wydatkami państw na system zabezpieczeń społecznych a legitymizacją władzy policji. Zgoła inaczej przedstawiają się wyniki dotyczące związku wydatków państw na ochronę porządku i bezpieczeństwa publicznego z legitymizacją władzy policji. Zmienna ta, w zgodzie z postawioną hipotezą, wykazuje negatywny i istotny statystycznie wpływ na poziom

⁴⁹ Istotnie różny od zera wpływ wydatków na system zabezpieczeń społecznych dla państw postkomunistycznych wynika z istnienia ujemnej kowariancji między obydwoma estymatorami, która wynosi -0,00025829 (Franzese i Kam 2009: 18), co zmniejsza ogólną wartość błędów standardowych estymatorów. Wartości kowariancji między poszczególnymi estymatorami nie są prezentowane w standardowym *outputcie* podsumowującym wyniki oszacowanej regresji. Wielkości te są natomiast dostępne (w pakiecie statystycznym STATA) przy użyciu funkcji „lincom” (dla regresji liniowej) bądź po wpisaniu komendy „vce”.

legitymizacji władzy policji. Wpływ tej zmiennej zilustrowany został na wykresie 9 zamieszczonym poniżej.

Wykres 9. Wpływ wydatków państw na ochronę porządku publicznego na legitymizację władzy policji. Efekty przeliczone na podstawie oszacowań uzyskanych w Modelu 5.

Wykres zamieszczony powyżej wskazuje, że z najniższym poziomem legitymizacji władzy policji mamy do czynienia w tych państwach, które wydają stosunkowo największą (na tle analizowanej próby państw) część swego PKB na finansowanie pracy instytucji porządku publicznego. Z kolei państwa, które przeznaczają jedynie nieznaczną część swego PKB na finansowanie pracy tychże instytucji cieszą się najwyższym bazowym poziomem legitymizacji władzy policji. Różnica w poziomie legitymizacji władzy policji między dwiema skrajnymi grupami państw jest znaczna i wynosi 0,6 przy odchyleniu standardowym zmiennej „legitymizacja” równym 0,94. Uzyskane wyniki zgodne są z hipotezami przedstawionymi przez Kääriäinen (2007), które wskazywały, że większe wydatki państw na zapewnianie bezpieczeństwa i porządku publicznego powinny wiązać się z niższym poziomem legitymizacji władzy policji. Oczekiwanie takie wynika z faktu pełnienia przez policję pierwszoplanowej roli

w zwalczaniu przestępczości. Według teoretyków większe finansowanie policji oznacza większą widzialność społeczną jej działań a także represyjnej funkcji pełnionej przez policję (Kääriäinen 2007). Wynik przedstawiony powyżej, choć zgodny z oczekiwaniami teoretycznymi, wydaje się niezgodny z intuicją. Wskazuje on bowiem, że lepsze finansowanie policji obniża zaufanie obywateli względem jej działalności i wpływa negatywnie na legitymizację jej władzy. Pośrednio wynik taki prowadzi również do wniosku, że policja jest akceptowana przede wszystkim tam, gdzie jej działania nie są potrzebne. Tam zaś, gdzie policja musi podejmować działania zmierzające do ochrony porządku publicznego, czego wskaźnikiem jest wyższy poziom finansowania jej działań, jej władza cieszy się niskim poziomem legitymizacji.

Uzyskane oszacowania wskazują również, że dodanie do analiz zmiennej zdającej sprawę z wydatków państw na ochronę porządku publicznego w sposób istotny (w stosunku do modelu zawierającego jedynie zmienne mierzone na poziomie indywidualnym) obniżyło proporcję niewyjaśnionej wariancji zmiennej zależnej. Dla Modelu 5 współczynnik ICC wynosi bowiem

$$\text{Model 6: ICC} = \frac{0,038}{0,038+0,560} = 0,064.$$

Wartość współczynnika korelacji wewnątrzklasowej równa 0,064 oznacza, że 6% niewyjaśnionej wariancji zależnej wynika z różnic pomiędzy krajami nie zaś pomiędzy jednostkami. Dodanie do zmiennych mierzonych na poziomie indywidualnym (Model 1) zmiennej dotyczącej wydatków państw na ochronę porządku publicznego obniżyło tę wartość istotnie, z 12% do 6,4%.

Dotychczas przeprowadzone analizy wykazały istotny wpływ dwóch zmiennych mierzonych na poziomie makro na właściwy dla poszczególnych państw poziom legitymizacji władzy policji. Zmienne te odnoszą się do stopnia realizacji przez władze idei rządów prawa oraz wydatków państw na ochronę porządku i bezpieczeństwa publicznego. Przedstawione do tej pory wykresy punktowe obrazujące relacje między poszczególnymi zmiennymi niezależnymi wskazują, że wszystkie te zmienne są ze sobą w znacznym stopniu powiązane. Z danych zaprezentowanych na wykresach wynika, że państwa postkomunistyczne są tymi, w których, średnio rzecz biorąc, wydaje się najwięcej na ochronę porządku i bezpieczeństwa publicznego, a zarazem najmniej na system zabezpieczeń społecznych. Państwa te charakteryzują się również najwyższym poziomem postrzeganej korupcji oraz najniższym poziomem realizacji przez władze idei rządów prawa. Na drugim krańcu zarysowanego kontinuum plasują się państwa skandynawskie, które przeznaczają znaczną część swego PKB na system zabezpieczeń

społecznych oraz niewielką jego część na ochronę porządku publicznego. Państwa te uznaje się również za najmniej skorumpowane i najlepiej realizujące ideę rządów prawa. Obserwowany podział państw wydaje się również odzwierciedlać różnice ekonomiczne między poszczególnymi państwami. Choć trudno byłoby w tym miejscu teoretycznie uzasadnić bezpośredni związek między poziomem rozwoju gospodarczego poszczególnych krajów a legitymizacją władzy policji, nie da się wykluczyć, że taki związek istnieje. Wszystko to wskazuje na fakt, że różnice między obydwoma grupami państw są w rzeczywistości wielowymiarowe. W takiej sytuacji trudno ocenić, która z analizowanych zmiennych w rzeczywistości odpowiada za obserwowane różnice w legitymizacji władzy policji, a która zmienna związana jest z analizowaną zmienną zależną w sposób czysto „pozorny”. Opisane w tym miejscu wątpliwości wskazują na zasadność przeprowadzenia analizy regresji, w której uwzględnione byłyby wszystkie wspomniane zmienne. Dlatego też w ostatecznym modelu regresji (Model 8) uwzględnione zostaną trzy następujące zmienne mierzone na poziomie kraju: Indeks Rządów Prawa, wydatki na ochronę porządku i bezpieczeństwa publicznego oraz Produkt Krajowy Brutto na głowę⁵⁰. Tabela 9 zamieszczona poniżej prezentuje uzyskane oszacowania.

⁵⁰ Dane dotyczące PKB poszczególnych państw zaczerpnięte zostały z Banku Światowego (Bank Światowy 2009) i stanowią uśrednioną wartość tej zmiennej dla lat 2008-2009.

Tabela 9. Oszacowania wpływu zmiennych Indeks Rządów Prawa, wydatki na ochronę porządku publicznego oraz PKB na legitymizację władzy policji (Model 8). Wielopoziomowa analiza regresji z losowymi wyrazami wolnymi

Mixed-effects regression	Number of obs	=	33288				
Group variable: cntry2	Number of groups	=	24				
	Obs per group: min	=	708				
	avg	=	1387.0				
	max	=	2233				
	Wald chi2(9)	=	2246.59				
Log pseudolikelihood = -30684.634	Prob > chi2	=	0.0000				
(Std. Err. adjusted for 24 clusters in cntry2)							

		Robust					
Legitymizacja	Coef.	Std. Err.	z	P> z	[95% Conf. Interval]		

Religijność	.0782593	.0196129	3.99	0.000	.0398188	.1166997	
Ocena pracy policji	.082502	.0163259	5.05	0.000	.0505038	.1145003	
Legalizm	.2821489	.0165472	17.05	0.000	.2497169	.3145808	
Sprawiedliwość proceduralna	.2025511	.008091	25.03	0.000	.186693	.2184093	
Bezstronność dochód	.0620136	.0147435	4.21	0.000	.0331169	.0909102	
Efektywność	.1162842	.0073292	15.87	0.000	.1019192	.1306491	
Indeks Rządów Prawa	.2639916	.0842848	3.13	0.002	.0987964	.4291868	
Ochrona porządku publicznego	-.2695456	.0864021	-3.12	0.002	-.4388906	-.1002006	
Produkt Krajowy Brutto	-6.33e-06	4.22e-06	-1.50	0.134	-.0000146	1.94e-06	
Constant	.0904346	.2437179	0.37	0.711	-.3872437	.5681129	

		Robust					
Random-effects Parameters	Estimate	Std. Err.	[95% Conf. Interval]				

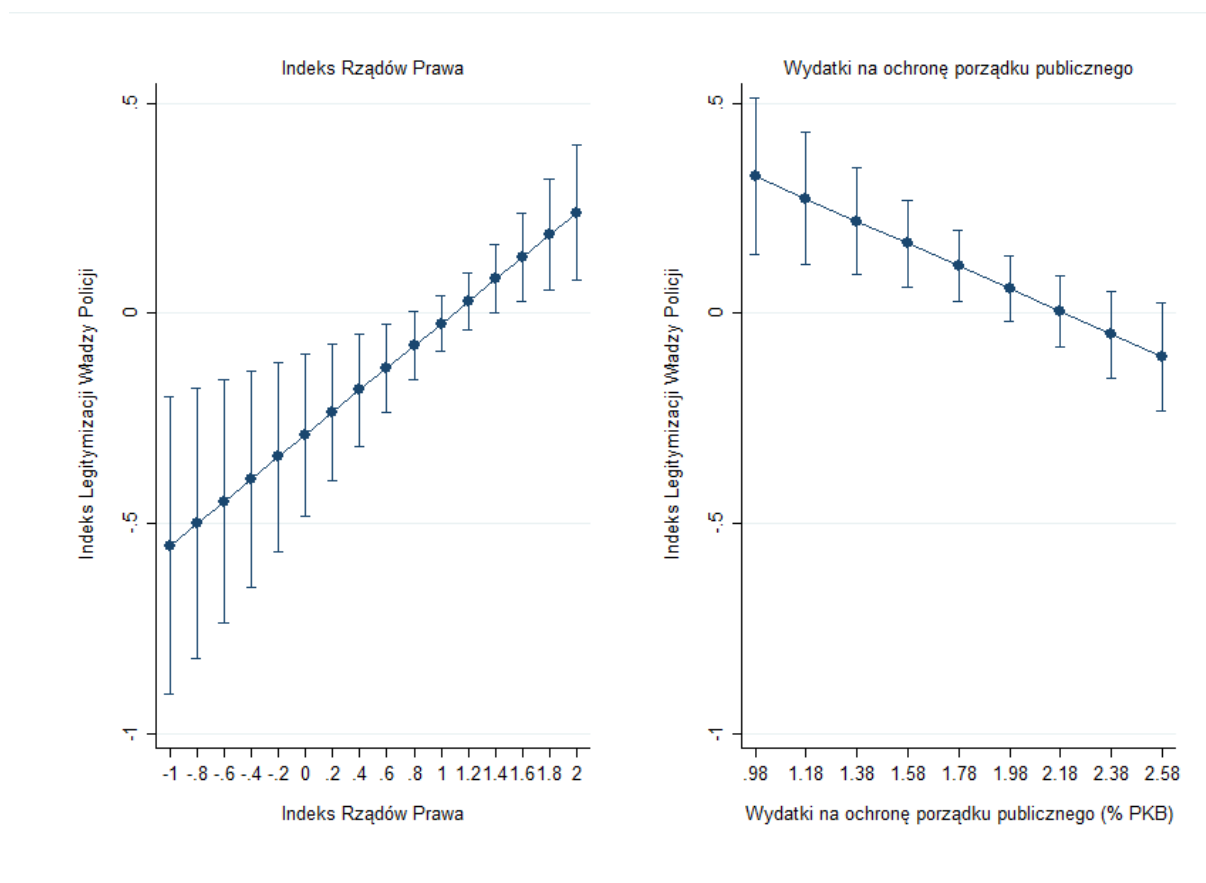
cntry2: Identity							
var(_cons)	.0326676	.0163063	.0122809	.0868965			

var(Residual)	.5591438	.0214972	.5185585	.6029056			

Wyniki zaprezentowane w tabeli 9 wskazują na brak istotnego wpływu zmiennej odnoszącej się do poziomu zamożności poszczególnych krajów. Z kolei uzyskane oszacowania wskazują na istotny wpływ Indeksu Rządów Prawa oraz wydatków państw na ochronę porządku publicznego. Zgodnie z teoretycznymi oczekiwaniami wpływ Indeksu Rządów Prawa jest

pozytywny, zaś wpływ wydatków na ochronę porządku publicznego negatywny. Porównanie wpływu obydwu zmiennych możliwe będzie dzięki analizie zamieszczonego poniżej wykresu.

Wykres 10. Wpływ zmiennych Indeks Rządów Prawa oraz wydatki na ochronę porządku publicznego na legitymizację władzy policji. Efekty przeliczone na podstawie oszacowań uzyskanych w Modelu 8

Wykres zaprezentowany powyżej wskazuje, że wpływ realizowania przez poszczególne państwa idei rządów prawa jest silniejszy – co do wartości bezwzględnej – niż wpływ wydatków państw na ochronę porządku publicznego. Na podstawie tych wyników wydaje się więc, że dla legitymizacji władzy policji szczególne znaczenie ma sposób działania instytucji państwowych oraz stopień, w jakim w swoich działaniach przestrzegają one wysokich standardów sprawowania władzy. Obydwie przedstawione zmienne, choć w sposób odwrotny warunkują legitymizację władzy policji, wykazują niezależne od siebie działanie. Wpływ obydwu zmiennych, zilustrowany na wykresie 8, można również uznać za niezależny od poziomu zamożności poszczególnych krajów.

5.4. Podsumowanie rozważań

Niniejszy rozdział poświęcony był badaniu determinant legitymizacji władzy policji w perspektywie porównawczej. Przyjęcie takiej perspektywy motywowane było dążeniem do pokazania, w jakim stopniu legitymizacja władzy policji związana jest z kontekstem instytucjonalnym i kulturowym poszczególnych państw. W przeprowadzonych badaniach zestawiono ze sobą europejskie państwa postkomunistyczne oraz państwa tzw. starej demokracji, objęte badaniem Europejskiego Sondażu Społecznego. Potencjalne czynniki warunkujące legitymizację władzy policji podzielone zostały na te odnoszące się do poglądów respondentów dotyczących pracy policji, określane mianem legitymizacji empirycznej, oraz te związane z obiektywnymi cechami poszczególnych systemów policyjnych i sposobów ich działania, określane mianem legitymizacji normatywnej. W ślad za tym rozróżnieniem prowadzone analizy empiryczne podzielone zostały na dwie części. W pierwszej części testowany był wpływ zmiennych mierzonych na poziomie indywidualnym, dotyczących ocen indywidualnych respondentów w zakresie działania policji. W analizach zestawione ze sobą zostały hipotezy sformułowane na podstawie dwóch modeli teoretycznych. Pierwszy z nich, model sprawiedliwości proceduralnej, zakładał, że legitymizacja władzy policji zależy od czynników proceduralnych, a więc tego, czy policja, w oczach obywateli, podejmuje bezstronne decyzje i czy traktuje ona obywateli z szacunkiem. Drugi model, model instrumentalny, zakładał, że gotowość obywateli do akceptacji decyzji policji zależy przede wszystkim od postrzeganej przez nich efektywności policji w zwalczaniu przestępczości oraz zapewnianiu porządku publicznego. Hipotezy wysunięte na podstawie dwóch odmiennych modeli teoretycznych zostały przetestowane w wielozmiennowej analizie regresji z wykorzystaniem metody efektów stałych. Przeprowadzone analizy dostarczyły empirycznego poparcia dla obydwu testowanych hipotez. Zarówno postrzeganie policji jako działającej zgodnie z wymogami sprawiedliwości proceduralnej i interakcyjnej jak i również zapewniającej w sposób skuteczny bezpieczeństwo obywatelom okazały się czynnikami wpływającymi w sposób istotny na legitymizację jej władzy. Ponadto wpływ obydwu zmiennych okazał się być do siebie porównywalny pod względem siły. Przeprowadzone analizy nie pozwalają zatem wnioskować na temat tego, która z analizowanych zmiennych niezależnych jest czynnikiem silniej związanym z legitymizacją władzy policji. Wynik taki jest sprzeczny z intuicjami prezentowanymi w pracach Toma R. Tylera (2006), który podkreśla, że względy sprawiedliwości proceduralnej są najważniejszym predykatorem legitymizacji władzy policji. Dodatkowo analizy przeprowadzone w rozbiciu na państwa postkomunistyczne oraz

państwa starej demokracji wskazują na brak istotnych różnic pomiędzy obydwiema grupami państw w sposobie, w jakim względy sprawiedliwości proceduralnej oraz efektywności w działaniu policji wpływają na legitymizację jej władzy.

W drugiej części rozdziału prowadzone były analizy skoncentrowane na pojęciu legitymizacji normatywnej. W prowadzonych badaniach testowany był wpływ zmiennych mierzonych na poziomie makro, a więc odnoszących się do poszczególnych krajów objętych badaniem. Analizy zawarte w tej części pracy miały na celu wskazanie możliwych makro-korelatów legitymizacji władzy policji oraz czynników potencjalnie odpowiedzialnych za obserwowane różnice między krajami w zakresie, w jakim obywatele skłonni są okazywać posłuszeństwo decyzjom policji. W analizach testowany był wpływ zmiennych odnoszących się do jakości sprawowania władzy przez instytucje publiczne oraz pozycji instytucji porządku publicznego w ramach systemu władzy publicznej. Pierwsza ze wspomnianych zmiennych zoperacjonalizowana została poprzez Indeks Rządów Prawa. Analizy przeprowadzone z zastosowaniem metod modelowania wielopoziomowego wykazały, że poziom legitymizacji władzy policji jest wyższy w tych państwach, w których rządy prawa są w większym stopniu realizowane przez władze. Druga ze wspomnianych kategorii zmiennych, odnosząca się do pozycji instytucji porządku publicznego w systemie władzy publicznej, została zoperacjonalizowana przez wydatki państw, mierzone procentem PKB, na ochronę bezpieczeństwa i porządku publicznego oraz na system zabezpieczeń społecznych. Zgodnie z hipotezami zaproponowanymi przez Kääriäinen (2007), wydatki na ochronę bezpieczeństwa i porządku publicznego okazały się być negatywnie skorelowane z bazowym poziomem legitymizacji władzy policji w poszczególnych krajach. Nie potwierdza się jednak przypuszczenie tegoż autora dotyczące pozytywnego związku między wydatkami państw na system zabezpieczeń społecznych a legitymizacją władzy policji. Dodatkowe analizy, przeprowadzone w podgrupach państw postkomunistycznych oraz państw starej demokracji, wykazały, że wydatki na system zabezpieczeń społecznych związane są z legitymizacją władzy policji jedynie w państwach postkomunistycznych. Związek ten jest pozytywny i w tym sensie stoi on w sprzeczności z przedstawionymi hipotezami. Wynik taki trudno wyjaśnić na gruncie teoretycznym. Nie jest jasne, dlaczego w państwach niekomunistycznych wysokość wydatków na system zabezpieczeń społecznych nie jest związana z bazowym poziomem legitymizacji władzy policji i dlaczego tego typu związek obserwowany jest w państwach postkomunistycznych.

Zaprezentowane w niniejszym rozdziale analizy potwierdziły większość testowanych hipotez. Dotyczy to zarówno zmiennych niezależnych z poziomu mikro – tj. względów sprawiedliwości proceduralnej i postrzeganej przez respondentów efektywności działania policji, jak i zmiennych z poziomu makro – tj. jakości sprawowania władzy przez instytucje publiczne oraz, po części, pozycji policji w obrębie systemu władzy publicznej. Wyniki uzyskane w ramach przeprowadzonych badań mają kilka implikacji teoretycznych. Po pierwsze wskazują, wbrew badaniom podkreślającym dominującą rolę sprawiedliwości proceduralnej (Tyler 2006), że tego rodzaju względy nie są jedynym ani też najważniejszym czynnikiem warunkującym uprawnomożenie władzy policji w oczach obywateli. Po drugie, uzyskane wyniki dotyczące istnienia pozytywnego związku między postrzeganą przez respondentów efektywnością działania policji a legitymizacją jej władzy oraz, z drugiej strony, istnienia negatywnego związku między wydatkami państw na ochronę porządku publicznego a bazowym poziomem legitymizacji wydają się sprzeczne. Można bowiem uznać, że skuteczność policji w przeciwdziałaniu i zwalczaniu przestępczości zależna jest od poziomu finansowania działań policji. Tymczasem wyniki wskazują, że choć respondenci cenią profesjonalizm działania policji i bezpieczeństwo, które ona zapewnia, to państwa, w których rola policji jest eksponowana, charakteryzują się niższym bazowym poziomem akceptacji władzy policji. Choć do konkluzji takiej, ze względu na nieporównywalny poziom prowadzonych analiz, należy podejść ostrożnie, jest ona sugestywna. Wynik taki może wskazywać na fakt związania wydatków państw na ochronę bezpieczeństwa i porządku publicznego z realnym poziomem problemów społecznych, obecnych w poszczególnych państwach. Przyjmując takie wyjaśnienie uzyskanych wyników trzeba by uznać, że na działania policji i służb z nią związanych wydają więcej te państwa, które borykają się z poważnymi problemami społecznymi. W tym sensie ponoszone wydatki na działania wspomnianych instytucji nie tyle obniżają legitymizację, co są symptomem problemów, z którymi mierzą się społeczeństwa.

Zakończenie

Niniejsza praca poświęcona była badaniu zjawiska legitymizacji władzy policji w państwach postkomunistycznych. W zaprezentowanych rozważaniach oraz analizach empirycznych legitymizacja władzy policji rozumiana była jako dobrowolna, a więc nie wymuszona żadnymi sankcjami, akceptacja decyzji policji. Tak rozumiany stosunek obywateli względem policji jest szczególnie istotny dla sprawnego funkcjonowania systemów demokratycznych. Współczesne państwa demokratyczne, ufundowane na wartościach liberalnych, traktują szeroko rozumianą wolność i swobodę jednostek jako podstawowe i nieodzowne prawa wszystkich obywateli. Taka konstrukcja prawna systemów demokratycznych sprawia, że zasób środków, jakimi dysponuje państwo w stosunku do obywateli jest, przynajmniej w teorii, nieznaczny zaś bezpośrednie użycie siły bądź przymusu względem obywateli akceptowane są jedynie w wyjątkowych przypadkach. Równocześnie państwa te, w odczuciu obywateli, częstokroć uznawane są za odpowiedzialne za zapewnianie wszystkim jednostkom godziwych warunków bytowania. Efektywność państwa mierzona jest więc sprawnością jego działań gospodarczych oraz dobrobytem obywateli (Fiorina 1978). Fakt ten sprawia, że większość zasobów kierowanych jest na zaspokajanie rozmaicie zdefiniowanych potrzeb społecznych, dotyczących chociażby zapewniania obywatelom dostępu do podstawowych dóbr takich, jak edukacja i służba zdrowia, czy też instrumentów systemu zabezpieczeń społecznych. W efekcie jedynie nieznaczne zasoby państwa skierowane mogą być na prowadzenie szeroko zakrojonej kontroli działań obywateli i ich praworządności. Obydwa te fakty, to jest powszechnie akceptowana szeroka autonomia jednostki względem państwa oraz szczupłość środków, które mogą być przeznaczone na kontrolowanie działań obywateli sprawiają, że legitymizacja władzy policji przez obywateli staje się podstawą istnienia porządku publicznego we współczesnych państwach demokratycznych.

Prowadzone w pracy analizy miały charakter ilościowy i opierały się na dwóch źródłach danych. Wykorzystano dane Europejskiego Sondażu Społecznego zebrane dla 27 państw europejskich oraz dane pochodzące z eksperymentu winietowego przeprowadzonego na potrzeby niniejszej pracy. Warto odnotować fakt, że metoda eksperymentu winietowego została – według mojej wiedzy – po raz pierwszy zastosowana do badania legitymizacji władzy policji. Co więcej, metoda ta, choć dobrze znana polskim socjologom, jest rzadko wykorzystywana w badaniach empirycznych. Konstrukcja wartościowego eksperymentu winietowego wymaga spełnienia rygorystycznych wymagań, zwłaszcza w zakresie realizmu prezentowanej historii. Z drugiej strony narzędzie to ma duże zalety praktyczne. Pozwala ono na randomizację bodźca

i zastosowanie aktywnej formy pomiaru. Umożliwia ono również, przy umiarkowanie niskich kosztach, przeprowadzenie badania na reprezentatywnej próbie respondentów, co w konsekwencji daje możliwość wnioskowania z próby na populację.

Analizy empiryczne zaprezentowane w pracy dotyczyły dwóch aspektów pojęcia legitymizacji, szerzej omówionych w rozdziale pierwszym: aspektu prawnego oraz aspektu psychologicznego. Pytanie skierowane do respondentów w przeprowadzonym eksperymencie winietowym dotyczyło akceptacji niekorzystnej decyzji wydanej przez policję. W opisanym scenariuszu mieliśmy do czynienia z jednoznacznym złamaniem przepisów ruchu drogowego. Można zatem powiedzieć, że w sensie formalnoprawnym wina kobiety kierującej pojazdem nie podlegała wątpliwości i powinna spotkać się z należytą karą. Patrząc na opisaną sytuację z tej perspektywy można zatem uznać, że decyzja wydana przez policję powinna zostać zaakceptowana. Przypuszczenie takie jest zgodne z opisanym w rozdziale pierwszym aspektem prawnym pojęcia legitymizacji, w którym podkreśla się, że czynnikiem decydującym o legitymizacji danego stosunku władzy jest zgodność sposobu jej nabywania i sprawowania z bezosobowym porządkiem prawnym. Ten formalnoprawny aspekt opisanej sytuacji stoi jednak w sprzeczności z „intuicyjnym” rozumieniem opisanych wydarzeń. W przedstawionym opisie bezpośrednio bowiem wskazuje się na fakt, że przekroczenie prędkości było nieznaczne i miało ono miejsce na „pustej, wiejskiej drodze”, z czego można wnioskować, że zaistniała sytuacja nie stwarzała zagrożenia dla bezpieczeństwa ruchu drogowego. Ponadto bohaterką całej sytuacji jest 50-letnia kobieta, którą, wedle stworzonego opisu, trudno uznać za „pirata drogowego” bądź recydywistę. Wszystkie te elementy wskazują, że, w sensie intuicyjnym, interwencja policji, zwłaszcza zaś zastosowana kara, były zbędne i nie powinny być mieć miejsca. Formalne złamanie zasad drogowych nie naruszało więc norm społecznego poczucia sprawiedliwości. Patrząc na zaistniałą sytuację z tej perspektywy można by uznać, że decyzja policji nie powinna spotkać się z akceptacją społeczną i zrozumieniem. Wniosek taki zgodny jest z aspektem psychologicznym pojęcia legitymizacji, w którym podkreśla się, że zgodność norm prawnych z wartościami społecznymi i społecznym poczuciem sprawiedliwości jest warunkiem koniecznym legitymizacji danego stosunku władzy. Konflikt pomiędzy tymi dwoma perspektywami został wykorzystany do zbadania wpływu innych czynników (sposobu postępowania funkcjonariuszy policji, które opisywany był w kilku różnych wariantach). Uczestnikom eksperymentu po opowiedzeniu całej historii zadawano pytanie: „czy Pana/i zdaniem: kobieta powinna nie przyjmować mandatu i odwołać się od decyzji policji czy też: kobieta powinna przyjąć mandat i zapłacić wyznaczoną karę”.

Inny aspekt pojęcia legitymizacji stoi u podstaw przeprowadzonych analiz porównawczych. W badaniach wykorzystywane były te zmienne Europejskiego Sondażu Społecznego, które dotyczyły poczucia zobowiązania respondentów do akceptacji decyzji policji w sytuacji, gdy decyzje te były niezrozumiałe, nieuzasadnione bądź też sposób traktowania jednostek przez policję był nieodpowiedni. Wszystkie te okoliczności wskazują na deficyt dotyczący sprawiedliwości otrzymanych decyzji – w wymiarze dystrybutywnym, proceduralnym bądź interakcyjnym. Analizowane pytania ESS są na tyle ogólne i abstrakcyjne, że trudno w tej mierze wyciągać daleko idące wnioski, jednakże wydaje się, że konstrukcja powyższych pytań wskazuje, że uchybienia powyższe dostarczają formalnych podstaw do odrzucenia decyzji policji. W tym sensie wskazane pytania najsilniej nawiązują do formalnego aspektu pojęcia legitymizacji, w którym podkreśla się, że legitymizacja danego stosunku władzy wynika ze zgodności sposobów jej nabycia bądź sprawowania z istniejącymi normami prawnymi. Co za tym idzie, istotne uchybienia, zwłaszcza te natury proceduralnej bądź dystrybutywnej, mogą stanowić grunt do odrzucenia decyzji władz.

Istotnym pytaniem podejmowanym w niniejszej pracy było pytanie o to, jaki jest dobry policjant i jakie czynniki sprzyjają legitymizacji władzy policji. Analizy odpowiedzi zebranych w eksperymencie winietowym, przeprowadzone przy zastosowaniu metod modelowania statystycznego i omówione w rozdziale trzecim pracy, doprowadziły do szeregu istotnych konkluzji. Wykazały one istotny wpływ poszczególnych elementów kontaktów obywateli z policją na legitymizację władzy policji. W kontekście przewinień drogowych istotne znaczenie mają względy dotyczące sprawiedliwości otrzymywanych wyników (w tym wypadku kary), sprawiedliwości procesów decyzyjnych, w wyniku których decyzje zostały podjęte oraz sposobu traktowania jednostek przez policję. Pierwszorzędnym czynnikiem brany pod uwagę przez jednostki były względy sprawiedliwości dystrybutywnej, a więc stosunek wymierzonej kary do popełnionego przewinienia. Respondenci znacznie częściej przychylali się do opinii, że wymierzona kara (mandat) powinna zostać zaakceptowana w sytuacji, gdy była ona minimalna niż w sytuacji, gdy kara ta była maksymalna. Ponadto istotny wpływ na legitymizację władzy policji wywierały czynniki dotyczące sposobu postępowania policji, tj. względy sprawiedliwości proceduralnej oraz względy sprawiedliwości interakcyjnej. Innymi słowy, dla respondentów ważne było również to, czy podjęta przez policję decyzja była arbitralna czy też, przeciwnie, oparta była na prawnie określonych, i co za tym idzie, niearbitralnych kryteriach, a także to, czy policja odnosiła się z szacunkiem wobec ukaranej osoby czy też nie. Opisane zależności pozostają istotne statystycznie nawet przy kontroli takich

zmiennych, jak cechy społeczno-demograficzne respondentów, ogólny stosunek względem prawa czy też poparcie dla działań policji. Oznacza to, że poszczególne elementy kontaktów obywateli z policją wpływają na legitymizację władzy policji nawet w sytuacji, gdy respondenci nie postrzegają działań policji w pozytywnym świetle. Uzyskane wyniki mają doniosłe implikacje praktyczne. Wskazują one bowiem, że chociaż względy dystrybutywne są najważniejszym czynnikiem brany pod uwagę przez respondentów, to sposób podejmowania decyzji przez policję oraz sposób traktowania obywateli przez jej funkcjonariuszy mogą samoistnie wpływać na legitymizację władzy policji w społeczeństwie.

Analizy efektów interakcyjnych wskazują, że wpływ sprawiedliwości proceduralnej i interakcyjnej nie jest, jak dotąd, zrozumiały na gruncie teoretycznym. Obserwowany istotny wpływ obydwu tych zmiennych mógłby wynikać z faktu pełnienia przez względy sprawiedliwości proceduralnej i interakcyjnej funkcji heurystyk informujących zainteresowane jednostki o korzystności bądź sprawiedliwości otrzymywanych wyników. Przeprowadzone analizy efektów interakcyjnych nie potwierdziły jednak takich hipotez. Interesujący w tym względzie jest fakt, że wielkości oszacowanych efektów interakcyjnych, choć nieistotne statystycznie na 5-procentowym poziomie istotności, miały przeciwny znak do oczekiwanego. Wyniki te wydają się sugerować, iż sprawiedliwe procedury oraz uprzejmy sposób traktowania jednostek przez policję wpływają pozytywnie na legitymizację władzy policji przede wszystkim wtedy, gdy otrzymywane przez jednostki wyniki są sprawiedliwe w sensie dystrybutywnym. W tym przypadku można by mówić o efekcie synergii, w ramach którego wpływy poszczególnych zmiennych wzmacniają się wzajemnie w swoim oddziaływaniu na zmienną niezależną.

Problem legitymizacji władzy policji nabiera szczególnego znaczenia w państwach postkomunistycznych. Państwa te, po ponad 25 latach od rozpoczęcia transformacji ustrojowej i gospodarczej, borykają się z wieloma trudnościami związanymi z ukształtowaniem postaw legitymizacji władzy policji w społeczeństwie. Wiele danych wskazuje, że nie bez znaczenia w tym względzie jest dziedzictwo komunizmu i ukształtowane w tym okresie relacje między władzą a społeczeństwem. W rozdziale pierwszym niniejszej pracy przedstawione zostały argumenty wskazujące na fakt istnienia zasadniczych różnic między państwami demokratycznymi a byłymi państwami komunistycznymi w zakresie relacji między państwem a prawem. W państwach starej demokracji z większym lub mniejszym powodzeniem realizowano ideę rządów prawa, wedle której działania władz są podporządkowane prawu, zaś wszelkie normy prawne, poprzez swoją przewidywalność i egalitarność, umożliwiają

jednostkom zarówno ochronę własnych interesów jak i kontrolowanie działań władz. Z kolei państwa komunistyczne daleko odstawały od realizacji tak określonego ideału. Co więcej, ukształtowany w nich system prawodawstwa wydawał się być ukierunkowany na realizację idei przeciwnej, mianowicie idei sprawowania rządów poprzez prawo. Władze komunistyczne, najczęściej pozbawione legitymizacji w oczach społeczeństwa, wykorzystywały prawo do ochrony własnych interesów oraz do utrzymywania społeczeństwa w posłuchu. Różnice w poziomie realizacji idei rządów prawa w odniesieniu do czasów współczesnych zilustrowane zostały danymi Banku Światowego wskazującymi, że poziom realizacji idei rządów prawa oraz kontroli korupcji w państwach postkomunistycznych jest zdecydowanie niższy niż w państwach starej demokracji.

Obserwowane różnice w poziomie realizacji idei rządów prawa przez poszczególne państwa, opisane w rozdziale pierwszym pracy, odpowiadają przedstawionym w rozdziale drugim modelom organizacji pracy policji. Model brytyjski tradycyjnie wyróżniał się zdecentralizowaną strukturą organizacyjną policji, związkiem jednostek policji z lokalnymi społecznościami oraz ukierunkowaniem działań policji i funkcji przez nią pełnionych na zaspokajanie potrzeb obywateli. Model ten, używając języka obrazowego, można by określić jako model, w którym policja jest „sługą społeczeństwa”. Pomimo, że wiek XX a zwłaszcza końcowe jego dekady przyniosły wiele zmian w zakresie organizacji brytyjskiej policji, wspomniane powyżej tradycyjne jego cechy są nadal obecne, zaś dążenie do powrotu do historycznie ukształtowanych wzorów jest dzisiaj silnie artykułowane. Modele policji w państwach Europy kontynentalnej oraz europejskich państwach postkomunistycznych rozwijały się w sposób odmienny do modelu brytyjskiego. W obydwu tych modelach organizacja policji była zcentralizowana zaś funkcje wypełniane przez policję w dużej mierze miały charakter administracyjny i polityczny. W przypadku państw zachodnich Europy kontynentalnej, używając języka obrazowego, można by mówić o policji, jako „słudze państwa”, a więc nastawionej na realizowanie zadań zdefiniowanych przez władze, nie zaś społeczeństwo. W odniesieniu do tradycji obecnych w państwach postkomunistycznych także ta metafora jest niewystarczająca. Mając na uwadze opisy i rozważania przedstawione w rozdziale drugim pracy, należałoby raczej mówić o policji jako „substytucie” legitymizacji władzy państwowej. W byłych państwach komunistycznych policja nie tylko pełniła zadania zdefiniowane przez władze, lecz także w swojej działalności zorientowana była na ochronę

pozycji i władzy rządzących elit, które pozbawione były normatywnych źródeł legitymizacji. Funkcję tę oddaje porównanie do miecza i tarczy komunizmu⁵¹.

Opisane modele organizacji pracy policji w państwach europejskich odpowiadają, przede wszystkim na poziomie teoretycznym a częściowo również i empirycznym, różnicom w poziomie realizacji przez poszczególne państwa idei rządów prawa. Realizowanie przez państwo idei rządów prawa polega na podporządkowaniu wszelkich działań instytucji państwowych prawu oraz dążeniu do zaspokajania potrzeb lokalnych społeczności. Z kolei sprawowanie rządów poprzez prawo odpowiada sytuacji, w której nie istnieją formalnie zdefiniowane ograniczenia działań podejmowanych przez władze. W takiej sytuacji policja z większym prawdopodobieństwem wypełniać będzie zadania zdefiniowane przez władze, nie zaś przez społeczeństwo. Ponadto, wobec braku formalnych ograniczeń władzy rządzących, może ona zostać przekształcona w instytucję zorientowaną na sprawowanie kontroli nad społeczeństwem.

Charakter zależności między państwem a prawem oraz historycznie ukształtowane modele organizacji pracy policji stanowią cechy w znacznym stopniu różnicujące współczesne nam państwa postkomunistyczne oraz zachodnie państwa demokratyczne. Niski poziom realizacji idei rządów prawa oraz historycznie ukształtowane tradycje dotyczące funkcjonowania policji jako instytucji działającej „na zlecenie” państwa z pewnością nie stanowią czynników sprzyjających budowaniu postaw legitymizacji władzy policji w społeczeństwie. Na prawdziwość takiej konkluzji wskazują analizy przeprowadzone w rozdziale czwartym niniejszej pracy dotyczące legitymizacji władzy policji w państwach postkomunistycznych oraz państwach niekomunistycznych. Przeprowadzone porównanie, dokonane na podstawie danych Europejskiego Sondażu Społecznego, wskazuje, że poziom legitymizacji władzy policji w państwach postkomunistycznych jest niższy niż w państwach niekomunistycznych zaś obserwowane różnice są istotne statystycznie.

W badaniach zaprezentowanych w rozdziale piątym pracy poszukiwano zmiennych potencjalnie odpowiedzialnych za ten stan rzeczy. O ile wyniki przeprowadzonych analiz nie mogą prowadzić do wysuwania wniosków o charakterze przyczynowym, o tyle też wskazują one na kilka istotnych makro-korelatów legitymizacji władzy policji. Wyższemu poziomowi legitymizacji władzy policji sprzyjają wyższy poziom realizacji idei rządów prawa oraz niższe

⁵¹ Termin zapożyczony od Ryszarda Terleckiego, który taki tytuł nadał popularnonaukowej książce poświęconej aparatowi bezpieczeństwa PRL.

wydatki państwa na ochronę porządku i bezpieczeństwa publicznego. Nasuwają się dwa ogólne wnioski. Po pierwsze władza policji jest akceptowana przede wszystkim tam, gdzie istnieje niskie zapotrzebowanie społeczne na obecność policji. Można przez to rozumieć, że legitymizacja władzy policji jest elementem szerzej rozumianego ładu społecznego, w którym relacje między władzami a obywatelami mają charakter konsensualny. W takiej sytuacji policja nie musi w swych działaniach odwoływać się do użycia przymusu i przemocy, co sprzyja legitymizacji jej władzy w społeczeństwie. Po drugie, uzyskane wyniki wskazują, że jakość sprawowania rządów przez władze oraz szerzej rozumiane relacje między państwem a prawem stanowią istotny czynnik związany z legitymizacją władzy policji. Można zatem uznać, że działania policji spotykają się z wyższym poziomem akceptacji społeczeństwa w państwach, w których działania władz podporządkowane są prawu a obywatele wyposażeni są w instrumenty niezbędne do kontroli działań rządzących.

Zasadność prowadzenia analiz porównawczych dotyczących stosunku obywateli różnych państw europejskich do instytucji policji, może przez niektórych być poddana w wątpliwość. Nie tylko bowiem struktura organizacyjna policji ukształtowana w poszczególnych krajach jest unikalna. Unikalne są również historycznie ukształtowane związki między społeczeństwem a policją. Okoliczności te sprawiają, że powstaje zasadne pytanie o to, czy obiekt porównywany między poszczególnymi państwami nie różni się od siebie w sposób uniemożliwiający dokonywanie tego rodzaju porównań. Na wątpliwości tego rodzaju udzielić można kilku odpowiedzi. Niewątpliwie, organizacje policyjne działające w poszczególnych krajach różnią się od siebie pod względem organizacyjnym. Struktura organizacyjna policji jest bowiem z założenia podyktowana warunkami demograficznymi poszczególnych państw oraz specyficzną dla nich mapą przestępczości i ma umożliwiać jak najlepsze dopasowanie działalności policji do potrzeb społeczeństwa. Jednakże można argumentować, że funkcje wypełniane przez policję we współczesnych państwach europejskich są do siebie zbliżone. W szczególności dotyczy to policji drogowej, z którą obywatele mają największy kontakt bezpośredni, oraz policji kryminalnej, z którą kontakt jest bezpośredni bądź zapośredniczony przez media. Pytania Europejskiego Sondażu Społecznego używały ogólnej nazwy policji, przy czym we wstępie do modułu zostało wskazane, że mówiąc o policji należy mieć również na uwadze innego rodzaju podobne służby. Pytania pozostawiały więc respondentom decyzję dotyczącą tego, jakiego rodzaju służby policyjne podlegać będą ocenie. Okoliczność ta potencjalnie minimalizuje ryzyko, że dokonywane w pracy porównania międzykrajowe dotyczyć będą obiektów zasadniczo różnych. Jednakże w celu zapewnienia jak największej porównywalności danych

pochodzących z poszczególnych krajów, dokonano dwóch zabiegów metodologicznych. Po pierwsze przeprowadzono szczegółowe analizy rzetelności tworzonych indeksów, dotyczących legitymizacji władzy policji oraz oceny jej działania, w rozbiciu na poszczególne państwa. Przeprowadzone analizy nie wykazały istnienia w tym względzie zasadniczych rozbieżności. Po drugie analizy zawarte w pierwszej części piątego rozdziału przeprowadzone zostały z wykorzystaniem metody efektów stałych. Oznacza to, że wpływ poszczególnych zmiennych niezależnych szacowany był w każdym analizowanym państwie osobno, zaś ostateczne wyniki stanowiły wartości uśrednione pomiędzy poszczególnymi państwami. Obydwa zastosowane rozwiązania znacznie zwiększają ufność wobec wyników zaprezentowanych w pracy.

We wstępie do niniejszej pracy postawiono pytanie o to, czy formy legitymizacji władzy policji w państwach postkomunistycznych odpowiadają tym obserwowanym w państwach zachodnich. Pytanie powyższe motywowane było przypuszczeniem Rycharda i Sułka (1988) dotyczącym wykształcenia się w okresie komunizmu alternatywnych wobec uprawomocnienia oraz przemocy form legitymizacji władzy. Badania zaprezentowane w pracy nie dają jednoznacznej odpowiedzi w tym względzie. Z jednej strony analizy przeprowadzone przy zastosowaniu metody eksperymentu winietowego wydają się wskazywać na możliwość istnienia różnic pomiędzy państwami postkomunistycznymi a państwami niekomunistycznymi dotyczących wpływu poszczególnych elementów kontaktów z policją na akceptację decyzji policji. Przytoczona bowiem w pracy literatura przedmiotu wskazywała, że dominujący w tym względzie jest wpływ czynników niezwiązanych bezpośrednio z korzystnością otrzymywanych przez jednostki wyników bądź decyzji, tj. względów sprawiedliwości proceduralnej i względów sprawiedliwości interakcyjnej. Tymczasem przeprowadzone analizy wykazały, że najważniejszym czynnikiem brany pod uwagę przez polskich respondentów były względy sprawiedliwości dystrybtywnej, odnoszące się do związku między wagą przewinienia a wysokością otrzymanego mandatu. Przypuszczenie dotyczące istnienia różnic w zakresie czynników wpływających na legitymizację władzy policji nie potwierdza się jednak w kontekście rozważań zaprezentowanych w rozdziale piątym pracy. Analizy danych nie wykazały bowiem różnic w zakresie, w jakim poszczególne zmienne niezależne warunkują akceptację niekorzystnych decyzji policji. Oceny respondentów dotyczące sprawiedliwości proceduralnej w działaniu policji oraz efektywności policji wpływają na akceptację niekorzystnych decyzji policji w sposób uniwersalny i państwa postkomunistyczne nie różnią się pod tym względem od państw niekomunistycznych. Jedyne różnice obserwowane pomiędzy tymi grupami państw dotyczyły zmiennych kontrolnych takich, jak religijność oraz

instrumentalne kalkulacje respondentów. Choć przeprowadzone analizy nie dostarczają więc jednoznacznej odpowiedzi na pytanie postawione przez Rycharda i Sułkę (1988), niewątpliwie dostarczają nowych argumentów na rzecz tezy dotyczącej uniwersalnego charakteru czynników warunkujących legitymizację władzy policji.

Literatura przywoływana:

Ai, C., & Norton, E. C. (2003). Interaction terms in logit and probit models. *Economics letters*, 80(1), 123-129.

Allison, P. D. (2009). *Fixed effects regression models* (Vol. 160). SAGE publications.

Anderson, C. J., & Tverdova, Y. V. (2003). Corruption, political allegiances, and attitudes toward government in contemporary democracies. *American Journal of Political Science*, 47(1), 91-109.

Angrist, J. D., & Pischke, J. S. (2008). *Mostly harmless econometrics: An empiricist's companion*. Princeton university press.

Bădescu, G., Sum, P., & Uslaner, E. M. (2004). Civil society development and democratic values in Romania and Moldova. *East European Politics & Societies*, 18(2), 316-341.

Bank Światowy. (2015). The Worldwide Governance Indicators (WGI) project. <http://info.worldbank.org/governance/wgi/index.aspx#home>. Dostęp: 21.02.2016.

Bank Światowy. 2009. GDP at market prices (constant 2005 US\$). <http://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD> [Dostęp: 20.02.2016].

Barker, R. (1993). The legitimization of power by David Beetham [Recenzja]. *The British Journal of Sociology*, 44(2), 361-362.

Becker, G. S. (1974). Crime and punishment: An economic approach. In *Essays in the Economics of Crime and Punishment* (pp. 1-54). UMI.

Beetham, D. (1991). *The legitimization of power*. Macmillan.

Bies, R. J. (2001). Interactional (in) justice: The sacred and the profane. *Advances in organizational justice*, 89-118.

Billings, D. B., & Scott, S. L. (1994). Religion and political legitimization. *Annual Review of Sociology*, 173-202.

Blankenburg, E. (1994). The infrastructure for avoiding civil litigation: Comparing cultures of legal behavior in the Netherlands and West Germany. *Law and Society Review*, 789-808.

Brambor, T., Clark, W. R., & Golder, M. (2006). Understanding interaction models: Improving empirical analyses. *Political analysis*, 14(1), 63-82.

- Brockner, J., & Wiesenfeld, B. M. (1996). An integrative framework for explaining reactions to decisions: interactive effects of outcomes and procedures. *Psychological bulletin*, 120(2), 189.
- Brockner, J., Ackerman, G., Greenberg, J., Gelfand, M. J., Francesco, A. M., Chen, Z. X., Leung, K., Bierbrauer, G., Gomez, C., Kirkman, B. L., & Shapiro, D. (2001). Culture and procedural justice: The influence of power distance on reactions to voice. *Journal of Experimental Social Psychology*, 37(4), 300-315.
- Carmines, E. G., & Zeller, R. A. (1979). *Reliability and validity assessment* (Vol. 17). Sage publications.
- Cohn, E. S., & White, S. O. (1997). Legal socialization effects on democratization. *International Social Science Journal*, 49(152), 151-171.
- Cohn, E. S., White S. O. 1997. "Legal socialization effects on democratization." *International Social Science Journal* 49:151-171
- Cortina, J. M. (1993). What is coefficient alpha? An examination of theory and applications. *Journal of applied psychology*, 78(1), 98.
- Crosby, F. (1979). Relative deprivation revisited: A response to Miller, Bolce, and Halligan. *American Political Science Review*, 73(01), 103-112.
- Czapska, J., & Wójcikiewicz, J. (1999). *Policja w społeczeństwie obywatelskim*. Zakamycze.
- Dornbusch, S. M., & Scott, W. R. (1975). *Evaluation and the Exercise of Authority*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Easton, D. (1975). A re-assessment of the concept of political support. *British journal of political science*, 5(04), 435-457.
- Easton, D. (1976). Theoretical approaches to political support. *Canadian Journal of Political Science*, 9(03), 431-448.
- Emsley, C. (2011). The birth and development of the police, 66-83. W: Tim Newburn (red.) *Handbook of policing*. Routledge, Londyn i Nowy Jork, wydanie drugie.
- Engel, R. S. (2005). Citizens' perceptions of distributive and procedural injustice during traffic stops with police. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 42(4), 445-481.
- Esaiasson, P. (2010). Will citizens take no for an answer? What government officials can do to enhance decision acceptance. *European Political Science Review*, 2(03), 351-371.

- Esping-Andersen, G. (1990). *The three worlds of welfare capitalism*. John Wiley & Sons.
- Europejski Sondaż Społeczny. (2010). <http://www.europeansocialsurvey.org/>. Dostęp: 24.08.2015.
- Eurostat. (2015). Government Expenditure by Function – COFOG. http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Government_expenditure_by_function_%E2%80%93_COFOG. Dostęp: 24.08.2015.
- Fehr, E., & Rockenbach, B. (2003). Detrimental effects of sanctions on human altruism. *Nature*, 422(6928), 137-140.
- Finch, J. (1987). The vignette technique in survey research. *Sociology*, 105-114.
- Fiorina, M. P. (1978). Economic retrospective voting in American national elections: A micro-analysis. *American Journal of Political Science*, 426-443.
- Franzese, R., & Kam, C. (2009). *Modeling and interpreting interactive hypotheses in regression analysis*. University of Michigan Press.
- Frey, B. S. (1997). A constitution for knaves crowds out civic virtues. *The Economic Journal*, 107(443), 1043-1053.
- Gerber, A. S., & Green, D. P. (2012). *Field experiments: Design, analysis, and interpretation*. WW Norton.
- Gibbs, J. P. (1968). Crime, punishment, and deterrence. *The Southwestern Social Science Quarterly*, 515-530.
- Gibson, J. L., & Caldeira, G. A. (1996). Legal Cultures of Europe, The. *Law & Soc'y Rev.*, 30, 55.
- Gilley, B. (2006). The meaning and measure of state legitimacy: Results for 72 countries. *European Journal of Political Research*, 45(3), 499-525.
- Gottfredson, M. R., & Hindelang, M. J. (1977). A consideration of telescoping and memory decay biases in victimization surveys. *Journal of Criminal Justice*, 5(3), 205-216.
- Grabowska, M. (2004). *Podział postkomunistyczny: społeczne podstawy polityki w Polsce po 1989 roku*. Wydawn. Naukowe Scholar.
- Hatfield, E., Walster, E. H., Walster, G. W., & Berscheid, E. (1978). *Equity: Theory and research*. Allyn & Bacon.

- Hinsch, W. (2010). Justice, legitimacy, and constitutional rights. *Critical Review of International Social and Political Philosophy*, 13(1), 39-54.
- Hobbes, T. (1954). *Lewiatan*, przeł. C. Znamierowski, PWN, Warszawa.
- Holland, P. W. (1986). Statistics and causal inference. *Journal of the American statistical Association*, 81(396), 945-960.
- Holmes, S. (2010). „Rodowody koncepcji rządów prawa.” W: Jose Maria Maravall i Adam Przeworski (Red.) *Demokracja i rządy prawa*. Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, 2010.
- Hołyst, B. (2013). *Policja na świecie*. LexisNexis Polska.
- Hough, M. (2007). Policing, new public management and legitimacy in Britain. *Legitimacy and Criminal Justice: International Perspectives*. New York: Russell Sage Foundation, 63-83.
- Hough, M., Jackson, J., & Bradford, B. (2013). Legitimacy, trust and compliance: An empirical test of procedural justice theory using the European Social Survey.
- Howard, M. M. (2003). *The weakness of civil society in post-communist Europe*. Cambridge University Press.
- Imai, K. (2005). Do get-out-the-vote calls reduce turnout? The importance of statistical methods for field experiments. *American Political Science Review*, 99(02), 283-300.
- Jae-On Kim, & Charles W. Mueller (Eds.). (1978). *Factor analysis: Statistical methods and practical issues* (Vol. 14). Sage.
- James Jaccard, & Robert Turrisi (Eds.). (2003). *Interaction effects in multiple regression* (Vol. 72). Sage.
- Jensen, G. F. (1969). " Crime Doesn't Pay": Correlates of a Shared Misunderstanding. *Social Problems*, 189-201.
- Jones, T. (2011). The accountability of policing. W: Tim Newburn (red.) *Handbook of policing*. Routledge, Londyn i Nowy Jork, wydanie drugie.
- Jones, T., & Newburn, T. (2002). The transformation of policing? Understanding current trends in policing systems. *Policing: Key Readings*, Willan Publishing UK.
- Jowell, R. (1998). How comparative is comparative research?. *American Behavioural Scientist*, 42, 168-177.

- Kääriäinen, J. T. (2007). Trust in the police in 16 European countries a multilevel analysis. *European Journal of Criminology*, 4(4), 409-435.
- Karklins, R. (2002). Typology of post-communist corruption. *Problems of Post Communism*, 49(4), 22-32.
- Karklins, R. (2005). *The system made me do it: corruption in post-communist societies*. ME Sharpe.
- Kaufmann, D., Kraay, A., & Mastruzzi, M. (2011). The worldwide governance indicators: methodology and analytical issues. *Hague Journal on the Rule of Law*, 3(02), 220-246.
- Kim, J. O., & Mueller, C. W. (1978). *Introduction to factor analysis: What it is and how to do it* (Vol. 13, p. 193). Beverly Hills, CA: Sage.
- Kitschelt, H. (Ed.). (1999). *Post-communist party systems: competition, representation, and inter-party cooperation*. Cambridge University Press.
- Klepper, S., & Nagin, D. (1989). Tax compliance and perceptions of the risks of detection and criminal prosecution. *Law and society review*, 209-240.
- Kline, P. (1994). *An easy guide to factor analysis*. Routledge.
- Kofman, J., & Roszkowski, W. (1999). *Transformacja i postkomunizm*. Instytut studiów politycznych PAN.
- Kojder, A. (1999). Polacy o swoim prawie. W: Anna Turska, Elżbieta Łojko i Andrzej Kojder (red.). *Społeczne wizerunki prawa. Z badań: jakiego prawa Polacy potrzebują*, 141-180.
- Kojder, A. (2001). *Godność i siła prawa: szkice socjologicznoprawne*. Oficyna Naukowa.
- Krajewski, K. (2004). Crime and criminal justice in Poland. *European Journal of Criminology*, 1(3), 377-407.
- Lagerspetz, M., & Konttinen, A. (2009). Still citizen vs state? Post-communist prospects for democracy in Europe. *Civic mind and good citizens. Comparative perspectives*, 147-168.
- Lind, E. A., & Tyler, T. R. (1988). *The social psychology of procedural justice*. Springer Science & Business Media.
- Linde, J. (2012). Why feed the hand that bites you? Perceptions of procedural fairness and system support in post-communist democracies. *European journal of political research*, 51(3), 410-434.

- Linz, J. J., & Stepan, A. (1996). *Problems of democratic transition and consolidation: Southern Europe, South America, and post-communist Europe*. JHU Press.
- Lipset, S. M., & Rokkan, S. (1967). Cleavage structures, party systems, and voter alignments: an introduction.
- Long, J. S., & Freese, J. (2006). *Regression models for categorical dependent variables using Stata*. Stata press.
- Long, S. J. (1997) Regression Models for Categorical and Limited Dependent Variables. *Advanced Quantitative Techniques in the Social Sciences Series*, 7.
- Lupfer, M. B., Weeks, K. P., Doan, K. A., & Houston, D. A. (2000). Folk conceptions of fairness and unfairness. *European Journal of Social Psychology*, 30(3), 405-428.
- Majer, P. (2003). *Milicja Obywatelska w systemie organów władzy PRL: zarys problematyki i źródła*. Adam Marszałek.
- Mawby, R. C., & Wright, A. (2011). The police organisation. W: Tim Newburn (red.) *Handbook of policing*. Routledge, Londyn i Nowy Jork, wydanie drugie.
- Mawby, R. I. (2011). Models of policing, 15-40. W: Tim Newburn (red.) *Handbook of policing*. Routledge, Londyn i Nowy Jork, wydanie drugie.
- Mesko, G., & Klemencic, G. (2007). Rebuilding Legitimacy and Police Professionalism in an Emerging Democracy. *Legitimacy and criminal justice: An international perspective*, 84.
- Misiuk, A. (2011). *Instytucje bezpieczeństwa wewnętrznego w Polsce: zarys dziejów (od X wieku do współczesności)*. Wydział Wydawnictw i Poligrafii Wyższej Szkoły Policji.
- Misuk, A. (2007). Model Policji w Polsce w latach transformacji systemowej po 1990 roku. W: Adam Szymaniak i Wiesław Ciepiela (red.) *Policja w Polsce. Stan obecny i perspektywy. Tom I*, Poznań 2007.
- Mondak, J. J., & Gearing, A. F. (1998). Civic Engagement in a Post-Communist State. *Political Psychology*, 19(3), 615-637.
- Montinola, G. R., & Jackman, R. W. (2002). Sources of corruption: a cross-country study. *British Journal of Political Science*, 32(01), 147-170.
- Morgan, S. L., & Winship, C. (2007). *Counterfactuals and causal inference: Methods and principles for social research*. Cambridge University Press.

- Murphy, K. (2008). Enforcing tax compliance: to punish or persuade?. *Economic analysis and policy*, 38(1), 113.
- Murphy, K., & Harris, N. (2007). Shaming, shame and recidivism a test of reintegrative shaming theory in the white-collar crime context. *British Journal of Criminology*, 47(6), 900-917.
- Mycielski, J. (2010). *Ekonometria*. Wydział Nauk Ekonomicznych, Uniwersytet Warszawski.
- Newburn, T. (2008). Policing since 1945. *Handbook of policing*, 84-105.
- Newburn, T. (2011). Policing since 1945, 84-105. W: Tim Newburn (red.) *Handbook of policing*. Routledge, Londyn i Nowy Jork, wydanie drugie.
- North, D. C. (1990). *Institutions, institutional change and economic performance*. Cambridge university press.
- Norton, E. C., Wang, H., & Ai, C. (2004). Computing interaction effects and standard errors in logit and probit models. *Stata Journal*, 4, 154-167.
- Novick, M. R., & Lewis, C. (1967). Coefficient alpha and the reliability of composite measurements. *Psychometrika*, 32(1), 1-13.
- Orviska, M., & Hudson, J. (2003). Tax evasion, civic duty and the law abiding citizen. *European Journal of Political Economy*, 19(1), 83-102.
- Osa, M. (2003). *Solidarity and contention: networks of Polish oppositions* (Vol. 18). U of Minnesota Press.
- Page, S. E. (2006). Path dependence. *Quarterly Journal of Political Science*, 1(1), 87-115.
- Parsons, T. (1967). *Sociological theory and modern society*. New York: Free Press.
- Pomorski, S. (1989). Communists and Their Criminal Law Revisited. *Law & Social Inquiry*, 14(3), 581-601.
- Pop-Eleches, G. (2007). Historical legacies and post-communist regime change. *Journal of Politics*, 69(4), 908-926.
- Pop-Eleches, G., & Tucker, J. A. (2012). Associated with the past? Communist legacies and civic participation in post-communist countries. *East European Politics & Societies*.
- Przeworski, A., & Teune, H. (1970). *The logic of comparative social inquiry*.
- R. Terlecki, „Miecz i tarcza komunizmu”, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2013.

- Rencher, A. C. (2003). *Methods of multivariate analysis* (Vol. 492). John Wiley & Sons.
- Robinson, Paul H., and John M. Darley. "Does criminal law deter? A behavioural science investigation." *Oxford Journal of Legal Studies* 24.2 (2004): 173-205.
- Rose-Ackerman, S. (1999). *Corruption and government: Causes, consequences, and reform*. Cambridge university press.
- Rothstein, B., & Teorell, J. (2008). What is quality of government? A theory of impartial government institutions. *Governance*, 21(2), 165-190.
- Rychard, A., & Sułek, A. (1988). *Legitymacja: klasyczne teorie i polskie doświadczenia*. Uniwersytet Warszawski, Instytut Socjologii.
- Sandholtz, W., & Taagepera, R. (2005). Corruption, culture, and communism. *International Review of Sociology*, 15(1), 109-131.
- Schmitt, N. (1996). Uses and abuses of coefficient alpha. *Psychological assessment*, 8(4), 350.
- Silver, A. (2005). The demand for order in civil society. *Policing: Key Readings*, Willan Publishing UK.
- Skarlicki, D. P., & Folger, R. (1997). Retaliation in the workplace: The roles of distributive, procedural, and interactional justice. *Journal of applied Psychology*, 82(3), 434.
- Słomczyński, K. M. (2004). Europejski sondaż społeczny a inne międzynarodowe badania surveyowe: Czego można nauczyć się z analiz porównawczych?. *ASK. Research&Methods*, (13), 9-25.
- Staniszki, J. (1988). Stabilizacja bez uprawomocnienia. *Stability without legitimacy*. In *Legitymacja: Klasyczne Teorie i Polskie Doświadczenia*, 215-39.
- Stepan, A. C., & Linz, J. J. (1996). Toward consolidated democracies. *Journal of democracy*, 7(2), 14-33.
- Sułek, A. (1979). Schematy eksperymentalne w badaniach społecznych. W: *Logika Analizy Socjologicznej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego.
- Sułek, A. (2002). *Ogród metodologii socjologicznej*. Scholar.
- Sunshine, J., & Tyler, T. R. (2003). The role of procedural justice and legitimacy in shaping public support for policing. *Law & Society Review*, 37(3), 513-548.

- Szacki, J. (2002). *Historia myśli socjologicznej*. Wydanie nowe. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Sztabiński, F. (2011). Ocena jakości danych w badaniach surveyowych. IFiS PAN, Warszawa.
- Sztabiński, P. B. (2004). Metodologia badania europejski sondaż społeczny. *ASK. Research&Methods*, (13), 27-37.
- Tarkowski, A. (1988). Sprawność gospodarcza jako substytut legitymizacji w Polsce powojennej. W: A. Rychar, A. Sulek (red.) *Legitymizacja. Klasyczne teorie i polskie doświadczenia*. Warszawa: Polskie Towarzystwo Socjologiczne i Uniwersytet Warszawski, 239-268.
- Tavakol, M., & Dennick, R. (2011). Making sense of Cronbach's alpha. *International journal of medical education*, 2, 53.
- Thibaut, J. W., & Walker, L. (1975). *Procedural justice: A psychological analysis* (pp. 1141-1160). Hillsdale, NJ; New York, NY: L. Erlbaum Associates.
- Tittle, C. R. (1969). Crime rates and legal sanctions. *Social problems*, 409-423.
- Tomz, M., Wittenberg, J., & King, G. (2003). CLARIFY: Software for interpreting and presenting statistical results. *Journal of Statistical Software*, 8(1), 1-30.
- Transparency International. (2009). *Corruption Perceptions Index 2009*. http://www.transparency.org/research/cpi/cpi_2009/0/. Dostęp: 23.08.2015.
- Troper, M. (2010). „Posłuszeństwo i obowiązek w państwie prawnym” W: Jose Maria Maravall i Adam Przeworski (Red.) *Demokracja i rządy prawa*. Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, 2010.
- Tupman, B., & Tupman, A. (1999). *Policing in Europe: Uniform in diversity*. Intellect Books.
- Tyler, T. R. (2006 a). Psychological perspectives on legitimacy and legitimation. *Annu. Rev. Psychol.*, 57, 375-400.
- Tyler, T. R. (2006 b). *Why people obey the law*. Princeton University Press.
- Tyler, T. R., Sherman, L., Strang, H., Barnes, G. C., & Woods, D. (2007). Reintegrative Shaming, Procedural Justice, and Recidivism: The Engagement of Offenders' Psychological Mechanisms in the Canberra RISE Drinking-and-Driving Experiment. *Law & Society Review*, 41(3), 553-586.

- Unnever, J. D., Colvin, M., & Cullen, F. T. (2004). Crime and coercion: A test of core theoretical propositions. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 41(3), 244-268.
- Van den Bos, K., Vermunt, R., & Wilke, H. A. (1997). Procedural and distributive justice: What is fair depends more on what comes first than on what comes next. *Journal of Personality and Social Psychology*, 72(1), 95.
- Waddington, P. A. J., & Wright, M. (2008). Police use of force, firearms and riot control. W: Tim Newburn (red.) *Handbook of policing*. Routledge, Londyn i Nowy Jork, wydanie drugie.
- Ward, J. T., Nobles, M. R., Lanza-Kaduce, L., Levett, L. M., & Tillyer, R. (2011). Caught in their own speed trap: The intersection of speed enforcement policy, police legitimacy, and decision acceptance. *Police Quarterly*.
- Weber, M. (1985). <<Obiektywność>> poznania w naukach społecznych, W: *Problemy socjologii wiedzy*. Wybór A. Chmielecki. Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Weber, M. (1987). *Polityka jako zawód i powołanie*. przeł. P. Egel, M. Wander, wybór, wstęp i opracowanie M. Dębiski, Niezależna Oficyna Wydawnicza NOWA.
- Weber, M. (2002). *Gospodarka i społeczeństwo: zarys socjologii rozumiejącej*, tłum. D. Lachowska, Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Wedel, J. R. (2001). Corruption and organized crime in post-Communist states: New ways of manifesting old patterns. *Trends in Organized Crime*, 7(1), 3-61.
- Wedel, J. R. (2003). Clans, cliques and captured states: rethinking 'transition' in Central and Eastern Europe and the former Soviet Union. *Journal of International Development*, 15(4), 427-440.
- Wesołowski, W. (2001). Legitymizacja jako potoczna filozofia władzy..., *Studia Socjologiczne*, 2(161), 5-35.
- Westley, W. (2005). Responsibilities of the police. *Policing: Key Readings*, Willan Publishing UK.
- Wiatr, J. J. (2006). *Europa pokomunistyczna: przemiany państw i społeczeństw po 1989 roku*. Scholar.
- Wright, A. (2001). Policing a diversity of cultures. Community policing in transforming societies. W: Andras Kadar (red.) *Police in transition. Essays on the police forces in transition countries*. Central European University Press.

Zakaria, P. (2013). Is corruption an enemy of civil society? The case of Central and Eastern Europe. *International Political Science Review*, 34(4), 351-371.

Zelditch, M. (2001). Processes of legitimation: Recent developments and new directions. *Social Psychology Quarterly*, 4-17.

Załączniki

Tabela 3.A.1. Oszacowania efektów głównych czynników sprawiedliwości proceduralnej, interakcyjnej i dystrybutywnej na akceptację decyzji policji

	Model bazowy	Model rozszerzony
Sprawiedliwość proceduralna	14.1 [7.7; 20.5]	13.7 [6.7; 20.6]
Sprawiedliwość interakcyjna	16.0 [9.5; 22.5]	14.4 [7.4; 21.4]
Sprawiedliwość dystrybutywna	26.0 [19.4; 32.5]	24.0 [16.6; 31.4]

Uwaga: Główne oszacowania stanowią miarę wpływu poszczególnych względów sprawiedliwości, a więc informują o różnicy w przewidywanym, na podstawie oszacowanego modelu, prawdopodobieństwie akceptacji decyzji policji pomiędzy sytuacją, gdy dana zmienna przyjęła wartość 1 a sytuacją, gdy przyjęła wartość 0. Wielkości podane w nawiasach kwadratowych są 95-procentowymi przedziałami ufności.

Tabela 4.A.1. Europejski Sondaż Społeczny: podsumowanie realizacji badania.

Kraj	Okres badania	Liczba wywiadów	Response rate
Belgia	11.10.10-06.05.11	1 704	53.4
Bułgaria	17.12.10-28.03.11	2 434	81.4
Chorwacja	16.09.11–14.12.11	1 649	54.5
Cypr	01.01.11-21.06.11	1 083	69.7
Czechy	20.01.11-08.03.11	2 386	70.2
Dania	20.09.10-31.01.11	1 576	55.4
Estonia	10.10.10-28.05.11	1 793	56.2
Finlandia	13.09.10-30.12.10	1 878	59.5
Francja	15.10.10-06.04.11	1 728	47.1
Niemcy	15.09.10-03.02.11	3 031	30.5
Grecja	06.05.11-05.07.11	2 715	65.6
Węgry	19.10.10-10.12.10	1 561	49.2
Irlandia	20.09.11-31.01.12	2 576	65.2
Izrael	09.01.11-13.06.11	2 294	72.9
Litwa	21.04.11-20.08.11	1 677	39.4
Holandia	27.09.10-02.04.11	1 829	60.0
Norwegia	09.09.10-15.02.11	1 548	58.0
Polska	01.10.10-06.02.11	1 751	70.3
Portugalia	11.10.10-23.03.11	2 150	67.1
Rosja	24.12.10-14.05.11	2 595	66.6
Słowacja	29.10.10-28.02.11	1 856	74.7
Słowenia	20.10.10-31.01.11	1 403	64.4
Hiszpania	11.04.11-24.07.11	1 885	68.5
Szwecja	27.09.10-01.03.11	1 497	51.0
Szwajcaria	02.10.10-23.03.11	1 506	53.3
Ukraina	13.05.11-30.07.11	1 931	64.4
Wielka Brytania	31.08.10-28.02.11	2 422	56.3

Opracowane na podstawie danych ESS:

http://www.europeansocialsurvey.org/data/deviations_5.html.

Tabela 4.A.2. Analiza rzetelności (Alfa Cronbacha) dla zmiennych D18, D19 i D20 (legitymizacja władzy policji) w poszczególnych krajach

-> cntry = Anglia i Walia

Item	Obs	Sign	item-test correlation	item-rest correlation	average interitem correlation	alpha
D18	2018	+	0.8894	0.7352	0.5780	0.7326
D19	2019	+	0.8090	0.5776	0.7924	0.8842
D20	2027	+	0.9104	0.7845	0.5170	0.6816
Test scale					0.6296	0.8360

-> cntry = BE

Item	Obs	Sign	item-test correlation	item-rest correlation	average interitem correlation	alpha
D18	1695	+	0.8846	0.7312	0.5871	0.7399
D19	1696	+	0.8195	0.6041	0.7567	0.8615
D20	1700	+	0.9005	0.7641	0.5446	0.7051
Test scale					0.6295	0.8360

-> cntry = BG

Item	Obs	Sign	item-test correlation	item-rest correlation	average interitem correlation	alpha
D18	2253	+	0.9527	0.8895	0.8354	0.9103
D19	2242	+	0.9285	0.8368	0.9060	0.9507
D20	2252	+	0.9642	0.9151	0.8014	0.8898
Test scale					0.8478	0.9435

-> cntry = CH

Item	Obs	Sign	item-test correlation	item-rest correlation	average interitem correlation	alpha
D18	1467	+	0.8916	0.7508	0.7086	0.8294
D19	1477	+	0.8696	0.7037	0.7701	0.8701
D20	1472	+	0.9236	0.8151	0.6232	0.7679
Test scale					0.7006	0.8753

-> cntry = CY

Item	Obs	Sign	item-test correlation	item-rest correlation	average interitem correlation	alpha
D18	1044	+	0.9346	0.8483	0.8272	0.9054
D19	1040	+	0.9243	0.8272	0.8563	0.9226
D20	1039	+	0.9541	0.8931	0.7704	0.8703
Test scale					0.8179	0.9309

-> cntry = CZ

Item	Obs	Sign	item-test correlation	item-rest correlation	average interitem correlation	alpha
D18	2269	+	0.9402	0.8626	0.8426	0.9146
D19	2280	+	0.9356	0.8524	0.8566	0.9227
D20	2273	+	0.9541	0.8927	0.8029	0.8907
Test scale					0.8340	0.9378

-> cntry = DE

Item	Obs	Sign	item-test correlation	item-rest correlation	average interitem correlation	alpha
D18	2977	+	0.8845	0.7333	0.6822	0.8110

D19		3000	+	0.8514	0.6662	0.7733	0.8722
D20		2981	+	0.9236	0.8144	0.5768	0.7316

Test scale						0.6773	0.8630

-> cntry = DK

Item		Obs	Sign	item-test correlation	item-rest correlation	average interitem correlation	alpha

D18		1550	+	0.8865	0.7261	0.5013	0.6679
D19		1540	+	0.7773	0.5211	0.7783	0.8753
D20		1553	+	0.8928	0.7422	0.4817	0.6502

Test scale						0.5877	0.8104

-> cntry = EE

Item		Obs	Sign	item-test correlation	item-rest correlation	average interitem correlation	alpha

D18		1694	+	0.8924	0.7407	0.6365	0.7779
D19		1680	+	0.8384	0.6327	0.7827	0.8781
D20		1686	+	0.9158	0.7911	0.5707	0.7266

Test scale						0.6636	0.8555

-> cntry = ES

Item		Obs	Sign	item-test correlation	item-rest correlation	average interitem correlation	alpha

D18		1848	+	0.8782	0.7221	0.6925	0.8183
D19		1857	+	0.8546	0.6745	0.7571	0.8618
D20		1850	+	0.9230	0.8154	0.5727	0.7283

Test scale						0.6742	0.8612

-> cntry = FI

Item		Obs	Sign	item-test correlation	item-rest correlation	average interitem correlation	alpha

D18		1853	+	0.8603	0.6634	0.4297	0.6011
D19		1828	+	0.7246	0.4162	0.7672	0.8683
D20		1854	+	0.8901	0.7260	0.3551	0.5241

Test scale						0.5185	0.7636

-> cntry = FR

Item		Obs	Sign	item-test correlation	item-rest correlation	average interitem correlation	alpha

D18		1715	+	0.8972	0.7631	0.6853	0.8133
D19		1721	+	0.8625	0.6930	0.7793	0.8759
D20		1722	+	0.9200	0.8124	0.6222	0.7671

Test scale						0.6956	0.8727

-> cntry = GR

Item		Obs	Sign	item-test correlation	item-rest correlation	average interitem correlation	alpha

D18		2657	+	0.9159	0.8096	0.8391	0.9125
D19		2668	+	0.9255	0.8300	0.8124	0.8965
D20		2660	+	0.9499	0.8833	0.7430	0.8525

Test scale						0.7982	0.9223

-> cntry = HR

Item		Obs	Sign	item-test correlation	item-rest correlation	average interitem correlation	alpha

D18		1556	+	0.9409	0.8617	0.7856	0.8799

D19		1557	+	0.9034	0.7822	0.8921	0.9430
D20		1558	+	0.9558	0.8941	0.7425	0.8522

Test scale						0.8068	0.9261

-> cntry = HU

Item		Obs	Sign	item-test correlation	item-rest correlation	average interitem correlation	alpha

D18		1520	+	0.8864	0.7274	0.5204	0.6846
D19		1516	+	0.7665	0.5000	0.8338	0.9094
D20		1521	+	0.9177	0.7937	0.4403	0.6114

Test scale						0.5989	0.8175

-> cntry = IE

Item		Obs	Sign	item-test correlation	item-rest correlation	average interitem correlation	alpha

D18		2526	+	0.9077	0.7839	0.6953	0.8202
D19		2507	+	0.8649	0.6969	0.8119	0.8962
D20		2523	+	0.9290	0.8304	0.6355	0.7771

Test scale						0.7145	0.8824

-> cntry = IL

Item		Obs	Sign	item-test correlation	item-rest correlation	average interitem correlation	alpha

D18		2196	+	0.8969	0.7514	0.5825	0.7362
D19		2180	+	0.8222	0.6056	0.7809	0.8770
D20		2206	+	0.9029	0.7619	0.5684	0.7248

Test scale						0.6445	0.8447

-> cntry = LT

Item		Obs	Sign	item-test correlation	item-rest correlation	average interitem correlation	alpha

D18		1553	+	0.9237	0.8233	0.7635	0.8659
D19		1595	+	0.8945	0.7577	0.8521	0.9202
D20		1548	+	0.9472	0.8746	0.6968	0.8213

Test scale						0.7705	0.9097

-> cntry = NL

Item		Obs	Sign	item-test correlation	item-rest correlation	average interitem correlation	alpha

D18		1809	+	0.8782	0.7132	0.5262	0.6896
D19		1805	+	0.7811	0.5277	0.7764	0.8741
D20		1811	+	0.9005	0.7587	0.4687	0.6383

Test scale						0.5907	0.8124

-> cntry = NO

Item		Obs	Sign	item-test correlation	item-rest correlation	average interitem correlation	alpha

D18		1522	+	0.8674	0.6853	0.4689	0.6384
D19		1525	+	0.7537	0.4712	0.7580	0.8623
D20		1527	+	0.8882	0.7263	0.4181	0.5897

Test scale						0.5484	0.7847

-> cntry = PL

Item		Obs	Sign	item-test correlation	item-rest correlation	average interitem correlation	alpha

D18		1692	+	0.9038	0.7748	0.7391	0.8500

D19		1701	+	0.8810	0.7303	0.8020	0.8901
D20		1692	+	0.9346	0.8430	0.6535	0.7905

Test scale						0.7316	0.8910

-> centry = PT

Item		Obs	Sign	item-test correlation	item-rest correlation	average interitem correlation	alpha

D18		2085	+	0.9017	0.7701	0.6400	0.7805
D19		2092	+	0.8518	0.6695	0.7744	0.8728
D20		2092	+	0.9084	0.7846	0.6219	0.7669

Test scale						0.6788	0.8638

-> centry = RU

Item		Obs	Sign	item-test correlation	item-rest correlation	average interitem correlation	alpha

D18		2402	+	0.9313	0.8380	0.8011	0.8895
D19		2408	+	0.9145	0.8009	0.8502	0.9191
D20		2410	+	0.9491	0.8775	0.7487	0.8563

Test scale						0.8001	0.9231

-> centry = SE

Item		Obs	Sign	item-test correlation	item-rest correlation	average interitem correlation	alpha

D18		1457	+	0.8737	0.6996	0.5215	0.6855
D19		1445	+	0.7806	0.5184	0.7638	0.8661
D20		1461	+	0.8991	0.7515	0.4536	0.6241

Test scale						0.5805	0.8059

-> centry = SI

Item		Obs	Sign	item-test correlation	item-rest correlation	average interitem correlation	alpha

D18		1310	+	0.9265	0.8293	0.7130	0.8325
D19		1324	+	0.8740	0.7198	0.8619	0.9258
D20		1310	+	0.9407	0.8597	0.6738	0.8051

Test scale						0.7494	0.8997

-> centry = SK

Item		Obs	Sign	item-test correlation	item-rest correlation	average interitem correlation	alpha

D18		1691	+	0.9412	0.8616	0.8152	0.8982
D19		1722	+	0.9222	0.8203	0.8729	0.9321
D20		1701	+	0.9550	0.8914	0.7768	0.8744

Test scale						0.8216	0.9325

-> centry = UA

Item		Obs	Sign	item-test correlation	item-rest correlation	average interitem correlation	alpha

D18		1656	+	0.9480	0.8765	0.8503	0.9191
D19		1667	+	0.9344	0.8455	0.8917	0.9427
D20		1658	+	0.9651	0.9160	0.7978	0.8875

Test scale						0.8466	0.9430

Tabela 4.A.3. Analiza czynnikowa dla zmiennych D18, D19 i D20 (legitymizacja władzy policji) w poszczególnych krajach.

-> cntry = Anglia i Walia

Factor analysis/correlation
Method: principal factors
Rotation: (unrotated)

Number of obs = 1960
Retained factors = 1
Number of params = 3

Factor	Eigenvalue	Difference	Proportion	Cumulative
Factor1	1.83708	1.89046	1.1258	1.1258
Factor2	-0.05338	0.09852	-0.0327	1.0931
Factor3	-0.15190	.	-0.0931	1.0000

LR test: independent vs. saturated: $\chi^2(3) = 2732.84$ Prob> $\chi^2 = 0.0000$

Factor loadings (pattern matrix) and unique variances

Variable	Factor1	Uniqueness
D18	0.8369	0.2996
D19	0.6238	0.6109
D20	0.8646	0.2525

-> cntry = BE

Factor	Eigenvalue	Difference	Proportion	Cumulative
Factor1	1.80202	1.87572	1.1490	1.1490
Factor2	-0.07371	0.08620	-0.0470	1.1020
Factor3	-0.15991	.	-0.1020	1.0000

LR test: independent vs. saturated: $\chi^2(3) = 2202.86$ Prob> $\chi^2 = 0.0000$

Factor loadings (pattern matrix) and unique variances

Variable	Factor1	Uniqueness
D18	0.8160	0.3341
D19	0.6539	0.5724
D20	0.8417	0.2915

-> cntry = BG

Factor	Eigenvalue	Difference	Proportion	Cumulative
Factor1	2.49957	2.53428	1.0439	1.0439
Factor2	-0.03471	0.03569	-0.0145	1.0294
Factor3	-0.07040	.	-0.0294	1.0000

LR test: independent vs. saturated: $\chi^2(3) = 6464.46$ Prob> $\chi^2 = 0.0000$

Factor loadings (pattern matrix) and unique variances

Variable	Factor1	Uniqueness
D18	0.9277	0.1393
D19	0.8594	0.2614
D20	0.9488	0.0997

-> cntry = CH

Factor	Eigenvalue	Difference	Proportion	Cumulative
Factor1	2.01759	2.07853	1.1134	1.1134
Factor2	-0.06094	0.08364	-0.0336	1.0798
Factor3	-0.14458	.	-0.0798	1.0000

LR test: independent vs. saturated: $\chi^2(3) = 2383.21$ Prob> $\chi^2 = 0.0000$

Factor loadings (pattern matrix) and unique variances

Variable	Factor1	Uniqueness
D18	0.8164	0.3335
D19	0.7608	0.4213
D20	0.8788	0.2276

-> cntry = CY

Factor	Eigenvalue	Difference	Proportion	Cumulative
Factor1	2.38946	2.44004	1.0631	1.0631

	Factor2				
	-0.05058	0.04077	-0.0225	1.0406	
Factor3	-0.09135	.	-0.0406	1.0000	

LR test: independent vs. saturated: $\chi^2(3) = 2584.28$ Prob> $\chi^2 = 0.0000$
Factor loadings (pattern matrix) and unique variances

Variable	Factor1	Uniqueness
D18	0.8890	0.2096
D19	0.8602	0.2600
D20	0.9269	0.1409

-> cntry = CZ

Factor	Eigenvalue	Difference	Proportion	Cumulative
Factor1	2.43637	2.49301	1.0609	1.0609
Factor2	-0.05665	0.02651	-0.0247	1.0362
Factor3	-0.08316	.	-0.0362	1.0000

LR test: independent vs. saturated: $\chi^2(3) = 5927.76$ Prob> $\chi^2 = 0.0000$
Factor loadings (pattern matrix) and unique variances

Variable	Factor1	Uniqueness
D18	0.8954	0.1983
D19	0.8820	0.2222
D20	0.9257	0.1431

-> cntry = DE

Factor	Eigenvalue	Difference	Proportion	Cumulative
Factor1	1.95991	2.00046	1.1104	1.1104
Factor2	-0.04055	0.11371	-0.0230	1.0874
Factor3	-0.15426	.	-0.0874	1.0000

LR test: independent vs. saturated: $\chi^2(3) = 4590.99$ Prob> $\chi^2 = 0.0000$
Factor loadings (pattern matrix) and unique variances

Variable	Factor1	Uniqueness
D18	0.8123	0.3402
D19	0.7221	0.4785
D20	0.8824	0.2213

-> cntry = DK

Factor	Eigenvalue	Difference	Proportion	Cumulative
Factor1	1.72963	1.78811	1.1427	1.1427
Factor2	-0.05848	0.09905	-0.0386	1.1041
Factor3	-0.15753	.	-0.1041	1.0000

LR test: independent vs. saturated: $\chi^2(3) = 1894.42$ Prob> $\chi^2 = 0.0000$
Factor loadings (pattern matrix) and unique variances

Variable	Factor1	Uniqueness
D18	0.8359	0.3013
D19	0.5655	0.6802
D20	0.8433	0.2889

-> cntry = EE

Factor	Eigenvalue	Difference	Proportion	Cumulative
Factor1	1.92937	1.98605	1.1191	1.1191
Factor2	-0.05668	0.09194	-0.0329	1.0862
Factor3	-0.14862	.	-0.0862	1.0000

LR test: independent vs. saturated: $\chi^2(3) = 2473.07$ Prob> $\chi^2 = 0.0000$
Factor loadings (pattern matrix) and unique variances

Variable	Factor1	Uniqueness
D18	0.8318	0.3081
D19	0.6899	0.5240
D20	0.8726	0.2385

-> cntry = ES

Factor	Eigenvalue	Difference	Proportion	Cumulative
Factor1	1.93982	1.98137	1.1155	1.1155
Factor2	-0.04155	0.11778	-0.0239	1.0916
Factor3	-0.15933	.	-0.0916	1.0000

LR test: independent vs. saturated: $\chi^2(3) = 2771.00$ Prob> $\chi^2 = 0.0000$
Factor loadings (pattern matrix) and unique variances

Variable	Factor1	Uniqueness
D18	0.7959	0.3666
D19	0.7320	0.4642
D20	0.8779	0.2293

-> cntry = FI

Factor	Eigenvalue	Difference	Proportion	Cumulative
Factor1	1.58876	1.60998	1.1435	1.1435
Factor2	-0.02122	0.15699	-0.0153	1.1283
Factor3	-0.17821	.	-0.1283	1.0000

LR test: independent vs. saturated: $\chi^2(3) = 1979.28$ Prob> $\chi^2 = 0.0000$
Factor loadings (pattern matrix) and unique variances

Variable	Factor1	Uniqueness
D18	0.8119	0.3408
D19	0.4657	0.7832
D20	0.8442	0.2873

-> cntry = FR

Factor	Eigenvalue	Difference	Proportion	Cumulative
Factor1	1.99318	2.06441	1.1198	1.1198
Factor2	-0.07123	0.07086	-0.0400	1.0798
Factor3	-0.14208	.	-0.0798	1.0000

LR test: independent vs. saturated: $\chi^2(3) = 2730.03$ Prob> $\chi^2 = 0.0000$
Factor loadings (pattern matrix) and unique variances

Variable	Factor1	Uniqueness
D18	0.8300	0.3111
D19	0.7398	0.4527
D20	0.8700	0.2430

-> cntry = GR

Factor	Eigenvalue	Difference	Proportion	Cumulative
Factor1	2.32495	2.37482	1.0699	1.0699
Factor2	-0.04987	0.05217	-0.0229	1.0470
Factor3	-0.10203	.	-0.0470	1.0000

LR test: independent vs. saturated: $\chi^2(3) = 6166.27$ Prob> $\chi^2 = 0.0000$
Factor loadings (pattern matrix) and unique variances

Variable	Factor1	Uniqueness
D18	0.8469	0.2828
D19	0.8714	0.2406
D20	0.9211	0.1516

-> cntry = HR

Factor	Eigenvalue	Difference	Proportion	Cumulative
Factor1	2.38297	2.41650	1.0518	1.0518
Factor2	-0.03354	0.05036	-0.0148	1.0370
Factor3	-0.08390	.	-0.0370	1.0000

LR test: independent vs. saturated: $\chi^2(3) = 3972.73$ Prob> $\chi^2 = 0.0000$
Factor loadings (pattern matrix) and unique variances

Variable	Factor1	Uniqueness
D18	0.9157	0.1615
D19	0.8120	0.3406
D20	0.9408	0.1150

```

-----
-> cntry = HU
-----
      Factor |      Eigenvalue      Difference      Proportion      Cumulative
-----+-----
      Factor1 |      1.84642      1.85073      1.0854      1.0854
      Factor2 |     -0.00431      0.13666     -0.0025      1.0829
      Factor3 |     -0.14097      .      -0.0829      1.0000
-----

LR test: independent vs. saturated:  chi2(3)  = 2267.94 Prob>chi2 = 0.0000
Factor loadings (pattern matrix) and unique variances
-----
      Variable |      Factor1 |      Uniqueness
-----+-----+-----
      D18 |      0.8641 |      0.2533
      D19 |      0.5400 |      0.7085
      D20 |      0.8990 |      0.1918
-----

-> cntry = IE
-----
      Factor |      Eigenvalue      Difference      Proportion      Cumulative
-----+-----
      Factor1 |      2.07001      2.12754      1.1002      1.1002
      Factor2 |     -0.05753      0.07340     -0.0306      1.0696
      Factor3 |     -0.13093      .      -0.0696      1.0000
-----

LR test: independent vs. saturated:  chi2(3)  = 4360.56 Prob>chi2 = 0.0000
Factor loadings (pattern matrix) and unique variances
-----
      Variable |      Factor1 |      Uniqueness
-----+-----+-----
      D18 |      0.8528 |      0.2728
      D19 |      0.7417 |      0.4498
      D20 |      0.8903 |      0.2074
-----

-> cntry = IL
-----
      Factor |      Eigenvalue      Difference      Proportion      Cumulative
-----+-----
      Factor1 |      1.87588      1.94542      1.1293      1.1293
      Factor2 |     -0.06954      0.07566     -0.0419      1.0874
      Factor3 |     -0.14520      .      -0.0874      1.0000
-----

LR test: independent vs. saturated:  chi2(3)  = 3084.85 Prob>chi2 = 0.0000
Factor loadings (pattern matrix) and unique variances
-----
      Variable |      Factor1 |      Uniqueness
-----+-----+-----
      D18 |      0.8459 |      0.2845
      D19 |      0.6544 |      0.5718
      D20 |      0.8557 |      0.2678
-----

-> cntry = LT
-----
      Factor |      Eigenvalue      Difference      Proportion      Cumulative
-----+-----
      Factor1 |      2.25164      2.29062      1.0703      1.0703
      Factor2 |     -0.03898      0.07002     -0.0185      1.0518
      Factor3 |     -0.10901      .      -0.0518      1.0000
-----

LR test: independent vs. saturated:  chi2(3)  = 3306.87 Prob>chi2 = 0.0000
Factor loadings (pattern matrix) and unique variances
-----
      Variable |      Factor1 |      Uniqueness
-----+-----+-----
      D18 |      0.8791 |      0.2273
      D19 |      0.7933 |      0.3707
      D20 |      0.9217 |      0.1504
-----

-> cntry = NL
-----
      Factor |      Eigenvalue      Difference      Proportion      Cumulative
-----+-----
      Factor1 |      1.73993      1.78503      1.1363      1.1363
      Factor2 |     -0.04510      0.11851     -0.0295      1.1068
      Factor3 |     -0.16361      .      -0.1068      1.0000
-----

LR test: independent vs. saturated:  chi2(3)  = 2263.22 Prob>chi2 = 0.0000
Factor loadings (pattern matrix) and unique variances
-----
      Variable |      Factor1 |      Uniqueness
-----+-----+-----

```

```

D18 | 0.8235 | 0.3218
D19 | 0.5753 | 0.6690
D20 | 0.8549 | 0.2692
-----
-> centry = NO
-----
Factor | Eigenvalue | Difference | Proportion | Cumulative
-----+-----+-----+-----+-----
Factor1 | 1.62899 | 1.67452 | 1.1562 | 1.1562
Factor2 | -0.04553 | 0.12906 | -0.0323 | 1.1239
Factor3 | -0.17459 | . | -0.1239 | 1.0000
-----
LR test: independent vs. saturated: chi2(3) = 1680.25 Prob>chi2 = 0.0000
Factor loadings (pattern matrix) and unique variances
-----
Variable | Factor1 | Uniqueness
-----+-----+-----
D18 | 0.8095 | 0.3448
D19 | 0.5246 | 0.7248
D20 | 0.8358 | 0.3015
-----
-> centry = PL
-----
Factor | Eigenvalue | Difference | Proportion | Cumulative
-----+-----+-----+-----+-----
Factor1 | 2.12390 | 2.17497 | 1.0930 | 1.0930
Factor2 | -0.05108 | 0.07860 | -0.0263 | 1.0667
Factor3 | -0.12968 | . | -0.0667 | 1.0000
-----
LR test: independent vs. saturated: chi2(3) = 3102.71 Prob>chi2 = 0.0000
Factor loadings (pattern matrix) and unique variances
-----
Variable | Factor1 | Uniqueness
-----+-----+-----
D18 | 0.8439 | 0.2879
D19 | 0.7772 | 0.3960
D20 | 0.8988 | 0.1922
-----
-> centry = PT
-----
Factor | Eigenvalue | Difference | Proportion | Cumulative
-----+-----+-----+-----+-----
Factor1 | 1.94079 | 2.02439 | 1.1314 | 1.1314
Factor2 | -0.08360 | 0.05818 | -0.0487 | 1.0827
Factor3 | -0.14178 | . | -0.0827 | 1.0000
-----
LR test: independent vs. saturated: chi2(3) = 3108.67 Prob>chi2 = 0.0000
Factor loadings (pattern matrix) and unique variances
-----
Variable | Factor1 | Uniqueness
-----+-----+-----
D18 | 0.8399 | 0.2946
D19 | 0.7152 | 0.4885
D20 | 0.8508 | 0.2762
-----
-> centry = RU
-----
Factor | Eigenvalue | Difference | Proportion | Cumulative
-----+-----+-----+-----+-----
Factor1 | 2.33709 | 2.39081 | 1.0693 | 1.0693
Factor2 | -0.05371 | 0.04394 | -0.0246 | 1.0447
Factor3 | -0.09765 | . | -0.0447 | 1.0000
-----
LR test: independent vs. saturated: chi2(3) = 5503.74 Prob>chi2 = 0.0000
Factor loadings (pattern matrix) and unique variances
-----
Variable | Factor1 | Uniqueness
-----+-----+-----
D18 | 0.8854 | 0.2160
D19 | 0.8404 | 0.2938
D20 | 0.9203 | 0.1531
-----
-> centry = SE
-----
Factor | Eigenvalue | Difference | Proportion | Cumulative
-----+-----+-----+-----+-----
Factor1 | 1.70136 | 1.74353 | 1.1441 | 1.1441
Factor2 | -0.04217 | 0.13001 | -0.0284 | 1.1158
Factor3 | -0.17218 | . | -0.1158 | 1.0000
-----
LR test: independent vs. saturated: chi2(3) = 1699.58 Prob>chi2 = 0.0000
Factor loadings (pattern matrix) and unique variances

```



```

-----
Variable | Factor1 | Uniqueness
-----+-----+-----
D18 | 0.8097 | 0.3444
D19 | 0.5711 | 0.6739
D20 | 0.8483 | 0.2803
-----

-> centry = SI
-----
Factor | Eigenvalue | Difference | Proportion | Cumulative
-----+-----+-----+-----+-----
Factor1 | 2.19538 | 2.24070 | 1.0740 | 1.0740
Factor2 | -0.04531 | 0.06058 | -0.0222 | 1.0518
Factor3 | -0.10589 | . | -0.0518 | 1.0000
-----
LR test: independent vs. saturated: chi2(3) = 2678.71 Prob>chi2 = 0.0000
Factor loadings (pattern matrix) and unique variances
-----
Variable | Factor1 | Uniqueness
-----+-----+-----
D18 | 0.8931 | 0.2023
D19 | 0.7472 | 0.4417
D20 | 0.9162 | 0.1605
-----

-> centry = SK
-----
Factor | Eigenvalue | Difference | Proportion | Cumulative
-----+-----+-----+-----+-----
Factor1 | 2.40961 | 2.45666 | 1.0581 | 1.0581
Factor2 | -0.04705 | 0.03828 | -0.0207 | 1.0375
Factor3 | -0.08533 | . | -0.0375 | 1.0000
-----
LR test: independent vs. saturated: chi2(3) = 4291.87 Prob>chi2 = 0.0000
Factor loadings (pattern matrix) and unique variances
-----
Variable | Factor1 | Uniqueness
-----+-----+-----
D18 | 0.9065 | 0.1783
D19 | 0.8480 | 0.2809
D20 | 0.9321 | 0.1312
-----

-> centry = UA
-----
Factor | Eigenvalue | Difference | Proportion | Cumulative
-----+-----+-----+-----+-----
Factor1 | 2.48800 | 2.52340 | 1.0473 | 1.0473
Factor2 | -0.03541 | 0.04152 | -0.0149 | 1.0324
Factor3 | -0.07692 | . | -0.0324 | 1.0000
-----
LR test: independent vs. saturated: chi2(3) = 4500.84 Prob>chi2 = 0.0000
Factor loadings (pattern matrix) and unique variances
-----
Variable | Factor1 | Uniqueness
-----+-----+-----
D18 | 0.9121 | 0.1681
D19 | 0.8728 | 0.2382
D20 | 0.9457 | 0.1057
-----

```

Tabela 5.A.1. Sposób kodowania i statystyki deskryptywne zmiennych niezależnych

Nazwa zmiennej	Nr pytania ESS	Sposób kodowania	Średnia (M)/ Odchylenie standardowe (D)
Płeć	F2	1= kobieta	M = 0.55
Wiek	F3	Zmienna ciągła	M = 48.5 D = 18.8 Min = 14 Max = 102
Wykształcenie	F15	1 = osoby z dyplomem co najmniej licencjackim lub inżynierskim	M = 0.20 Min = 0 Max = 1
Religijność	C22	1=udział w nabożeństwach co najmniej raz w tygodniu; 0 w przeciwnym wypadku	M = 0.16 Min = 0 Max = 1
Sytuacja finansowa	F42	1 – jeżeli respondent uznaje, że obecne dochody gospodarstwa domowego pozwalają na dostanie życie bądź jest wystarczający	M = 0.66 D = 0.47 Min = 0 Max = 1
Indeks dyskryminacji	C25	Zmienna typu „count” zliczająca wskazania respondentów dotycząca ich przynależności do grupy dyskryminowanej	M = 0.09 D = 0.41 Min = 0 Max = 9
Ofiara przestępstwa	C5	1 - jeżeli respondent lub członek gospodarstwa domowego respondenta był ofiarą włamania lub napadu w ciągu ostatnich 5 lat	M = 0.16 Min = 0 Max = 1
Ocena pracy policji	D7	1- jeżeli respondent uznaje, że policja wypełnia swoje	M = 0.56 Min = 0

		zadania bardzo dobrze lub dobrze	Max = 1
Legalizm	D35	1 – jeżeli respondent zdecydowanie zgadza się bądź zgadza się z twierdzeniem, że należy ściśle przestrzegać wszystkich przepisów prawa	M = 0.77 Min = 0 Max = 1
Względy instrumentalne	D4, D5, D6	Zmienna ciągła powstała w wyniku analizy czynnikowej na podstawie pytań D4,D5,D6 mierzonych na skali porządkowej 4-punktowej	M = 0 D = 0.88 Min = -1.64 Max = 1.48
Bezstronność (dochód)	D10	1 – jeżeli respondent uznaje, że zarówno bogaci, jak i biedni traktowani są jednakowo	M = 0.46 D = 0.50 Min = 0 Max = 1
Bezstronność (grupa etniczna)	D11	1 – jeżeli respondent uznaje, że członkowie wszystkich grup etnicznych traktowani są jednakowo	M = 0.48 D = 0.50 Min = 0 Max = 1
Sprawiedliwość proceduralna	D15, D16, D17	Zmienna ciągła powstała w wyniku analizy czynnikowej na podstawie pytań D15,D16,D17 mierzonych na skali porządkowej 4-punktowej	M = 0 D = 0.87 Min = -2.45 Max = 1.84
Efektywność	D12, D13, D14	Zmienna ciągła powstała w wyniku analizy czynnikowej na podstawie pytań D12,D13,D14 mierzonych na skali porządkowej 11-punktowej	M = 0 D = 0.85 Min = -2.36 Max = 2.32

Tabela 5.A.2. Analiza czynnikowa dla zmiennych D15, D16 i D17 (sprawiedliwość proceduralna) dla poszczególnych krajów.

-> cntry = A & W

Factor	Eigenvalue	Difference	Proportion	Cumulative
Factor1	1.45111	1.56395	1.2668	1.2668
Factor2	-0.11284	0.07995	-0.0985	1.1683
Factor3	-0.19279	.	-0.1683	1.0000

LR test: independent vs. saturated: $\chi^2(3) = 1475.68$ Prob> $\chi^2 = 0.0000$
Factor loadings (pattern matrix) and unique variances

Variable	Factor1	Uniqueness
D15	0.7200	0.4816
D16	0.7432	0.4476
D17	0.6167	0.6197

-> cntry = BE

Factor	Eigenvalue	Difference	Proportion	Cumulative
Factor1	1.04992	1.18183	1.4694	1.4694
Factor2	-0.13191	0.07160	-0.1846	1.2848
Factor3	-0.20351	.	-0.2848	1.0000

LR test: independent vs. saturated: $\chi^2(3) = 732.58$ Prob> $\chi^2 = 0.0000$
Factor loadings (pattern matrix) and unique variances

Variable	Factor1	Uniqueness
D15	0.6245	0.6100
D16	0.6113	0.6263
D17	0.5350	0.7138

-> cntry = BG

Factor	Eigenvalue	Difference	Proportion	Cumulative
Factor1	1.91446	2.01602	1.1473	1.1473
Factor2	-0.10157	0.04263	-0.0609	1.0864
Factor3	-0.14420	.	-0.0864	1.0000

LR test: independent vs. saturated: $\chi^2(3) = 2234.24$ Prob> $\chi^2 = 0.0000$
Factor loadings (pattern matrix) and unique variances

Variable	Factor1	Uniqueness
D15	0.8261	0.3176
D16	0.8247	0.3199
D17	0.7429	0.4481

-> cntry = CH

Factor	Eigenvalue	Difference	Proportion	Cumulative
Factor1	1.17074	1.30404	1.3985	1.3985
Factor2	-0.13329	0.06703	-0.1592	1.2393
Factor3	-0.20032	.	-0.2393	1.0000

LR test: independent vs. saturated: $\chi^2(3) = 734.63$ Prob> $\chi^2 = 0.0000$
Factor loadings (pattern matrix) and unique variances

Variable	Factor1	Uniqueness
D15	0.6470	0.5814
D16	0.6555	0.5703
D17	0.5679	0.6775

-> cntry = CY

Factor	Eigenvalue	Difference	Proportion	Cumulative
Factor1	1.88251	1.97934	1.1511	1.1511
Factor2	-0.09683	0.05346	-0.0592	1.0919
Factor3	-0.15030	.	-0.0919	1.0000

LR test: independent vs. saturated: $\chi^2(3) = 1160.25$ Prob> $\chi^2 = 0.0000$

Factor loadings (pattern matrix) and unique variances

Variable	Factor1	Uniqueness
D15	0.8111	0.3421
D16	0.8325	0.3070
D17	0.7291	0.4684

-> cntry = CZ

Factor	Eigenvalue	Difference	Proportion	Cumulative
Factor1	1.59895	1.70452	1.2181	1.2181
Factor2	-0.10557	0.07521	-0.0804	1.1377
Factor3	-0.18077	.	-0.1377	1.0000

LR test: independent vs. saturated: $\chi^2(3) = 1850.20$ Prob> $\chi^2 = 0.0000$

Factor loadings (pattern matrix) and unique variances

Variable	Factor1	Uniqueness
D15	0.7789	0.3934
D16	0.7557	0.4290
D17	0.6491	0.5787

-> cntry = DE

Factor	Eigenvalue	Difference	Proportion	Cumulative
Factor1	1.06172	1.18108	1.4511	1.4511
Factor2	-0.11935	0.09136	-0.1631	1.2880
Factor3	-0.21071	.	-0.2880	1.0000

LR test: independent vs. saturated: $\chi^2(3) = 1138.05$ Prob> $\chi^2 = 0.0000$

Factor loadings (pattern matrix) and unique variances

Variable	Factor1	Uniqueness
D15	0.6241	0.6106
D16	0.6366	0.5947
D17	0.5167	0.7330

-> cntry = DK

Factor	Eigenvalue	Difference	Proportion	Cumulative
Factor1	1.15778	1.29873	1.4107	1.4107
Factor2	-0.14095	0.05516	-0.1717	1.2389
Factor3	-0.19610	.	-0.2389	1.0000

LR test: independent vs. saturated: $\chi^2(3) = 769.38$ Prob> $\chi^2 = 0.0000$

Factor loadings (pattern matrix) and unique variances

Variable	Factor1	Uniqueness
D15	0.6272	0.6066
D16	0.6518	0.5751
D17	0.5826	0.6605

-> cntry = EE

Factor	Eigenvalue	Difference	Proportion	Cumulative
Factor1	1.18334	1.31022	1.3872	1.3872
Factor2	-0.12688	0.07656	-0.1487	1.2385
Factor3	-0.20344	.	-0.2385	1.0000

LR test: independent vs. saturated: $\chi^2(3) = 792.89$ Prob> $\chi^2 = 0.0000$

Factor loadings (pattern matrix) and unique variances

Variable	Factor1	Uniqueness
D15	0.6575	0.5677
D16	0.6616	0.5622
D17	0.5597	0.6867

-> cntry = ES

Factor	Eigenvalue	Difference	Proportion	Cumulative
Factor1	1.41906	1.52311	1.2699	1.2699
Factor2	-0.10405	0.09350	-0.0931	1.1768

```

Factor3 | -0.19755 . -0.1768 1.0000
-----
LR test: independent vs. saturated: chi2(3) = 1300.76 Prob>chi2 = 0.0000
Factor loadings (pattern matrix) and unique variances

```

Variable	Factor1	Uniqueness
D15	0.7246	0.4749
D16	0.7418	0.4497
D17	0.5863	0.6563

-> cntry = FI

Factor	Eigenvalue	Difference	Proportion	Cumulative
Factor1	1.07680	1.21235	1.4550	1.4550
Factor2	-0.13555	0.06564	-0.1832	1.2719
Factor3	-0.20120	.	-0.2719	1.0000

```

LR test: independent vs. saturated: chi2(3) = 822.16 Prob>chi2 = 0.0000
Factor loadings (pattern matrix) and unique variances

```

Variable	Factor1	Uniqueness
D15	0.6087	0.6295
D16	0.6334	0.5987
D17	0.5524	0.6949

-> cntry = FR

Factor	Eigenvalue	Difference	Proportion	Cumulative
Factor1	1.23746	1.32867	1.3322	1.3322
Factor2	-0.09121	0.12614	-0.0982	1.2340
Factor3	-0.21735	.	-0.2340	1.0000

```

LR test: independent vs. saturated: chi2(3) = 976.02 Prob>chi2 = 0.0000
Factor loadings (pattern matrix) and unique variances

```

Variable	Factor1	Uniqueness
D15	0.6699	0.5512
D16	0.7120	0.4930
D17	0.5308	0.7183

-> cntry = GR

Factor	Eigenvalue	Difference	Proportion	Cumulative
Factor1	1.86561	1.95480	1.1477	1.1477
Factor2	-0.08919	0.06172	-0.0549	1.0928
Factor3	-0.15092	.	-0.0928	1.0000

```

LR test: independent vs. saturated: chi2(3) = 3155.08 Prob>chi2 = 0.0000
Factor loadings (pattern matrix) and unique variances

```

Variable	Factor1	Uniqueness
D15	0.8250	0.3194
D16	0.8346	0.3035
D17	0.6989	0.5115

-> cntry = HR

Factor	Eigenvalue	Difference	Proportion	Cumulative
Factor1	1.56167	1.70458	1.2473	1.2473
Factor2	-0.14292	0.02379	-0.1141	1.1331
Factor3	-0.16670	.	-0.1331	1.0000

```

LR test: independent vs. saturated: chi2(3) = 1112.92 Prob>chi2 = 0.0000
Factor loadings (pattern matrix) and unique variances

```

Variable	Factor1	Uniqueness
D15	0.7266	0.4720
D16	0.7362	0.4580
D17	0.7012	0.5083

-> cntry = HU

Factor	Eigenvalue	Difference	Proportion	Cumulative
Factor1	1.34545	1.45821	1.3033	1.3033
Factor2	-0.11276	0.08757	-0.1092	1.1940
Factor3	-0.20033	.	-0.1940	1.0000

LR test: independent vs. saturated: $\chi^2(3) = 750.41$ Prob> $\chi^2 = 0.0000$
Factor loadings (pattern matrix) and unique variances

Variable	Factor1	Uniqueness
D15	0.7121	0.4929
D16	0.7100	0.4959
D17	0.5781	0.6658

-> cntry = IE

Factor	Eigenvalue	Difference	Proportion	Cumulative
Factor1	1.60039	1.69818	1.2142	1.2142
Factor2	-0.09780	0.08671	-0.0742	1.1400
Factor3	-0.18451	.	-0.1400	1.0000

LR test: independent vs. saturated: $\chi^2(3) = 2109.02$ Prob> $\chi^2 = 0.0000$
Factor loadings (pattern matrix) and unique variances

Variable	Factor1	Uniqueness
D15	0.7478	0.4407
D16	0.7876	0.3797
D17	0.6487	0.5791

-> cntry = IL

Factor	Eigenvalue	Difference	Proportion	Cumulative
Factor1	1.72745	1.85526	1.1980	1.1980
Factor2	-0.12781	0.02994	-0.0886	1.1094
Factor3	-0.15774	.	-0.1094	1.0000

LR test: independent vs. saturated: $\chi^2(3) = 1797.35$ Prob> $\chi^2 = 0.0000$
Factor loadings (pattern matrix) and unique variances

Variable	Factor1	Uniqueness
D15	0.7618	0.4197
D16	0.7806	0.3907
D17	0.7334	0.4621

-> cntry = LT

Factor	Eigenvalue	Difference	Proportion	Cumulative
Factor1	1.40451	1.54321	1.2989	1.2989
Factor2	-0.13870	0.04584	-0.1283	1.1707
Factor3	-0.18454	.	-0.1707	1.0000

LR test: independent vs. saturated: $\chi^2(3) = 862.44$ Prob> $\chi^2 = 0.0000$
Factor loadings (pattern matrix) and unique variances

Variable	Factor1	Uniqueness
D15	0.6605	0.5637
D16	0.7152	0.4885
D17	0.6758	0.5433

-> cntry = NL

Factor	Eigenvalue	Difference	Proportion	Cumulative
Factor1	1.06065	1.18570	1.4566	1.4566
Factor2	-0.12504	0.08242	-0.1717	1.2849
Factor3	-0.20747	.	-0.2849	1.0000

LR test: independent vs. saturated: $\chi^2(3) = 746.15$ Prob> $\chi^2 = 0.0000$
Factor loadings (pattern matrix) and unique variances

Variable	Factor1	Uniqueness
D15	0.6264	0.6076
D16	0.6271	0.6067
D17	0.5244	0.7250

```

-----
-> cntry = NO
-----
      Factor | Eigenvalue | Difference | Proportion | Cumulative
-----+-----+-----+-----+-----
      Factor1 | 1.04060 | 1.15818 | 1.4643 | 1.4643
      Factor2 | -0.11758 | 0.09480 | -0.1654 | 1.2989
      Factor3 | -0.21238 | . | -0.2989 | 1.0000
-----
LR test: independent vs. saturated: chi2(3) = 648.69 Prob>chi2 = 0.0000
Factor loadings (pattern matrix) and unique variances
-----
      Variable | Factor1 | Uniqueness
-----+-----+-----
      D15 | 0.6366 | 0.5947
      D16 | 0.6075 | 0.6309
      D17 | 0.5160 | 0.7338
-----

-> cntry = PL
-----
      Factor | Eigenvalue | Difference | Proportion | Cumulative
-----+-----+-----+-----+-----
      Factor1 | 1.47352 | 1.61616 | 1.2754 | 1.2754
      Factor2 | -0.14264 | 0.03291 | -0.1235 | 1.1519
      Factor3 | -0.17555 | . | -0.1519 | 1.0000
-----
LR test: independent vs. saturated: chi2(3) = 1161.73 Prob>chi2 = 0.0000
Factor loadings (pattern matrix) and unique variances
-----
      Variable | Factor1 | Uniqueness
-----+-----+-----
      D15 | 0.7175 | 0.4851
      D16 | 0.7125 | 0.4923
      D17 | 0.6715 | 0.5491
-----

-> cntry = PT
-----
      Factor | Eigenvalue | Difference | Proportion | Cumulative
-----+-----+-----+-----+-----
      Factor1 | 1.59489 | 1.70521 | 1.2257 | 1.2257
      Factor2 | -0.11031 | 0.07306 | -0.0848 | 1.1409
      Factor3 | -0.18338 | . | -0.1409 | 1.0000
-----
LR test: independent vs. saturated: chi2(3) = 1479.24 Prob>chi2 = 0.0000
Factor loadings (pattern matrix) and unique variances
-----
      Variable | Factor1 | Uniqueness
-----+-----+-----
      D15 | 0.7080 | 0.4987
      D16 | 0.7780 | 0.3947
      D17 | 0.6988 | 0.5117
-----

-> cntry = RU
-----
      Factor | Eigenvalue | Difference | Proportion | Cumulative
-----+-----+-----+-----+-----
      Factor1 | 1.70338 | 1.82732 | 1.2022 | 1.2022
      Factor2 | -0.12393 | 0.03865 | -0.0875 | 1.1147
      Factor3 | -0.16258 | . | -0.1147 | 1.0000
-----
LR test: independent vs. saturated: chi2(3) = 2043.33 Prob>chi2 = 0.0000
Factor loadings (pattern matrix) and unique variances
-----
      Variable | Factor1 | Uniqueness
-----+-----+-----
      D15 | 0.7657 | 0.4137
      D16 | 0.7785 | 0.3939
      D17 | 0.7149 | 0.4890
-----

-> cntry = SE
-----
      Factor | Eigenvalue | Difference | Proportion | Cumulative
-----+-----+-----+-----+-----
      Factor1 | 1.00285 | 1.13810 | 1.5055 | 1.5055
      Factor2 | -0.13525 | 0.06623 | -0.2030 | 1.3025
      Factor3 | -0.20148 | . | -0.3025 | 1.0000
-----
LR test: independent vs. saturated: chi2(3) = 540.83 Prob>chi2 = 0.0000
Factor loadings (pattern matrix) and unique variances
-----
      Variable | Factor1 | Uniqueness
-----+-----+-----

```



```

D15 | 0.5780 | 0.6659
D16 | 0.6144 | 0.6225
D17 | 0.5397 | 0.7087
-----
-> centry = SI
-----
Factor | Eigenvalue | Difference | Proportion | Cumulative
-----+-----+-----+-----+-----
Factor1 | 1.47056 | 1.56866 | 1.2470 | 1.2470
Factor2 | -0.09810 | 0.09508 | -0.0832 | 1.1638
Factor3 | -0.19318 | . | -0.1638 | 1.0000
-----
LR test: independent vs. saturated: chi2(3) = 897.26 Prob>chi2 = 0.0000
Factor loadings (pattern matrix) and unique variances
-----
Variable | Factor1 | Uniqueness
-----+-----+-----
D15 | 0.7495 | 0.4383
D16 | 0.7534 | 0.4324
D17 | 0.5842 | 0.6587
-----
-> centry = SK
-----
Factor | Eigenvalue | Difference | Proportion | Cumulative
-----+-----+-----+-----+-----
Factor1 | 1.68337 | 1.77826 | 1.1940 | 1.1940
Factor2 | -0.09489 | 0.08374 | -0.0673 | 1.1267
Factor3 | -0.17863 | . | -0.1267 | 1.0000
-----
LR test: independent vs. saturated: chi2(3) = 1475.32 Prob>chi2 = 0.0000
Factor loadings (pattern matrix) and unique variances
-----
Variable | Factor1 | Uniqueness
-----+-----+-----
D15 | 0.7489 | 0.4392
D16 | 0.8052 | 0.3516
D17 | 0.6886 | 0.5258
-----
-> centry = UA
-----
Factor | Eigenvalue | Difference | Proportion | Cumulative
-----+-----+-----+-----+-----
Factor1 | 1.77194 | 1.88575 | 1.1834 | 1.1834
Factor2 | -0.11382 | 0.04694 | -0.0760 | 1.1074
Factor3 | -0.16076 | . | -0.1074 | 1.0000
-----
LR test: independent vs. saturated: chi2(3) = 1406.40 Prob>chi2 = 0.0000
Factor loadings (pattern matrix) and unique variances
-----
Variable | Factor1 | Uniqueness
-----+-----+-----
D15 | 0.7477 | 0.4409
D16 | 0.8039 | 0.3537
D17 | 0.7526 | 0.4335
-----

```

Tabela 5.A.3. Analiza czynnikowa dla zmiennych D12, D13 (efektywność działania policji) w poszczególnych krajach

-> cntry = A & W

Factor	Eigenvalue	Difference	Proportion	Cumulative
Factor1	0.94484	1.18617	1.3430	1.3430
Factor2	-0.24133	.	-0.3430	1.0000

LR test: independent vs. saturated: $\chi^2(1) = 839.44$ Prob> $\chi^2 = 0.0000$
Factor loadings (pattern matrix) and unique variances

Variable	Factor1	Uniqueness
D12	0.6873	0.5276
D13	0.6873	0.5276

-> cntry = BE

Factor	Eigenvalue	Difference	Proportion	Cumulative
Factor1	1.02410	1.25752	1.2952	1.2952
Factor2	-0.23342	.	-0.2952	1.0000

LR test: independent vs. saturated: $\chi^2(1) = 845.43$ Prob> $\chi^2 = 0.0000$
Factor loadings (pattern matrix) and unique variances

Variable	Factor1	Uniqueness
D12	0.7156	0.4880
D13	0.7156	0.4880

-> cntry = BG

Factor	Eigenvalue	Difference	Proportion	Cumulative
Factor1	1.26333	1.46035	1.1848	1.1848
Factor2	-0.19702	.	-0.1848	1.0000

LR test: independent vs. saturated: $\chi^2(1) = 1677.77$ Prob> $\chi^2 = 0.0000$
Factor loadings (pattern matrix) and unique variances

Variable	Factor1	Uniqueness
D12	0.7948	0.3683
D13	0.7948	0.3683

-> cntry = CH

Factor	Eigenvalue	Difference	Proportion	Cumulative
Factor1	1.01388	1.24845	1.3010	1.3010
Factor2	-0.23457	.	-0.3010	1.0000

LR test: independent vs. saturated: $\chi^2(1) = 691.97$ Prob> $\chi^2 = 0.0000$
Factor loadings (pattern matrix) and unique variances

Variable	Factor1	Uniqueness
D12	0.7120	0.4931
D13	0.7120	0.4931

-> cntry = CY

Factor	Eigenvalue	Difference	Proportion	Cumulative
Factor1	1.17687	1.38903	1.2199	1.2199
Factor2	-0.21216	.	-0.2199	1.0000

LR test: independent vs. saturated: $\chi^2(1) = 666.69$ Prob> $\chi^2 = 0.0000$
Factor loadings (pattern matrix) and unique variances

Variable	Factor1	Uniqueness
D12	0.7671	0.4116
D13	0.7671	0.4116

-> cntry = CZ

Factor	Eigenvalue	Difference	Proportion	Cumulative
Factor1	1.06091	1.28990	1.2753	1.2753
Factor2	-0.22899	.	-0.2753	1.0000

LR test: independent vs. saturated: $\chi^2(1) = 1202.77$ Prob> $\chi^2 = 0.0000$
Factor loadings (pattern matrix) and unique variances

Variable	Factor1	Uniqueness
D12	0.7283	0.4695
D13	0.7283	0.4695

-> cntry = DE

Factor	Eigenvalue	Difference	Proportion	Cumulative
Factor1	0.80805	1.05723	1.4459	1.4459
Factor2	-0.24918	.	-0.4459	1.0000

LR test: independent vs. saturated: $\chi^2(1) = 943.67$ Prob> $\chi^2 = 0.0000$
Factor loadings (pattern matrix) and unique variances

Variable	Factor1	Uniqueness
D12	0.6356	0.5960
D13	0.6356	0.5960

-> cntry = DK

Factor	Eigenvalue	Difference	Proportion	Cumulative
Factor1	0.68382	0.93269	1.5722	1.5722
Factor2	-0.24887	.	-0.5722	1.0000

LR test: independent vs. saturated: $\chi^2(1) = 367.97$ Prob> $\chi^2 = 0.0000$
Factor loadings (pattern matrix) and unique variances

Variable	Factor1	Uniqueness
D12	0.5847	0.6581
D13	0.5847	0.6581

-> cntry = EE

Factor	Eigenvalue	Difference	Proportion	Cumulative
Factor1	0.88798	1.13352	1.3822	1.3822
Factor2	-0.24554	.	-0.3822	1.0000

LR test: independent vs. saturated: $\chi^2(1) = 634.84$ Prob> $\chi^2 = 0.0000$
Factor loadings (pattern matrix) and unique variances

Variable	Factor1	Uniqueness
D12	0.6663	0.5560
D13	0.6663	0.5560

-> cntry = ES

Factor	Eigenvalue	Difference	Proportion	Cumulative
Factor1	1.04846	1.27900	1.2819	1.2819
Factor2	-0.23054	.	-0.2819	1.0000

LR test: independent vs. saturated: $\chi^2(1) = 935.26$ Prob> $\chi^2 = 0.0000$
Factor loadings (pattern matrix) and unique variances

Variable	Factor1	Uniqueness
D12	0.7240	0.4758
D13	0.7240	0.4758

-> cntry = FI

Factor	Eigenvalue	Difference	Proportion	Cumulative
Factor1	0.87444	1.12079	1.3922	1.3922
Factor2	-0.24635	.	-0.3922	1.0000

LR test: independent vs. saturated: $\chi^2(1) = 685.47$ Prob> $\chi^2 = 0.0000$
Factor loadings (pattern matrix) and unique variances

```

-----
Variable | Factor1 | Uniqueness
-----+-----+-----
D12 | 0.6612 | 0.5628
D13 | 0.6612 | 0.5628
-----

-> centry = FR
-----
Factor | Eigenvalue | Difference | Proportion | Cumulative
-----+-----+-----+-----+-----
Factor1 | 1.00519 | 1.24071 | 1.3060 | 1.3060
Factor2 | -0.23552 | . | -0.3060 | 1.0000
-----

LR test: independent vs. saturated: chi2(1) = 828.65 Prob>chi2 = 0.0000
Factor loadings (pattern matrix) and unique variances
-----
Variable | Factor1 | Uniqueness
-----+-----+-----
D12 | 0.7089 | 0.4974
D13 | 0.7089 | 0.4974
-----

-> centry = GR
-----
Factor | Eigenvalue | Difference | Proportion | Cumulative
-----+-----+-----+-----+-----
Factor1 | 1.47253 | 1.62490 | 1.1154 | 1.1154
Factor2 | -0.15237 | . | -0.1154 | 1.0000
-----

LR test: independent vs. saturated: chi2(1) = 2877.25 Prob>chi2 = 0.0000
Factor loadings (pattern matrix) and unique variances
-----
Variable | Factor1 | Uniqueness
-----+-----+-----
D12 | 0.8581 | 0.2637
D13 | 0.8581 | 0.2637
-----

-> centry = HR
-----
Factor | Eigenvalue | Difference | Proportion | Cumulative
-----+-----+-----+-----+-----
Factor1 | 1.37288 | 1.54785 | 1.1461 | 1.1461
Factor2 | -0.17497 | . | -0.1461 | 1.0000
-----

LR test: independent vs. saturated: chi2(1) = 1372.81 Prob>chi2 = 0.0000
Factor loadings (pattern matrix) and unique variances
-----
Variable | Factor1 | Uniqueness
-----+-----+-----
D12 | 0.8285 | 0.3136
D13 | 0.8285 | 0.3136
-----

-> centry = HU
-----
Factor | Eigenvalue | Difference | Proportion | Cumulative
-----+-----+-----+-----+-----
Factor1 | 1.08469 | 1.31058 | 1.2630 | 1.2630
Factor2 | -0.22589 | . | -0.2630 | 1.0000
-----

LR test: independent vs. saturated: chi2(1) = 813.28 Prob>chi2 = 0.0000
Factor loadings (pattern matrix) and unique variances
-----
Variable | Factor1 | Uniqueness
-----+-----+-----
D12 | 0.7364 | 0.4577
D13 | 0.7364 | 0.4577
-----

-> centry = IE
-----
Factor | Eigenvalue | Difference | Proportion | Cumulative
-----+-----+-----+-----+-----
Factor1 | 0.96548 | 1.20497 | 1.3299 | 1.3299
Factor2 | -0.23950 | . | -0.3299 | 1.0000
-----

LR test: independent vs. saturated: chi2(1) = 1080.75 Prob>chi2 = 0.0000
Factor loadings (pattern matrix) and unique variances
-----
Variable | Factor1 | Uniqueness
-----+-----+-----
D12 | 0.6948 | 0.5173
D13 | 0.6948 | 0.5173
-----

-> centry = IL

```

```

-----
      Factor |      Eigenvalue      Difference      Proportion      Cumulative
-----+-----
      Factor1 |      1.10057      1.32428      1.2551      1.2551
      Factor2 |      -0.22371      .      -0.2551      1.0000
-----

LR test: independent vs. saturated:  chi2(1)  = 1229.91 Prob>chi2 = 0.0000
Factor loadings (pattern matrix) and unique variances
-----
      Variable |      Factor1 |      Uniqueness
-----+-----+-----
           D12 |      0.7418 |      0.4497
           D13 |      0.7418 |      0.4497
-----

-> cntry = LT
-----
      Factor |      Eigenvalue      Difference      Proportion      Cumulative
-----+-----
      Factor1 |      1.27505      1.46986      1.1803      1.1803
      Factor2 |      -0.19481      .      -0.1803      1.0000
-----

LR test: independent vs. saturated:  chi2(1)  = 1189.65 Prob>chi2 = 0.0000
Factor loadings (pattern matrix) and unique variances
-----
      Variable |      Factor1 |      Uniqueness
-----+-----+-----
           D12 |      0.7985 |      0.3625
           D13 |      0.7985 |      0.3625
-----

-> cntry = NL
-----
      Factor |      Eigenvalue      Difference      Proportion      Cumulative
-----+-----
      Factor1 |      0.87643      1.12267      1.3907      1.3907
      Factor2 |      -0.24624      .      -0.3907      1.0000
-----

LR test: independent vs. saturated:  chi2(1)  = 659.88 Prob>chi2 = 0.0000
Factor loadings (pattern matrix) and unique variances
-----
      Variable |      Factor1 |      Uniqueness
-----+-----+-----
           D12 |      0.6620 |      0.5618
           D13 |      0.6620 |      0.5618
-----

-> cntry = NO
-----
      Factor |      Eigenvalue      Difference      Proportion      Cumulative
-----+-----
      Factor1 |      0.94252      1.18405      1.3446      1.3446
      Factor2 |      -0.24153      .      -0.3446      1.0000
-----

LR test: independent vs. saturated:  chi2(1)  = 653.14 Prob>chi2 = 0.0000
Factor loadings (pattern matrix) and unique variances
-----
      Variable |      Factor1 |      Uniqueness
-----+-----+-----
           D12 |      0.6865 |      0.5287
           D13 |      0.6865 |      0.5287
-----

-> cntry = PL
-----
      Factor |      Eigenvalue      Difference      Proportion      Cumulative
-----+-----
      Factor1 |      1.24990      1.44941      1.1899      1.1899
      Factor2 |      -0.19951      .      -0.1899      1.0000
-----

LR test: independent vs. saturated:  chi2(1)  = 1222.68 Prob>chi2 = 0.0000
Factor loadings (pattern matrix) and unique variances
-----
      Variable |      Factor1 |      Uniqueness
-----+-----+-----
           D12 |      0.7905 |      0.3751
           D13 |      0.7905 |      0.3751
-----

-> cntry = PT
-----
      Factor |      Eigenvalue      Difference      Proportion      Cumulative
-----+-----
      Factor1 |      1.18123      1.39268      1.2180      1.2180
      Factor2 |      -0.21145      .      -0.2180      1.0000
-----

LR test: independent vs. saturated:  chi2(1)  = 1311.81 Prob>chi2 = 0.0000

```

Factor loadings (pattern matrix) and unique variances

Variable	Factor1	Uniqueness
D12	0.7685	0.4094
D13	0.7685	0.4094

-> cntry = RU

Factor	Eigenvalue	Difference	Proportion	Cumulative
Factor1	1.27702	1.47145	1.1796	1.1796
Factor2	-0.19443	.	-0.1796	1.0000

LR test: independent vs. saturated: $\chi^2(1) = 1801.45$ Prob> $\chi^2 = 0.0000$

Factor loadings (pattern matrix) and unique variances

Variable	Factor1	Uniqueness
D12	0.7991	0.3615
D13	0.7991	0.3615

-> cntry = SE

Factor	Eigenvalue	Difference	Proportion	Cumulative
Factor1	0.92929	1.17190	1.3533	1.3533
Factor2	-0.24261	.	-0.3533	1.0000

LR test: independent vs. saturated: $\chi^2(1) = 595.76$ Prob> $\chi^2 = 0.0000$

Factor loadings (pattern matrix) and unique variances

Variable	Factor1	Uniqueness
D12	0.6816	0.5354
D13	0.6816	0.5354

-> cntry = SI

Factor	Eigenvalue	Difference	Proportion	Cumulative
Factor1	1.16386	1.37812	1.2256	1.2256
Factor2	-0.21426	.	-0.2256	1.0000

LR test: independent vs. saturated: $\chi^2(1) = 842.00$ Prob> $\chi^2 = 0.0000$

Factor loadings (pattern matrix) and unique variances

Variable	Factor1	Uniqueness
D12	0.7628	0.4181
D13	0.7628	0.4181

-> cntry = SK

Factor	Eigenvalue	Difference	Proportion	Cumulative
Factor1	1.30523	1.49418	1.1693	1.1693
Factor2	-0.18895	.	-0.1693	1.0000

LR test: independent vs. saturated: $\chi^2(1) = 1369.31$ Prob> $\chi^2 = 0.0000$

Factor loadings (pattern matrix) and unique variances

Variable	Factor1	Uniqueness
D12	0.8078	0.3474
D13	0.8078	0.3474

-> cntry = UA

Factor	Eigenvalue	Difference	Proportion	Cumulative
Factor1	1.34431	1.52532	1.1556	1.1556
Factor2	-0.18101	.	-0.1556	1.0000

LR test: independent vs. saturated: $\chi^2(1) = 1454.87$ Prob> $\chi^2 = 0.0000$

Factor loadings (pattern matrix) and unique variances

Variable	Factor1	Uniqueness
D12	0.8199	0.3278
D13	0.8199	0.3278

Tabela 5.A.4. Analiza rzetelności dla zmiennych D4, D5 i D6 (względy instrumentalne): Alfa Cronbacha oraz korelacje między zmiennymi

Item	Obs	Sign	item-test correlation	item-rest correlation	average interitem correlation	alpha
D4	52147	+	0.8696	0.6989	0.5904	0.7425
D5	52147	+	0.8801	0.7204	0.5632	0.7206
D6	52147	+	0.8337	0.6288	0.6833	0.8119
Test scale					0.6123	0.8257

Interitem correlations (obs=52147 in all pairs)

	D4	D5	D6
D4	1.0000		
D5	0.6833	1.0000	
D6	0.5632	0.5904	1.0000

Tabela 5.A.5. Analiza czynnikowa dla zmiennych D4, D5 i D6 (względny instrumentalne)

Factor analysis/correlation	Number of obs =	52147
Method: principal factors	Retained factors =	1
Rotation: (unrotated)	Number of params =	3

Factor	Eigenvalue	Difference	Proportion	Cumulative
Factor1	1.70840	1.81737	1.1934	1.1934
Factor2	-0.10897	0.05896	-0.0761	1.1173
Factor3	-0.16793	.	-0.1173	1.0000

LR test: independent vs. saturated: $\chi^2(3) = 5.9e+04$ Prob> $\chi^2 = 0.0000$

Factor loadings (pattern matrix) and unique variances

Variable	Factor1	Uniqueness
D4	0.7750	0.3994
D5	0.7945	0.3687
D6	0.6903	0.5235

Tabela 5.A.6. Analiza czynnikowa dla zmiennych D4, D5 i D6 (względę instrumentalne) dla poszczególnych krajów

-> cntry = A & W

Factor	Eigenvalue	Difference	Proportion	Cumulative
Factor1	1.49095	1.58458	1.2375	1.2375
Factor2	-0.09363	0.09890	-0.0777	1.1598
Factor3	-0.19253	.	-0.1598	1.0000

LR test: independent vs. saturated: $\chi^2(3) = 1862.09$ Prob> $\chi^2 = 0.0000$
 Factor loadings (pattern matrix) and unique variances

Variable	Factor1	Uniqueness
D4	0.7500	0.4374
D5	0.7657	0.4137
D6	0.5849	0.6579

-> cntry = BE

Factor	Eigenvalue	Difference	Proportion	Cumulative
Factor1	1.31841	1.39557	1.2851	1.2851
Factor2	-0.07716	0.13822	-0.0752	1.2099
Factor3	-0.21537	.	-0.2099	1.0000

LR test: independent vs. saturated: $\chi^2(3) = 1201.82$ Prob> $\chi^2 = 0.0000$
 Factor loadings (pattern matrix) and unique variances

Variable	Factor1	Uniqueness
D4	0.7423	0.4490
D5	0.6977	0.5133
D6	0.5298	0.7193

-> cntry = BG

Factor	Eigenvalue	Difference	Proportion	Cumulative
Factor1	1.88580	1.99608	1.1570	1.1570
Factor2	-0.11028	0.03527	-0.0677	1.0893
Factor3	-0.14556	.	-0.0893	1.0000

LR test: independent vs. saturated: $\chi^2(3) = 3377.67$ Prob> $\chi^2 = 0.0000$
 Factor loadings (pattern matrix) and unique variances

Variable	Factor1	Uniqueness
D4	0.7507	0.4365
D5	0.8116	0.3414
D6	0.8146	0.3364

-> cntry = CH

Factor	Eigenvalue	Difference	Proportion	Cumulative
Factor1	1.29370	1.38478	1.3047	1.3047
Factor2	-0.09108	0.11995	-0.0918	1.2128
Factor3	-0.21103	.	-0.2128	1.0000

LR test: independent vs. saturated: $\chi^2(3) = 1019.98$ Prob> $\chi^2 = 0.0000$
 Factor loadings (pattern matrix) and unique variances

Variable	Factor1	Uniqueness
D4	0.7015	0.5080
D5	0.7238	0.4762
D6	0.5271	0.7222

-> cntry = CY

Factor	Eigenvalue	Difference	Proportion	Cumulative
Factor1	2.02823	2.13489	1.1308	1.1308
Factor2	-0.10666	0.02122	-0.0595	1.0713
Factor3	-0.12788	.	-0.0713	1.0000

LR test: independent vs. saturated: $\chi^2(3) = 1761.86$ Prob> $\chi^2 = 0.0000$

Factor loadings (pattern matrix) and unique variances

Variable	Factor1	Uniqueness
D4	0.8192	0.3290
D5	0.8062	0.3500
D6	0.8410	0.2928

-> cntry = CZ

Factor	Eigenvalue	Difference	Proportion	Cumulative
Factor1	1.79440	1.89510	1.1690	1.1690
Factor2	-0.10070	0.05801	-0.0656	1.1034
Factor3	-0.15870	.	-0.1034	1.0000

LR test: independent vs. saturated: $\chi^2(3) = 3008.28$ Prob> $\chi^2 = 0.0000$

Factor loadings (pattern matrix) and unique variances

Variable	Factor1	Uniqueness
D4	0.8118	0.3410
D5	0.8055	0.3512
D6	0.6976	0.5134

-> cntry = DE

Factor	Eigenvalue	Difference	Proportion	Cumulative
Factor1	1.32126	1.41369	1.2934	1.2934
Factor2	-0.09243	0.11483	-0.0905	1.2029
Factor3	-0.20726	.	-0.2029	1.0000

LR test: independent vs. saturated: $\chi^2(3) = 2138.02$ Prob> $\chi^2 = 0.0000$

Factor loadings (pattern matrix) and unique variances

Variable	Factor1	Uniqueness
D4	0.7192	0.4828
D5	0.7242	0.4755
D6	0.5288	0.7204

-> cntry = DK

Factor	Eigenvalue	Difference	Proportion	Cumulative
Factor1	1.26032	1.30849	1.2667	1.2667
Factor2	-0.04817	0.16899	-0.0484	1.2183
Factor3	-0.21716	.	-0.2183	1.0000

LR test: independent vs. saturated: $\chi^2(3) = 1067.11$ Prob> $\chi^2 = 0.0000$

Factor loadings (pattern matrix) and unique variances

Variable	Factor1	Uniqueness
D4	0.7279	0.4702
D5	0.7489	0.4392
D6	0.4120	0.8303

-> cntry = EE

Factor	Eigenvalue	Difference	Proportion	Cumulative
Factor1	1.52188	1.64387	1.2522	1.2522
Factor2	-0.12199	0.06256	-0.1004	1.1518
Factor3	-0.18455	.	-0.1518	1.0000

LR test: independent vs. saturated: $\chi^2(3) = 1605.51$ Prob> $\chi^2 = 0.0000$

Factor loadings (pattern matrix) and unique variances

Variable	Factor1	Uniqueness
D4	0.7007	0.5090
D5	0.7544	0.4309
D6	0.6796	0.5382

-> cntry = ES

Factor	Eigenvalue	Difference	Proportion	Cumulative
Factor1	1.47073	1.60049	1.2706	1.2706
Factor2	-0.12976	0.05370	-0.1121	1.1585

```

Factor3 |      -0.18346      .      -0.1585      1.0000
-----+-----+-----
LR test: independent vs. saturated:  chi2(3) = 1580.85 Prob>chi2 = 0.0000
Factor loadings (pattern matrix) and unique variances

```

Variable	Factor1	Uniqueness
D4	0.7205	0.4809
D5	0.7288	0.4688
D6	0.6484	0.5796

-> cntry = FI

Factor	Eigenvalue	Difference	Proportion	Cumulative
Factor1	1.25101	1.34994	1.3385	1.3385
Factor2	-0.09893	0.11853	-0.1058	1.2327
Factor3	-0.21746	.	-0.2327	1.0000

```

LR test: independent vs. saturated:  chi2(3) = 1177.54 Prob>chi2 = 0.0000
Factor loadings (pattern matrix) and unique variances

```

Variable	Factor1	Uniqueness
D4	0.6213	0.6140
D5	0.7118	0.4933
D6	0.5986	0.6417

-> cntry = FR

Factor	Eigenvalue	Difference	Proportion	Cumulative
Factor1	1.56662	1.64291	1.1987	1.1987
Factor2	-0.07628	0.10707	-0.0584	1.1403
Factor3	-0.18335	.	-0.1403	1.0000

```

LR test: independent vs. saturated:  chi2(3) = 1712.19 Prob>chi2 = 0.0000
Factor loadings (pattern matrix) and unique variances

```

Variable	Factor1	Uniqueness
D4	0.7857	0.3826
D5	0.7951	0.3678
D6	0.5630	0.6830

-> cntry = GR

Factor	Eigenvalue	Difference	Proportion	Cumulative
Factor1	1.58049	1.69984	1.2317	1.2317
Factor2	-0.11935	0.05861	-0.0930	1.1387
Factor3	-0.17796	.	-0.1387	1.0000

```

LR test: independent vs. saturated:  chi2(3) = 2626.03 Prob>chi2 = 0.0000
Factor loadings (pattern matrix) and unique variances

```

Variable	Factor1	Uniqueness
D4	0.7618	0.4197
D5	0.7461	0.4434
D6	0.6660	0.5564

-> cntry = HR

Factor	Eigenvalue	Difference	Proportion	Cumulative
Factor1	2.14612	2.23155	1.1054	1.1054
Factor2	-0.08543	0.03375	-0.0440	1.0614
Factor3	-0.11918	.	-0.0614	1.0000

```

LR test: independent vs. saturated:  chi2(3) = 3090.35 Prob>chi2 = 0.0000
Factor loadings (pattern matrix) and unique variances

```

Variable	Factor1	Uniqueness
D4	0.8480	0.2809
D5	0.8750	0.2344
D6	0.8133	0.3386

-> cntry = HU

Factor	Eigenvalue	Difference	Proportion	Cumulative
--------	------------	------------	------------	------------

```

-----+-----
Factor1 |      2.08147      2.16542      1.1115      1.1115
Factor2 |     -0.08394      0.04093     -0.0448      1.0667
Factor3 |     -0.12488      .      -0.0667      1.0000
-----+-----
LR test: independent vs. saturated:  chi2(3)  = 2741.70 Prob>chi2 = 0.0000
Factor loadings (pattern matrix) and unique variances
-----+-----
Variable | Factor1 | Uniqueness
-----+-----
D4 |      0.8661 |      0.2499
D5 |      0.8593 |      0.2615
D6 |      0.7700 |      0.4071
-----+-----

-> cntry = IE
-----+-----
Factor | Eigenvalue | Difference | Proportion | Cumulative
-----+-----
Factor1 |      1.57292 |      1.64190 |      1.1943 |      1.1943
Factor2 |     -0.06898 |      0.11790 |     -0.0524 |      1.1419
Factor3 |     -0.18688 |      .      |     -0.1419 |      1.0000
-----+-----
LR test: independent vs. saturated:  chi2(3)  = 2574.10 Prob>chi2 = 0.0000
Factor loadings (pattern matrix) and unique variances
-----+-----
Variable | Factor1 | Uniqueness
-----+-----
D4 |      0.7755 |      0.3986
D5 |      0.8050 |      0.3520
D6 |      0.5688 |      0.6764
-----+-----

-> cntry = IL
-----+-----
Factor | Eigenvalue | Difference | Proportion | Cumulative
-----+-----
Factor1 |      1.93948 |      2.04146 |      1.1433 |      1.1433
Factor2 |     -0.10198 |      0.03913 |     -0.0601 |      1.0832
Factor3 |     -0.14110 |      .      |     -0.0832 |      1.0000
-----+-----
LR test: independent vs. saturated:  chi2(3)  = 3396.98 Prob>chi2 = 0.0000
Factor loadings (pattern matrix) and unique variances
-----+-----
Variable | Factor1 | Uniqueness
-----+-----
D4 |      0.8251 |      0.3192
D5 |      0.8309 |      0.3097
D6 |      0.7539 |      0.4317
-----+-----

-> cntry = LT
-----+-----
Factor | Eigenvalue | Difference | Proportion | Cumulative
-----+-----
Factor1 |      1.77576 |      1.91480 |      1.1884 |      1.1884
Factor2 |     -0.13903 |      0.00345 |     -0.0930 |      1.0954
Factor3 |     -0.14248 |      .      |     -0.0954 |      1.0000
-----+-----
LR test: independent vs. saturated:  chi2(3)  = 2033.31 Prob>chi2 = 0.0000
Factor loadings (pattern matrix) and unique variances
-----+-----
Variable | Factor1 | Uniqueness
-----+-----
D4 |      0.7711 |      0.4054
D5 |      0.7708 |      0.4059
D6 |      0.7662 |      0.4130
-----+-----

-> cntry = NL
-----+-----
Factor | Eigenvalue | Difference | Proportion | Cumulative
-----+-----
Factor1 |      1.17810 |      1.22179 |      1.3002 |      1.3002
Factor2 |     -0.04369 |      0.18461 |     -0.0482 |      1.2519
Factor3 |     -0.22830 |      .      |     -0.2519 |      1.0000
-----+-----
LR test: independent vs. saturated:  chi2(3)  = 1092.09 Prob>chi2 = 0.0000
Factor loadings (pattern matrix) and unique variances
-----+-----
Variable | Factor1 | Uniqueness
-----+-----
D4 |      0.6972 |      0.5139
D5 |      0.7289 |      0.4687
D6 |      0.4009 |      0.8393
-----+-----

```

-> cntry = NO

Factor	Eigenvalue	Difference	Proportion	Cumulative
Factor1	1.34577	1.41710	1.2761	1.2761
Factor2	-0.07132	0.14849	-0.0676	1.2084
Factor3	-0.21982	.	-0.2084	1.0000

LR test: independent vs. saturated: $\chi^2(3) = 1127.59$ Prob> $\chi^2 = 0.0000$
Factor loadings (pattern matrix) and unique variances

Variable	Factor1	Uniqueness
D4	0.6753	0.5440
D5	0.7517	0.4349
D6	0.5698	0.6753

-> cntry = PL

Factor	Eigenvalue	Difference	Proportion	Cumulative
Factor1	1.94860	2.04637	1.1394	1.1394
Factor2	-0.09777	0.04281	-0.0572	1.0822
Factor3	-0.14058	.	-0.0822	1.0000

LR test: independent vs. saturated: $\chi^2(3) = 2627.39$ Prob> $\chi^2 = 0.0000$
Factor loadings (pattern matrix) and unique variances

Variable	Factor1	Uniqueness
D4	0.8351	0.3025
D5	0.8318	0.3081
D6	0.7478	0.4408

-> cntry = PT

Factor	Eigenvalue	Difference	Proportion	Cumulative
Factor1	1.86013	1.98272	1.1668	1.1668
Factor2	-0.12259	0.02073	-0.0769	1.0899
Factor3	-0.14332	.	-0.0899	1.0000

LR test: independent vs. saturated: $\chi^2(3) = 2881.63$ Prob> $\chi^2 = 0.0000$
Factor loadings (pattern matrix) and unique variances

Variable	Factor1	Uniqueness
D4	0.7758	0.3981
D5	0.8051	0.3518
D6	0.7810	0.3900

-> cntry = RU

Factor	Eigenvalue	Difference	Proportion	Cumulative
Factor1	1.78655	1.90508	1.1811	1.1811
Factor2	-0.11853	0.03688	-0.0784	1.1027
Factor3	-0.15540	.	-0.1027	1.0000

LR test: independent vs. saturated: $\chi^2(3) = 3202.02$ Prob> $\chi^2 = 0.0000$
Factor loadings (pattern matrix) and unique variances

Variable	Factor1	Uniqueness
D4	0.7785	0.3940
D5	0.7984	0.3625
D6	0.7369	0.4570

-> cntry = SE

Factor	Eigenvalue	Difference	Proportion	Cumulative
Factor1	1.23201	1.31661	1.3277	1.3277
Factor2	-0.08460	0.13488	-0.0912	1.2365
Factor3	-0.21948	.	-0.2365	1.0000

LR test: independent vs. saturated: $\chi^2(3) = 927.97$ Prob> $\chi^2 = 0.0000$
Factor loadings (pattern matrix) and unique variances

Variable	Factor1	Uniqueness
D4	0.6737	0.5461

```

D5 | 0.7152 | 0.4885
D6 | 0.5164 | 0.7334
-----
-> cntry = SI
-----
Factor | Eigenvalue | Difference | Proportion | Cumulative
-----+-----+-----+-----+-----
Factor1 | 1.78019 | 1.87706 | 1.1691 | 1.1691
Factor2 | -0.09687 | 0.06372 | -0.0636 | 1.1055
Factor3 | -0.16059 | . | -0.1055 | 1.0000
-----
LR test: independent vs. saturated: chi2(3) = 1745.92 Prob>chi2 = 0.0000
Factor loadings (pattern matrix) and unique variances
-----
Variable | Factor1 | Uniqueness
-----+-----+-----
D4 | 0.8069 | 0.3489
D5 | 0.8131 | 0.3388
D6 | 0.6840 | 0.5321
-----
-> cntry = SK
-----
Factor | Eigenvalue | Difference | Proportion | Cumulative
-----+-----+-----+-----+-----
Factor1 | 1.92327 | 2.01913 | 1.1425 | 1.1425
Factor2 | -0.09586 | 0.04813 | -0.0569 | 1.0855
Factor3 | -0.14399 | . | -0.0855 | 1.0000
-----
LR test: independent vs. saturated: chi2(3) = 2712.61 Prob>chi2 = 0.0000
Factor loadings (pattern matrix) and unique variances
-----
Variable | Factor1 | Uniqueness
-----+-----+-----
D4 | 0.8352 | 0.3024
D5 | 0.8281 | 0.3142
D6 | 0.7348 | 0.4601
-----
-> cntry = UA
-----
Factor | Eigenvalue | Difference | Proportion | Cumulative
-----+-----+-----+-----+-----
Factor1 | 1.84682 | 1.93386 | 1.1516 | 1.1516
Factor2 | -0.08704 | 0.06907 | -0.0543 | 1.0973
Factor3 | -0.15611 | . | -0.0973 | 1.0000
-----
LR test: independent vs. saturated: chi2(3) = 2603.97 Prob>chi2 = 0.0000
Factor loadings (pattern matrix) and unique variances
-----
Variable | Factor1 | Uniqueness
-----+-----+-----
D4 | 0.8099 | 0.3440
D5 | 0.8369 | 0.2997
D6 | 0.7004 | 0.5095
-----

```